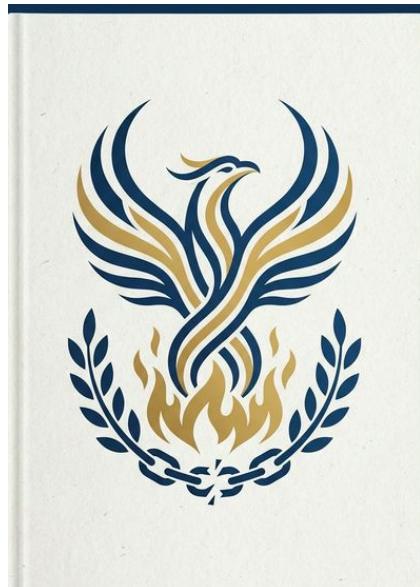

از بحران تا بالندگی

طرح جامع تأسیس و تثبیت دموکراسی پایدار

در جامعه‌ای با میراث تمدنی و تنوع قومی-فرهنگی

نقشه راه ۲۵ ساله

برای گذار دموکراتیک، بازسازی ملی و حصول به برتری منطقه‌ای

مبتنی بر تجربه جهانی و واقعیات بومی

مهدی سالم

ریچموند هیل

۱۴۰۴

تمامی حقوق این اثر برای نویسنده محفوظ است.

نسخه اول - ۱۴۰۴

این کتاب یک سند پژوهشی-راهنمایی است و نظرات مطرح شده
لزوماً بازتابدهنده دیدگاه هیچ نهاد یا سازمانی نیست.

تقدیم به

نسل‌هایی که رؤیای آزادی و آبدانی را
در سینه‌های خود زنده نگه داشتند
و به آنان که فردا را خواهند ساخت.

پیشگفتار

این کتاب حاصل سال‌ها تأمل درباره یک پرسش بنیادین است: چگونه می‌توان در سرزمینی با میراث تمدنی کهن، تنوع قومی-فرهنگی غنی، و در عین حال بحران‌های انباشته‌شده چندلایه، یک نظام دموکراتیک پایدار و کارآمد بنا کرد؟

این پرسش نه صرفاً یک تمرین آکادمیک، بلکه دغدغه‌ای وجودی است. میلیون‌ها انسان در جغرافیای ما منتظر پاسخی عملی به این پرسش‌اند. پاسخی که هم از توهم ساده‌انگارانه «دموکراسی یک‌شیه» بپرهیزد، و هم در دام یأس «ما آمادگی نداریم» نیفتد.

این کتاب نه یک یوتوپیا است و نه یک نسخه قطعی. بلکه تلاشی است برای ترسیم یک نقشه راه واقع‌بینانه، مبتنی بر تجارب موفق و ناموفق جهانی، با درک عمیق از پیچیدگی‌های بومی. یک اصل این کتاب را از آغاز تا پایان همراهی می‌کند: **دموکراسی باید نان بیاورد تا ریشه بدواند**. هر گذار دموکراتیکی که نتواند در کوتاه‌مدت بهبود ملموسی در زندگی روزمره مردم ایجاد کند، محکوم به شکست یا بازگشت اقتدارگرایی است.

امیدوارم این اثر بتواند سهمی هرچند کوچک در گفتگوی ملی درباره آینده داشته باشد.

مهری سالم
ریچموند‌هیل، ۱۴۰۴

فهرست مطالب

فهرست شکل‌ها

فهرست شکل‌ها

فهرست جداول

فهرست جداول

بخش اول

مبانی

خلاصه مدیریتی

این سند نقشه راه ۲۵ ساله‌ای را برای گذار از وضعیت بحرانی کنونی به یک دموکراسی پایدار، کارآمد و مرفه پیشنهاد می‌دهد. اصل محوری این طرح «آبادانی ملموس و فوری» است: مردم باید در کوتاه‌مدت بهبود واقعی را در زندگی روزمره احساس کنند تا به نظام جدید اعتماد کرده احساس کنند هزینه‌هایی که داده‌اند و فدایکاری‌ای که انجام شده است بی بهره و هدر رفته نیستند. «برای یک زندگی معمولی» نمادی از این خواسته و واقعیت اجتماعی در ذهن آحاد ایرانیان است. این طرح شامل پنج فاز است: ۱- گذار (۲ سال)، ۲- نهادسازی (۳ سال)، ۳- تحکیم (۵ سال)، ۴- بلوغ (۱۰ سال)، و ۵- تعالی (۵ سال). موقفيت این طرح منوط به توافق ملی در پیشبرد تغییرات و نهادینه شدن ساختارهای جدید، مدیریت هوشمند تنوع قومی و حصول به انسجام اجتماعی-فرهنگی، حل بحران آب و سایر بحران‌های زیست محیطی، رهایی از تحریم‌ها و نوسازی اقتصادی، و ریشه‌کنی فساد و رفع رانت‌های مختلف در نهاد اجتماعی و اقتصادی جامعه است.

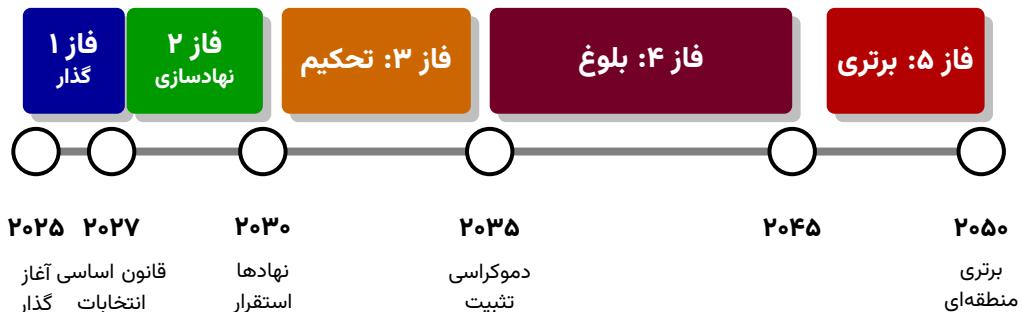
چشم‌انداز ۲۵ ساله

در پایان این مسیر ۲۵ ساله، کشور به این ویژگی‌ها دست خواهد یافت:

جدول ۱: چشم‌انداز کشور در افق ۲۵ ساله

بعد	توصیف چشم‌انداز
سیاسی	دموکراسی پایدار با امتیاز «آزاد» در شاخص فریدم‌هاوس؛ انتخابات آزاد و منظم؛ جامعه مدنی پویا
اقتصادی	درآمد سرانه بالای ۱۵،۰۰۰ دلار؛ رشد پایدار ۵ درصد؛ بیکاری زیر ۵ درصد
اجتماعی	شاخص توسعه انسانی (HDI) بالای ۰.۸۰؛ فقر مطلق زیر ۳ درصد؛ انسجام ملی
زیست محیطی	احیای ۵۰ درصد سفره‌های آب؛ ۴۰ درصد انرژی تجدیدپذیر؛ توقف بیابان‌زایی
بین‌المللی	الگوی منطقه‌ای دموکراسی؛ عضویت در نهادهای پیشرفت‌های؛ برنده ملی مثبت

پنج فاز نقشه راه

شکل ۱: خط زمانی نقشه راه ۲۵ ساله

جدول ۲: خلاصه پنج فاز نقشه راه

فاز	مدت	اهداف کلیدی	دستاوردهای مورد انتظار
۱	۲ سال	گذار مسالمت‌آمیز؛ ثبات اولیه؛ قانون اساسی	دولت منتخب؛ آتش‌بس سیاسی؛ بهبود معیشت
۲	۳ سال	نهادسازی دموکراتیک؛ اصلاحات ساختمانی	نظام فدرال؛ قوه قضائیه مستقل؛ رشد %۵
۳	۵ سال	تحکیم دموکراسی؛ توسعه فرآگیر	دموکراسی رویه‌ای؛ کاهش فقر ؛ آشتی ملی %۵۰
۴	۱۰ سال	توسعه پایدار؛ رقابت‌پذیری	درآمد متوسط بالا؛ HDI بالا؛ رهبری مناطقهای
۵	۵ سال	دوران برتری؛ ثبات پایدار	قدرت اول اقتصادی-فنی منطقه؛ الگوی جهانی؛ اقتصاد دانش‌بنیان

ده اقدام فوری ۱۰۰ روز اول

بحرانی: ۱۰۰ روز سرنوشت‌ساز

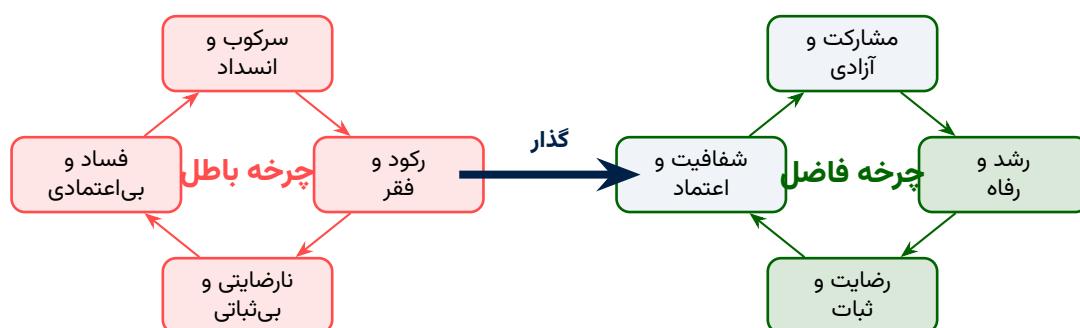
تجربه جهانی نشان می‌دهد که ۱۰۰ روز اول گذار، پنجه‌فرصتی است که اگر از دست برود، بازگشت‌ناپذیر است. مردم باید در این بازه تغییر را «ببینند» و «احساس کنند».

جدول ۳: ده اقدام فوری ۱۰۰ روز اول

#	اقدام	هدف	شاخص موفقیت
۱	تشکیل دولت موقت فراغی	مشروعیت‌سازی	نمایندگی همه اقوام اصلی
۲	اعلام آتش‌بس سیاسی	کاهش تنش	توقف سرکوب و خشونت
۳	آزادی زندانیان سیاسی	اعتماد‌سازی	آزادی کامل در ۳۰ روز
۴	بسه حمایت معیشتی فوری	کاهش فشار اقتصادی	پوشش ۵ میلیون خانوار
۵	برنامه آب اضطراری	رفع بحران فوری	آبرسانی به مناطق بحرانی
۶	کنترل قاچاق سوخت	بهبود عرضه	کاهش %۵۰ قاچاق
۷	محاکمه نمادین فاسدان بزرگ	عدالت و اعتماد	۱۰ پرونده کلیدی
۸	آزادی رسانه‌ها	فضای باز سیاسی	رفع سانسور
۹	اعلام انتخابات مجلس مؤسسان	مسیر قانونی	تاریخ مشخص در ۹۰ روز
۱۰	آغاز مذاکره برای تعلیق تحریم‌ها	گشایش اقتصادی	تماس‌های اولیه

چرخه‌های باطل و فاضل

یکی از مفاهیم کلیدی این طرح، شناسایی و شکستن «چرخه‌های باطل» و جایگزینی آنها با «چرخه‌های فاضل» است:

شکل ۲: تبدیل چرخه باطل به چرخه فاضل

اصل محوری: آبادانی ملموس

«دموکراسی‌هایی که نتوانند نان بیاورند، ریشه نخواهند دواند. مردم برای ایده‌های انتزاعی صبر محدودی دارند، اما برای بهبود واقعی زندگی‌شان، حاضرند سال‌ها صبر کنند.»

— درس کلیدی از تجربه گذارهای موفق

شکل ۳: مسیر ایجاد اعتماد از طریق آبادانی ملموس

بحران‌های کلیدی و راهکارها

جدول ۴: ماتریس بحران‌ها و راهکارها

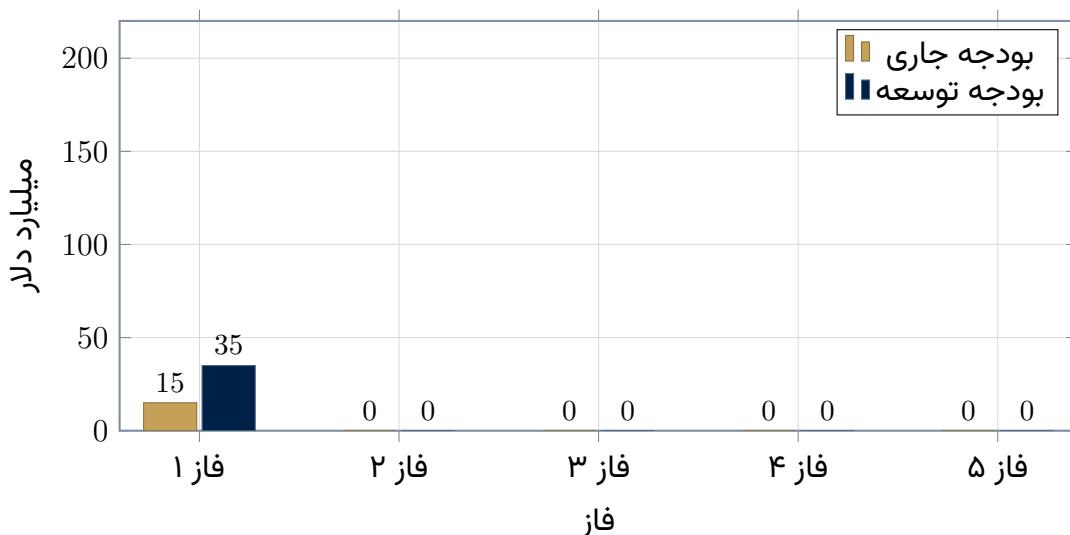
بحaran	وضعیت فعلی	راهکار پیشنهادی	فاز اجرا
آب و خشکسالی	فروپاشی ۷۰٪ سفره‌ها	مدیریت تقاضا + شیرین‌سازی + بازچرخانی	۳-۱
فساد مویرگی	رتبه ۱۵۰ + شفافیت	دادگاه ویژه + شفافیت + دیجیتال‌سازی	۲-۱
تحریم‌های بین‌المللی	انزوای اقتصادی	تغییر رفتار + مذاکره تدریجی	۳-۱
بی‌اعتمادی قومی	تنش‌های نهفته	فدرالیسم + خودمختاری فرهنگی + توزیع عادلانه	۵-۱
انرژی و قاچاق	قاچاق روزانه ۲۰ لیتر	هدفمندسازی یارانه + کنترل مرزی	۲-۱
فرار سرمایه و مغزها	از دست دادن نخبگان	بهبود فضای برنامه بازگشت دیاسپورا	۴-۲

شاخص‌های کلیدی عملکرد

جدول ۵: اهداف کمی در هر فاز

شاخص	پایه	فاز ۱	فاز ۲	فاز ۳	فاز ۴	فاز ۵
رشد اقتصادی (%)	-۲	۶	۷	۸	۴	۵
تورم (%)	۴۵	۱۵	۸	۴	۳	۲
بیکاری (%)	۱۲	۱۰	۸	۵	۴	۳
ضریب جینی	۴۵.۰	۴۳.۰	۳۸.۰	۳۴.۰	۳۲.۰	۳۰.۰
شاخص فساد (CPI)	۲۵	۳۰	۴۰	۵۰	۵۵	۶۰
انرژی تجدیدپذیر (%)	۵	۸	۱۵	۲۵	۳۵	۴۰

بودجه کلان تخمینی

شکل ۴: برآورد بودجه بازسازی در فازهای مختلف

منابع تأمین مالی:

- فاز ۱: ۶۰٪ کمک بین‌المللی، ۴۰٪ داخلی
- فاز ۲: ۴۰٪ وام توسعه‌ای، ۵۰٪ داخلی، ۱۰٪ کمک
- فاز ۳-۵: عمدتاً منابع داخلی + سرمایه‌گذاری خارجی

پیام به ذینفعان کلیدی

جدول ۶: پیام کلیدی به گروه‌های ذینفع

ذینفع	پیام کلیدی
شهروندان عادی جوانان	بهبود ملموس در زندگی روزمره؛ صدای شما شنیده می‌شود
اقوام و اقلیت‌ها	فرصت‌های شغلی و مشارکت؛ آینده متعلق به شماست
زنان	حقوق برابر، خودمختاری فرهنگی، سهم عادلانه از قدرت و منابع
فعالان مدنی	برابری کامل حقوقی و عملی؛ مشارکت فعال در همه سطوح
بخش خصوصی	فضای باز برای فعالیت؛ شریک در نظارت و اصلاح
دیاسپورا	ثبتات، شفافیت، حاکمیت قانون؛ فرصت‌های سرمایه‌گذاری
جامعه بین‌الملل	بازگشت و مشارکت؛ کشور به شما نیاز دارد
	تعهد به اصول جهانی؛ شراکت سازنده

ریسک‌های اصلی

درس از تجارب جهانی

هیچ گذار دموکراتیکی بدون ریسک نیست. کلید موفقیت، شناسایی زودهنگام ریسک‌ها و آمادگی برای مدیریت آنهاست. اسپانیا، آفریقای جنوبی و اندونزی همگی با ریسک‌های جدی مواجه شدند اما با مدیریت هوشمند از آنها عبور کردند.

جدول ۷: ماتریس ریسک‌های اصلی

ریسک	احتمال	اثر	راهکار کاهش
بازگشت اقتدارگرایی	متوسط	بحرانی	قيود قانون اساسی + نظارت مدنی
تنش قومی	بالا	بالا	توافقگرایی + توزیع عادلانه
شکست اقتصادی	متوسط	بالا	برنامه‌ریزی + کمک بین‌المللی
مداخله خارجی	متوسط	بالا	دیپلماسی پیشگیرانه + توازن
فساد سیستمی	بالا	متوسط	نهادهای نظارتی قوی

نتیجه‌گیری

این طرح یک رؤیای خیالی نیست؛ بلکه نقشه راهی واقع‌بینانه است که بر پایه تجارب موفق جهانی و درک عمیق از واقعیات بومی تدوین شده است. کشورهایی مانند کره جنوبی، اسپانیا، آفریقای جنوبی و اندونزی نشان داده‌اند که گذار از اقتدارگرایی و بحران به دموکراسی و رفاه ممکن است.

کلید موفقیت در سه چیز است:

۱. **توافق ملی فرآگیر:** همه گروه‌های اصلی باید در فرآیند سهیم باشند.
۲. **آبادانی ملموس و فوری:** مردم باید بهبود را احساس کنند.
۳. **صبر استراتژیک:** تغییر واقعی زمان می‌برد؛ افق ۲۵ ساله واقع‌بینانه است.

آینده ساختنی است، نه به انتظار نشستنی!

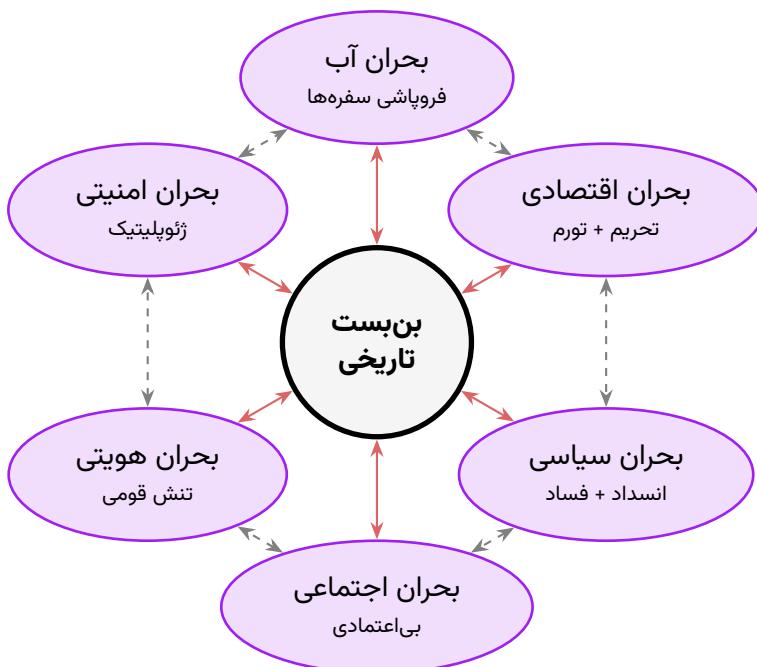
فصل ۱

مقدمه: چرا این کتاب؟

این فصل به سه پرسش بنیادین پاسخ می‌دهد: چرا گذار دموکراتیک ضروری است؟ چرا اکنون لحظه مناسبی است؟ و چرا این کتاب رویکرد متفاوتی دارد؟ استدلال اصلی این است که وضعیت موجود نه پایدار است و نه مطلوب؛ بحران‌های آب، اقتصاد، و مشروعيت در حال تعمیق‌اند و ادامه مسیر فعلی به فروپاشی منجر خواهد شد. اما گذار موفق نیازمند رویکردی متفاوت است: نه کپی‌برداری کور از مدل‌های غربی، نه بازگشت به استبداد سنتی، بلکه «دموکراسی بومی‌شده» که ریشه در واقعیات این سرزمین داشته باشد. اصل محوری این رویکرد، «آبادانی ملموس و فوری» است.

۱.۱ بیان مسئله: بنبست تاریخی

ما در نقطه‌ای از تاریخ ایستاده‌ایم که ادامه مسیر فعلی نه ممکن است و نه مطلوب. کشور با مجموعه‌ای از بحران‌های بهم‌پیوسته مواجه است که هر یک به تنها‌یی می‌تواند ویرانگر باشد، و ترکیب آنها وضعیتی انفجاری ایجاد کرده است.

شکل ۱.۱: شبکه بحران‌های به هم پیوسته

۱.۱.۱ ابعاد بن‌بست

داده‌های کلیدی

آمار تکان‌دهنده:

- ۷۰٪ سفره‌های زیرزمینی در وضعیت بحرانی یا فروپاشی
- تورم سالانه بالای ۱۴٪ به مدت یک دهه
- رتبه ۱۵۰+ در شاخص شفافیت و فساد
- فرار سالانه ۱۵۰،۰۰۰ نفر نیروی متخصص
- بیکاری جوانان بالای ۲۵٪

این ارقام صرفاً آمار نیستند؛ هر یک بازتاب‌دهنده میلیون‌ها زندگی است که در معرض تهدید قرار دارد. بحران آب به تنهایی می‌تواند طی ۱۵-۲۰ سال آینده مهاجرت اجباری دهها میلیون نفر را رقم بزند. تورم مزمن طبقه متوسط را نابود کرده و فقر را گسترش داده است. فساد سیستماتیک هرگونه امکان اصلاح از درون را مسدود کرده است.

۲.۱ چرا اکنون؟ فرصت و تهدید

۱.۲.۱ پنجره فرصت

تاریخ نشان می‌دهد که گذارهای دموکراتیک معمولاً در «پنجره‌های فرصت» رخ می‌دهند – لحظاتی که ترکیب خاصی از شرایط داخلی و خارجی، تغییر را ممکن می‌سازد. این پنجره‌ها موقتی‌اند و اگر از آنها استفاده نشود، بسته می‌شوند.

جدول ۱.۱: عوامل باز شدن پنجره فرصت

نوع	عامل	توضیح
داخلی	فرسایش مشروعيت نظام	ناتوانی در ارائه خدمات پایه
داخلی	رشد جامعه مدنی	علی‌رغم سرکوب، شبکه‌های مدنی باقی‌اند
داخلی	نسل جوان تحصیل‌کرده	۶۰٪ جمعیت زیر ۳۰ سال
خارجی	تغییر ژئوپلیتیک منطقه‌ای	بازآرایی قدرت‌های بزرگ
خارجی	فشار بین‌المللی حقوق بشری	توجه جهانی به وضعیت داخلی
خارجی	تجربه موفق کشورهای مشابه	الگوهای قابل یادگیری

۲.۲.۱ تهدید تأخیر

هشدار: نقطه بی‌بازگشت

برخی بحران‌ها – به‌ویژه بحران آب – نقاط بی‌بازگشت دارند. اگر سفره‌های زیرزمینی تا حد معینی تخلیه شوند، احیای آنها غیرممکن یا بسیار پرهزینه خواهد بود. برآوردها نشان می‌دهد که بدون اقدام فوری، تا ۱۵ سال آینده بخش‌های وسیعی از کشور غیرقابل سکونت خواهند شد.

۳.۱ چرا دموکراسی؟ نقد آلترناتیووها

پیش از ادامه، باید به یک پرسش بنیادین پاسخ دهیم: چرا دموکراسی؟ چرا نه یک «مستبد خیرخواه» که سریع‌تر تصمیم بگیرد؟ چرا نه یک نظام تک‌حزبی به سبک چین که ثبات داشته باشد؟

۱.۳.۱ نقد اقتدارگرایی توسعه‌گرا

«توسعه بدون آزادی، نه پایدار است و نه مطلوب. انسان‌ها صرفاً مصرف‌کننده کالا نیستند؛ آنها شهروندانی‌اند که می‌خواهند در سرنوشت خود نقش داشته باشند.»
آمارتیا سن، توسعه به‌متابه آزادی، ۱۹۹۹

استدلال‌های له اقتدارگرایی توسعه‌گرا و پاسخ به آنها:

جدول ۲.۱: نقد استدلال‌های له اقتدارگرایی

استدلال	پاسخ
«تصمیم‌گیری سریع‌تر»	تصمیم‌های سریع اما غلط فاجعه‌بار تند. دموکراسی با ایجاد بازخورد، از خطاهای بزرگ جلوگیری می‌کند.
«ثبات بیشتر»	ثبات اقتدارگرایی شکننده است؛ سقوط ناگهانی سوری، عراق، لیبی نمونه‌اند.
«چین موفق بوده»	چین استثناست نه قاعده. اکثر اقتدارگرایی‌ها شکست خورده‌اند.
«مردم آماده نیستند»	این استدلال همیشه برای توجیه استبداد استفاده شده. هند با بی‌سوادی ۸۰٪ دموکراسی را آغاز کرد.

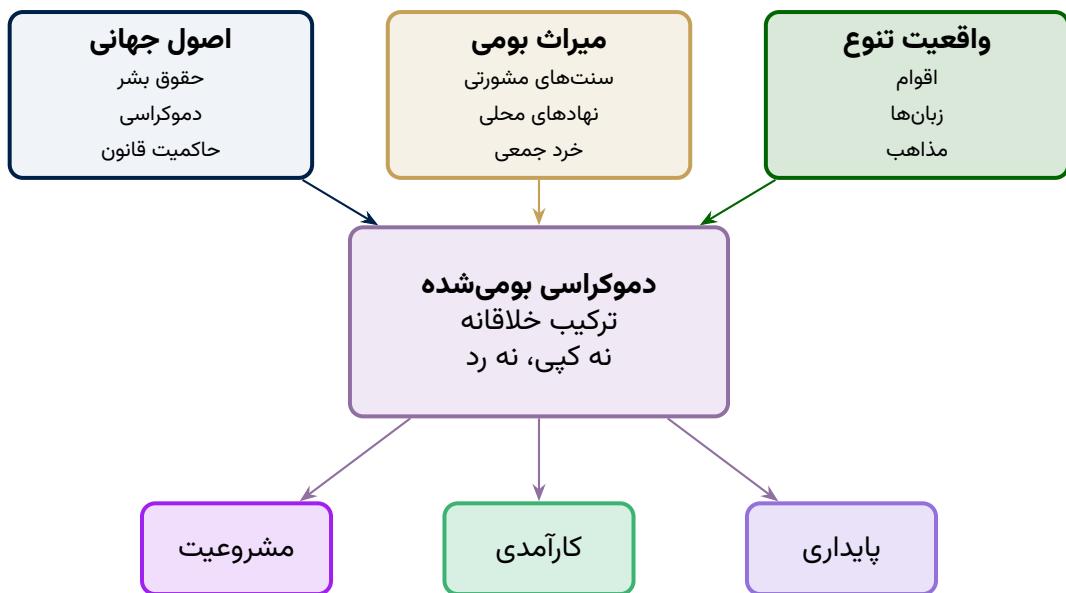
۲.۳.۱ مزیت‌های دموکراسی

شواهد تجربی

- تحقیقات Acemoglu و Robinson (۲۰۱۹) با بررسی ۱۷۵ کشور طی ۱۹۶۰-۲۰۱۰ نشان می‌دهد:
- دموکراتیزاسیون به طور متوسط GDP سرانه را ۲۰٪ افزایش می‌دهد (طی ۲۵ سال)
 - این اثر از طریق سرمایه‌گذاری در آموزش و بهداشت، کاهش ناآرامی، و اصلاحات اقتصادی حاصل می‌شود
 - дموکراسی‌ها در مقایسه با اقتدارگرایی‌ها، قحطی ندارند (آمارتیا سن)

۴.۱ دموکراسی بومی‌شده: نه کپی، نه رد

این کتاب نه دموکراسی لیبرال غربی را به‌شکل کپی‌برداری تجوییز می‌کند، و نه به بهانه «فرهنگ متفاوت» استبداد را توجیه می‌کند. رویکرد ما «дموکراسی بومی‌شده» است:

شکل ۲.۱: مدل دموکراسی بومی شده

۱.۴.۱ اصول جهانی غیرقابل مذاکره

برخی اصول جهانی‌اند و با بهانه «فرهنگ متفاوت» قابل نقض نیستند:

- کرامت ذاتی انسان و حقوق بنيادین
- برابری شهروندان در مقابل قانون
- حق مشارکت در تعیین سرنوشت جمیع
- محدودیت قدرت و پاسخگویی حاکمان
- آزادی بیان، اجتماع، و اندیشه

۲.۴.۱ انعطاف در شکل نهادها

اما شکل نهادی تحقق این اصول می‌تواند متنوع باشد:

جدول ۳.۱: انعطاف در طراحی نهادها

شکل منعطف	اصل ثابت	حوزه
نظام ریاستی/پارلمانی/ترکیبی	حق رأی همگانی	مشارکت سیاسی
فدرالیسم/خودنمختاری/وحدتگرا	حقوق اقلیت‌ها	مدیریت تنوع
تناسبی/اکثریتی/ترکیبی	انتخابات آزاد و منصفانه	نظام انتخاباتی
لائیسیتیه/جدایی/همکاری	آزادی مذهب	نقش دین

۵.۱ اصل محوری: آبادانی ملموس و فوری

اگر این کتاب یک پیام داشته باشد، این است: **دموکراسی باید نان بیاورد تا ریشه بدواند.**

«مردم برای ایده‌های انتزاعی مانند دموکراسی و حقوق بشر، صبر محدودی دارند. آنها می‌خواهند بدانند آیا فردا آب خواهند داشت، آیا فرزندانشان شغل پیدا می‌کنند، آیا می‌توانند بدون رشویه دادن به پزشک بروند. اگر نظام جدید در این امور ملموس تفاوتی ایجاد نکند، مردم به گذشته حسرت خواهند خورد – حتی اگر آن گذشته استبداد بوده باشد.»
– درس کلیدی از گذارهای ناموفق (مصر ۲۰۱۱-۲۰۱۳)

۱.۵.۱ چرا این اصل حیاتی است؟

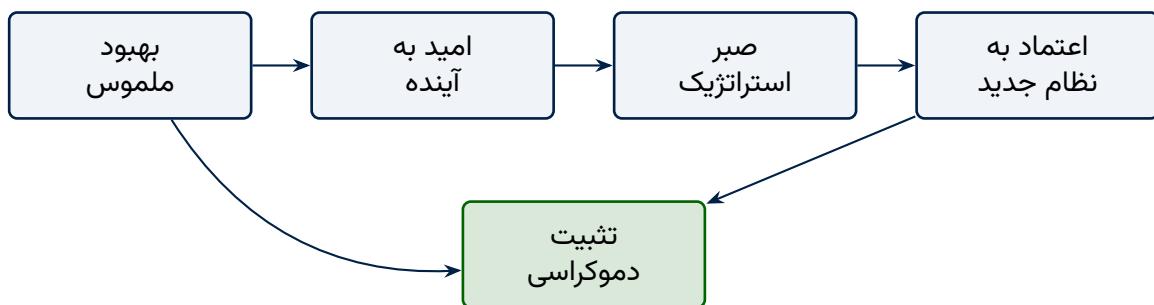
تجربه جهانی گذارهای دموکراتیک یک الگوی واضح نشان می‌دهد:

جدول ۴.۱: رابطه بهبود معیشتی و موفقیت گذار

کشور	بهبود اولیه	وضعیت معیشت	نتیجه گذار
اسپانیا	رشد اقتصادی +۴%	بهبود محسوس	موفق
کره جنوبی	رشد سریع ادامه یافت	بهبود چشمگیر	موفق
لهستان	شوك اولیه، سپس بهبود	مختلط	موفق
روسیه دهه ۹۰	سقوط GDP %۴۰	فاجعه بار	عقب‌گرد
مصر ۲۰۱۱	ركود اقتصادی	و خامت	شکست
اوکراین ۲۰۰۴	بهبود اندک	راکد	ناقص

۲.۵.۱ مکانیزم اثرگذاری

چرا بهبود معیشتی برای موفقیت گذار حیاتی است؟

شکل ۳.۱: مکانیزم تأثیر بهبود معیشتی بر تشبیت دموکراسی

۳.۵.۱ چه چیزی باید در ۱۰۰ روز اول تغییر کند؟

جدول ۵.۱: تغییرات ملموس مورد انتظار در ۱۰۰ روز اول

حوزه	تغییر ملموس	چگونه مردم آن را احساس می‌کنند
آب	توزیع آب در مناطق بحرانی	شیر آب باز می‌شود؛ صفتانکر کوتاه می‌شود
برق	یخچال خاموش نمی‌شود؛ کارخانه تعطیل نمی‌شود	کاهش قطعی
نان و غذا	کاهش صفت و قیمت عرضه پایدار	خرید راحت‌تر؛ سفره پُرتر صفت پمپ بنزین کوتاه می‌شود
سوخت	کاهش سرکوب	مردم می‌توانند آزادانه صحبت کنند
امنیت	ساده‌سازی خدمات	بدون رشوه کار انجام می‌شود
بوروکراسی		

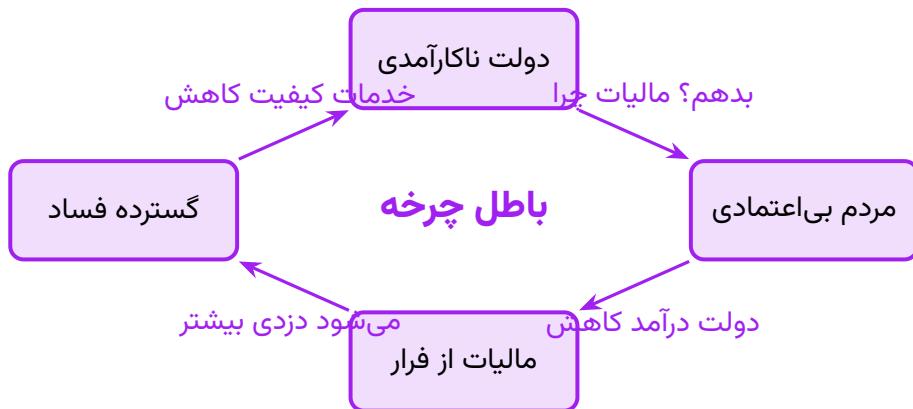
درس از شکست مصر

در مصر پس از انقلاب ۲۰۱۱، دولتهای موقت بر مباحث سیاسی متمرکز شدند و وضعیت اقتصادی رها شد. تورم افزایش یافت، بیکاری بالا رفت، و صفتان طولانی‌تر شد. این امر زمینه بازگشت نظامیان در ۲۰۱۳ را فراهم کرد. مردم عادی که زندگی‌شان سخت‌تر شده بود، از کودتا استقبال کردند.

۶.۱ چرخه‌های باطل و فاضل

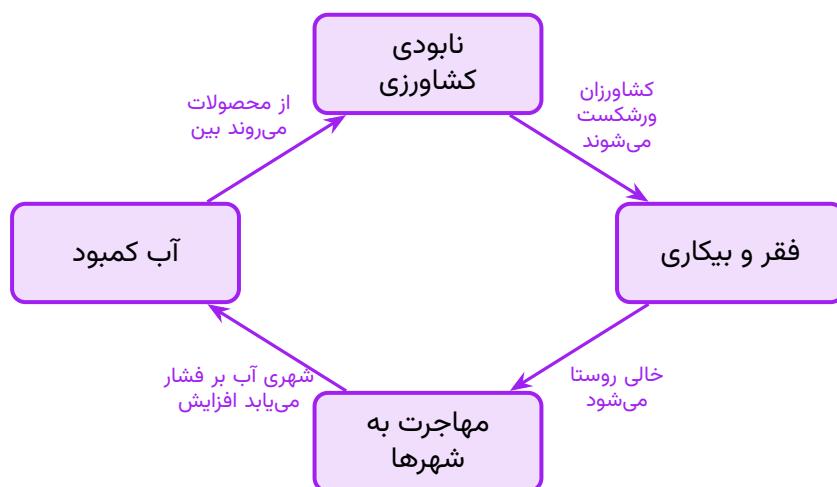
یکی از مفاهیم تحلیلی کلیدی این کتاب، تمایز بین «چرخه‌های باطل» (دورهای معیوب) و «چرخه‌های فاضل» (دورهای مطلوب) است. وضعیت فعلی کشور اسیر چندین چرخه باطل است که یکدیگر را تقویت می‌کنند.

۱.۶.۱ چرخه باطل فساد-بیاعتمادی

شکل ۱۴: چرخه باطل فساد و بیاعتمادی

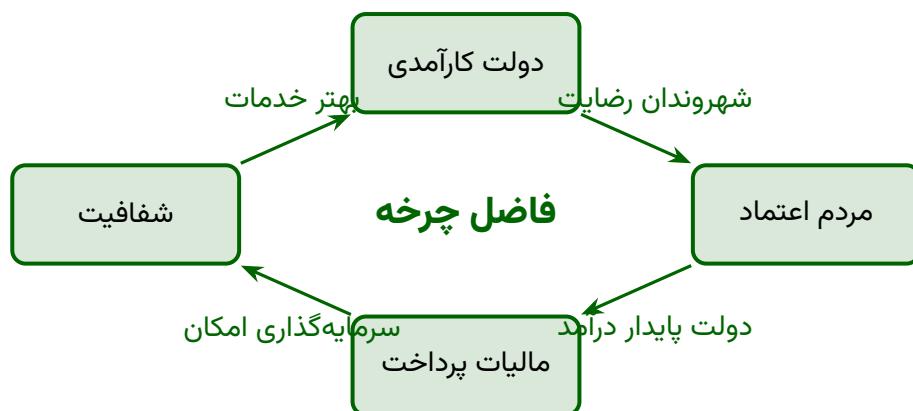
۲.۶.۱ چرخه باطل آب-فقر-مهاجرت

شکل ۱۵: چرخه باطل آب، فقر و مهاجرت

۳.۶.۱ تبدیل به چرخه فاضل

هدف این طرح، شکستن این چرخه‌های باطل و جایگزینی آنها با چرخه‌های فاضل است:

شکل ۶.۱: چرخه فضل شفافیت و اعتماد

۷.۱ روش‌شناسی این پژوهش

این کتاب یک پژوهش کاربردی است که از چندین روش بهره می‌گیرد:

۱.۷.۱ تحلیل تطبیقی-تاریخی

مطالعه عمیق گذارهای دموکراتیک در ۱۵ کشور با تمرکز بر:

- گذارهای موفق: اسپانیا، کره جنوبی، آفریقای جنوبی، اندونزی، غنا، شیلی
- گذارهای ناموفق/ناقص: عراق، لیبی، مصر، یمن، ونزوئلا
- کشورهای با تنوع قومی: هند، سوئیس، کانادا، بلژیک، نیجریه

۲.۷.۱ چارچوب نظری

جدول ۶.۱: نظریه‌های پایه این پژوهش

مفهوم کلیدی	نظریه‌پرداز	حوزه
تمایز گذار و تحکیم توافق‌گرایی	Stepan & Linz Lijphart	گذار دموکراتیک مدیریت تنوع
توسعه به مثابه آزادی نقش نهادها در توسعه هویت مدنی vs قومی حکمرانی منابع	Sen North Brubaker Ostrom	توسعه نهادها ملتسازی منابع مشترک

۳.۷.۱ رویکرد طراحی مبتنی بر شواهد

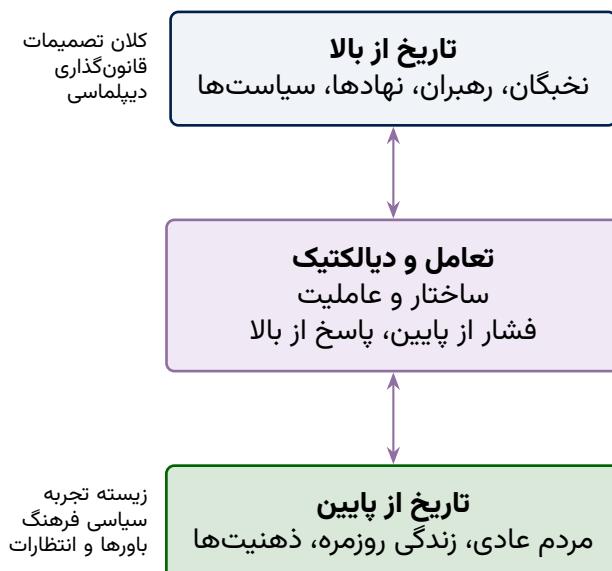
اصل راهنمای

هر توصیه در این کتاب باید حداقل یکی از این معیارها را داشته باشد:

- مبتنی بر تجربه موفق حداقل یک کشور مشابه
- پشتیبانی شده توسط پژوهش‌های معتبر آکادمیک
- توصیه شده توسط نهادهای بین‌المللی معتبر، (UN، World Bank، IDEA)
- سازگار با واقعیات بومی (منابع، فرهنگ، ظرفیت)

۸.۱ تاریخ از پایین و از بالا

این کتاب می‌کوشد دو منظر را ترکیب کند که معمولاً جدا از هم دیده می‌شوند:

شکل ۷.۱: ترکیب دو منظر: تاریخ از بالا و از پایین

۱.۸.۱ چرا این ترکیب مهم است؟

- درک عمیق‌تر: تحلیل‌هایی که فقط بر نخبگان متمرکزند، نقش توده‌ها را نادیده می‌گیرند. تحلیل‌هایی که فقط بر جنبش‌های مردمی متمرکزند، نقش ساختارها و نهادها را کم‌اهمیت می‌شمارند.
- طراحی بهتر: سیاست‌هایی که بدون توجه به ذهنیت و انتظارات مردم طراحی شوند، محکوم به شکست‌اند. سیاست‌هایی که فقط بر خواسته‌ای فوری مردم تکیه کنند، ممکن است ناپایدار باشند.
- مشروعیت: یک نظام دموکراتیک هم باید از نظر نخبگان کارآمد باشد و هم از نظر مردم عادی مشروع و پاسخگو.

۹.۱ ساختار این کتاب

مبانی اول: بخش

مقدمه و خلاصه: ۱-۰ فصل

نظریه و تشخیص: ۲-۳ فصل

جهانی تجارب دوم: بخش

ناموفق و موفق: ۴-۵ فصل

آب مدیریت: ۶ فصل

جامع طرح سوم: بخش

چشم‌انداز: ۷ فصل

فاز پنج: ۸-۱۱ فصل

تخصصی حوزه‌های چهارم: بخش

قومی تنوع: ۱۲ فصل

آب و اقتصاد: ۱۳-۱۴ فصل

پایش و اجرا پنجم: بخش

ارزیابی و پایش نظام: ۱۵ فصل

شكل ۸.۱: ساختار کلی کتاب

۱.۹.۱ راهنمای خواندن

جدول ۷.۱: راهنمای خواندن برای مخاطبان مختلف

مخاطب	اولویت خواندن	چرا؟
سیاستگذار	فصل ۰، ۷، ۸	تمرکز بر طرح عملیاتی و اجرا
فعال مدنی	فصل ۱، ۴	درک مبانی و نقش جامعه مدنی
پژوهشگر	۵، ۳، ۲	عمق نظری و تطبیقی
شهروند علاقهمند	۷، ۱	تصویر کلی و چشم‌انداز
متخصص	۱۴، ۶	حوزه تخصصی
آب/محیط زیست اقتصاددان	فصل ۱۳	بازسازی اقتصادی

۱۰.۱ محدودیت‌ها و احتیاط‌ها

صدقای علمی ایجاد می‌کند که محدودیت‌های این اثر را صریحاً بیان کنیم:

این کتاب چه نیست:

- یک پیش‌بینی قطعی نیست – آینده غیرقابل پیش‌بینی است
- یک نسخه جادویی نیست – هیچ تضمینی برای موفقیت وجود ندارد
- یک برنامه خشک و انعطاف‌ناپذیر نیست – باید با شرایط تطبیق یابد
- بی‌طرف محض نیست – نویسنده متعهد به ارزش‌های دموکراتیک است
- کامل نیست – همیشه جای بهبود و نقد وجود دارد

در عین حال:

- این کتاب مبتنی بر بهترین شواهد موجود است
- تجارب متعدد جهانی را بررسی کرده است
- واقعیات بومی را در نظر گرفته است
- رویکردی واقع‌بینانه و تدریجی دارد
- قابل نقد و اصلاح است

۱۱.۱ هم‌افزایی نسلی: پیوند تخصص و تجربه

گذار دموکراتیک در ایران به معنای پایان شکاف بین «داخل» و «خارج» است. سرمایه اجتماعی ساکنان داخل کشور (که هزینه تغییر را پرداخته‌اند) باید با سرمایه دانش، شبکه بین‌المللی و توان مالی دیاسپورا گره بخورد. برای گذار موفق، نیاز به یک **مدل همکاری استراتژیک (Strategic Synergy Model)** داریم که در آن هر دو جبهه مکمل یکدیگر باشند.

۱.۱۱.۱ مدل نقشه راه همکاری میان‌نسلی

این همکاری نباید صرفاً داوطلبانه یا توده‌ای باشد، بلکه باید در قالب نهادهای دوران گذار تعریف شود.

۲.۱۱.۱ نهادینه کردن همکاری: صندوق توسعه دانش

پیشنهاد می‌شود در همان ۱۰۰ روز اول، «صندوق توسعه و انتقال دانش» تأسیس شود تا:

- پلتفرم متمرکز برای ثبت‌نام متخصصان خارج از کشور برای همکاری در پروژه‌های بازسازی.
- مکانیزم «بازگشت معکوس» برای پروژه‌های کوتاه‌مدت و میان‌مدت بدون نیاز به اقامت دائم.
- ایجاد پیوند مستقیم بین استارتاپ‌های داخلی و سرمایه‌گذاران فرشته (Angel Investors) در دیاسپورا.

این هم‌افزایی، نه یک انتخاب، بلکه ضرورتی حیاتی برای بازسازی ایران در فازهای مختلف

جدول ۸.۱: مدل همکاری استراتژیک داخل و خارج از کشور (دیاسپورا)

حوزه	نقش ساکنان داخل	نقش دیاسپورا (خارج)
مدیریت اجرایی	بدنه بوروکراتیک، حفظ ثبات اداری، شناخت موائع بومی	تخصص مشاوره‌ای، تدوین متدولوژی‌های مدرن حکمرانی، انتقال تکنولوژی تأمین ارز، ایجاد صندوق‌های سرمایه‌گذاری خطرپذیر (VC)، اتصال به زنجیره تأمین جهانی لابی‌گری بین‌المللی، شناسایی حقوقی نظام جديد، دیپلماسی عمومی در غرب تدریس آنلاین/حضوری، انتقال دانش روز، بورسیه نخبگان برای دوره‌های تخصصی
بازسازی اقتصادی	مدیریت بازارهای محلی، جذب نیروی انسانی متخصص داخلی	
دیپلماسی و حقوق	مشروعیت مردمی داخلی، نمایندگی نهادهای مدنی	
آموزش و تخصص	کادرسازی در دانشگاه‌های ملی، بازآموزی بدنه اداری	

گذار است. فاز «آبادانی ملموس» بدون پیوند این دو بال، با سرعتی بسیار کمتر از انتظار پیش خواهد رفت.

۱۲.۱ دعوت به گفتگو

این کتاب آغاز یک گفتگوست، نه پایان آن. نویسنده امیدوار است که این اثر بتواند:

- زمینه‌ساز بحث جدی درباره آینده باشد
- الهام‌بخش طرح‌های بهتر و دقیق‌تر شود
- نقد شود و از دل نقدها ایده‌های بهتری بیرون آید
- پل باشد بین تجربه جهانی و واقعیت بومی

«بهترین زمان برای کاشتن درخت بیست سال پیش بود. دومین بهترین زمان،
همین الان است.»
– ضربالمثل چینی

آینده ساخته می‌شود. پرسش این است که چه کسانی و با چه طرحی آن را می‌سازند. این کتاب تلاشی است برای پاسخ به این پرسش.

منابع فصل

- Jour- Growth." Cause Does "Democracy .(۲۰۱۹) J. Robinson, & D. Acemoglu, [۱]
Twenti- Late the in Democratization Wave: Third The .(۱۹۹۱) S. Huntington, [۲]
Con- and Transition Democratic of Problems .(۱۹۹۶) A. Stepan, & J. Linz, [۳]
Perfor- Economic and Change Institutional Institutions, .(۱۹۹۰) D. North, [۴]
Uni- Cambridge Development. and Democracy .(۲۰۰۰) al. et A. Przeworski, [۵]
Press. University Oxford Freedom. as Development .(۱۹۹۹) A. Sen, [۶]
Books. Times Democracy. of Spirit The .(۲۰۰۸) L. Diamond, [۷]
freedomhouse.org. .۲۰۲۴ World the in Freedom .(۲۰۲۴) House. Freedom [۸]
data.worldbank.org. Indicators. Development World .(۲۰۲۳) Bank. World [۹]

فصل ۲

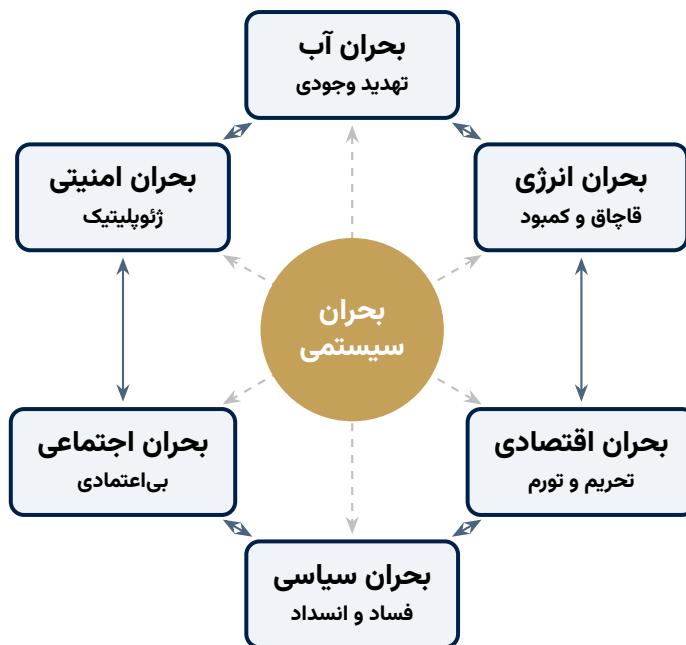
تشخیص: تحلیل وضعیت موجود

این فصل تصویری جامع از بحران‌های چندلاییه کشور ارائه می‌دهد. شش بحران اصلی – آب، انرژی، اقتصاد، سیاست، اجتماع، و امنیت – نه جدا از هم، بلکه در یک شبکه علی‌به‌هم پیوسته‌اند و یکدیگر را تشدید می‌کنند. بحران آب با فروپاشی ۷۰٪ سفره‌های زیرزمینی، یک تهدید وجودی است. اقتصاد اسیر تحریم، تورم مزمن، و فساد سیستماتیک است. بی‌اعتمادی تاریخی اقوام به مرکز، همراه با سرکوب سیاسی، زمینه‌ساز شکاف‌های عمیق شده است. در عین حال، فرصلتی‌هایی نیز وجود دارد: جمعیت جوان تحصیل‌کرده، موقعیت جغرافیایی استراتژیک، منابع طبیعی، و میراث تمدنی غنی. تحلیل SWOT نشان می‌دهد که گذار ممکن است، اما نیازمند اقدام فوری و هماهنگ است.

۱.۲ مقدمه: شش بحران به‌هم‌پیوسته

پیش از طراحی هر راه حلی، باید تشخیص دقیقی از وضعیت داشته باشیم. همان‌طور که پژوهش بدون تشخیص صحیح نمی‌تواند درمان کند، هیچ طرح سیاسی بدون فهم عمیق از واقعیات موفق نخواهد بود.

کشور ما با شش بحران اصلی مواجه است که در یک شبکه پیچیده به هم متصل‌اند:

شکل ۱.۲: شبکه شش بحران به هم پیوسته

۲.۲ بحران آب و محیط زیست: تهدید وجودی

هشدار: نقطه بی بازگشت

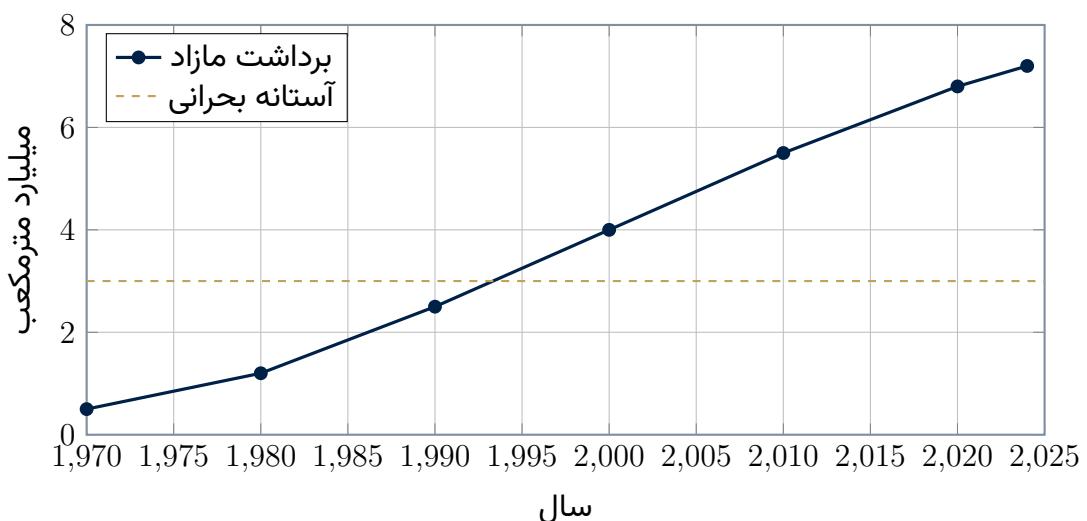
بحران آب یک بحران معمولی نیست؛ این یک **تهدید وجودی** است. برخلاف بحران‌های اقتصادی یا سیاسی که قابل بازگشت‌اند، تخلیه سفره‌های زیرزمینی و نابودی اکوسیستم‌ها می‌توانند غیرقابل برگشت باشد. ما در حال نزدیک شدن به نقاط بی‌بازگشت هستیم.

۱.۲.۲ وضعیت سفره‌های زیرزمینی

جدول ۱.۲: وضعیت سفره‌های زیرزمینی کشور

وضعیت	تعداد	درصد	روند	پیامد
بحرانی (ممونعه)	۳۵۴	%۵۵	رو به و خامت	فروپاشی اکوسیستم
بسیار شدید	۱۰۵	%۱۶	رو به و خامت	نیاز به اقدام فوری
شدید	۸۷	%۱۴	رو به و خامت	نیاز به مدیریت
متوسط	۹۳	%۱۵	پایدار	حفظ وضعیت
مجموع	۶۳۹	%۱۰۰		

۲.۲.۲ روند تخلیه تاریخی

شکل ۲.۲: روند برداشت مازاد از سفره‌های زیرزمینی (۱۹۷۰-۲۰۲۴)

۳.۲.۲ پیامدهای انسانی

داده‌های کلیدی

- پیامدهای بحران آب تا سال ۲۰۴۰ (در صورت ادامه روند فعلی):
- ۰ ۵۰-۳۰ میلیون نفر مهاجرت اجباری داخلی (آوارگی اقلیمی)
 - ۰ از دست رفتن ۷۰٪ اراضی کشاورزی
 - ۰ غیرقابل سکونت شدن ۱۵-۲۰ استان
 - ۰ خسارت اقتصادی سالانه +۵۰ میلیارد دلار
 - ۰ افزایش تنش‌های اجتماعی و قومی بر سر آب

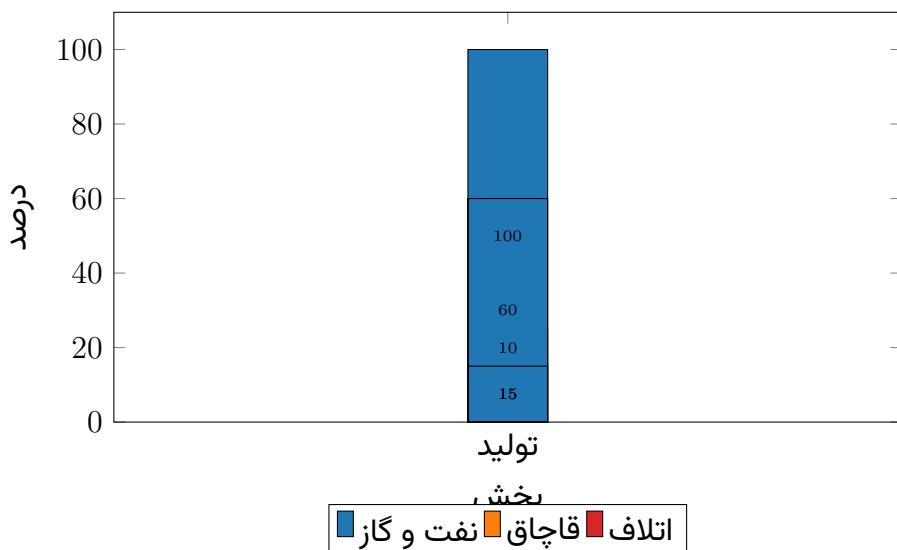
۴.۲.۲ توزیع جغرافیایی بحران

جدول ۲.۲: شدت بحران آب به تفکیک مناطق

منطقه	جمعیت	وضعیت	چالش اصلی	اولویت
فلات مرکزی شرق و جنوب شرق	۳۵	بحرانی	فرونشست شدید	فوری
	۱۵	بحرانی	خشکسالی مزمن	فوری
	۱۲	متوسط	کاهش بارش	میان‌مدت
غرب شمال	۲۰	عادی	مدیریت مصرف	میان‌مدت
	۸	عادی	شوری	بلندمدت
ساحلی جنوب				

۳.۲ بحران انرژی و سوخت

۱.۳.۲ ساختار مصرف و تولید

شکل ۳.۲: ساختار انرژی کشور

۲.۳.۲ مشکل قاچاق سوخت

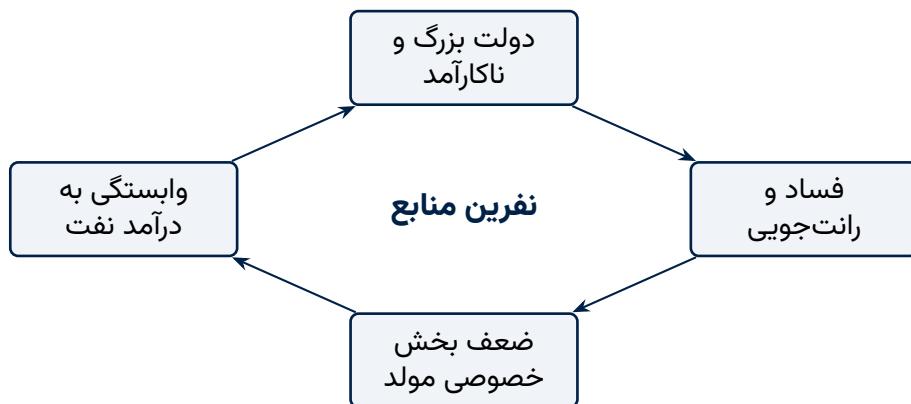
جدول ۳.۲: برآورد قاچاق سوخت

نوع سوخت	قاچاق روزانه	ارزش سالانه	مقصد اصلی
بنزین	۱۰ م. لیتر	\$ ۳ میلیارد	همسایه شرقی
گازوئیل	۱۵ م. لیتر	\$ ۴ میلیارد	همسایه غربی
گاز مایع	۵ م. لیتر	\$ ۱ میلیارد	چند کشور
مجموع		\$ ۸ میلیارد	۳۰ م. لیتر

«قاچاق سوخت فقط یک مسئله اقتصادی نیست؛ این یک شبکه سازمان یافته است که با فساد اداری، ضعف مرزبانی، و اختلاف قیمت داخلی-خارجی تغذیه می‌شود. ریشه‌کنی آن بدون حل همزمان این سه مسئله غیرممکن است.»
– تحلیل ساختاری

۴.۲ بحران اقتصادی و تحریم‌ها

۱.۴.۲ ساختار اقتصاد رانتی

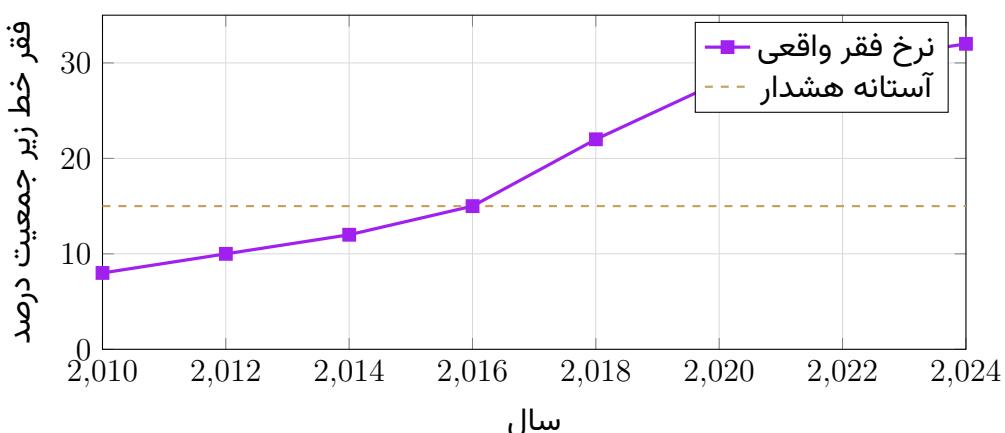
شکل ۴.۲: چرخه باطل اقتصاد رانتی (نفرین منابع)

۲.۴.۲ تأثیر تحریم‌ها

جدول ۴.۲: تأثیر تحریم‌ها بر شاخص‌های کلیدی

شاخص	قبل	بعد	تغییر
صادرات نفت (م.ب/روز)	۵.۲	۵.۰	%۸۰-
نرخ ارز (تومان/دلار)	۵۰۰,۳	+۰۰۰,۵۰	%۱۳۰۰+
تورم سالانه	%۱۵	+%۴۵	%۳۰۰+
GDP سرانه (\$)	۰۰۰,۷	۰۰۰,۳	%۵۷-
سرمایه‌گذاری خارجی	.۵ م.	صفر	%۹۵-

۳.۴.۲ شاخص‌های فقر و نابرابری

شکل ۵.۲: روند افزایش فقر (۲۰۱۰-۲۰۲۴)

۵.۲ بحران سیاسی و فساد

۱.۵.۲ فساد مویرگی

فساد در کشور ما دیگر یک «انحراف» نیست؛ به یک «سیستم» تبدیل شده است.

جدول ۵.۲: لایه‌های فساد سیستماتیک

سطح	بازیگران	مکانیزم	حجم (م\$)
کلان	الیگارشی حکومتی	رانت واردات، قراردادها	+۱۰
میانی	مدیران ارشد	سوءاستفاده از موقعیت	۵
خرد	کارکنان	رشوه، پارتی‌بازی	۲

۲.۵.۲ شاخص‌های بین‌المللی

جدول ۶.۲: جایگاه کشور در شاخص‌های بین‌المللی حکمرانی

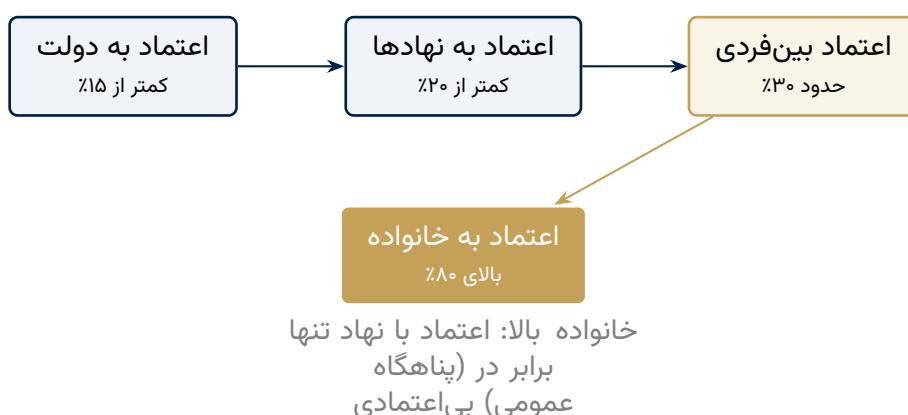
شاخص	رتبه	امتیاز	وضعیت
House Freedom	—	۱۰۰/۱۶	غیرآزاد
(EIU)	۱۶۷/۱۵۴	۱۰/۲۰.۲	اقتصادگرا
(CPI)	۱۸۰/۱۴۷	۱۰۰/۲۵	بسیار فاسد
آزادی مطبوعات	۱۸۰/۱۷۶	—	و خیم
(WJP)	۱۴۲/۱۳۸	۱/۳۵.۰	بسیار ضعیف

نکته تطبیقی

کشورهایی مانند گرجستان، رواندا و استونی نشان داده‌اند که فساد سیستماتیک قابل ریشه‌کنی است – اما نیازمند اراده سیاسی قوی، اصلاحات نهادی عمیق، و شفافیت رادیکال است. این کشورها طی ۱۵-۱۰ سال از رتبه‌های پایین به جایگاه‌های قابل قبول رسیدند.

۶.۲ بحران اجتماعی و بی‌اعتمادی

۱.۶.۲ فروپاشی سرمایه اجتماعی

شکل ۶.۲: سطوح مختلف اعتماد در جامعه

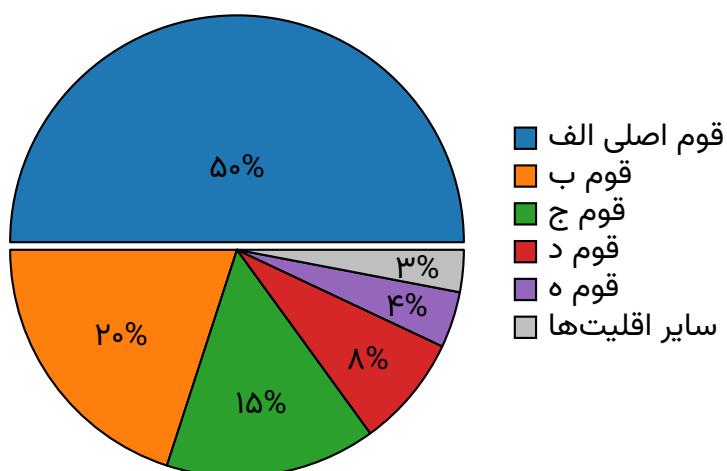
۲.۶.۲ شکاف‌های اجتماعی

جدول ۷.۲: شکاف‌های اصلی اجتماعی

شکاف	طرفین	تنش اصلی	شدت
نسلی	جوانان vs مسن‌ترها	ارزش‌ها، فرصت‌ها	بالا
قومی	مرکز vs پیرامون	قدرت، منابع، هویت	بسیار بالا
طبقاتی	فقراء vs ثروتمندان	توزيع ثروت	بالا
جنسيتی	زنان vs مردان	حقوق، مشارکت	بالا

۷.۲ بحران هویتی و تنوع قومی

۱.۷.۲ ترکیب قومی-زبانی

شکل ۷.۲: ترکیب تقریبی قومی-زبانی کشور

۲.۷.۲ ریشه‌های بی‌اعتمادی تاریخی به مرکز

جدول ۸.۲: دلایل تاریخی بی‌اعتمادی اقوام به مرکز

عامل	توضیح	پیامد
سیاست یکسان‌سازی	تحمیل زبان و فرهنگ واحد	از بین رفتن تنوع
تمرکزگرایی شدید	همه تصمیمات در پایتخت	احساس بی‌قدرتی
توزيع ناعادلانه منابع	محرومیت مناطق مرزی	نارضایتی اقتصادی
سرکوب هویتی	ممنویعت زبان و لباس	خشم فروخورده
نمایندگی ناکافی	غیبت در پست‌های کلیدی	احساس شهروند درجه ۲

هشدار: بمب ساعتی

بی‌اعتمادی قومی یک بمب ساعتی است. تا زمانی که سرکوب ادامه دارد، این تنش‌ها پنهان می‌مانند. اما در لحظه گذار – وقتی فضا باز شود – ممکن است به شکل خشونت‌آمیز بروز کنند. تجربه یوگسلاوی، عراق، و سوریه هشداردهنده است. مدیریت هوشمند این تنوع، یکی از حیاتی‌ترین چالش‌های گذار است.

۸.۲ بحران امنیتی و ژئوپلیتیک

۱.۸.۲ محیط منطقه‌ای

جدول ۹.۲: تحلیل محیط ژئوپلیتیک

سناپریوی گذار	منافع	رابطه فعلی	بازیگر
بی‌طرف	ثبت مرزی	پیچیده	همساپیگان شرق
نگران	نفوذ منطقه‌ای	رقابتی	همساپیگان غرب
حمایت مشروط	تغییر رفتار	تقابل	قدرت‌های جهانی
پراگماتیک	انرژی، ترانزیت	همکاری	شرکای شرقی

۹.۲ تحلیل SWOT جامع

داخلی مثبت

قوت‌ها (Strengths)

- میراث تمدنی کهن و هویت‌ساز
- جمعیت جوان (۶۰٪ زیر ۳۰ سال)
- نیروی کار تحصیل‌کرده
- موقعیت جغرافیایی استراتژیک
- منابع طبیعی متنوع (نفت، گاز، معادن)
- دیاسپورای قدرتمند و متخصص
- سنت‌های مشورتی تاریخی
- تجربه جنبش‌های مدنی

داخلی منفی

ضعف‌ها (Weaknesses)

- فساد سیستماتیک و مویرگی
- نهادهای ضعیف و ناکارآمد
- بی‌اعتمادی عمیق اجتماعی
- تنש‌های قومی نهفته
- وابستگی به نفت (اقتصاد رانتی)
- فرار مغزها و سرمایه
- زیبرساخت فرسوده
- فرهنگ سیاسی اقتدارگرا

خارجی مثبت

فرصت‌ها (Opportunities)

- فرایش مشروعيت نظام موجود
- تغییرات ژئوپلیتیک منطقه‌ای
- امکان جذب کمک بین‌المللی
- بازار بزرگ داخلی (+۸۵ میلیون)
- پتانسیل انرژی‌های تجدیدپذیر
- امکان بازگشت دیاسپورا
- تقاضا برای تغییر در جامعه
- تجربه موفق کشورهای مشابه

خارجی منفی

تهدیدها (Threats)

- بحران آب (نقطه بی‌بازگشت)
- تداوم تحریم‌های بین‌المللی
- مداخله قدرت‌های خارجی
- احتمال خشونت در گذار
- بازگشت اقتدارگرایی
- تجزیه‌طلبی افراطی
- فروپاشی اقتصادی
- محیط منطقه‌ای نامن

شکل ۸.۲: تحلیل SWOT جامع وضعیت کشور

۱۰.۲ نتیجه‌گیری: تشخیص نهایی

جمع‌بندی تشخیص

وضعیت: بیمار (کشور) با شش بحران به هم پیوسته مواجه است که یکدیگر را تشدید می‌کنند. برخی از این بحران‌ها (به‌ویژه آب) در آستانه نقطه بی‌بازگشت هستند.

علت ریشه‌ای: ترکیب اقتصاد رانقی، حکمرانی اقتدارگرا، و فساد سیستماتیک چرخه‌های باطلی ایجاد کرده که اصلاح از درون را تقریباً غیرممکن ساخته است.

پیش‌آگهی: بدون تغییر بنیادین، روند رو به وحامت ادامه خواهد یافت و در افق ۲۰-۱۵ ساله به فروپاشی منجر خواهد شد.

درمان: گذار دموکراتیک جامع همراه با برنامه بازسازی ملی – نه فقط تغییر سیاسی، بلکه تحول ساختاری در اقتصاد، حکمرانی، و رابطه دولت-ملت.

منابع فصل

- [۱] data.worldbank.org. Indicators. Development World .(۲۰۲۳) Bank. World
- [۲] freedomhouse.org. ۲۰۲۴ World the in Freedom .(۲۰۲۴) House. Freedom
- [۳] trans- Index. Perceptions Corruption .(۲۰۲۴) International. Transparency
parency.org.
- [۴] eiu.com. ۲۰۲۳ Index Democracy .(۲۰۲۴) Unit. Intelligence Economist
- [۵] fao.org/aquastat. Database. AQUASTAT .(۲۰۲۳) FAO.
- [۶] wri.org. Atlas. Risk Water Aqueduct .(۲۰۲۳) Institute. Resources World
- [۷] imf.org. Outlook. Economic World .(۲۰۲۴) IMF.
- [۸] hdr.undp.org. Report. Development Human .(۲۰۲۳) UNDP.
- [۹] rsf.org. Index. Freedom Press World .(۲۰۲۴) Borders. Without Reporters
- [۱۰] worldjusticeproject.org. Index. Law of Rule .(۲۰۲۴) Project. Justice World

فصل ۳

مبانی نظری: دموکراسی، تنوع، توسعه

این فصل چارچوب نظری طرح را تبیین می‌کند. ابتدا مفهوم دموکراسی را تعریف می‌کنیم: دموکراسی صرفاً انتخابات نیست، بلکه مجموعه‌ای از نهادها، رویه‌ها و فرهنگ است. سپس نظریه‌های گذار دموکراتیک را بررسی می‌کنیم و تمایز کلیدی بین «گذار» و «تحکیم» را توضیح می‌دهیم. در بخش مدیریت تنوع، دو مدل اصلی – توافق‌گرایی لیپهارت و یکپارچه‌سازی هورویتز – را مقایسه می‌کنیم و مدل ترکیبی مناسب پیشنهاد می‌دهیم. رابطه دموکراسی و توسعه از منظر آمارتیا سن بررسی می‌شود. در پایان، چارچوب نظری تلفیقی این کتاب ارائه می‌شود.

۱.۳ دموکراسی چیست؟

۱.۱.۳ تعریف حداقلی (رویه‌ای)

«دموکراسی آن ترتیبات نهادی برای رسیدن به تصمیمات سیاسی است که در آن افراد از طریق رقابت برای کسب آرای مردم، به قدرت می‌رسند.»
– ژوف شومپیتر، سرمایه‌داری، سوسیالیسم و دموکراسی، ۱۹۴۲

این تعریف «حداقلی» یا «رویه‌ای» بر دو عنصر تأکید دارد:

۱. **رقابت:** چندین گروه/فرد برای قدرت رقابت می‌کنند
۲. **مشارکت:** شهروندان بالغ حق رأی دارند

را بر دال این تعریف را گسترش داد و هفت معیار برای «پلیارشی» (حکومت چندگانه) تعریف کرد:

جدول ۱.۳: هفت معیار پلیارشی دال

#	معیار	توضیح
۱	مقامات انتخابی	تصمیم‌گیران اصلی از طریق انتخابات برگزیده می‌شوند
۲	انتخابات آزاد و منصفانه	بدون تقلب، ارعاب، یا محدودیت
۳	حق رأی همگانی	همه بالغین حق رأی دارند
۴	حق نامزدی	همه می‌توانند نامزد شوند
۵	آزادی بیان	انتقاد از حکومت بدون مجازات
۶	دسترسی به اطلاعات	منابع متعدد اطلاعاتی
۷	آزادی تشکل	احزاب و انجمن‌های مستقل

۲.۱.۳ تعریف حداکثری (جوهری)

اما آیا انتخابات کافی است؟ منتقدان می‌گویند «دموکراسی انتخاباتی» می‌تواند فاسد، ناکارآمد، یا سرکوبگر باشد (مانند روسیه پوتین یا ونزوئلای چاوز). تعریف «جوهری» یا «لیبرال» دموکراسی، عناصر بیشتری را اضافه می‌کند:

شکل ۱.۳: لایه‌های دموکراسی: از حداقلی تا حداکثری

۳.۱.۳ طیف نظام‌های سیاسی

شکل ۱.۳: طیف نظام‌های سیاسی

۲.۳ نظریه‌های گذار دموکراتیک

۱.۲.۳ موج سوم دموکراتیزاسیون

ساموئل هانتینگتون سه موج دموکراتیزاسیون را شناسایی کرد:

جدول ۲.۳: سه موج دموکراتیزاسیون هانتینگتون

موج	دوره	ویژگی	نمونه‌ها
اول	۱۹۲۶-۱۸۲۸	تدریجی، طبقه متوسط	آمریکا، انگلیس
دوم	۱۹۶۲-۱۹۴۳	پس از جنگ	آلمان، ژاپن، هند
سوم	+۱۹۹۱-۱۹۷۴	سقوط اقتدارگرایی	اسپانیا، شرق اروپا

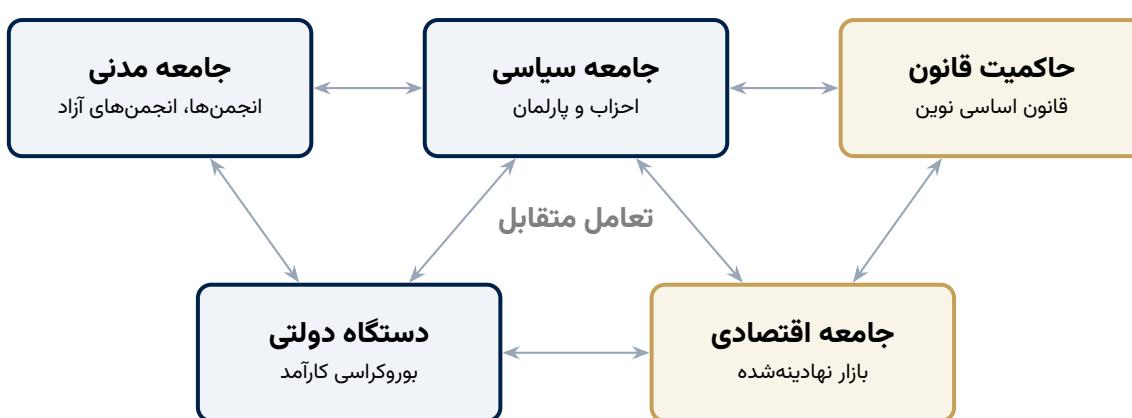
۲.۲.۳ مدل گذار لینز و استپان

تمایز کلیدی: گذار و تحکیم

خوان لینز و آلفرد استپان تمایز مهمی را مطرح کردند:

- **گذار (Transition):** حرکت از اقتدارگرایی به دموکراسی – پایان یافتن با اولین انتخابات آزاد
- **تحکیم (Consolidation):** نهادینه شدن دموکراسی – «تنها بازی در شهر» شدن بسیاری از کشورها در گذار موفق می‌شوند اما در تحکیم شکست می‌خورند. مصر ۲۰۱۱-۲۰۱۳ نمونه بارز است.

لینز و استپان پنج عرصه (Arena) را برای تحکیم دموکراسی ضروری می‌دانند:

شکل ۳.۳: پنج عرصه تحکیم دموکراسی (لینز و استپان)

جدول ۳.۳: سه سطح تحکیم دموکراسی

سطح	شاخص	توضیح
رفتاری	فقدان خشونت سیاسی	ارتش کودتا نمی‌کند
نگرشی	حمایت اکثریت	دموکراسی بهترین نظام است
قانونی	پذیرش قواعد بازی	بازندگان نتایج را می‌پذیرند
اساسی		

۳.۲.۳ مدل‌های گذار

جدول ۴.۳: انواع گذار دموکراتیک

نوع گذار	مکانیزم	نمونه	ویژگی
از بالا	اصلاح طلبان	اسپانیا	کم خشونت
از پایین	جنبهش مردمی	لهستان	فسشار توده‌ای
مذاکره‌ای	توافق نخبگان	آفریقای جنوبی	پایداری بالا
فروپاشی	سقوط ناگهانی	شوری	بی‌ثباتی

درس کلیدی

گذارهای مذاکره‌ای که در آن اصلاح طلبان درون نظام با اپوزیسیون معتدل توافق می‌کنند، بالاترین نرخ موفقیت را دارند. اسپانیا و آفریقای جنوبی نمونه‌های بارزند. گذارهای ناشی از فروپاشی ناگهانی (مانند لیبی) معمولاً به هرج و مر ج منجر می‌شوند.

۳.۳ مدیریت تنوع قومی-فرهنگی

یکی از حیاتی‌ترین چالش‌های کشور ما مدیریت تنوع قومی-زبانی-فرهنگی است. دو مکتب اصلی در این زمینه وجود دارد:

۱.۳.۳ مدل توافق‌گرایی (لیپهارت)

«در جوامع عمیقاً تقسیم شده، دموکراسی اکثریتی به استبداد اکثریت منجر می‌شود. راه حل، دموکراسی توافق‌گرایانه است که در آن همه گروههای مهم در قدرت سهیم‌اند.»
— آرنت لیپهارت، الگوهای دموکراسی، ۱۹۹۹

چهار ستون توافق‌گرایی:

شکل ۴.۳: چهار ستون توافق‌گرایی لیپهارت

جدول ۵.۳: نمونه‌های موفق توافق‌گرایی

کشور	نوع تقسیم	مکانیزم	نتیجه
سوئیس	زبانی	فدرالیسم مستقیم	بسیار موفق
بلژیک	زبانی	فدرالیسم + وتو	موفق با تنش
هلند	مذهبی	ستون‌بندی	موفق
لبنان	فرقه‌ای	سهمیه‌بندی	مختلط

۲.۳.۳ مدل یکپارچه‌سازی (هورویتز)

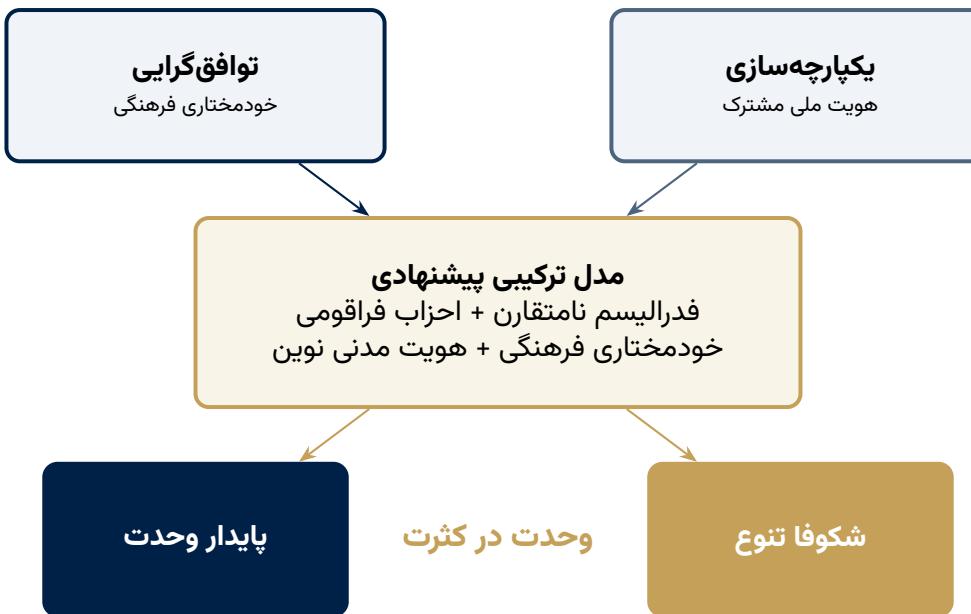
دونالد هورویتز منتقد توافق‌گرایی است و می‌گوید این مدل تقسیمات قومی را نهادینه می‌کند:

جدول ۶.۳: مقایسه دو مدل مدیریت تنوع

بعد	توافق‌گرایی	یکپارچه‌سازی
فلسفه	رسمیت گروه‌ها	همکاری فراقومی
نظام انتخاباتی	تناسبی	اکثریتی / انتشار
احزاب	گروه‌های قومی	احزاب فراقومی
دولت	ائلاف فراگیر	ائلاف برنده
مثال موفق	سوئیس، بلژیک	اندونزی، هند

۳.۳.۳ مدل ترکیبی پیشنهادی

برای کشور ما، یک مدل ترکیبی مناسب‌تر است:

شکل ۵.۳: مدل ترکیبی مدیریت تنوع

۴.۳ دموکراسی و توسعه

آیا توسعه پیش‌نیاز دموکراسی است یا دموکراسی پیش‌نیاز توسعه؟

۱.۴.۳ نظریه مدرنیزاسیون (لیپست)

«هرچه یک ملت ثروتمندتر باشد، احتمال دموکراتیک بودنش بیشتر است.»
— سیمور مارتین لیپست، ۱۹۵۹

این نظریه می‌گوید توسعه اقتصادی (طبقه متوسط، آموزش، شهرنشینی) زمینه‌ساز دموکراسی است.

شواهد له:

- همبستگی آماری قوی بین GDP سرانه و دموکراسی
- بیشتر دموکراسی‌های پایدار، کشورهای ثروتمندند

شواهد علیه:

- هند از ۱۹۴۷ با فقر شدید دموکراتیک بوده
- چین و سنگاپور ثروتمند اما غیردموکراتیک‌اند
- بسیاری از کشورهای نفتی ثروتمند اما اقتدارگرایند

۲.۴.۳ توسعه به مثابه آزادی (آمارتیا سن)

«توسعه را می‌توان فرآیند گسترش آزادی‌های واقعی‌ای دانست که مردم از آن برخوردارند... آزادی سیاسی و حقوق مدنی نه تنها هدف توسعه، بلکه ابزار آن نیز هستند.»

— آمارتیا سن، توسعه به مثابه آزادی، ۱۹۹۹

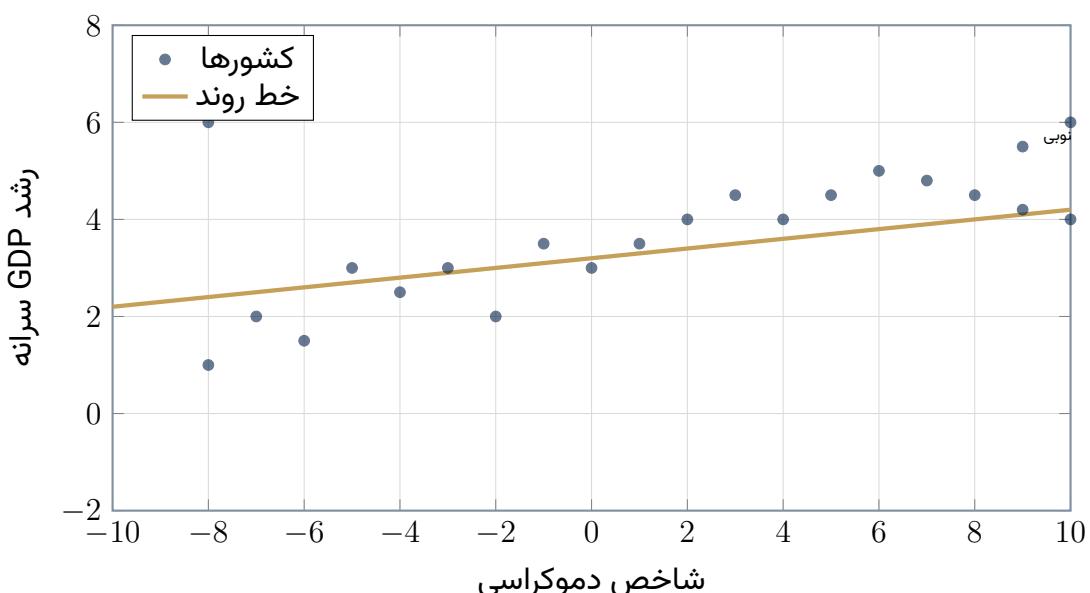
سن استدلال می‌کند که:

۱. دموکراسی ارزش ذاتی دارد — مشارکت در تعیین سرنوشت، فی‌نفسه ارزشمند است
۲. دموکراسی ارزش ابزاری دارد — از طریق بحث عمومی، نیازها شناسایی می‌شوند
۳. دموکراسی نقش سازنده دارد — شکل‌دهی به ارزش‌ها و اولویت‌ها

یافته کلیدی سن: دموکراسی و قحطی

هیچ قحطی بزرگی در تاریخ مدرن در یک کشور دموکراتیک با مطبوعات آزاد رخ نداده است. حتی فقیرترین دموکراسی‌ها (مانند هند) از قحطی جلوگیری کرده‌اند، در حالی که کشورهای ثروتمندتر اقتدارگرا (چین دوره مائو، اتیوپی) قحطی‌های ویرانگر تجربه کرده‌اند. چرا؟ در دموکراسی، دولت انگیزه دارد از قحطی جلوگیری کند چون رأی دهنده‌گان او را مجازات می‌کنند. مطبوعات آزاد هشدار می‌دهند. در اقتدارگرایی، این مکانیزم‌ها وجود ندارند.

۳.۴.۳ شواهد تجربی جدید

شکل ۶.۳: رابطه دموکراسی و رشد اقتصادی

تحقیقات اخیر (Acemoglu et al., ۲۰۱۹) نشان می‌دهد:

- دموکراتیزاسیون به طور متوسط GDP سرانه را طی ۲۵-۲۰ سال، ۲۵-۲۰٪ افزایش می‌دهد

- این اثر از طریق سرمایه‌گذاری در آموزش و بهداشت، کاهش ناآرامی، و اصلاحات اقتصادی حاصل می‌شود
- اثر در کشورهای با درآمد متوسط قوی‌تر است

۵.۳ نقش نهادها

۱.۵.۳ نهادگرایی جدید (نورث)

«نهادها قواعد بازی در یک جامعه‌اند... آنها محدودیت‌هایی هستند که انسان‌ها برای شکل دادن به تعاملات بشری ابداع کرده‌اند.»
– داگلاس نورث، نهادها، تغییر نهادی و عملکرد اقتصادی، ۱۹۹۰

نورث تمایز کلیدی قائل می‌شود:

- **نهادهای رسمی:** قوانین، قانون اساسی، مقررات
- **نهادهای غیررسمی:** هنجارها، فرهنگ، سنت‌ها

جدول ۷.۳: تمایز نهادهای رسمی و غیررسمی

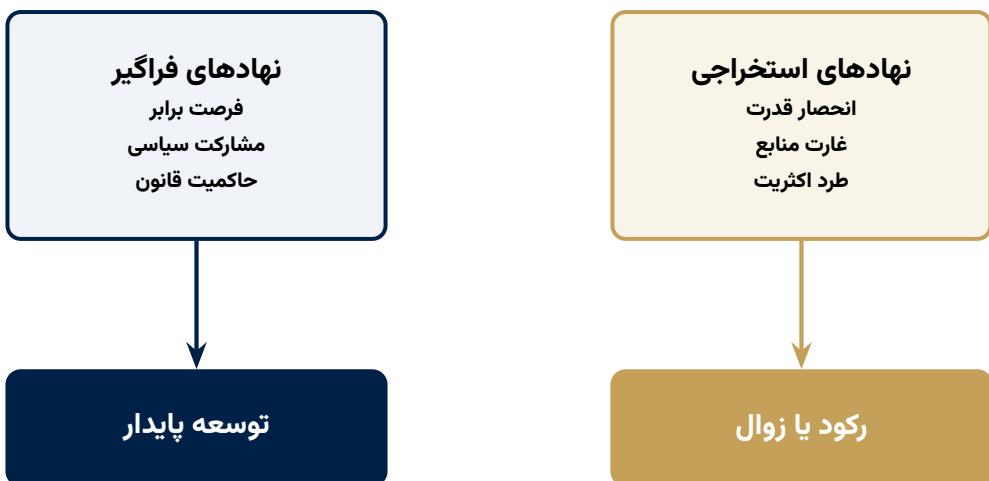
نهاد غیررسمی	نهاد رسمی	ویژگی
فرهنگ و سنت	قانون‌گذاری	منبع
اجتماع (طرد)	دولت (دادگاه)	اجرا
بسیار کند	سریع	تغییر

۲.۵.۳ چرا برخی ملت‌ها شکست می‌خورند؟

Robinson & Acemoglu نظریه

در کتاب «چرا ملت‌ها شکست می‌خورند» (۲۰۱۲)، عجم اوغلو و رابینسون استدلال می‌کنند که تفاوت اصلی بین کشورهای موفق و ناموفق، نوع نهادهای آنهاست:

- **نهادهای فراگیر (Inclusive):** مالکیت امن، فرصت برابر، مشارکت سیاسی رشد پایدار
- **نهادهای استخراجی (Extractive):** انحصار قدرت، غارت منابع، طرد اکثریت رکود یا رشد ناپایدار

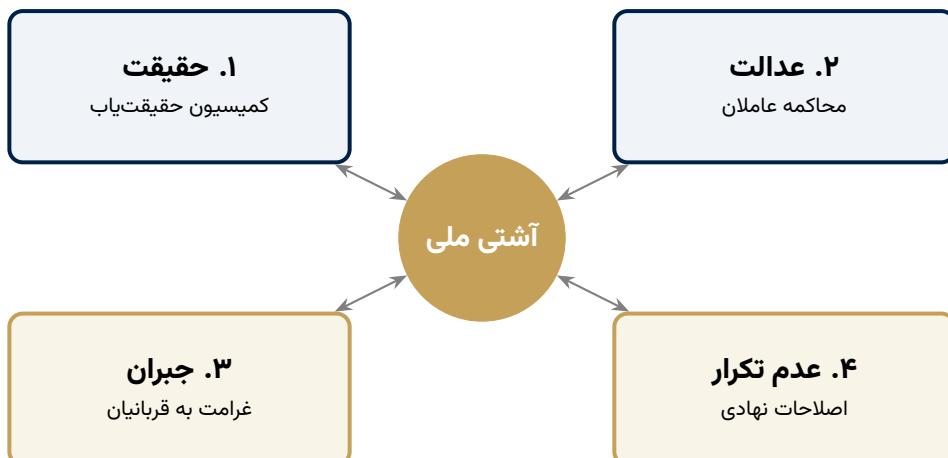

شکل ۷.۳: نهادهای فراغیر در برابر استخراجی

۶.۳ عدالت انتقالی

چگونه باید با گذشته کنار آمد؟ این یکی از حساس‌ترین پرسش‌های هر گذار است.

۱.۶.۳ چهار بُعد عدالت انتقالی

شکل ۸.۳: چهار بُعد عدالت انتقالی

۲.۶.۳ طیف رویکردها

جدول ۸.۳: طیف رویکردها به گذشته

رویکرد	توضیح	نمونه	نتیجه
عفو کامل	فراموشی نهادینه	اسپانیا	ثبت اما تروما باقی آشتی نسبی
کمیسیون حقیقت	حقیقت بدون مجازات	آفریقای جنوبی	
محاکمه محدود	مجازات سران	آرژانتین، شیلی	عدالت نسبی
محاکمه گسترده	پاکسازی وسیع	آلمان نازی	عدالت اما بی‌ثباتی

مورد مطالعاتی: کمیسیون حقیقت و آشتی آفریقای جنوبی

کمیسیون TRC (۱۹۹۶-۱۹۹۸) تحت ریاست اسقف دزموند توتو، یکی از موفق‌ترین نمونه‌های عدالت انتقالی بود:

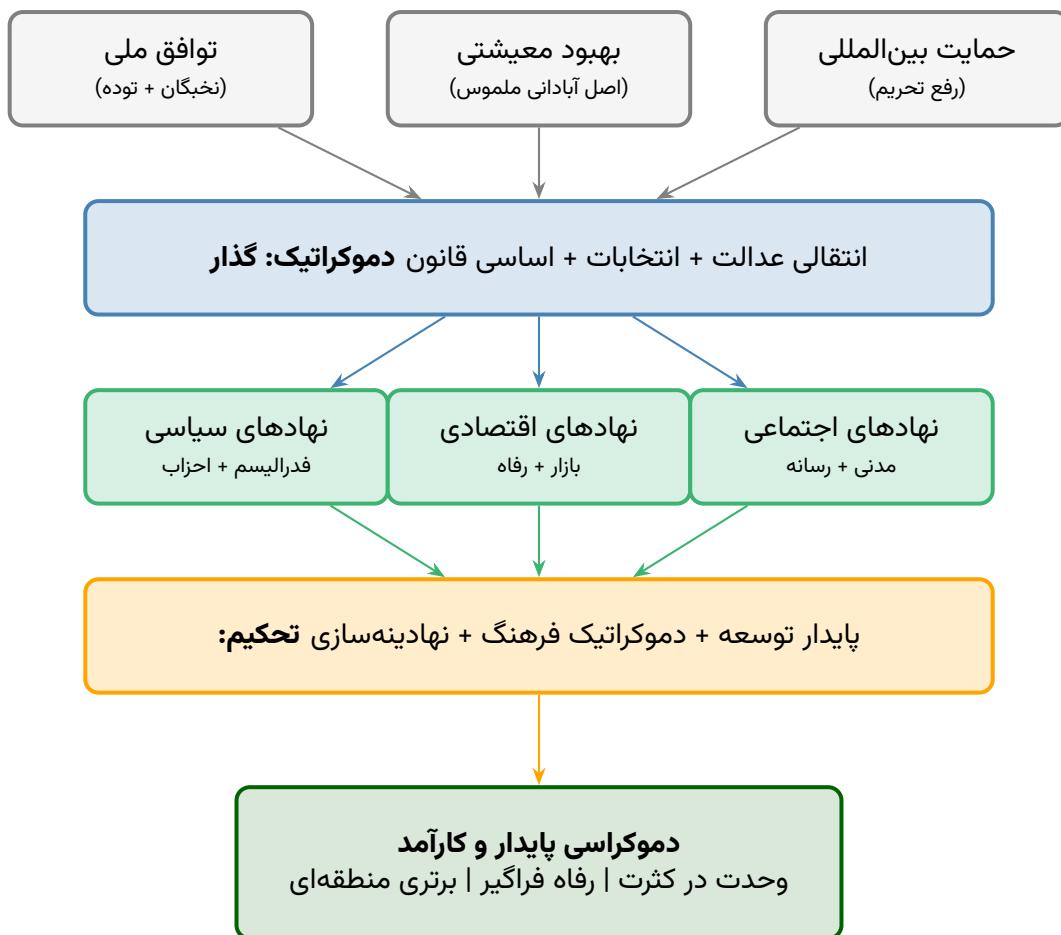
مکانیزم: عاملان جنایات می‌توانستند با اعتراف کامل و علنی، عفو بگیرند.

دستاوردها: ۱۱۲,۷ درخواست عفو، ۰۰۰,۲۱ شهادت قربانیان، گزارش جامع ۵۰۰,۳ صفحه‌ای.

درس: حقیقت‌گویی می‌تواند جایگزین مجازات شود و به آشتی کمک کند – اما نیازمند اراده سیاسی قوی و رهبری اخلاقی است.

۷.۳ چارچوب نظری تلفیقی این کتاب

با جمع‌بندی مباحث این فصل، چارچوب نظری این کتاب را می‌توان چنین ترسیم کرد:

شکل ۹.۳: چارچوب نظری تلفیقی کتاب

۸.۳ نتیجه‌گیری

جمع‌بندی چارچوب نظری

۱. **دموکراسی چیست:** نه فقط انتخابات، بلکه مجموعه‌ای از نهادها، حقوق، و فرهنگ
۲. **گذار و تحکیم:** دو مرحله متمایز – بسیاری در گذار موفق اما در تحکیم شکست می‌خورند
۳. **مدیریت تنوع:** مدل ترکیبی – هم حمایت از اقلیت‌ها، هم تشویق همکاری فراقومی
۴. **دموکراسی و توسعه:** رابطه دوسویه – دموکراسی هم هدف است هم ابزار توسعه
۵. **نهادها:** کلید موفقیت، ساختن نهادهای فراگیر به جای استخراجی است
۶. **گذشته:** عدالت انتقالی ضروری است – ترکیبی از حقیقت، عدالت، جبران، و اصلاح
۷. **اصل محوری:** آبادانی ملموس – دموکراسی باید نان بیاورد تا ریشه بدواند

منابع فصل

- University Yale Opposition. and Participation Polyarchy: .(۱۹۷۱) R. Dahl, [۱]
Press.
- Press. Oklahoma of University Wave. Third The .(۱۹۹۱) S. Huntington, [۲]
Con- and Transition Democratic of Problems .(۱۹۹۶) A. Stepan, & J. Linz, [۳]
Hopkins. Johns solidation.
- Press. University Yale ed. ndۀ Democracy. of Patterns .(۲۰۱۲) A. Lijphart, [۴]
Press. California of University Conflict. in Groups Ethnic .(۱۹۸۸) D. Horowitz, [۵]
- Press. University Oxford Freedom. as Development .(۱۹۹۹) A. Sen, [۶]
Perfor- Economic and Change Institutional Institutions, .(۱۹۹۰) D. North, [۷]
Cambridge. mance.
- Business. Crown Fail. Nations Why .(۲۰۱۲) J. Robinson, & D. Acemoglu, [۸]
. (۲۰۱۷) JPE, Growth." Cause Does "Democracy .(۲۰۱۹) al. et D. Acemoglu, [۹]
- Press. University Oxford Justice. Transitional .(۲۰۰۰) R. Teitel, [۱۰]
Routledge. ed. ndۀ Truths. Unspeakable .(۲۰۱۰) P. Hayner, [۱۱]
- Press. University Oxford Citizenship. Multicultural .(۱۹۹۵) W. Kymlicka, [۱۲]
Rule. Authoritarian from Transitions .(۱۹۸۶) P. Schmitter, & G. O'Donnell, [۱۳]
Hopkins. Johns
- Books. Times Democracy. of Spirit The .(۲۰۰۸) L. Diamond, [۱۴]

بخش دوم

تجارب جهانی

فصل ۴

درس‌های گذارهای موفق

این فصل چهار گذار موفق دموکراتیک را بررسی می‌کند: اسپانیا (۱۹۷۵-۱۹۸۲)، آفریقای جنوبی (۱۹۹۰-۱۹۹۹)، اندونزی (۱۹۸۷-۲۰۰۴) و کره جنوبی (۱۹۸۷-۱۹۹۷). هر یک از این کشورها با چالش‌هایی مشابه ما مواجه بودند: میراث اقتدارگرایی، تنوع اجتماعی، بحران اقتصادی، یا ترکیبی از اینها. الگوهای مشترک موفقیت شامل: توافق نخبگان (میثاق)، رهبری هوشمند، بهبود اقتصادی همزمان، عدالت انتقالی متوازن، و حمایت بین‌المللی است. مهم‌ترین درس: گذار موفق نیازمند «ائتلاف بزرگ» است که اصلاح طلبان درون نظام و معتدلین اپوزیسیون را گرد هم آورد.

۱.۴ چرا این چهار کشور؟

جدول ۱.۴: مقایسه اجمالی چهار گذار موفق

کشور	سال گذار	رژیم قبلی	چالش اصلی	مدت
اسپانیا	۸۲-۱۹۷۵	فاشیسم	منطقه‌گرایی	۷ سال
آفریقای جنوبی	۹۹-۱۹۹۰	آپارتاید	نابرابری	۹ سال
اندونزی	۰۴-۱۹۹۸	نظامی	تنوع جمیعتی	۶ سال
کره جنوبی	۹۷-۱۹۸۷	نظامی	توسعه سیاسی	۱۰ سال

این کشورها به دلایل زیر انتخاب شده‌اند:

- هر یک با چالش‌هایی مشابه کشور ما مواجه بودند
- همگی از اقتدارگرایی به دموکراسی نسبتاً پایدار رسیدند
- مسیرهای متفاوتی طی کردند که درس‌های متنوعی ارائه می‌دهند
- اطلاعات و پژوهش‌های کافی درباره آنها موجود است

۲.۴ اسپانیا: میثاق نخبگان و خودمختاری

۱.۲.۴ زمینه: چهار دهه فرانکیسم

ژرال فرانسیسکو فرانکو از ۱۹۳۹ تا ۱۹۷۵ بر اسپانیا حکومت کرد. رژیم او مبتنی بر:

- سرکوب شدید مخالفان (به‌ویژه کمونیست‌ها و جمهوری‌خواهان)
- انکار هویت منطقه‌ای (کاتالونیا، باسک)
- اتحاد با کلیسای کاتولیک و ارتش
- اقتصاد دولت‌محور در دهه‌های اول، سپس اصلاحات از دهه ۶۰

۲.۲.۴ عوامل کلیدی موفقیت

الگوی اسپانیا: توافق مونکلوا (۱۹۷۷)

توافق مونکلوا یک «میثاق نخبگان» بود که بین دولت، احزاب اپوزیسیون، اتحادیه‌های کارگری و کارفرمایان منعقد شد. محتوای آن:

- اقتصادی: کنترل تورم، اصلاحات مالیاتی، محدودیت دستمزد
- سیاسی: آزادی احزاب، آزادی رسانه، حقوق اجتماعات
- اجتماعی: گسترش تأمین اجتماعی، حقوق کارگران

چرا کار کرد: همه طرف‌ها چیزی به دست آوردند و چیزی از دست دادند. کسی «برنده مطلق» یا «بازنده مطلق» نبود.

جدول ۲.۴: عوامل موفقیت گذار اسپانیا

#	عامل	توضیح
۱	نقش پادشاه	خوان کارلوس از درون نظام، گذار را هدایت کرد
۲	رهبری سوآرز	پل بین نظام اقتدارگرا و اپوزیسیون شد
۳	اپوزیسیون معتدل	کنار گذاشتن رادیکالیسم توسط جریانات سیاسی
۴	توافق مونکلوا	میثاق اقتصادی-سیاسی فراگیر
۵	خودمختاری مناطق	به رسمیت شناختن تنوع در قانون اساسی ۱۹۷۸
۶	افق اروپایی	چشم‌انداز پیوستن به اتحادیه اروپا

۳.۲.۴ کودتا نافرجام ۱۹۸۱

آزمون بحرانی: ۲۳ فوریه ۱۹۸۱

در ۲۳ فوریه ۱۹۸۱، سرهنگ تخرو با ۲۰۰ نظامی پارلمان را اشغال کرد. برخی فرماندهان ارتش از کودتا حمایت کردند.

چرا شکست خورد:

- پادشاه خوان کارلوس در تلویزیون ظاهر شد و کودتا را محکوم کرد
- فرماندهان کلیدی ارتش از پادشاه پیروی کردند
- مردم به خیابان‌ها آمدند و از دموکراسی دفاع کردند

درس: در لحظات بحرانی، رهبری قاطع و حمایت مردمی می‌تواند دموکراسی را نجات دهد.

۴.۲.۴ مسئله عدالت انتقالی

اسپانیا رویکرد «فراموشی نهادینه» (Pacto del Olvido) را انتخاب کرد:

- عفو عمومی ۱۹۷۷ شامل همه جرایم سیاسی شد
- هیچ محاکمه‌ای از عاملان رژیم فرانکو صورت نگرفت
- بحث عمومی درباره گذشته تابو شد

«ما تصمیم گرفتیم به جای نگاه به گذشته، به آینده نگاه کنیم. این شاید

عادلانه‌ترین راه نبود، اما عاقلانه‌ترین راه بود.»

– فلیپه گونزالس، نخست وزیر سوسیالیست اسپانیا

نقد: این رویکرد ثبات کوتاه‌مدت آورد، اما ترومaha درمان نشدند. دهه‌ها بعد، جنبش «حافظه تاریخی» خواستار بازخوانی گذشته شد.

۵.۲.۴ درس‌های اسپانیا برای ما

جدول ۴.۳: درس‌های قابل انتقال از اسپانیا

درس	کاربرد برای ما	ملاحظه
توافق نخبگان	مذاکره فراغیر	نیاز به رهبری معتدل
خودمختاری	تمرکز زدایی قومی	حفظ یکپارچگی ارضی
نهاد میانجی	مرجعیت ملی	قبولیت فراجنایی

۳.۴ آفریقای جنوبی: آشتی و قانون اساسی فراغیر

۱.۳.۴ زمینه: نظام آپارتاید

آپارتاید (۱۹۴۸-۱۹۹۴) نظام جداسازی نژادی بود که:

- ۰٪ جمعیت (سیاهان) را از حقوق سیاسی محروم می‌کرد
- نابرابری اقتصادی شدید ایجاد کرده بود
- سرکوب خشن مخالفان (کشتار شارپویل، زندان روبن آیلند)
- انزوای بین‌المللی و تحریم

۲.۳.۴ عوامل کلیدی موفقیت

الگوی آفریقای جنوبی: رهبری ماندلا

نلسون ماندلا پس از ۲۷ سال زندان، نه انتقام‌جو بلکه آشتی‌طلب بود:

- ۰ با دشمنان دیروز (دوکلرک، ژنرال‌ها) مذاکره کرد
- ۰ پیراهن تیم راگبی سفیدپوستان را پوشید (نماد وحدت)
- ۰ از ANC خواست انتقام نگیرند
- ۰ فقط یک دوره رئیس‌جمهور ماند

درس: رهبری اخلاقی می‌تواند چرخه خشونت را بشکند.

«اگر می‌خواهید با دشمن خود صلح کنید، باید با او کار کنید. آنگاه او شریک شما می‌شود.»

– نلسون ماندلا

۳.۳.۴ کمیسیون حقیقت و آشتی (TRC)

جدول ۴.۴: ساختار و دستاوردهای TRC

جنبه	توضیح
ریاست	دزموند توتو (صلح نوبل)
مکانیزم	عفو در مقابل اعتراف کامل
شهادت‌ها	۲۱،۰۰۰ قربانی
نتیجه	۳،۵۰۰ صفحه مستندسازی

۴.۳.۴ قانون اساسی ۱۹۹۶

قانون اساسی آفریقای جنوبی یکی از پیشرفته‌ترین قوانین اساسی جهان است:

جدول ۵.۴: ویژگی‌های قانون اساسی آفریقای جنوبی

ویژگی	توضیح
منشور حقوق	واسیع‌ترین حقوق مدنی و اقتصادی در جهان
دادگاه قانون اساسی	نگهبان مستقل حقوق شهروندی
تنوع زبانی	به رسمیت شناختن ۱۱ زبان رسمی
حقوق اقلیت‌ها	چتر حمایتی برای همه گروه‌ها

۵.۳.۴ چالش‌های باقیمانده

درس منفی: نابرابری اقتصادی

آفریقای جنوبی در دموکراسی سیاسی موفق بود، اما در عدالت اقتصادی ناموفق:

- ضریب جینی: از بالاترین‌ها در جهان (۶۳٪)

- بیکاری: بالای ۳۰٪ (در جوانان سیاهپوست بالای ۵۰٪)

- ثروت همچنان در دست اقلیت سفیدپوست متتمرکز

درس: دموکراسی سیاسی بدون عدالت اقتصادی، ناقص و شکننده است.

۶.۳.۴ درس‌های آفریقای جنوبی برای ما

جدول ۶.۴: درس‌های قابل انتقال از آفریقای جنوبی

درس	کاربرد برای ما	ملاحظه
حقیقت و آشتی فرانسوی	ترمیم شکاف‌های ملی	نیاز به رهبری اخلاقی
مشارکت مخالفان	مشارکت فراگیر	فرآیند اجتماع‌ساز
شکستن چرخه انتقام	رهبری آشتی‌طلب	الگوی ماندلا

۴.۴ اندونزی: مدیریت تنوع و تمرکززدایی

۱.۴.۴ زمینه: سه دهه سوهارتو

اندونزی کشوری با:

- ۱۷,۰۰۰ جزیره، ۳۰۰+ قومیت، ۷۰۰+ زبان

- بزرگترین کشور مسلمان جهان (۸۷٪ مسلمان)

- رژیم «نظم نوین» سوهارتو (۱۹۶۶-۱۹۹۸): توسعه اقتصادی + سرکوب سیاسی

- بحران مالی آسیا ۱۹۹۷: سقوط اقتصادی و سقوط سوهارتو

۲.۴.۴ عوامل کلیدی موفقیت

الگوی اندونزی: اصلاحات (Reformasi)

- جنبیش اصلاحات با رهبری دانشجویان و حمایت طبقه متوسط شهری، سوهارتو را مجبور به استعفا کرد. اما برخلاف بسیاری از انقلاب‌ها، رادیکال نشد:
- معاون سوهارتو (حیبی) قدرت را گرفت و انتخابات آزاد برگزار کرد
 - نهادهای موجود حفظ شدند و تدریجیاً اصلاح شدند
 - ارتش به تدریج از سیاست کنار رفت

جدول ۷.۴: عوامل موفقیت گذار اندونزی

#	عامل	توضیح
۱	جنبیش دانشجویی	فسار از پایین برای تغییر رادیکال
۲	اصلاح طلبان درون نظام	برگزاری انتخابات بدون فروپاشی پیاپی
۳	تمرکزدایی گسترده	توزیع قدرت بین ۵۰۰ منطقه
۴	پانچاسیلا	ایدئولوژی وحدت‌بخش فراجنابی

۳.۴.۴ مدل پانچاسیلا

«پانچاسیلا پنج اصل بنیادین اندونزی است: ۱. ایمان به خدای یگانه ۲. انسانیت عادلانه و متمدن ۳. وحدت اندونزی ۴. دموکراسی با خرد مشورتی ۵. عدالت اجتماعی

این اصول به جای تأکید بر یک دین یا قومیت، چتری فرآگیر برای همه ایجاد می‌کند.»
— سوکارنو، بنیان‌گذار اندونزی

۴.۴.۴ تمرکززدایی

۵.۴.۴ درس‌های اندونزی برای ما

جدول ۴.۸: درس‌های قابل انتقال از اندونزی

درس	کاربرد برای ما	ملاحظه
پانچاسیلا	میثاق ملی نوین	چتر هویت ملی
تمرکززدایی	واگذاری قدرت منطقه‌ای	توازن مرکز-پیرامون
نقش مذهب معتدل	همکاری نهادهای مدنی	دین حامی حقوق بشر

۵.۴ کره جنوبی: از دیکتاتوری توسعه‌گرا به دموکراسی

۱.۵.۴ زمینه: معجزه اقتصادی بدون آزادی

کره جنوبی نمونه بارز «اقتدارگرایی توسعه‌گرا» بود:

- دیکتاتوری نظامی (۱۹۶۱-۱۹۸۷)
- رشد اقتصادی سریع: از ۱۰۰،۰۰۰ GDP سرانه
- سرکوب شدید: کشتار گوانگجو ۱۹۸۰ (صدها کشته)
- طبقه متوسط رو به رشد که خواستار آزادی شد

۲.۵.۴ عوامل کلیدی موفقیت

الگوی کره: جنبش دموکراتیک ژوئن ۱۹۸۷

در ژوئن ۱۹۸۷، میلیون‌ها نفر در خیابان‌ها خواستار دموکراسی شدند. رژیم نظامی مجبور به پذیرش شد:

- اعلامیه ۲۹ ژوئن: پذیرش انتخابات مستقیم ریاست جمهوری
- قانون اساسی جدید: محدودیت یک دوره‌ای رئیس‌جمهور
- انتخابات دسامبر ۱۹۸۷: رقابت واقعی

چرا رژیم تسلیم شد: المپیک ۱۹۸۸ سئول نزدیک بود و سرکوب خونین، وجهه بین‌المللی را نابود می‌کرد.

۳.۵.۴ عدالت انتقالی: محاکمه روسای جمهور

جدول ۹.۴: محاکمه روسای جمهور سابق کره جنوبی

شخص	سال	اتهام	حکم
چون دو-هوان	۱۹۹۶	سرکوب گوانگجو	حبس ابد
روه تای-وو	۱۹۹۶	فساد و کودتا	حبس طولانی
پارک گئون-هه	۲۰۱۷	فساد مالی	حبس ۲۵ سال
لی میونگ-باک	۲۰۱۸	ارتشا	حبس ۱۷ سال

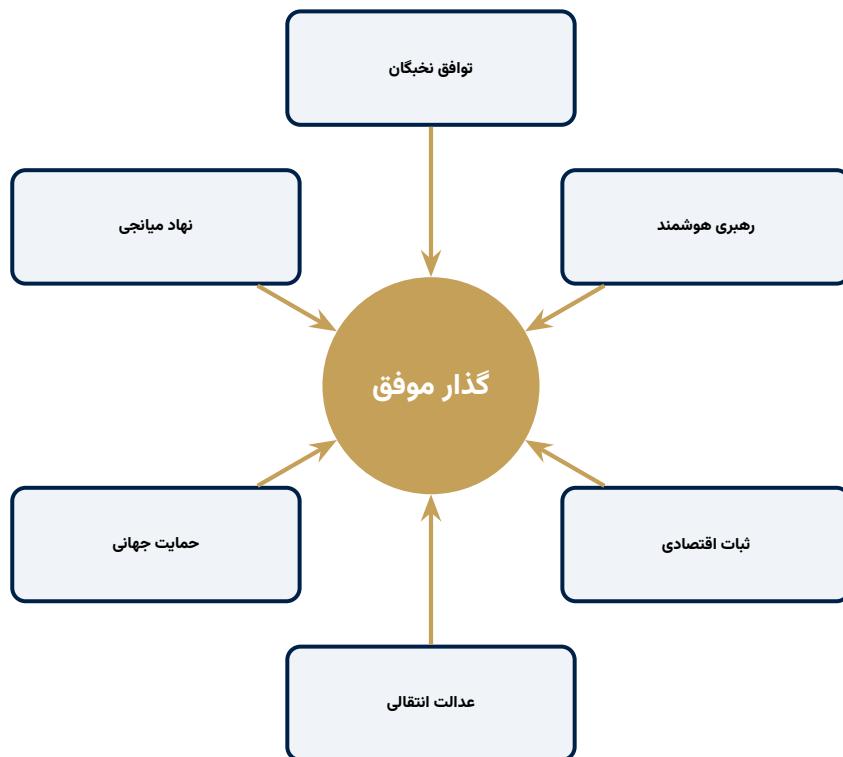
«این که یک کشور می‌تواند روسای جمهور سابق خود را محاکمه کند، نشانه بلوغ دموکراتیک است. در کره، هیچ‌کس بالاتر از قانون نیست.»
– تحلیل‌گر سیاسی کره‌ای

۴.۵.۴ درس‌های کره جنوبی برای ما

جدول ۱۰.۴: درس‌های قابل انتقال از کره جنوبی

درس	کاربرد برای ما	ملاحظه
نقش طبقه متوسط	مطلوبه‌گری آگاهانه	اساس پایداری دموکراسی
حاکمیت قانون	محاکمه سران	پایبندی به عدالت قضایی
اهرم خارجی	فشارهای بین‌المللی	استفاده از فرصت جهانی

۶.۱۴. الگوهای مشترک موفقیت

شکل ۲.۱۴: شش عامل مشترک گذارهای موفق

جدول ۱۱.۱۴: حضور عوامل موفقیت در چهار کشور

عامل	اسپانیا	آ. جنوبی	اندونزی	کره
توافق نخبگان	✓	✓	○	○
رهبری هوشمند	✓	✓	○	○
ثبات اقتصادی	✓	✗	○	✓
عدالت انتقالی	✗	✓	○	✓
حمایت جهانی	✓	✓	✓	✓
نهاد میانجی	✓	✓	✓	○

۷.۱۴. نتیجه‌گیری: چه باید آموخت؟

درس‌های کلیدی

۱. گذار موفق نیازمند ائتلاف بزرگ است: اصلاح طلبان درون نظام + معتدلین اپوزیسیون
۲. رهبری اخلاقی تفاوت می‌سازد: ماندلا، خوان کارلوس، سوآرز

- ۳. مذاکره بهتر از فروپاشی است: گذارهای مذاکرهای پایدارترند
- ۴. اقتصاد مهم است: بدون بهبود معیشتی، دموکراسی شکننده است
- ۵. گذشته باید پردازش شود: به شکلی متوازن بین عدالت و ثبات
- ۶. تنوع قابل مدیریت است: با فدرالیسم، خودمختاری، یا ایدئولوژی فراگیر

منابع فصل

- Con- and Transition Democratic of Problems .(۱۹۹۶) A. Stepan, & J. Linz, [۱]
Hopkins. Johns solidation.
- Dictatorship. after Democracy Politics: Spanish .(۲۰۰۸) O. Encarnación, [۲]
Press. Polity
- Divided a Reconcile Truth Can Apartheid: Overcoming .(۲۰۰۴) J. Gibson, [۳]
Sage. Russell Nation?
- Regime and Resistance, Compromise, Suharto: Opposing .(۲۰۰۵) E. Aspinall, [۴]
Stanford. Change.
- Pitts- of University Korea. in Democratization of Politics The .(۲۰۰۰) S. Kim, [۵]
Press. burgh
Routledge. ed. nd^۱ Truths. Unspeakable .(۲۰۱۰) P. Hayner, [۶]
Press. University Yale Societies. Plural in Democracy .(۱۹۷۷) A. Lijphart, [۷]
Press. Oklahoma of University Wave. Third The .(۱۹۹۱) S. Huntington, [۸]
Johns Africa. in Democratization .(۲۰۱۰) (eds). M. Plattner, & L. Diamond, [۹]
Hopkins.
- Op- and Government Opening." Democratic "Indonesia's .(۱۹۹۹) R.W. Liddle, [۱۰]
. (۱)۳۴ position.

فصل ۵

درس‌های گذارهای ناموفق

این فصل پنج گذار ناموفق یا ناقص را بررسی می‌کند: عراق (۲۰۰۳-امروز)، لیبی (۲۰۱۱-امروز)، مصر (۲۰۱۳-۲۰۱۱)، یمن (۲۰۱۵-۲۰۱۱) و ونزوئلا (۱۹۹۹-امروز). هر یک به دلایل متفاوتی شکست خورده است: مداخله خارجی نادرست، فروپاشی نهادها، ناتوانی در ائتلاف‌سازی، پوپولیسم ویرانگر، یا ترکیبی از اینها. الگوهای مشترک شکست شامل: فقدان توافق نخبگان، تقسیمات عمیق اجتماعی، شکست اقتصادی، و مداخله خارجی مخرب است. مهم‌ترین درس: آنچه نباید کرد به اندازه آنچه باید کرد، آموزنده است.

۱.۵ چرا شکست‌ها را مطالعه کنیم؟

«تاریخ نه تنها از موفقیت‌ها، بلکه از شکست‌ها نیز درس می‌دهد – شاید بیشتر. دانستن آنچه نباید کرد، گاه مهم‌تر از دانستن آنچه باید کرد است.»
– جورج سانتایانا

جدول ۱.۵: مقایسه اجمالی پنج گذار ناموفق

کشور	سال	نوع شکست	علت اصلی	وضعیت
عراق	۲۰۰۳	دولت شکننده	فرقه‌گرایی + مداخله خارجی بی‌ثبات	
لیبی	۲۰۱۱	فروپاشی کامل	فقدان نهادها + قبیله‌گرایی جنگ داخلی	
مصر	۱۳-۲۰۱۱	بازگشت نظامیان	شکست ائتلاف اقتدارگرا	
یمن	۲۰۱۱	فروپاشی	مداخله منطقه‌ای بحران شدید	
ونزوئلا	۱۹۹۹	زواں تدریجی	پوپولیسم + نفرین نفت بحران انسانی	

۲.۵ عراق: فروپاشی نهادها و فرقه‌گرایی

۱.۲.۵ اشتباهات کلیدی

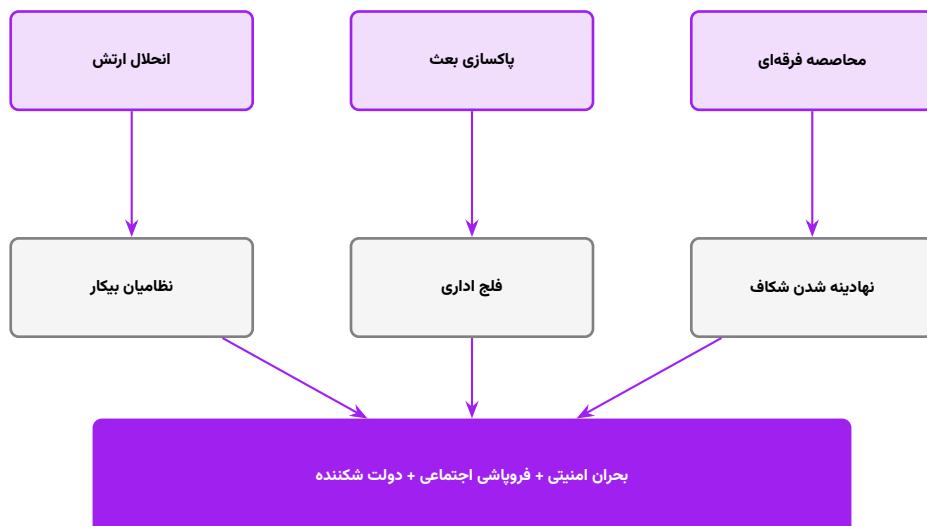
اشتباه مرگبار: انحلال ارتش و De-Ba'athification

پل برمر، حاکم آمریکایی عراق، دو تصمیم فاجعه‌بار گرفت:

۱. انحلال ارتش: ۴۰۰,۰۰۰ نظامی مسلح و بیکار شدند – بسیاری به داعش پیوستند

۲. پاکسازی بعثی‌ها: ۵۰۰,۰۰۰ کارمند دولتی اخراج شدند – دولت فلج شد

درس: نهادها را نابود نکنید، اصلاح کنید. حتی نهادهای رژیم قبلی بهتر از هیچ‌اند.

شکل ۱.۵: زنجیره علیٰ شکست عراق

۲.۲.۵ مشکل محاصصه فرقه‌ای

جدول ۲.۵: سیستم محاصصه در عراق

پست	سهم	مشکل
رئیس جمهور	کُرد	نقش تشریفاتی و انزواگرایی
نخست وزیر	شیعه	تنش دائمی با سُنی‌ها
رئیس پارلمان	سُنی	احساس طرد و حاشیه‌نشینی

«محاصصه فرقه‌ای به جای حل مشکل، آن را نهادینه کرد. سیاستمداران انگیزه داشتند هویت فرقه‌ای را تقویت کنند چون کرسی‌شان به آن وابسته بود.»
– تحلیل‌گر سیاسی عراقي

۳.۲.۵ درس‌های عراق برای ما

جدول ۳.۵: چه نباید کرد: درس‌های عراق

اشتباه عراق	پیامد	جایگزین صحیح
انحلال ارتش پاکسازی گستردگی سران	ظهور گروههای مسلح فلج بوروکراسی	اصلاح تدریجی نهادها
نهادینه شدن تفرقه محاصصه فرقه‌ای	نهادینه شدن تفرقه	احزاب فراقومی و ملی

۳.۵ لیبی: دولتسازی بدون ملت‌سازی

۱.۳.۵ میراث قذافی: فقدان نهاد

مشکل بنیادین: کشور بدون دولت

معمر قذافی طی ۴۲ سال حکومت:

- هیچ نهاد دولتی واقعی نساخت – همه چیز شخصی بود
- ارتش را عمدتاً ضعیف نگه داشت (ترس از کودتا)
- جامعه مدنی را سرکوب کرد
- بر قبیله‌گرایی تکیه کرد

نتیجه: وقتی قذافی سقوط کرد، هیچ چیزی برای ساختن روی آن وجود نداشت.

۲.۳.۵ تکه‌تکه شدن

۳.۳.۵ درس‌های لیبی

جدول ۴.۵: درس‌های لیبی

درس	توضیح
اهمیت نهادها	بدون نهاد، دموکراسی به هرجومنج می‌گراید
خطرات خلاً قدرت	میلیشیاها بلاfaciale جایگزین دولت می‌شوند
کنترل تسليحات	ضرورت خلع سلاح عمومی پس از گذار
هویت‌های محلی	مهار قبیله‌گرایی از طریق ملت‌سازی

۱۴.۵ مصر: شکست ائتلاف و بازگشت نظامیان

۱.۴.۵ چرا انقلاب ۲۰۱۱ شکست خورد؟

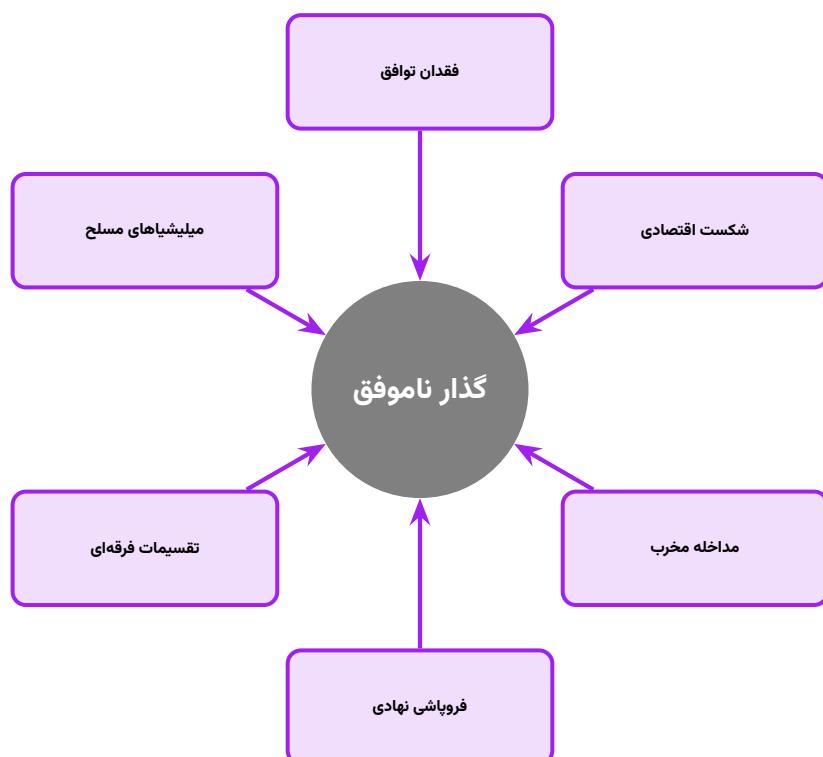
دام و نزوئلایی

چاوز با درآمد نفت:

- برنامه‌های اجتماعی گسترشده اجرا کرد – فقر کاهش یافت
- اما نهادها را تخریب کرد – قوه قضائیه، بانک مرکزی، رسانه
- اقتصاد را متنوع نکرد – ۹۵٪ صادرات = نفت
- وقتی قیمت نفت سقوط کرد، همه چیز فروپاشید

درس: پوپولیسم نفتی می‌تواند کوتاه‌مدت محبوب باشد، اما بدون نهادسازی و تنوع اقتصادی، فاجعه‌بار است.

۷.۵ الگوهای مشترک شکست

شکل ۵.۵: شش عامل مشترک گذارهای ناموفق

۸.۵ چکلیست: آنچه نباید کرد

جدول ۸.۵: چکلیست جامع اشتباهات قابل اجتناب

#	اشتباه	نمونه	جایگزین
۱	انحلال نهادهای قبلی	عراق	اصلاح تدریجی ساختارها
۲	پاکسازی حداکثری	عراق	پاکسازی محدود به سران
۳	نهادینه کردن تفرقه	عراق	احزاب فراقومی و ملی
۴	بی توجهی به اقتصاد	مصر	بهبود معیشت فوری
۵	طرد مسلحین	یمن	دیپلماسی خلح سلاح
۶	مداخله بدون طرح	لیبی	برنامه ریزی بومی
۷	پوپولیسم نفتی	ونزوئلا	تنوعبخشی به اقتصاد
۸	تخریب نظارت	ونزوئلا	استقلال بانک مرکزی

منابع فصل

- Routledge. Authoritarianism. New a to War From Iraq: .(۲۰۱۲) T. Dodge, [۱]
- Libya. New the for Battle the Inside Shores: Burning The .(۲۰۱۸) F. Wehrey, [۲]
- FSG.
- Press. Polity Brotherhood. the Inside .(۲۰۱۵) H. Kandil, [۳]
- Books. Saqi Crisis. in Yemen .(۲۰۱۷) H. Lackner, [۴]
- Chavez. Hugo Tropics: the in Dragon .(۲۰۱۱) M. Penfold, & J. Corrales, [۵]
- Brookings.
- of Journal Recession." Democratic the to Up "Facing .(۲۰۱۵) L. Diamond, [۶]
- .(۱)۲۶ Democracy,
- and Repression of Pathways Spring: Arab The .(۲۰۱۵) al. et J. Brownlee, [۷]
- Oxford. Reform.
- Press. University Cambridge Protests. Democracy .(۲۰۱۶) D. Brancati, [۸]

فصل ۶

درس‌های مدیریت بحران آب

این فصل تجارب موفق جهانی در مدیریت بحران آب را بررسی می‌کند: اسرائیل (از کمبود به صادرات فناوری)، سنگاپور (چهار شیر ملی)، استرالیا (مدیریت خشکسالی هزاره)، و اسپانیا (انتقال آب و تنفس‌ها). درس‌های کلیدی شامل: مدیریت تقاضا مهمتر از افزایش عرضه است؛ قیمت‌گذاری واقعی ضروری است؛ فناوری‌های جدید (شیرین‌سازی، بازچرخانی) تحول‌آفرین‌اند؛ و حکمرانی آب باید یکپارچه باشد. برای کشور ما که با فروپاشی سفره‌های زیرزمینی مواجه است، این تجارب راهگشایند.

۱.۶ چرا مدیریت آب حیاتی است؟

یادآوری: بحران آب ما

همان‌طور که در فصل ۲ دیدیم:

۰ ۷۰٪ سفره‌های زیرزمینی در وضعیت بحرانی یا ممنوعه

۰ برداشت مازاد سالانه: ۷+ میلیارد مترمکعب

۰ ۹۰٪ مصرف آب: کشاورزی (اغلب ناکارآمد)

۰ بدون اقدام: ۳۰-۵۰ میلیون آواره اقلیمی تا ۴۰-۲۰

این فصل نشان می‌دهد که راه حل وجود دارد – اگر اراده سیاسی باشد.

۲.۶ اسرائیل: از کمبود به فراوانی

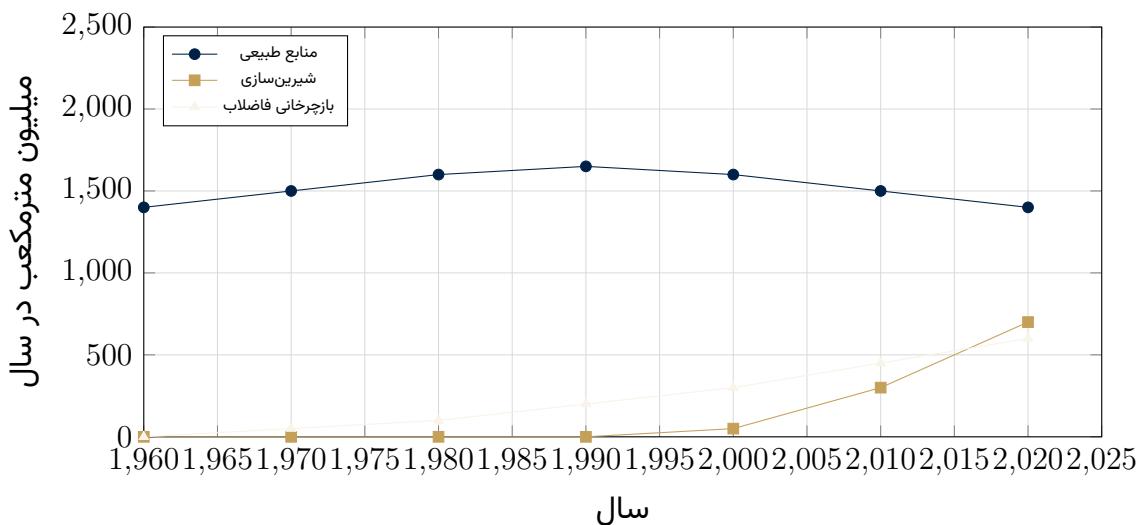
۱.۲.۶ معجزه آب اسرائیل

اسرائیل کشوری است که ۶۰٪ آن بیابان است، اما امروز:

۰ صادرکننده محصولات کشاورزی است

۰ صادرکننده فناوری آب به ۱۵۰ کشور است

۰ مازاد آب دارد و به همسایگان می‌فروشد

شکل ۱.۶: تحول ترکیب منابع آب اسرائیل

۲.۲.۶ چهار ستون موفقیت اسرائیل

الگوی اسرائیل

۱. آبیاری قطره‌ای: اختراع اسرائیلی - ۹۰٪ صرفه‌جویی در آب کشاورزی
۲. شیرین‌سازی: ۵ کارخانه بزرگ - ۷۰٪ آب شرب
۳. بازچرخانی فاضلاب: ۸۷٪ فاضلاب بازچرخانی می‌شود (رتبه اول جهان)
۴. قیمت‌گذاری واقعی: آب ارزان نیست - انگیزه صرفه‌جویی

جدول ۱.۶: مقایسه شاخص‌های آب: اسرائیل و کشور ما

شاخص	اسرائیل	کشور ما
بارش سالانه (میلیمتر)	۵۰۰	۲۵۰
بازچرخانی فاضلاب	%۸۷	کمتر از ۱۰٪
آبیاری نوین	%۷۵	کمتر از ۱۵٪
اتلاف در شبکه	%۱۰	+٪۳۰
شیرین‌سازی	%۷۰	ناجیز

۳.۲.۶ درس‌های اسرائیل

جدول ۲.۶: درس‌های قابل انتقال از اسرائیل

درس	کاربرد	ملاحظه
آبیاری قطره‌ای	تغییر الگوی کشاورزی	سرمايه اوليه بالا
شیرین‌سازی	مناطق ساحلی جنوب	هزینه انرژی
بازچرخانی فاضلاب	شهرهای بزرگ	پذیرش فرهنگی
قیمت‌گذاری واقعی	کاهش مصرف	مقاومت سیاسی

۳.۶ سنگاپور: چهار شیر ملی

۱.۳.۶ چالش سنگاپور

سنگاپور جزیره کوچکی است با:

- ۷۲۰ کیلومتر مربع مساحت
- ۵.۵ میلیون جمعیت
- بدون رودخانه یا دریاچه مهم
- تا ۱۹۶۵: ۱۰۰٪ وابسته به واردات آب از مالزی

۲.۳.۶ استراتژی چهار شیر ملی

انقلاب بازچرخانی NEWater:

NEWater فاضلاب تصفیه شده با فناوری پیشرفته است:

- سه مرحله تصفیه: میکروفیلتراسیون + اسمز معکوس + UV
 - کیفیت بالاتر از استانداردهای آب آشامیدنی WHO
 - مصرف: صنعت (wafer) fabrication + مخلوط با آب آشامیدنی
 - پذیرش عمومی: کمپین آموزشی گسترده + بازدید از کارخانه
- درس: با فناوری و آموزش، حتی بازچرخانی فاضلاب قابل پذیرش است.

۳.۳.۶ درس‌های سنگاپور

جدول ۳.۶: درس‌های قابل انتقال از سنگاپور

درس	توضیح
تنوع منابع	کاهش آسیب‌پذیری با سبد منابع متنوع
بازچرخانی هوشمند	تبديل فاضلاب به آب شرب با فناوری بالا
آموزش عمومی	ضرورت اقناع فرهنگی برای طرح‌های نوین
افق بلندمدت	برنامه‌ریزی استراتژیک ۵۰ ساله

۴.۶ استرالیا: مدیریت خشکسالی هزاره

۱.۴.۶ بحران آب

حوضه Murray-Darling سبد غذایی استرالیا است، اما خشکسالی ۱۹۹۷-۲۰۱۰ آن را به بحران کشاند:

- کاهش ۷۰٪ جریان رودخانه
- ورشکستگی هزاران کشاورز
- مرگ اکوسیستم‌های آبی

۲.۴.۶ راه حل: بازار آب

الگوی استرالیا: حقوق قابل معامله آب

استرالیا «حقوق آب» را از «زمین» جدا کرد:

• کشاورزان سهمی از آب دارند (نه آب نامحدود)

• می‌توانند این سهم را بفروشند یا بخرند

• قیمت بازاری تعیین می‌شود – کمیابی منعکس می‌شود

• کسانی که آب را کارآمدتر مصرف می‌کنند، سود می‌برند

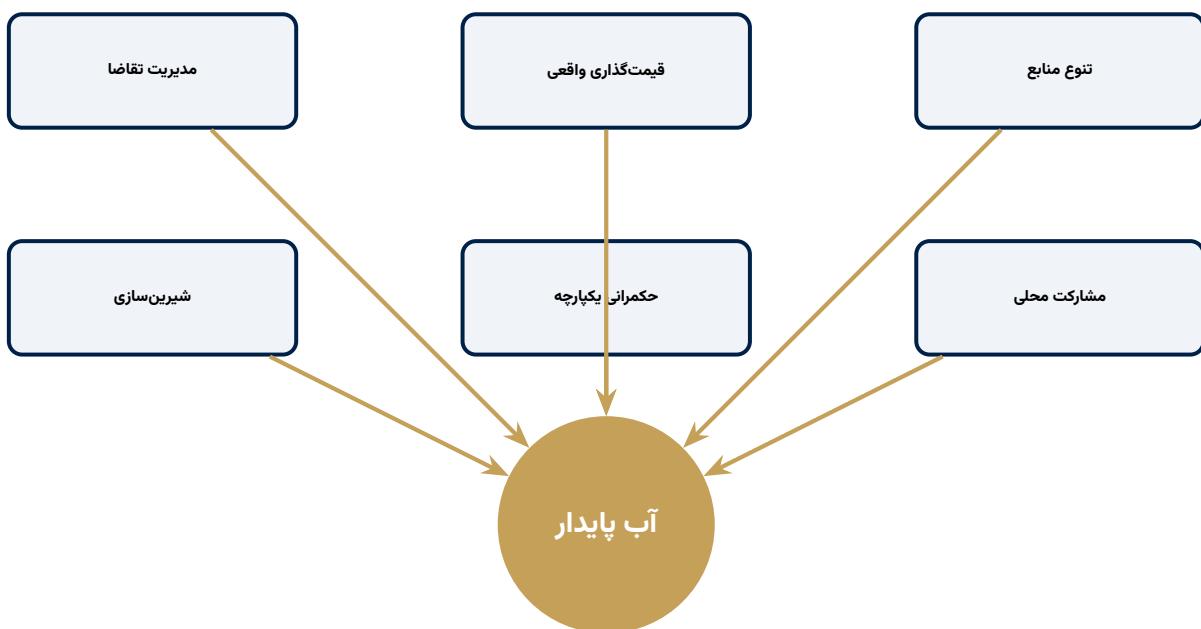
نتیجه: آب به سمت مصارف با ارزش بالاتر رفت. صرفه‌جویی ۳۰٪.

۳.۴.۶ درس‌های استرالیا

جدول ۴.۶: درس‌های قابل انتقال از استرالیا

درس	کاربرد	چالش
بازار آب	تخصیص بهینه منابع	حقوق مالکیت پیچیده
سقف برداشت	حفظ پایداری حوضه	مقاومت اجتماعی
جبران مالی	خرید حقوق آب	بار مالی بر دولت
ناظارت هوشمند	کنتورگذاری دقیق	هزینه زیرساختی

۵.۶ جمعبندی: اصول جهانی مدیریت پایدار آب

شکل ۲.۶: شش اصل جهانی مدیریت پایدار آب

۶.۶ کاربرد برای کشور ما

جدول ۵.۶: برنامه پیشنهادی مدیریت آب بر اساس تجربه جهانی

اقدام	الگوی جهانی	اولویت مکانی	فاز
کاهش اتلاف شبکه	همه کشورها	شهرهای بزرگ	۱
تغییر الگوی کشت	اسرائیل، استرالیا	مناطق بحرانی	۲-۱
آبیاری قطره‌ای	اسرائیل	دشت‌های مرکزی	۳-۱
بازچرخانی فاضلاب	سنگاپور، اسرائیل	شهرهای بزرگ	۳-۲
شیرین‌سازی	اسرائیل، سنگاپور	ساحل جنوب	۴-۲
بازار حقوق آب	استرالیا	حوضه‌های بحرانی	۴-۳

نتیجه‌گیری

بحران آب ما قابل حل است – اگر:

۱. اراده سیاسی باشد: تصمیمات سخت گرفته شود
۲. مدیریت تقاضا اولویت باشد: نه فقط سد و انتقال
۳. قیمت‌گذاری واقعی شود: یارانه هدفمند به فقرا
۴. فناوری وارد شود: بازچرخانی و شیرین‌سازی
۵. کشاورزی متحول شود: تغییر الگوی کشت و آبیاری
۶. حکمرانی یکپارچه باشد: یک نهاد مسئول

کشورهایی با شرایط بدتر از ما (اسرائیل، سنگاپور) موفق شدند. ما هم می‌توانیم.

منابع فصل

Water-Starved a for Solution Israel's Water: Be There Let .(۲۰۱۵) S. Siegel, [۱]
Dunne. Thomas World.

Routledge. Story. Water Singapore The .(۲۰۱۳) al. et C. Tortajada, [۲]
Consump- Water Residential of "Determinants .(۲۰۱۱) al. et R.Q. Grafton, [۳]
. (۱۴)۸۷ Economics, Land tion."

WB World. Finite a in Thriving Cities: Scarce Water .(۲۰۱۷) Bank. World [۴]
Publications.

FAO. Rome: Water. Agriculture: and Food of State The .(۲۰۲۰) FAO. [۵]
Press. Island .۸ Volume Water World's The .(۲۰۱۴) P. Gleick, [۶]
Pub- OECD Futures. Sustainable Ensuring Cities: and Water .(۲۰۱۵) OECD. [۷]
lishing.

pub.gov.sg. Future. Our Water, Our .(۲۰۲۳) Singapore. PUB [۸]

بخش سوم

طرح جامع

فصل ۷

چشم انداز و اصول راهنمای

خلاصه فصل: این فصل چشم‌انداز بلندمدت برای ایران دموکراتیک ۱۴۲۹ (افق ۲۵ ساله) را ترسیم می‌کند. ده اصل بنیادین شامل حاکمیت ملی، کثرت‌گرایی، عدالت توزیعی، و پایداری محیط‌زیستی به عنوان ستون‌های نظام جدید معرفی می‌شوند. چارچوب قانون اساسی پیشنهادی بر تفکیک قوا، فدرالیسم همبسته، و حقوق بنیادین شهروندی استوار است. همچنین مدل «آبادانی ملموس» به عنوان استراتژی اعتمادسازی در سال‌های نخست تبیین می‌گردد.

۱.۷ مقدمه: ضرورت چشم‌انداز روشن

گذار دموکراتیک بدون چشم‌انداز روشن، همچون سفری است بدون مقصد. تجربه فصل‌های پیشین نشان داد که کشورهایی مانند آفریقای جنوبی و کره جنوبی با ترسیم آینده‌های امیدبخش توانستند انرژی اجتماعی را بسیج کنند، درحالی‌که لیبی و یمن به دلیل فقدان چشم‌انداز مشترک در هرجو مرج فروغلتیدند.

«اگر نمی‌دانی به کجا می‌روی، هر راهی تو را به جایی می‌برد.»

– ضربالمثل آفریقایی

برای ایران، کشوری با ۸۵ میلیون جمعیت، ۱۰۰ اتنیک و زیرگروه قومی، و بحران‌های متعدد زیست‌محیطی و اقتصادی، این چشم‌انداز باید:

- فراگیر باشد و همه اقوام و گروه‌ها را در خود جای دهد
- واقع‌بینانه باشد و با محدودیت‌ها هم‌خوانی داشته باشد
- الهام‌بخش باشد و انگیزه تغییر ایجاد کند
- سنجش‌پذیر باشد و شاخص‌های موفقیت داشته باشد

۲.۷ بیانیه چشم انداز ایران ۱۴۲۹

الگو و درس

چشم انداز ایران ۱۴۲۹ (افق ۲۵ ساله):

- «ایران در سال ۱۴۲۹، کشوری است دموکراتیک، مرفه، و پایدار که در آن:
- هر شهروند فارغ از قومیت، جنسیت، و باور، از حقوق برابر برخوردار است
 - حکومت پاسخگو، شفاف، و برآمده از رأی آزاد مردم است
 - اقوام گوناگون در چارچوب وحدت ملی به خودمدیریت دست یافته‌اند
 - منابع آب و محیط زیست احیا شده و برای نسل‌های آینده محفوظ است
 - اقتصاد متنوع و دانش‌بنیان، رفاه عادلانه را برای همگان فراهم کرده است
 - ایران عضو محترم جامعه جهانی و الگوی گذار صلح‌آمیز در منطقه است»

۱.۲.۷ تحلیل اجزای چشم‌انداز

جدول ۱.۷: تحلیل شش رکن چشم‌انداز ایران ۱۴۲۹

رکن چشم‌انداز	شاخص موققیت	وضعیت کنونی
حقوق برابر شهروندی	شاخص برابری < ۸.۰	۵۷.۰ (رتبه ۱۴۳)
حکومت پاسخگو خودمدیریت اقوام احیای محیط زیست	شاخص دموکراسی < ۷ رضایت قومی < ۷۵٪ سفره‌های آب < ۸۰٪	۹۶.۱ (رتبه ۱۵۴) نامعلوم ٪ ۴۵ (کاهنده)
اقتصاد متنوع رفع تحریم‌ها	سهم نفت < ۲۰٪	٪ ۷۲
عضویت جهانی	+ ۳۸۰۰ تحریم فعال	

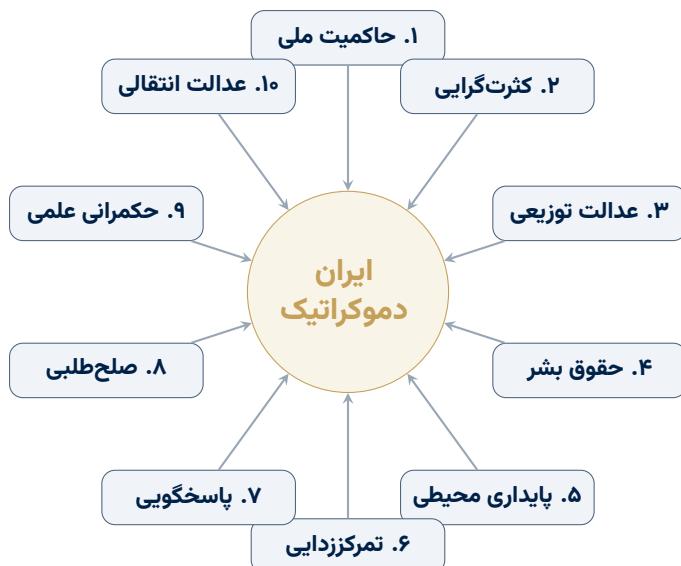
۳.۷ ده اصل بنیادین نظام نوین

اصول زیر به عنوان «میثاق ملی گذار» پیشنهاد می‌شوند. این اصول غیرقابل تجدیدنظر بوده و سنگ بنای قانون اساسی جدید خواهند بود.

۱.۳.۷ اصل اول: حاکمیت ملی و مردم‌سالاری

بیانیه اصل: حاکمیت به‌طور کامل و انحصاری از آن ملت ایران است. هیچ فرد، گروه، نهاد، یا ایدئولوژی نمی‌تواند این حاکمیت را غصب یا مصادره کند. قدرت سیاسی تنها از طریق انتخابات آزاد، منصفانه، و دوره‌ای کسب می‌شود.

الزمات عملیاتی:

شکل ۱.۷: ده اصل بنیادین نظام دموکراتیک ایران

۱. برگزاری انتخابات آزاد در همه سطوح (محلي، استانی، ملي)
۲. تضمین رقابت چندحزبی واقعی
۳. استقلال کامل کمیسیون انتخابات
۴. دوره‌ای بودن قدرت (حداکثر دو دوره ریاست جمهوری)
۵. همه‌پرسی برای تغییرات بنیادین قانون اساسی

هشدار

خط قرمز: هرگونه ادعای «ولایت»، «رهبری مدام‌العمر»، یا «نظرارت استتصوابی» که مانع اعمال حاکمیت مردم شود، مردود و غیرقانونی است. تجربه تاریخی ایران نشان داده که نظارت نهادهای غیرانتخابی بر نهادهای انتخابی، اصل مردم‌سالاری را نقض می‌کند.

۲.۳.۷ اصل دوم: کثرتگرایی و حقوق اقلیت‌ها

بیانیه اصل: ایران سرزمین همه ایرانیان است، فارغ از قومیت، زبان، مذهب، و جنسیت. تنوع قومی-فرهنگی نه تهدید که گنجینه ملی است. اکثربت حق ندارد حقوق بنیادین اقلیت‌ها را نقض کند.

الزامات عملیاتی:

- رسمیت زبان‌های محلی در آموزش، رسانه، و امور اداری استانی
- نمایندگی تضمینی اقلیت‌ها در نهادهای ملی
- ممنوعیت تبعیض نژادی، قومی، و مذهبی

جدول ۲.۷: ترکیب قومی-زبانی ایران (برآورد ۱۴۰۳)

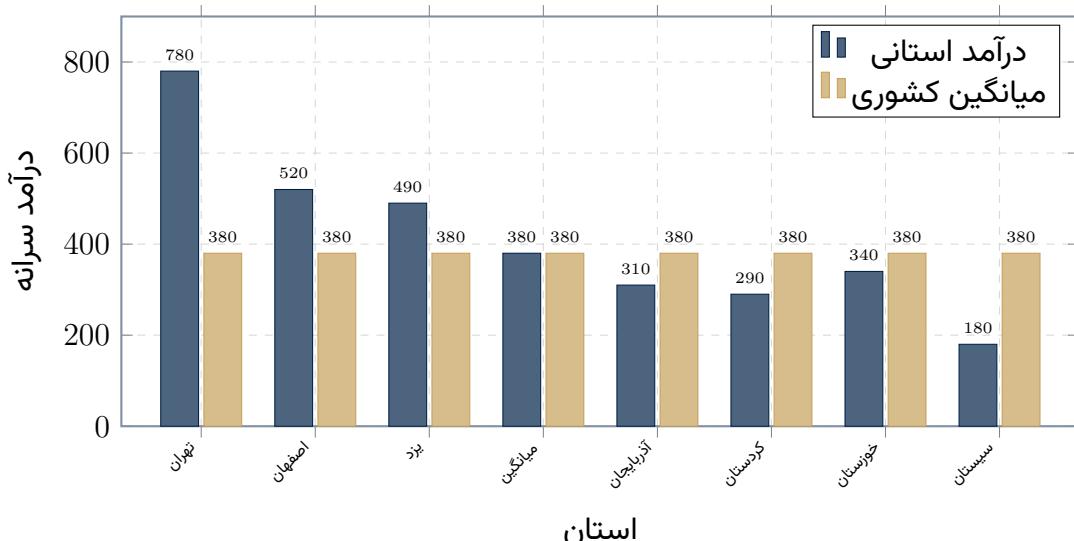
گروه قومی	جمعیت	درصد	زبان اصلی
فارس	۵۰-۴۵	%۵۹-۵۳	فارسی
آذربایجانی	۲۰-۱۵	%۲۴-۱۸	ترکی آذربایجانی
کرد	۹-۷	%۱۰-۸	کردی
لُر و بختیاری	۶-۵	%۷-۶	لری/بختیاری
عرب	۳-۲	%۴-۲	عربی
بلوچ	۳-۲	%۳-۲	بلوچی
ترکمن	۲-۱	%۲-۱	ترکمنی
سایر	۳-۲	%۳-۲	متتنوع
مجموع		%۱۰۰	۸۵

- حمایت از میراث فرهنگی همه اقوام

- رسانه عمومی به زبان‌های قومی

۳.۳.۷ اصل سوم: عدالت توزیعی و فرصت‌های برابر

بیانیه اصل: ثروت ملی متعلق به همه نسل‌های ایرانیان است. توسعه متوازن مناطق و کاهش شکاف طبقاتی از وظایف اصلی حکومت است. هیچ منطقه‌ای نباید به دلیل دوری از مرکز، محروم بماند.

شکل ۲.۷: نابرابری درآمد سرانه بین استان‌های ایران (۱۴۰۲)

هشدار

واقعیت تکاندهنده: درآمد سرانه در تهران ۳۰٪ برابر سیستان و بلوچستان است. این شکاف در ۴۰ سال گذشته نه تنها کاهش نیافته، بلکه عمیق‌تر شده است. استان‌های حاشیه‌ای که اغلب مسکن اقلیت‌های قومی هستند، بیشترین محرومیت را تجربه می‌کنند.

الزامات عملیاتی:

۱. تخصیص ۴۰٪ بودجه عمرانی به استان‌های محروم (۱۰ سال اول)
۲. بازتوزیع عادلانه درآمد منابع طبیعی
۳. ایجاد صندوق توسعه مناطق محروم
۴. شاخص‌گذاری پیشرفت مناطق و پاسخگویی دولت

۴.۳.۷ اصل چهارم: حقوق بشر و کرامت انسانی

بیانیه اصل: کرامت ذاتی انسان خدشه‌ناپذیر است. حقوق بنیادین شامل حق حیات، آزادی، امنیت، بیان، تجمع، عقیده، و دادرسی عادلانه برای همگان تضمین می‌شود. این حقوق فراتر از قانون عادی بوده و حتی با اکثریت پارلمانی قابل سلب نیست.

جدول ۳.۷: شاخص‌های حقوق بشر: ایران در مقایسه با کشورهای منتخب

شاخص	ایران	ترکیه	ج.	هدف ۱۴۲۹
آزادی مطبوعات	۱۷۶	۱۴۹	۳۲	۵۰ زیر
آزادی اینترنت	۱۶	۳۲	۵۸	۶۰ بالای
اعدام سالانه	+۵۸۰	۰	۰	۰
زندانی سیاسی	+۱۰۰۰	+۴۰۰۰۰	۱۰ زیر	۰
برابری جنسیتی	۱۴۳	۱۲۹	۲۰	۵۰ زیر

«حقوق بشر مرز ندارد. وقتی از حقوق مردمی در گوشه‌ای از جهان دفاع می‌کنیم، از حقوق همه انسان‌ها دفاع کرده‌ایم.»

– شیرین عبادی، برنده نوبل صلح ۲۰۰۳

الزامات عملیاتی:

- لغو مجازات اعدام (با استثنای محدود جنایات جنگی)
- تعطیلی بازداشتگاه‌های مخفی

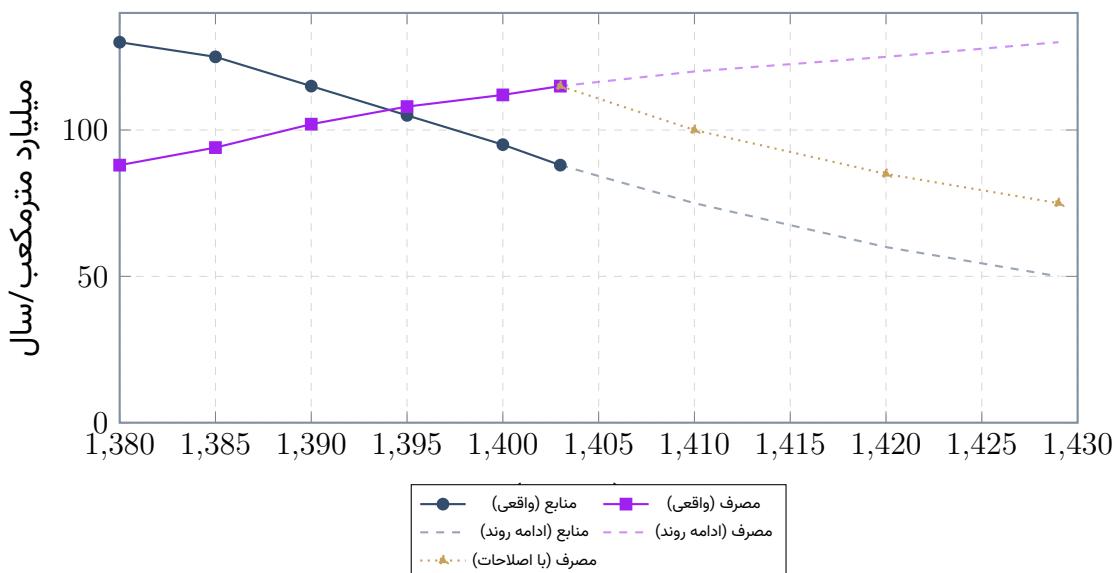
- آزادی کامل زندانیان سیاسی و عقیدتی

- پذیرش بازرگانی بین‌المللی از زندان‌ها

- تصویب کنوانسیون ضد شکنجه و پروتکل اختیاری آن

۵.۳.۷ اصل پنجم: پایداری محیط‌زیستی

بیانیه اصل: محیط‌زیست سالم حق نسل حاضر و امانت برای نسل‌های آینده است. هیچ توسعه‌ای نباید به قیمت تخریب بازگشت‌ناپذیر اکوسیستم‌ها باشد. بحران آب به عنوان تهدید امنیت ملی شناسایی می‌شود.

شکل ۳.۷: بحران آب ایران: شکاف فزاینده عرضه و تقاضا

هشدار

هشدار بحران: اگر روند فعلی ادامه یابد، تا سال ۱۴۲۰ (۱۵ سال دیگر) بیش از ۵۰ میلیون ایرانی با کمبود شدید آب مواجه خواهند شد. این می‌تواند به مهاجرت‌های گستردۀ داخلی و بی‌ثباتی اجتماعی منجر شود.

۶.۳.۷ اصل ششم: تمرکز زدایی و فدرالیسم همبسته

بیانیه اصل: قدرت باید در نزدیکترین سطح ممکن به شهروندان اعمال شود (اصل تقریب). استان‌ها و مناطق در امور محلی خود مختار بوده و صلاحیت‌های روشنی دارند. وحدت ملی از طریق همبستگی داوطلبانه تقویت می‌شود، نه اجبار مرکز.

صلاحيت‌ها

شکل ۷.۴: ساختار فدرالیسم همبسته و تقسیم صلاحيت‌ها

الگو و درس

الگوی آلمان: جمهوری فدرال آلمان با ۱۶ ایالت (Länder) نمونه موفقی از فدرالیسم همبسته است. ایالت‌ها در آموزش، فرهنگ، و پلیس مستقل‌اند اما در سیاست خارجی و دفاع تابع برلین هستند. این مدل وحدت و تنوع را همزمان حفظ کرده است.

۷.۳.۷ اصل هفتم: پاسخگویی و شفافیت

بیانیه اصل: هر مقام عمومی در برابر مردم پاسخگوست. شفافیت در تصمیم‌گیری و مالی عمومی اصل است. فساد به عنوان جرم علیه ملت تلقی و با شدت مقابله می‌شود.

جدول ۷.۴: شاخص ادراک فساد (CPI) ایران و کشورهای منطقه

کشور	امتیاز (از ۱۰۰)	رجوع	رتبه	تغییر
امارات	۶۸		۲۵	۵+
ترکیه	۳۶		۵۵	۴-
هند	۴۰		۸۳	۲+
ایران	۲۴		۱۴۹	۳-
عراق	۲۳		۱۵۴	۵+
هدف	+۵۰	۱۴۲۹	۵۰	۲۶+

الزمات عملیاتی:

۱. قانون دسترسی آزاد به اطلاعات

۲. اعلام دارایی مقامات (قبل و بعد از تصدی)

۳. استقلال دیوان محاسبات و تقویت اختیاراتش

۴. حمایت از افشاگران فساد (Whistleblower Protection)

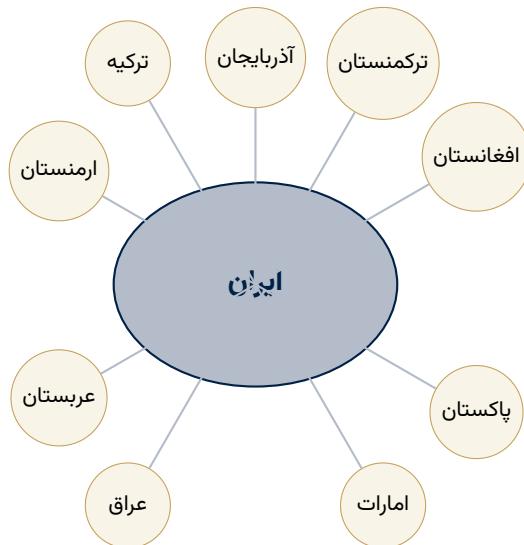
۵. دادگاههای ویژه مبارزه با فساد

۸.۳.۷ اصل هشتم: صلح طلبی و همزیستی منطقه‌ای

بیانیه اصل: ایران خواهان صلح با همه همسایگان و کشورهای جهان است. ماجراجویی نظامی و صدور انقلاب کنار گذاشته می‌شود. امنیت ملی از طریق دیپلماسی، همکاری اقتصادی، و قدرت نرم تأمین می‌شود.

«ما می‌خواهیم دوست همه و دشمن هیچ‌کس باشیم.»

– مصدق در نطق مجلس، ۱۳۳۰

شکل ۵.۷: وضعیت روابط ایران با همسایگان (۱۴۰۳)

اولویت‌های سیاست خارجی:

۱. عادی‌سازی روابط با همسایگان عربی

۲. حل دائمی پرونده هسته‌ای و رفع تحریم‌ها

۳. خروج از درگیری‌های نیابتی منطقه‌ای

۴. پیوستن به پیمان‌های تجارت آزاد منطقه‌ای

۵. همکاری در مبارزه با تروریسم و قاچاق

۹.۳.۷ اصل نهم: حکمرانی علمی و مبتنی بر شواهد

بیانیه اصل: سیاست‌گذاری باید بر پایه داده‌ها، تحقیقات، و تجربه جهانی باشد، نه ایدئولوژی یا سلیقه. دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی استقلال دارند و صدای مشورتی حکومت هستند.

الگو و درس

مدل سنگاپور: سنگاپور با ایجاد «واحدهای تحقیق سیاست» در هر وزارت‌خانه، تصمیم‌گیری مبتنی بر شواهد را نهادینه کرده است. هر سیاست جدید باید پیش‌ازاجرا آزمایش شده و نتایج به صورت عمومی منتشر شود. این رویکرد خطاها را پرهزینه کاهش داده است.

الزامات عملیاتی:

- تأسیس مرکز ملی سیاست‌پژوهی مستقل
- الزام ارزیابی اثر قبل از تصویب قوانین (RIA)
- نظام آمارگیری مستقل و شفاف
- آزادی پژوهش و ممنوعیت سانسور علمی
- بودجه پژوهش حداقل ۳% GDP

۱۰.۳.۷ اصل دهم: عدالت انتقالی و آشتی ملی

بیانیه اصل: گذار به دموکراسی بدون برخورد با گذشته ممکن نیست. اما انتقام به نام عدالت مردود است. هدف، کشف حقیقت، احقيقاً حق قربانیان، و جلوگیری از تکرار است.

شکل ۷.۶: چهار رکن عدالت انتقالی و هدف نهایی آشتی ملی

هشدار

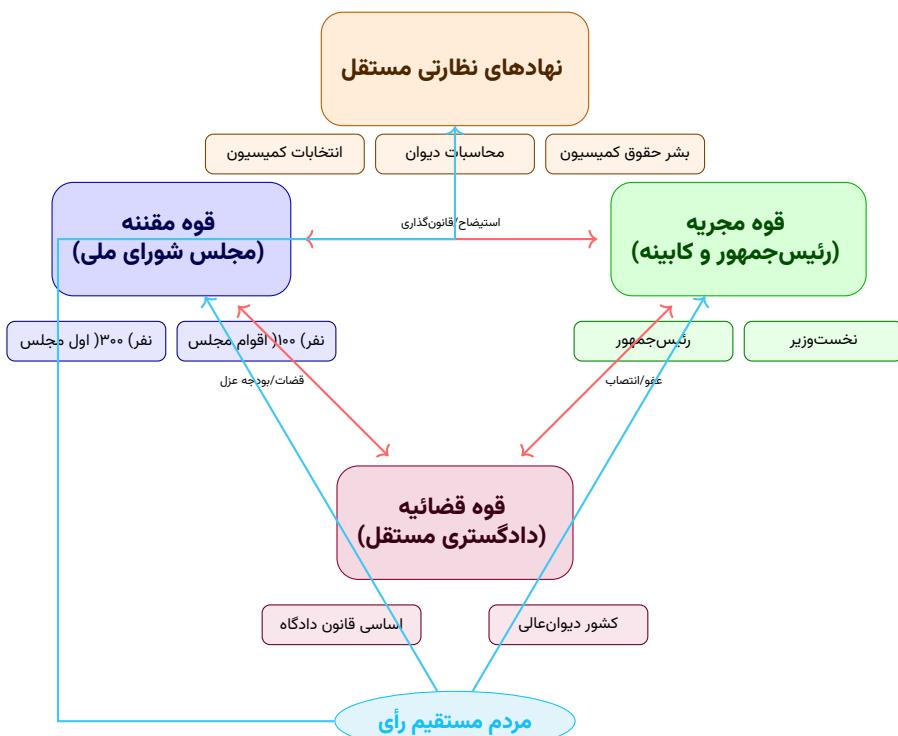
تعادل ظریف: عدالت انتقالی یکی از پیچیده‌ترین چالش‌های گذار است. افراط در مجازات (مانند عراق پس از صدام) می‌تواند به بی‌ثباتی و انتقام‌جویی بینجامد. تفریط در برخورد

(مانند اسپانیای پس از فرانکو) می‌تواند زخم‌ها را التیام ناپذیر کند. راه میانه، کشف حقیقت همراه با مصالحه مشروط است.

۱۴.۷ چارچوب قانون اساسی پیشنهادی

بر اساس ده اصل فوق، چارچوب کلی قانون اساسی جدید پیشنهاد می‌شود.

۱.۴.۷ ساختار قوای حکومتی

شکل ۷.۷: ساختار تفکیک قوا و نظارت متقابل در نظام پیشنهادی

۲.۴.۷ ویژگی‌های نظام پارلمانی-ریاستی ترکیبی

۳.۴.۷ مجلس دوم: مجلس اقوام و مناطق

یکی از نوآوری‌های مهم نظام پیشنهادی، ایجاد مجلس دوم با نام «مجلس اقوام و مناطق» است. این مجلس تضمین‌کننده صدای اقلیت‌ها در قانون‌گذاری ملی است.
صلاحیت‌های مجلس اقوام:

۱. وتو بر قوانین مربوط به حقوق اقوام و زبان‌ها
۲. تأیید انتصاب استانداران مناطق قومی
۳. نظارت بر اجرای عدالت توزیعی بین مناطق

جدول ۵.۷: مقایسه نظامهای مختلف حکومتی و پیشنهاد برای ایران

معیار	رئیس دولت	انتخاب رئیس جمهور	انحلال پارلمان	استیضاح رئیس جمهور	دوره ریاست جمهوری	محدودیت دوره
پیشنهاد ایران	نیمه‌ریاستی (فرانسه)	پارلمانی (آلمان)	ریاستی (آمریکا)			
+ رئیس‌جمهور نخست‌وزیر مستقیم محدود ممکن (مجلس) ۵ سال ۲ دوره	+ رئیس‌جمهور نخست‌وزیر مستقیم بله دشوار ۵ سال ۲ دوره	صدراعظم پارلمان بله -	رئیس‌جمهور مستقیم بله -	رئیس‌جمهور مستقیم خیر دشوار	۴ سال ۲ دوره	
۲/۳)						

جدول ۶.۷: ترکیب پیشنهادی مجلس اقوام و مناطق (۱۰۰ کرسی)

ردیف	منطقه/گروه کرسی	نحوه انتخاب
۱	منطقه آذربایجان (شرقی، غربی، اردبیل، زنجان)	مستقیم
۲	منطقه کردستان (کردستان، کرمانشاه، ایلام)	مستقیم
۳	منطقه بلوچستان (سیستان و بلوچستان)	مستقیم
۴	منطقه عرب‌نشین (خوزستان)	مستقیم
۵	منطقه ترکمن‌صحراء (گلستان)	مستقیم
۶	منطقه لرستان و بختیاری	مستقیم
۷	منطقه مرکزی (استان فارس‌زبان)	مستقیم
۸	اقلیت‌های دینی (ارمنی، آشوری، یهودی، زرتشتی)	انتخاب جوامع
۹	نمایندگان انتصابی (صاحب‌نظران)	انتصاب رئیس‌جمهور
جمع		۱۰۰

۴. تصویب بودجه استانهای محروم

۵. بررسی شکایات تبعیض قومی و منطقه‌ای

۶. پیشنهاد اصلاح قانون اساسی در حوزه حقوق اقوام

الگو و درس

الگوی بوسنی-هرزگوین: مجلس اقوام بوسنی (Dom Naroda) با ۱۵ عضو از سه گروه قومی اصلی (بوشنياک، صرب، کروات) حق وتو بر قوانینی دارد که «منافع حیاتی» یک قوم را تهدید کند. هرچند این مدل گاه به بنبست منجر می‌شود، اما صلح پایدار را حفظ کرده است.

۵.۷ منشور حقوق بنیادین

قانون اساسی جدید باید شامل منشور حقوق بنیادین غیرقابل تعلیق باشد. این حقوق حتی در شرایط اضطراری کاملاً سلب‌ناپذیرند.

۱.۵.۷ دسته‌بندی حقوق بنیادین

شکل ۸.۷: سه نسل حقوق بشر و تکامل تاریخی آنها

۲.۵.۷ حقوق ویژه زنان

با توجه به تبعیض تاریخی علیه زنان در ایران، قانون اساسی جدید باید حقوق ویژه‌ای را تضمین کند:

«وقتی زنان آزاد شوند، جامعه آزاد می‌شود. هیچ ملتی بدون آزادی نیمی از خود به آزادی نمیرسد.»

— شیرین عبادی

۳.۵.۷ حقوق اقلیت‌های دینی

۰ آزادی کامل عقیده: هر شهروند حق دارد هر دین یا بی‌دین را برگزیند

جدول ۷.۷: حقوق ویژه زنان در قانون اساسی پیشنهادی

ردیف	حق	تضمين اجرائي
۱	برابری کامل در حقوق مدنی	حذف تمام قوانین تبعیضآمیز
۲	آزادی پوشش	ممنوعیت اجبار حکومتی
۳	حق طلاق برابر	اصلاح قانون خانواده
۴	حق حضانت برابر	اولویت مصلحت کودک
۵	دستمزد برابر	بازرگی کار و جریمه
۶	حداقل ۳۰٪ کرسی پارلمان	سیستم زیپ در لیستهای انتخاباتی
۷	ممنوعیت ازدواج کودک	حداقل سن ۱۸ سال
۸	جرائم انگاری خشونت خانگی	قانون ویژه و خانههای امن

- **ممنوعیت ارتداد:** تغییر دین جرم نیست
- **برابری در استخدام دولتی:** دین شرط احرار شغل نیست
- **به رسمیت شناختن بهائیان:** پایان تبعیض تاریخی
- **آموزش دینی اختیاری:** نه اجباری در مدارس
- **حمایت از اماکن مقدس:** همه ادیان

۶.۷ مدل «آبادانی ملموس»: استراتژی اعتمادسازی

الگو و درس

اصل کلیدی: مردم باید در کوتاه‌مدت (۶ ماه تا ۲ سال اول) بهبود محسوس در زندگی روزمره خود احساس کنند. این «آبادانی ملموس» سرمایه اجتماعی لازم برای اصلاحات دشوار بلندمدت را فراهم می‌کند.

۱.۶.۷ منطق آبادانی ملموس

شکل ۹.۷: چرخه فضیلت آبادانی ملموس در مقابل چرخه معیوب سرخوردگی

۲.۶.۷ دستور کار ۱۰۰ روز اول

دولت گذار باید در ۱۰۰ روز اول، تغییرات محسوس زیر را اجرا کند:

جدول ۸.۷: برنامه ۱۰۰ روز اول: اقدامات با تأثیر فوری

هزینه/منبع	اثر ملموس	اقدام	هفته
۵۰۰ صرفه‌جویی میلیارد	آزادی زندانیان سیاسی آزادی محسوس زنان	امید و شادی عمومی لغو گشت ارشاد	۲-۱
۲۰۰ صرفه‌جویی میلیارد	رفع فیلترینگ اینترنت	دسترسی آزاد اطلاعات	۴-۳
۲۰۰ هزار میلیارد/سال	پرداخت یارانه نقدی	بهبود معیشت فوری	۶-۵
نیاز به دیپلماسی	آغاز مذاکرات	امید به آینده اقتصادی	۸-۷
یارانه دارو	کاهش ۵۰٪ قیمت	دسترسی به درمان	۱۰-۹
صندوق توسعه ملی	آغاز پروژه‌های	کاهش بیکاری	۱۲-۱۱
صرف	احترام به فرهنگ ملی	اعتنای با انسان	۱۴-۱۳

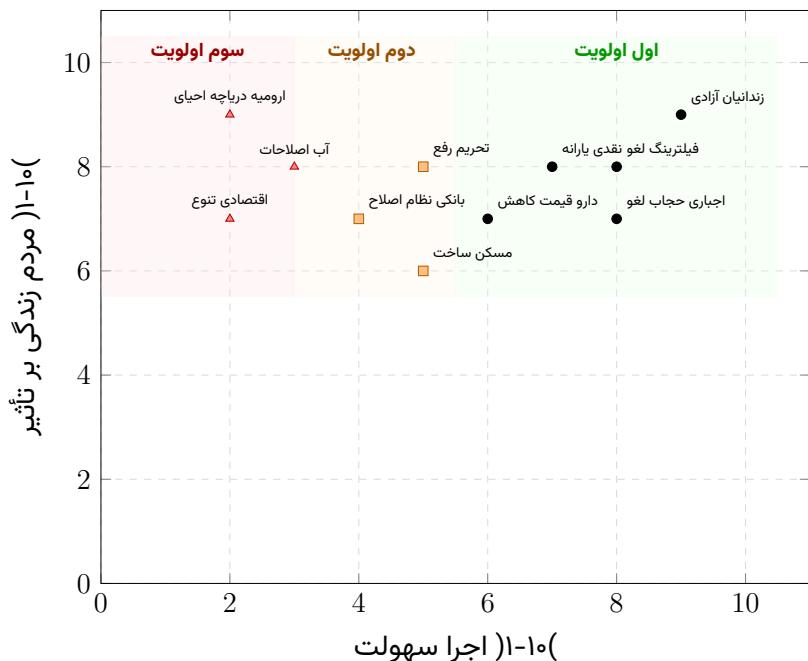
۳.۶.۷ برنامه‌های آبادانی سریع Wins) (Quick

هشدار

درس مصر: دولت مُرسی در مصر (۲۰۱۲-۲۰۱۳) به جای تمرکز بر بهبود معیشت، درگیر دعواهای سیاسی و ایدئولوژیک شد. قطعی مکرر برق و کمبود سوخت، حتی هواداران را سرخوردید کرد. نتیجه: کودتای نظامی با حمایت بخشی از مردم. درس: اقتصاد معیشتی مهمتر از ایدئولوژی است.

۷.۷ شاخص‌های پایش چشم‌انداز

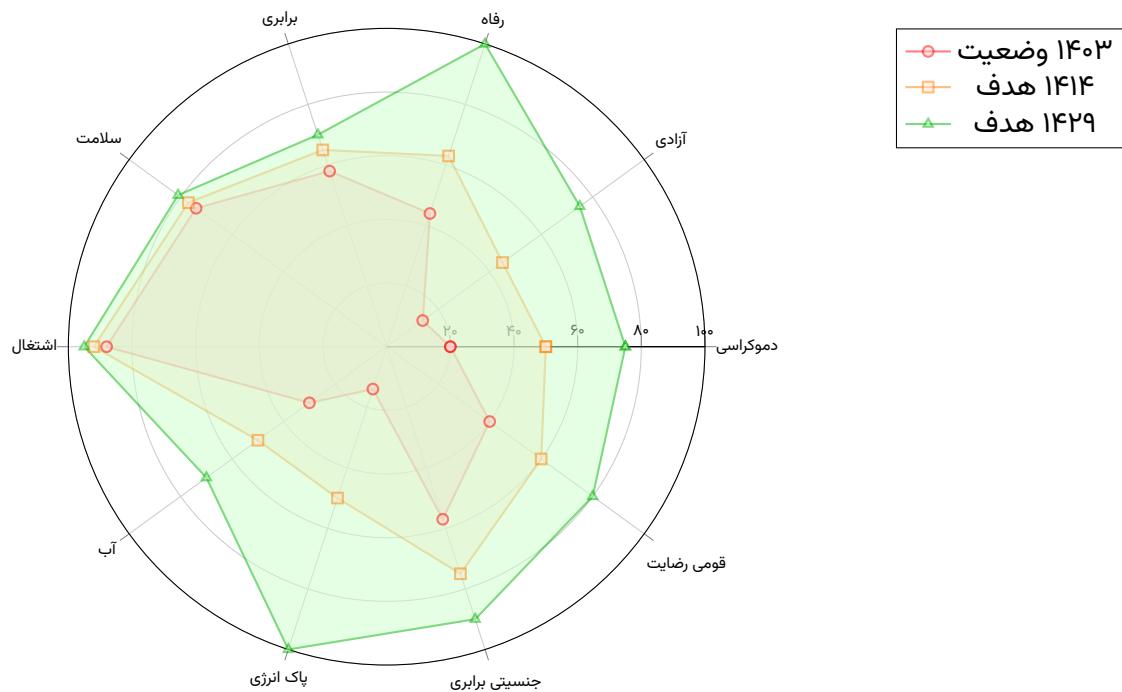
برای سنجش پیشرفت به سوی چشم‌انداز ۱۴۲۹، شاخص‌های کمی زیر تعریف می‌شوند:

شکل ۷.۷: ماتریس اولویت‌بندی برنامه‌های آبادانی: تأثیر در مقابل سهولت

جدول ۹.۷: شاخص‌های کلیدی پایش چشم‌انداز ایران ۱۴۲۹

کد	شاخص	واحد	وضعیت ۱۴۰۳	هدف ۱۴۱۴	هدف ۱۴۲۹
۰۱۷	شاخص دموکراسی (EIU)	امتیاز ۱۰-۱	۹۶.۱	۰.۵	۵.۷
۰۲۷	شاخص آزادی House dom	امتیاز ۱۰۰-۱	۱۴	۴۵	۷۵
۰۳۷	درآمد سرانه (PPP)	هزار دلار	۵.۱۵	۲۲	۳۵
۰۴۷	ضریب جینی	۱-۰	۴۲.۰	۳۵.۰	۳۰.۰
۰۵۷	امید به زندگی	سال	۷۴	۷۷	۸۱
۰۶۷	نرخ بیکاری	درصد	٪۱۲	٪۸	٪۵
۰۷۷	صرف آب سرانه	مترمکعب/سال	۱۴۰۰	۱۱۰۰	۸۵۰
۰۸۷	سهم انرژی تجدیدپذیر	درصد	٪۷	٪۲۵	٪۵۰
۰۹۷	شاخص برابری جنسیتی	۱-۰	۵۷.۰	۷۵.۰	۹۰.۰
۱۰۷	رضایت قومی	درصد راضی	-	٪۶۰	٪۸۰

شکل ۱۱.۷: نمودار راداری: مقایسه وضعیت کنونی با اهداف میانمدت و بلندمدت

شکل ۱۲.۷: نقشه راه کلان ۲۵ ساله تحول ایران

۱.۷.۷ داشبورد ملی پیشرفت

۲.۷.۷ نمودار راداری وضعیت کنونی و اهداف

۸.۷ نقشه راه کلان ۲۵ ساله

۹.۷ میثاق ملی: توافق همه با همه

برای موفقیت گذار، توافق حداقلی میان همه نیروهای سیاسی و اجتماعی ضروری است. این «میثاق ملی» شامل تعهدات متقابل است:

الگو و درس

پیمان مونکلوآ (اسپانیا ۱۹۷۷): پس از مرگ فرانکو، احزاب چپ و راست اسپانیا پیمانی امضا کردند که شامل:

- پذیرش بازی دموکراتیک از سوی همه
 - عدم تعقیب جرایم دوره دیکتاتوری (عفو عمومی)
 - اصلاحات اقتصادی با رضایت اتحادیه‌ها
 - پذیرش سلطنت مشروطه از سوی چپ‌ها
- این پیمان گذار صلح‌آمیز را ممکن ساخت.

۱.۹.۷ طرفین میثاق ملی ایران

جدول ۱۰.۷: طرفین میثاق ملی و تعهدات متقابل

ردیف	طرف	تعهد می‌دهد	تضمين می‌گيرد
۱	اپوزیسیون دموکرات	عدم انتقام‌جویی، پذیرش انتخابات	مشارکت در قدرت، آزادی فعالیت
۲	نهادهای نظامی	عدم کودتا، بی‌طرفی سیاسی	حفظ جایگاه، محاکمه‌نشدن غیرفرماندهان
۳	روحانیت	جدایی دین از حکومت	آزادی دینی، حفظ موقوفات
۴	احزاب قومی	حفظ تمامیت ارضی	خودمختاری فرهنگی و اداری
۵	فعالان چپ	پذیرش اقتصاد مختلط	حقوق کارگری، تأمین اجتماعی
۶	فعالان راست	پذیرش عدالت توزیعی	آزادی اقتصادی، حقوق مالکیت
۷	نهادهای مدنی	همکاری سازنده	استقلال، تأمین مالی

۱۰.۷ خطوط قرمز و خطوط سبز

۱.۱۰.۷ خطوط قرمز غیرقابل عبور

هشدار

این موارد به هیچ عنوان قابل مذاکره نیستند:

۱. بازگشت به استبداد (از هر نوع: دینی، نظامی، فردی)
۲. تجزیه کشور یا جدایی طلبی مسلحانه
۳. نسل‌کشی، پاکسازی قومی، یا جنایت علیه بشریت
۴. شکنجه و اعدام‌های گسترده
۵. تبعیض سیستماتیک بر اساس قومیت، جنسیت، یا مذهب
۶. ولایت یا رهبری مادام‌العمر غیرانتخابی
۷. سلب حاکمیت ملی به نفع بیگانه

۲.۱۰.۷ خطوط سبز: فضای مذاکره

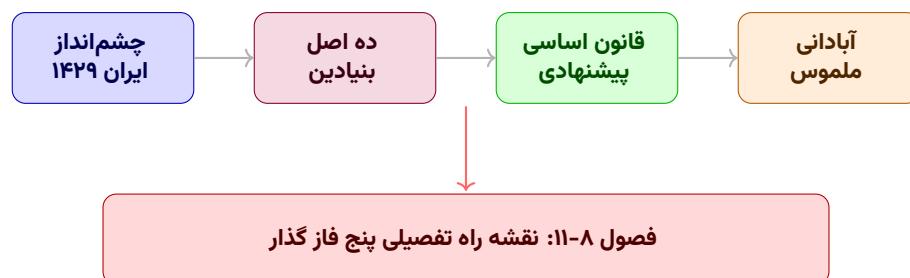
الگو و درس

این موارد قابل مذاکره و توافق هستند:

- ۰ نوع نظام: جمهوری یا مشروطه سلطنتی (با همه‌پرسی)
- ۰ درجه تمرکز زدایی: فدرالیسم تا عدم تمرکز اداری
- ۰ نظام اقتصادی: از سوسیال‌دموکراسی تا لیبرالیسم تعدلیل شده
- ۰ نحوه عدالت انتقالی: از محاکمه تا کمیسیون حقیقت
- ۰ سرعت اصلاحات: تدریجی یا شتابان
- ۰ سیاست خارجی: شرق‌گرا، غرب‌گرا، یا متوازن

۱۱.۷ جمعبندی: از چشم‌انداز تا عمل

این فصل چشم‌انداز ایران دموکراتیک ۱۴۲۹ و اصول بنیادین آن را ترسیم کرد. اما چشم‌انداز بدون نقشه راه عملیاتی، رؤیایی بیش نیست.

شکل ۷.۱۳: جمعبندی فصل ۷ و اتصال به فصول بعدی

نکات کلیدی فصل:

۱. چشم انداز ایران ۱۴۲۹ بر شش رکن استوار است: حقوق برابر، حکومت پاسخگو، خودمیریت اقوام، محیط زیست سالم، اقتصاد متنوع، و عضویت محترم جهانی
۲. ده اصل بنیادین غیرقابل تجدیدنظر، ستون‌های نظام جدید هستند
۳. قانون اساسی پیشنهادی بر تفکیک قوا، فدرالیسم همبسته، و منشور حقوق بنیادین بنا می‌شود
۴. مجلس اقوام به عنوان نوآوری کلیدی، صدای اقلیت‌ها را تضمین می‌کند
۵. استراتژی «آبادانی ملموس» اعتماد اولیه مردم را جلب می‌کند
۶. میثاق ملی توافق همه با همه را برای گذار صلح‌آمیز فراهم می‌آورد

منابع فصل هفتم

- EIU. ۲۰۲۳ Index Democracy .(۲۰۲۴) Unit. Intelligence Economist [۱]
 Iran. :۲۰۲۴ World the in Freedom .(۲۰۲۴) House. Freedom [۲]
 Monitor. Economic Iran .(۲۰۲۳) Bank. World [۳]
 Index Perceptions Corruption .(۲۰۲۴) International. Transparency [۴]
 .۲۰۲۳
 Transition Democratic of Problems .(۱۹۹۶) A. Stepan, & J. Linz, [۵]
 Press. University Hopkins Johns Consolidation. and
 [۶] آبراهامیان، یرواند. (۱۳۹۸). ایران بین دو انقلاب. ترجمه احمد گل محمدی.
 نشر نی. [۷] کاتوزیان، محمدعلی. (۱۳۹۵). اقتصاد سیاسی ایران. نشر مرکز.
 Farrar, Decay. Political and Order Political .(۲۰۱۴) F. Fukuyama, [۸]
 Giroux. and Straus

- Authoritarian from Transitions .(۱۹۸۶) P. Schmitter, & G. O'Donnell, [۹]
Press. University Hopkins Johns Rule.
- Iran. :۲۰۲۳ Report Development Human .(۲۰۲۳) UNDP. [۱۰]
- [۱۱] میرسپاسی، علی. (۱۴۰۰). دموکراسی یا حقیقت. نشر ثالث.
- Uni- Cambridge Market. the and Democracy .(۱۹۹۱) A. Przeworski, [۱۲]
Press. versity
- [۱۳] مؤسسه آمار ایران. (۱۴۰۲). سالنامه آماری کشور.
- .۲۰۲۳ Report Gap Gender Global .(۲۰۲۳) Forum. Economic World [۱۴]
- Late the in Democratization Wave: Third The .(۱۹۹۱) S. Huntington, [۱۵]
Press. Oklahoma of University Century. Twentieth

فصل ۸

فاز ۱: گذار اولیه (سال ۱-۲)

خلاصه فصل: فاز اول حیاتی‌ترین دوره گذار است. در این ۲۴ ماه، باید همزمان چند هدف متعارض مدیریت شود: حفظ نظم عمومی، جلوگیری از خلاً قدرت، پاسخ به انتظارات فزاینده مردم، آغاز اصلاحات ساختاری، و مذاکره برای رفع تحریم‌ها. این فصل نقشه راه تفصیلی ۲۴ ماه اول شامل تشکیل شورای انتقالی، دولت موقت، انتخابات مجلس مؤسسان، و قانون اساسی جدید را ارائه می‌دهد. تجربه کشورهایی که در این فاز شکست خوردن (لیبی، مصر) و موفق شدند (تونس، لهستان) راهنمای ماست.

۱.۸ لحظه صفر: مدیریت فروپاشی

هشدار

هشدار حیاتی: خطرناک‌ترین لحظه هر گذار، ساعات و روزهای اولیه پس از سقوط رژیم است. در این خلاً قدرت، احتمال هرجومنج، غارت، انتقام‌جویی، و ظهور نیروهای افراطی بسیار بالاست. آمادگی قبلی برای این لحظه حیاتی است.

۱.۱.۸ سناریوهای محتمل فروپاشی

جدول ۱.۸: سناریوهای محتمل پایان رژیم

سناریو	احتمال	ویژگی‌ها	چالش اصلی
انقلاب مردمی	% ۳۵	سقوط سریع	کنترل انتقام‌جویی
کودتای درونی	% ۲۵	حفظ نظم	مشروعیت مدنی
فروپاشی تدریجی	% ۲۰	بی‌شباتی	مدیریت شورش‌ها
گذارتوافقی	% ۱۵	کم‌هزینه	سازش دشوار
جنگ داخلی	% ۵	فاجعه‌بار	بقای ملی

۲.۱.۸ پروتکل ساعات اولیه

«در انقلاب‌ها، ساعات اول همه چیز را تعیین می‌کند. اگر نیروهای دموکراتیک آماده نباشند، نیروهای سازمان یافته‌تر – چه نظامی، چه افراطی – خلاً را پر می‌کنند.»

– ژوئل میگدال، جامعه‌شناس سیاسی

۲.۸ شورای انتقالی: ساختار و ترکیب

شورای انتقالی به عنوان عالی‌ترین مرجع تصمیم‌گیری در دوره گذار عمل می‌کند. این شورا باید نماینده طیف وسیعی از نیروها باشد.

۱.۲.۸ ترکیب پیشنهادی شورای انتقالی

جدول ۲.۸: ترکیب پیشنهادی شورای انتقالی (۲۱ نفر)

#	گروه	تعداد	معیار انتخاب
۱	رهبران اعتراضات داخل	۴	مشروعیت میدانی
۲	اپوزیسیون خارج	۳	احزاب اصلی
۳	نمایندگان اقوام	۴	تنوع زبانی و مذهبی
۴	زنان و جوانان	۴	فعالان مدنی
۵	متخصصان مستقل	۴	اعتبار ملی
۶	نظامی اصلاح طلب	۱	تضمین ثبات
۷	روحانیت سکولار	۱	پل مذهبی

۲.۲.۸ ساختار تصمیم‌گیری

الگو و درس

الگوی تونس (۲۰۱۱): «هیئت عالی تحقق اهداف انقلاب» با ۱۵۵ عضو از احزاب، اتحادیه‌ها، و جامعه مدنی، موفق شد اجماع ملی را حفظ کند. کلید موفقیت: مشارکت همه نیروها، حتی اسلامگرایان معتمد. نتیجه: تنها دموکراسی موفق بهار عربی.

۳.۸ دولت موقت: ساختار و وظایف

دولت موقت قوه مجریه دوره گذار است. این دولت باید تکنوكرات، کارآمد، و غیرجناحی باشد.

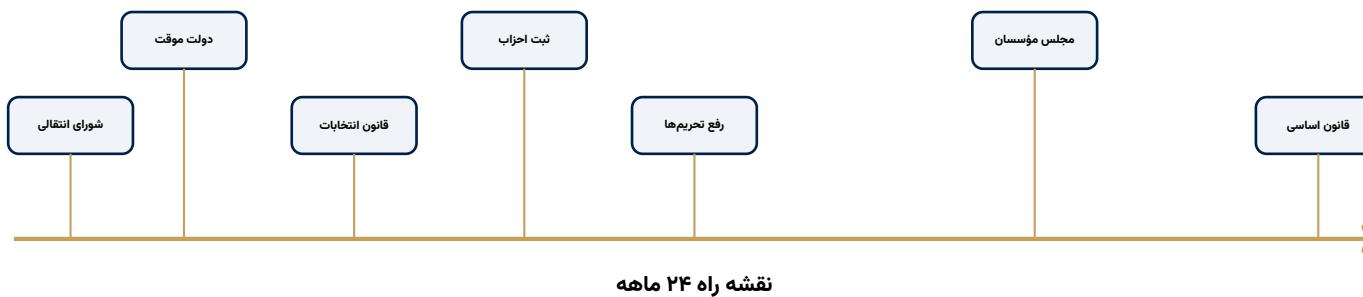
۱.۳.۸ معیارهای انتخاب نخست وزیر موقت

- **مورد اعتماد عمومی:** شخصیتی که در دوره استبداد مقاومت کرده باشد
- **غیرحزبی:** متعهد به عدم نامزدی در انتخابات آینده
- **تجربه مدیریتی:** توانایی اداره بحران
- **مقبولیت بین‌المللی:** شناخته شده و مورد احترام جهانی
- **فراقومی:** پذیرفته شده توسط همه اقوام

۲.۳.۸ ساختار کابینه موقت

جدول ۳.۸: کابینه موقت پیشنهادی (۱۸ وزارت‌خانه)

وزارت‌خانه	اولویت فوری	فاز
کشور	امنیت و انتخابات آزاد	۱
اقتصاد	مهر تورم و ثبات ارزی	۱
امور خارجه	رفع تحریم و مشروعیت	۱
دادگستری	آزادی زندانیان و اصلاح نظام	۱
نفت و نیرو	تدابع تولید و مدیریت بحران آب	۲-۱
بهداشت و آموزش	دسترسی عادلانه به خدمات	۲

شکل ۱.۸: تقویم کلان گذار: رویدادهای کلیدی ۲۴ ماه اول

جدول ۴.۸: اقدامات کلیدی ماههای ۱ تا ۶

ماه	محور	اقدامات	شاخص
۱	امنیت	کنترل نظم، حفاظت زیرساخت	صرف کشته مدنی
۲	حقوق بشر	آزادی زندانیان، لغو سانسور	تخلیه زندان‌ها
۳	معیشت	پرداخت حقوق، کنترل بازار	ثبتات قیمت‌ها
۴	دیپلماسی	رفع تحریم، شناسایی جهانی	۵۰ شناسایی کشور
۵	تقنیون	قانون احزاب و مطبوعات	تصویب ۳ میثاق
۶	آمار	سرشماری رأی‌دهندگان	ثبت‌نام ملی

جدول ۵.۸: اقدامات کلیدی ماههای ۷ تا ۱۲

ماه	محور	اقدامات	شاخص موفقیت
۷	احزاب	ثبت احزاب جدید، کمک مالی به احزاب +۲۰ حزب ثبت شده دموکراتیک	
۸	رسانه	راه‌اندازی رسانه عمومی مستقل، مجوز +۱۰۰ رسانه جدید رسانه‌های خصوصی	
۹	تحریم‌ها	امضای توافق موقت، آزادسازی رفع ۵۰٪ تحریم‌ها دارایی‌ها	
۱۰	کمپین انتخاباتی	مشارکت آگاهانه مناظره‌ها، تبلیغات، آموزش شهروندی	
۱۱	انتخابات مؤسسان	برگزاری انتخابات آزاد، نظارت مشارکت +۶۵٪ بین‌المللی	
۱۲	آغاز مجلس کمیسیون‌ها	افتتاح مجلس مؤسسان، انتخاب تشکیل هیئت رئیسه	

جدول ۶.۸: اقدامات کلیدی ماههای ۱۳ تا ۲۴

ماه	محور	اقدامات	شاخص موفقیت
۱۵-۱۳	تدوین	کمیسیون‌های تخصصی، مشاوره پیش‌نویس اولیه بین‌المللی	
۱۸-۱۶	بحث عمومی نظرسنجی	انتشار متن، جلسات شهری، ۱ میلیون نظر مردمی	
۲۰-۱۹	اصلاح نهایی بازنگری بر اساس نظرات، رأی‌گیری مجلس	۳/۲ تصویب مجلس	
۲۱	همه‌پرسی آماده‌سازی	رأی مردم به قانون اساسی جدید ثبت‌نام نامزدها، کمپین‌ها	+٪۶۰ تأیید ۵۰ میلیون ثبت‌نام
۲۳-۲۲	انتخابات	انتخابات ریاست‌جمهوری و مجلس	+٪۷۰ مشارکت
۲۴	انتخابات عمومی		

۴.۸ تقویم گذار: ۲۴ ماه اول

۱.۴.۸ فاز ۱-الف: تثبیت اولیه (ماه ۶-۱)

۲.۴.۸ فاز ۱-ب: نهادسازی اولیه (ماه ۱۲-۷)

۳.۴.۸ فاز ۱-ج: قانون اساسی (ماه ۲۴-۱۳)

۵.۸ مدیریت نیروهای امنیتی

یکی از حساس‌ترین چالش‌های گذار، مدیریت نیروهای نظامی و انتظامی است.

هشدار

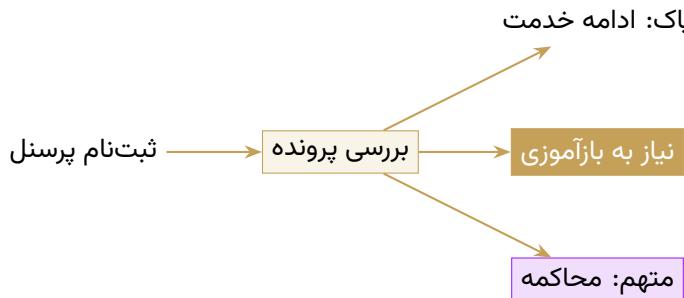
درس عراق: انحلال کامل ارتش عراق توسط پل برم (۲۰۰۳) فاجعه‌ای بود که صدها هزار نفر مسلح و بیکار را به دشمن تبدیل کرد و زمینه‌ساز داعش شد. درس: اصلاح بهتر از انحلال است.

۱.۵.۸ استراتژی مواجهه با نهادهای امنیتی

جدول ۷.۸: استراتژی تفکیکی مواجهه با نهادهای امنیتی

نهاد	استراتژی	سرنوشت پرسنل	زمان‌بندی
ارتشر	حفظ با اصلاحات	بازنیستگی فرماندهان	۱-۵ سال
سپاه	ادغام تدریجی	بازنیستگی یا انتقال	۵-۲ سال
بسیج	انحلال کامل	غیرنظامی‌سازی	فوری
فراجا	اصلاح ساختاری	تطهیر ناقضان حقوق	۳-۱ سال
گشت ارشاد	انحلال کامل	اخراج یا بازآموزی	فوری

۲.۵.۸ فرآیند تطهیر (Vetting)

شکل ۲.۸: فرآیند تطهیر نیروهای امنیتی

الگو و درس

الگوی آلمان شرقی: پس از وحدت آلمان، کمیسیون گاوک (Gauck Commission) پرونده‌های شتازی (پلیس مخفی) را بررسی کرد. از ۹۱،۰۰۰ کارمند شتازی، تنها ۵۰۰ نفر محاکمه شدند. بقیه یا بازنیسته شدند یا در مشاغل غیرحساس به کار گرفته شدند. این رویکرد متعادل، ثبات را حفظ کرد.

۶.۸ مدیریت بحران اقتصادی فوری

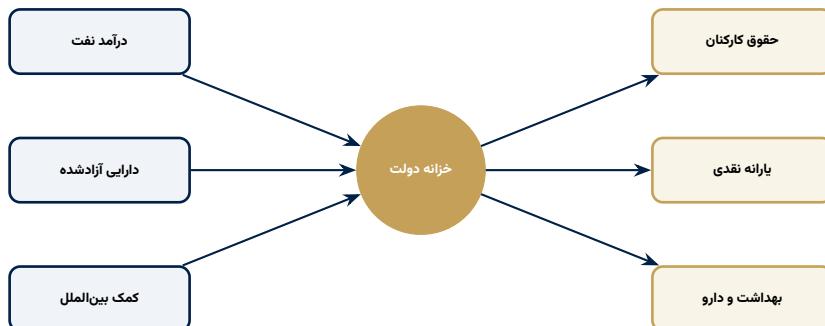
هشدار

وضعیت اقتصاد ایران در نقطه صفر (تخمین):

- نرخ تورم: ۴۵-۵۰٪ سالانه
- نرخ بیکاری: ۱۵-۲۰٪ (جوانان +٪۳۰)
- نرخ ارز: +۵۰۰،۵۰۰ ریال به دلار
- ذخایر ارزی قابل دسترس: ۱۵-۱۰ میلیارد دلار
- بدهی دولت: ۴۰-۵۰٪ GDP
- دارایی‌های مسدودشده: +۱۰۰ میلیارد دلار

جدول ۸.۸: بسته اقدامات اقتصادی ماههای اول

#	اقدام	شرح	منبع مالی
۱	معیشت فوری	پرداخت منظم حقوق و مزایا	بودجه جاری
۲	مهار بازار	ثبت نرخ و تورم اساسی	ذخایر ارزی
۳	حمایت اجتماعی	دوبرابر کردن یارانه‌های نقدی	صندوق ملی
۴	رفع انسداد	آزادسازی دارایی‌های خارجی	دیپلماسی

شکل ۳.۸: جریان منابع و مصارف مالی دولت موقت

۱.۶.۸ بسته اقدامات اضطراری اقتصادی

۲.۶.۸ نمودار جریان منابع مالی دوره گذار

۷.۸ دیپلماسی گذار و رفع تحریم

«هیچ دموکراسی‌ای در انزوای بین‌المللی و فقر اقتصادی پایدار نمی‌ماند. رفع تحریم‌ها نه امتیاز به بیگانه، که ضرورت بقای دموکراسی است.»

– تحلیل‌گر

۱.۷.۸ نقشه راه دیپلماتیک

جدول ۹.۸: اولویت‌های دیپلماتیک ۱۲ ماه اول

ماه	محور	اقدام	هدف
۱	ملل متحده	نامه به دبیرکل و شورای امنیت	مشروعیت‌سازی
۲	همسايگان	مأموریت‌های اطمینان‌بخشی	ثبات منطقه‌ای
۴	اروپا/آمریکا	مذاکرات رفع تحریم‌های فوری	گشایش اقتصادی
۸	نهادهای مالی	بازگشت به FATF و IMF	جذب سرمایه
۱۲	جهانی	کنفرانس بازسازی ایران	جلب FDI

۲.۷.۸ پیشنهاد «معامله بزرگ» (Grand Bargain)

الگو و درس

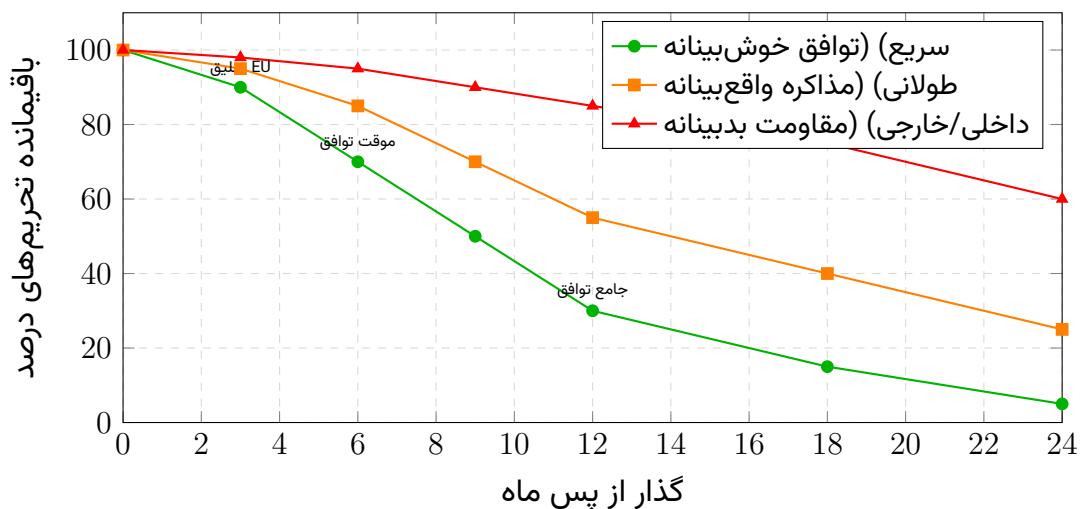
پیشنهاد ایران به جامعه جهانی:

ایران تعهد می‌دهد:

- توقف غنی‌سازی بالای ۶۷.۳٪
- پذیرش پروتکل الحقیقی + نظارت‌های گستردۀ خروج نظامی از سوریه و یمن (تدريجی)
- قطع حمایت از گروه‌های مسلح منطقه‌ای
- به رسمیت شناختن اسرائیل در چارچوب راه حل دو دولت در ازای:

- رفع کامل تحریم‌های آمریکا و اروپا
- آزادسازی ۱۰۰ میلیارد دلار دارایی FATF و WTO
- بسته کمک بازسازی ۵۰ میلیارد دلاری
- تضمین امنیتی (عدم تغییر رژیم)

۳.۷.۸ نمودار مراحل رفع تحریم

شکل ۴.۸: سناریوهای رفع تحریم در ۲۴ ماه اول

۸.۸ انتخابات مجلس مؤسسان

انتخابات مجلس مؤسسان مهم‌ترین رویداد سال اول است. این مجلس قانون اساسی جدید را تدوین می‌کند.

۱.۸.۸ نظام انتخاباتی پیشنهادی

جدول ۱۰.۸: ویژگی‌های نظام انتخاباتی مجلس مؤسسان

#	ویژگی	شرح
۱	تعداد کرسی‌ها	۳۰۰ نماینده
۲	نظام انتخابی	مختلط: حوزه‌ای + نسبی کشوری
۳	سهمیه جنسیتی	حداقل ۳۰٪ لیست‌ها از زنان
۴	آستانه ورود	۳٪ برای احزاب در سطح ملی
۵	ناظارت	کمیسیون مستقل + ناظران بین‌الملل

۲.۸.۸ نقشه حوزه‌های انتخابی

۳.۸.۸ تضمینات انتخابات آزاد

جدول ۱۱.۸: چک‌لیست تضمینات انتخابات آزاد و منصفانه

ردیف	تضمين	سازوکار اجرایی	استاندارد بین‌المللی
۱	ثبت‌نام رأی‌دهندگان	فراگیر سامانه الکترونیک + حضوری	۲۵ ماده ICCPR
۲	آزادی نامزدی	بدون ناظارت استصوابی	کنوانسیون اروپایی
۳	دسترسی برابر به رسانه	سهمیه رایگان تلویزیون	OSCE قوانین
۴	ناظارت بین‌المللی	دعوت از EU، UN، اعلامیه آفریقا	UN ۲۰۰۵ اعلامیه
۵	شفافیت شمارش	شمارش علنی، انتشار فوری نتایج	Electoral ACE
۶	مکانیزم شکایت	دادگاه ویژه انتخاباتی	استانداردهای Venice International IDEA
۷	امنیت بدون ارعاب	پلیس غیرمسلح	پلیس
۸	رأی مخفی	کابین‌های استاندارد	اعلامیه جهانی حقوق بشر

الگو و درس

الگوی نظارت انتخاباتی تونس ۲۰۱۱: تونس با دعوت از ۵۰۰۰ ناظر بین‌المللی از ۶۰ کشور، معتبرترین انتخابات جهان عرب را برگزار کرد. کمیسیون مستقل انتخابات (ISIE) با ریاست یک قاضی بازنشسته، اعتماد همه احزاب را جلب کرد. نتیجه: پذیرش نتایج توسط همه طرفها.

۹.۸ فرآیند تدوین قانون اساسی

۱.۹.۸ مراحل تدوین قانون اساسی

شکل ۵.۸: پنج مرحله فرآیند تدوین قانون اساسی

۲.۹.۸ ساختار کمیسیون‌های تخصصی مجلس مؤسسات

۳.۹.۸ مشارکت عمومی در تدوین قانون اساسی

الگو و درس

الگوی ایسلند (۲۰۱۰-۲۰۱۲): ایسلند اولین کشوری بود که قانون اساسی را با مشارکت گسترده مردم از طریق اینترنت نوشت. شورای ۲۵ نفره شهروندان عادی (نه سیاستمداران) متن را نوشتند و هر هفته پیش‌نویس را آنلاین منتشر کردند. مردم ۳۶۰۰ پیشنهاد دادند که ۳۰۰ مورد در متن نهایی لحاظ شد.

۱۰.۸ عدالت انتقالی در فاز اول

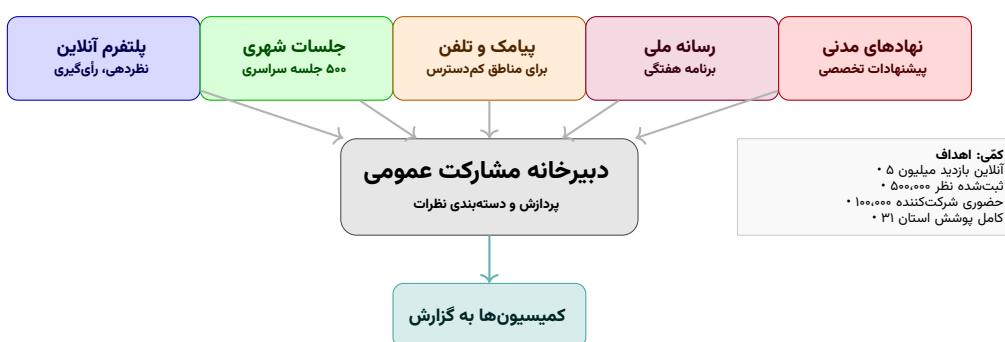
هشدار

- تعادل دشوار: عدالت انتقالی در فاز اول باید میان دو خطر حرکت کند:
- **شتابزدگی:** محاکمات سریع و بدون تضمینات می‌تواند به انتقام‌جویی بدل شود
 - **تعلل:** عدم اقدام می‌تواند اعتماد قربانیان را سلب کند

جدول ۱۲.۸: کمیسیون‌های تخصصی مجلس مؤسسات

ردیف	کمیسیون	اعضا	حوزه کاری
۱	اصول کلی و هویت ملی	۲۰	اصول بنیادین، نمادهای ملی
۲	حقوق و آزادی‌های جمعی بنیادین	۲۵	منشور حقوق، آزادی‌های فردی و تفکیک قوا، روابط قوا
۳	ساختم حکومت	۲۵	دولت، رئیس جمهور، وزارت‌خانه‌ها
۴	قوه مجریه	۲۰	مجلس، مجلس اقوام، قانون‌گذاری اساسی
۵	قوه مقننه	۲۰	دادگاه اساسی
۶	قوه قضائیه	۲۰	استان‌ها، فدرالیسم، شهرداری‌ها
۷	تمرکز زدایی و حکومت محلی	۲۵	زبان‌ها، فرهنگ‌ها، خودمختاری اقلیت‌ها
۸	حقوق اقوام	۹	مالکیت، بودجه، بانک مرکزی
۹	امور اقتصادی	۲۰	امنیت و دفاع ملی
۱۰	امور ارتش، پلیس، اطلاعات	۱۵	سیاست خارجی
۱۱	روابط بین‌الملل، معاهدات	۱۵	آب، انرژی، محیط زیست طبیعی
۱۲	محیط زیست و منابع	۲۰	حقوق زنان و خانواده
۱۳	برابری جنسیتی، کودکان	۲۰	نهادهای نظارتی
۱۴	دیوان کمیسیون‌های مستقل	۱۵	محاسبات، نحوه اصلاح، مقررات انتقالی
۱۵	بازنگری و اجرا		

اساسی قانون تدوین در عمومی مشارکت کانال‌های

شکل ۶.۸: سازوکار مشارکت عمومی در تدوین قانون اساسی

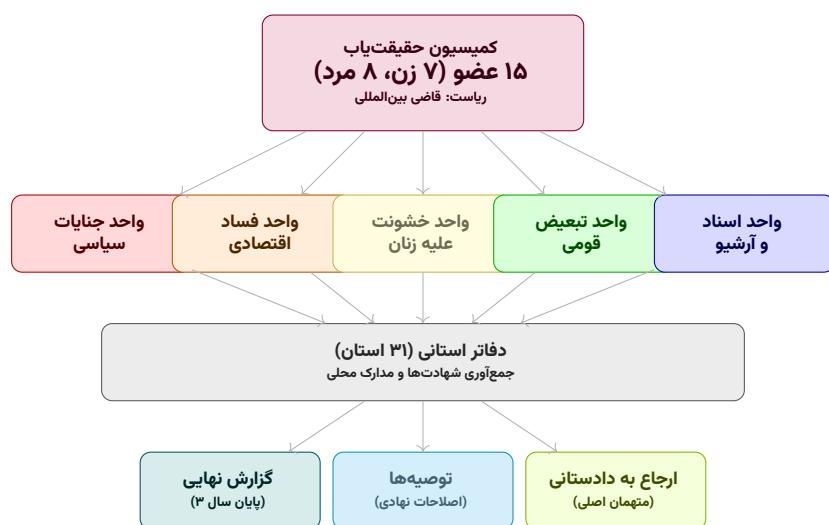
راه میانه: اقدامات نمادین فوری + آماده‌سازی برای فرآیند جامع

۱.۱۰.۸ اقدامات فوری عدالت انتقالی

جدول ۱۳.۸: اقدامات عدالت انتقالی در ۱۲ ماه اول

ماه	اقدام	شرح	نهاد مسئول
۲-۱	آزادی زندانیان عقیدتی	همه زندانیان سیاسی و وزارت دادگستری	
۳-۲	بازداشت متهمان فرمادهان اصلی شکنجه‌گران	سرکوب، دادستانی موقت	
۴-۳	تشکیل کمیسیون ۱۵ عضو مستقل حقیقت‌یاب	شورای انتقالی	
۶-۴	ثبت شهدا و بانک اطلاعاتی جامع قربانیان	کمیسیون حقیقت	
۸-۶	غرامت اولیه به ماهی ۱۰ میلیون تومان خانواده شهدا	صندوق قربانیان	
۱۰-۸	نامگذاری‌های خیابان‌ها، میادین به نام شهرداری‌ها شهدا	نمادین	
۱۲-۱۰	آغاز جلسات شهادت قربانیان (تلوزیونی) کمیسیون حقیقت استماع	کمیسیون حقیقت‌یاب	

۲.۱۰.۸ ساختار کمیسیون حقیقت‌یاب

شكل ۷.۸: ساختار کمیسیون حقیقت‌یاب و آشتی ملی

«حقیقت پایه آشتی است. بدون دانستن آنچه رخ داده، بخشش معنا ندارد.»

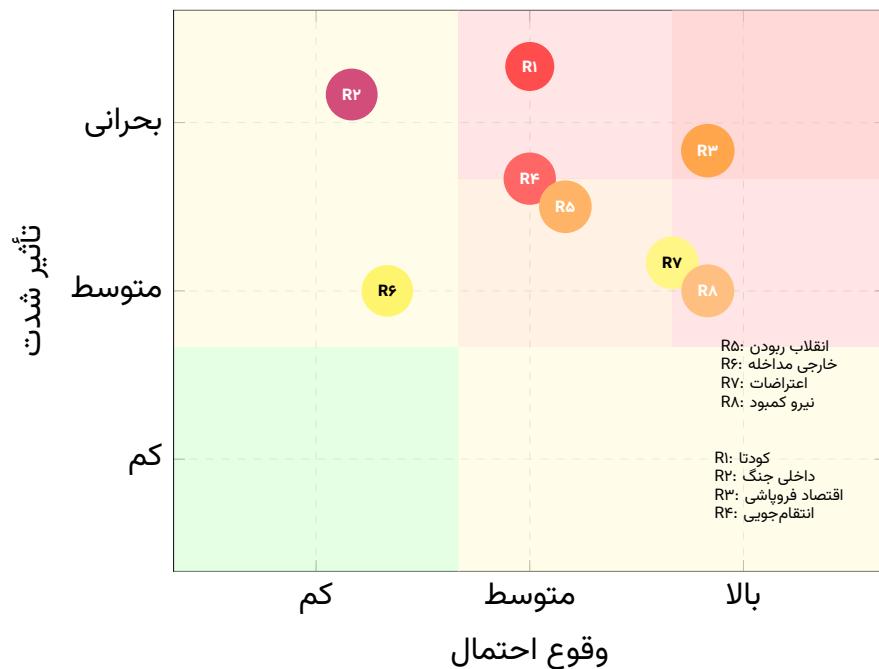
– دزموند توتو، رئیس کمیسیون حقیقت آفریقای جنوبی

۱۱.۸ چالش‌ها و ریسک‌های فاز اول

۱.۱۱.۸ ماتریس ریسک فاز اول

جدول ۱۴.۸: ریسک‌های اصلی فاز اول و راهبردهای مقابله

ردیف	ردیف	ردیف	ردیف	ردیف	ردیف	ردیف	ردیف
ردیف	ردیف	ردیف	ردیف	ردیف	ردیف	ردیف	ردیف
۱R	کودتای نظامی	متواتر	بحرانی	مشارکت ارتش در گذار، تضمین منافع	مشترک ارتش در گذار، تضمین منافع	جهانی	جهانی
۲R	جنگ داخلی	کم	بحرانی	توافق سریع فدرالیسم، نمایندگی اقوام	توافق سریع فدرالیسم، نمایندگی اقوام	قومی	قومی
۳R	فروپاشی اقتصادی	بالا	شدید	کمک بین‌المللی، رفع سریع تحریم	کمک بین‌المللی، رفع سریع تحریم	فروپاشی اقتصادی	فروپاشی اقتصادی
۴R	انتقام‌جویی خونین	متواتر	شدید	عدالت انتقالی منظم، پلیس قوی	عدالت انتقالی منظم، پلیس قوی	انتقام‌جویی خونین	انتقام‌جویی خونین
۵R	ربوده شدن انقلاب	متواتر	شدید	شورای فراغیر، شفافیت	شورای فراغیر، شفافیت	ربوده شدن انقلاب	ربوده شدن انقلاب
۶R	مدخله خارجی	کم	متواتر	دیپلماسی فعال، بی‌طرفی	دیپلماسی فعال، بی‌طرفی	مدخله خارجی	مدخله خارجی
۷R	اعتراضات	بالا	متواتر	آبادانی ملموس، گفتگوی مداوم	آبادانی ملموس، گفتگوی مداوم	اعتراضات حداکثرگرا	اعتراضات حداکثرگرا
۸R	کمبود نیروی کارآمد	بالا	متواتر	مشاوران بین‌المللی بازگشت متخصصان،	مشاوران بین‌المللی بازگشت متخصصان،	کمبود نیروی کارآمد	کمبود نیروی کارآمد

شکل ۸.۸: ماتریس ریسک فاز اول گذار

جدول ۸.۸: شاخص‌های کلیدی موفقیت (KPI) فاز اول

هدف ماه ۶				هدف ماه ۱۲				کد شاخص			
۱۰ >	۵۰ >	۱۰۰ >	۱۰۰ >	تلفات غیرنظمی ناشی از ناآرامی	۰	۰	۰	۰K	۰K	۰K	۰K
۰	۰	۰	۰	سیاسی	زندانیان	با قیمانده		۰۲K	۰۳K	۰۴K	۰۵K
%۲ >	%۳ >	%۵ >	%۵ >	نرخ تورم ماهانه	کشورهای شناسایی‌کننده	درصد رفع تحریم	احزاب ثبت‌شده	۰K	۰K	۰K	۰K
+۱۹۰	+۱۵۰	+۵۰	+۵۰	دستورهای شناسایی‌کننده			مشارکت در انتخابات	۰K	۰K	۰K	۰K
%۸۰	%۵۰	%۲۰	%۲۰				مؤسسان	۰K	۰K	۰K	۰K
+۵۰	+۳۰	+۱۰	+۱۰				تأیید قانون اساسی در همه‌پرسی	۰K	۰K	۰K	۰K
-	+٪۶۵	-	-				رضایت عمومی از روند گذار	۰K	۰K	۰K	۰K
+٪۶۰	-	-	-				بازگشت مهاجران	۱۰K			
%۷۰	%۶۵	%۶۰	%۶۰								
۰۰۰,۵۰۰	۰۰۰,۳۰۰	۰۰۰,۱۰۰									

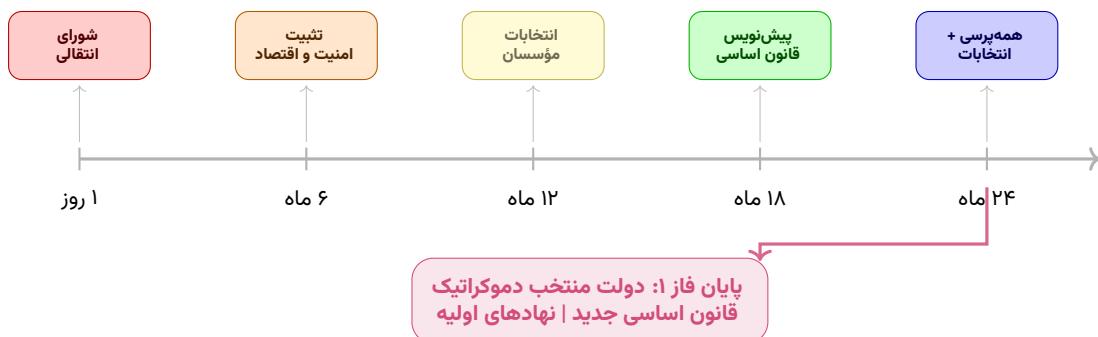
۲.۱۱.۸ نمودار ریسک

۱۲.۸ شاخص‌های موفقیت فاز اول

۱۳.۸ جمع‌بندی: ۲۴ ماه سرنوشت‌ساز

خلاصه فصل ۸:

۱. لحظه صفر نیازمند آمادگی قبلی است – شورای انتقالی باید از پیش شکل گرفته باشد
۲. شورای انتقالی ۲۱ نفره باید فراگیر و نماینده همه اقشار باشد
۳. دولت موقت تکنونکرات باید بحران‌ها را مدیریت کند، نه سیاست‌بازی
۴. ۶ ماه اول تمرکز بر امنیت، آزادی‌ها، و تثبیت اقتصادی
۵. انتخابات مجلس مؤسسان در ماه ۱۱ – نقطه عطف دموکراتیک
۶. قانون اساسی جدید با مشارکت گستردۀ مردمی تدوین می‌شود
۷. همه‌پرسی ماه ۲۱ و انتخابات عمومی ماه ۲۴ پایان دوره گذار
۸. مدیریت نیروهای امنیتی با رویکرد اصلاح (نه انحلال کامل)
۹. رفع تحریم‌ها حیاتی‌ترین اولویت دیپلماتیک است
۱۰. عدالت انتقالی باید متعادل باشد – نه شتابزده، نه تعلل‌آمیز

شکل ۹.۸: نقاط عطف فاز اول گذار

«دو سال اول گذار، بیش از دو دهه آینده را شکل می‌دهد. هر اشتباه در این دوره، سال‌ها برای اصلاح زمان می‌برد.»

– گیلرمو اودانل، نظریه‌پرداز گذار دموکراتیک

منابع فصل هشتم

- Transitions .(۱۹۸۶) L. Whitehead, & P. Schmitter, G., O'Donnell, [۱] Press. University Hopkins Johns Rule. Authoritarian from Transition Democratic of Problems .(۱۹۹۶) A. Stepan, & J. Linz, [۲] Press. University Hopkins Johns Consolidation. and Journal Paradigm." Transition the of End "The .(۲۰۰۲) T. Carothers, [۳] .۲۱-۵ (۱۰۱۳) Democracy, of Review. Global A Constitution-Building: .(۲۰۱۷) IDEA. International [۴] Stockholm.
- Constitution- the in Mechanisms and "Forces .(۱۹۹۵) J. Elster, [۵] .۳۹۶-۳۶۴ (۲)۴۵ Journal, Law Duke Process." Making the and Justice Transitional Truths: Unspeakable .(۲۰۱۱) P. Hayner, [۶] Routledge. Commissions. Truth of Challenge ,۵۱ Nomos, Justice." Transitional "Theorizing .(۲۰۱۲) P. Greiff, De [۷] .۷۷-۳۱.
- Consolida- Toward Democracy: Developing .(۱۹۹۹) L. Diamond, [۸] Press. University Hopkins Johns tion.
- Uni- Cambridge Market. the and Democracy .(۱۹۹۱) A. Przeworski, [۹] Press. versity
- Iran. of Republic Islamic Report: Staff .(۲۰۲۳) IMF. [۱۰]
- Amend- Constitutional on Report .(۲۰۲۲) Commission. Venice [۱۱] Europe. of Council ment.
- De- System Electoral .(۲۰۲۳) Network. Knowledge Electoral ACE [۱۲] Database. sign
- Schuster. & Simon Iraq. in Year My .(۲۰۰۶) P. Bremer, [۱۳]
- [۱۴] بشیریه، حسین. (۱۳۹۹). گذار به دموکراسی. نشر نگاه معاصر.
- [۱۵] آبراهامیان، برواند. (۱۳۹۸). تاریخ ایران مدرن. ترجمه محمد ابراهیم فتاحی. نشر نی.
- [۱۶] Iran. :۲۰۲۳ Report World .(۲۰۲۳) Watch. Rights Human

فصل ۹

فاز ۲: نهادسازی (سال ۳-۵)

خلاصه فصل: فاز دوم گذار به ساختن نهادهای پایدار دموکراتیک اختصاص دارد. در این سه سال، قانون اساسی جدید اجرایی می‌شود، ساختار فدرالی کشور شکل می‌گیرد، قوه قضائیه مستقل بنا می‌شود، نظام آموزشی بازسازی می‌گردد، و جامعه مدنی تقویت می‌شود. این فصل نقشه راه تفصیلی نهادسازی را با تأکید بر تجربه کشورهایی که در این فاز موفق بودند (آلمان، ژاپن، اسپانیا) ارائه می‌دهد. چالش اصلی این دوره، تبدیل وعده‌های قانون اساسی به واقعیت‌های نهادی است.

۱.۹ مقدمه: از قانون تا نهاد

«قانون اساسی کاغذی است اگر نهادهایی برای اجرایش وجود نداشته باشد. نهادها استخوان‌بندی دموکراسی‌اند؛ بدون آن‌ها، دموکراسی تنها شعار است.»

— داگلاس نورث، برنده نوبل اقتصاد

با پایان فاز اول، ایران دارای قانون اساسی جدید و دولت منتخب است. اما این تازه آغاز راه است. تجربه جهانی نشان می‌دهد که بسیاری از کشورها قانون اساسی دموکراتیک دارند اما دموکراسی واقعی ندارند. تفاوت در نهادسازی است.

۱.۱.۹ تعریف نهاد

الگو و درس

نهاد چیست؟

نهاد (Institution) مجموعه‌ای از قواعد، رویه‌ها، و سازمان‌هاست که:

- رفتار افراد و گروه‌ها را شکل می‌دهد
- پایدار و مستقل از افراد خاص است

- خودتقویت‌کننده است (نقض آن هزینه دارد)

- مشروعیت اجتماعی دارد

مثال: دادگاه قانون اساسی یک نهاد است – فراتر از قضات فعلی، با رویه‌های مشخص، و مورد احترام جامعه.

۲.۱.۹ اولویت‌های نهادسازی فاز دوم

شکل ۱.۹: اولویت‌بندی نهادسازی در فاز دوم

۲.۹ استقرار ساختار فدرالی

هشدار

چرا فدرالیسم برای ایران ضروری است؟

- تنوع قومی-زبانی: ۴۰٪ جمعیت غیرفارس زبان
- باعتتمادی تاریخی به مرکز: ۱۰۰ سال تمرکزگرایی
- نابرابری منطقه‌ای: شکاف ۴ برابری درآمد سرانه
- وسعت جغرافیایی: ۶.۱ میلیون کیلومتر مربع
- تجربه همسایگان: موفقیت فدرالیسم در هند و شکست تمرکز در عراق

۱.۲.۹ مدل فدرالیسم همبسته برای ایران

جدول ۱.۹: مقایسه مدل‌های فدرالیسم و انتخاب برای ایران

۲.۲.۹ تقسیمات پیشنهادی کشوری

۳.۲.۹ پنج منطقه خودمختار

جدول ۳.۹: مشخصات پنج منطقه خودمختار پیشنهادی

منطقه	استان‌های کلیدی	جمعیت	زبان	مرکز
آذربایجان	تبریز، ارومیه، اردبیل	۱۲ م	ترکی	تبریز
کردستان	سنندج، کرمانشاه، ایلام	۶ م	کردی	سنندج
پلوجستان	Zahedan, Ahar, Shahrood	۳ م	بلوچی	Zahedan
عربستان	اهواز، آبادان	۵ م	عربی	اهواز
مرکزی	تهران، اصفهان، مشهد	۵۹ م	فارسی	تهران

الگو و درس

الگوی اسپانیا: «دولت خودمختاری‌ها»

اسپانیا با ۱۷ منطقه خودمختار (Comunidades Autónomas) نشان داد که فدرالیسم نامتقارن می‌تواند هم وحدت ملی را حفظ کند و هم به خواسته‌های قومی پاسخ دهد. کاتالونیا و باسک بیشترین خودمختاری را دارند (پلیس محلی، آموزش به زبان محلی، مالیات مستقل) در حالی‌که مناطق دیگر کمتر. این انعطاف، جدایی‌طلبی را کنترل کرده است.

۴.۲.۹ تقسیم صلاحیت‌ها

۵.۲.۹ نظام مالی فدرالی

جدول ۴.۹: تقسیم صلاحیت‌ها بین سطوح حکومتی

ردیف	حوزه	استان محلی	منطقه محلی	ملی
۱	دفاع و امنیت ملی			✓
۲	سیاست خارجی			✓
۳	پول و بانکداری			✓
۴	گمرک و تجارت خارجی			✓
۵	شهروندی و مهاجرت			✓
۶	انرژی (نفت، گاز، برق)			✓
۷	حمل و نقل بین استانی			✓
۸	آموزش عالی			✓
۹	بهداشت			✓
	(سیاست‌گذاری)			
۱۰	مدیریت آب (حوضه‌ها)			✓
۱۱	آموزش (ابتدایی و متوسطه)			✓
۱۲	پلیس محلی			✓
۱۳	بهداشت (اجرا)			✓
۱۴	رسانه محلی			✓
۱۵	حمل و نقل درون شهری			✓
۱۶	مسکن و شهرسازی			✓
۱۷	آب و فاضلاب شهری			✓
۱۸	فضای سبز و پارک‌ها			✓

۳.۹ بازسازی قوه قضائیه

هشدار

وضعیت قوه قضائیه ایران در نقطه گذار:

- وابستگی کامل به رهبری – فقدان استقلال
 - قضاط شرعی بدون تحصیلات حقوقی مدرن
 - دادگاه‌های انقلاب با رویه‌های غیراستاندارد
 - شکنجه و اعتراضات اجباری رایج
 - فساد گسترده در دستگاه قضایا
 - تبعیض جنسیتی در شهادت و دیه
- بازسازی قوه قضائیه از صفر ضروری است.

۱.۳.۹ ساختار جدید قوه قضائیه

۲.۳.۹ اصول کلیدی قضایی

جدول ۵.۹: اصول بنیادین نظام قضایی جدید

اصل	شرح و تضمین	فاز
استقلال قضا	عدم عزل قضات جز به حکم دادگاه عالی	۲
برابری کامل	حذف جنسیت/مذهب از قوانین مدنی و کیفری	۲
حق وکیل	وکیل رایگان برای دھکهای پایین	۲
منع شکنجه	بطلان هرگونه اعتراض تحت فشار	۲
شفافیت	علنی بودن تمام محاکمات غیرامنیتی	۳

۳.۳.۹ دادگاه قانون اساسی

الگو و درس

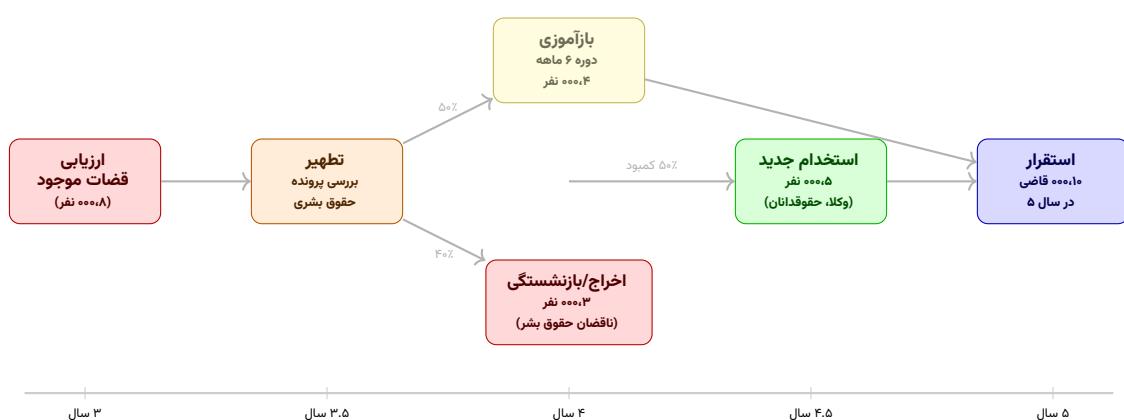
الگوی دادگاه قانون اساسی آلمان (Bundesverfassungsgericht):

معتبرترین دادگاه قانون اساسی جهان با ویژگی‌های:

- ۰ ۱۶ قاضی منتخب بوندستاگ و بوندسرات (نصف-نصف)
- ۰ دوره ۱۲ ساله بدون تمدید – استقلال از فشار سیاسی
- ۰ صلاحیت گسترده: ابطال قوانین، حل اختلاف قوا، حمایت از حقوق فردی
- ۰ دسترسی مستقیم شهروندان (Verfassungsbeschwerde)
- ۰ آلمانی‌ها به آن اعتماد دارند

جدول ۶.۹: ترکیب و صلاحیت‌های دادگاه قانون اساسی پیشنهادی

بند	موضوع	مشخصات
۱	تعداد قضات	۱۵ نفر (۳ شعبه ۵ نفره)
۲	نحوه انتخاب	۵ توسط مجلس، ۵ توسط مجلس اقوام، ۵ توسط قضات دیوان عالی
۳	شرایط	حداقل ۲۰ سال سابقه قضایی یا حقوقی
۴	دوره	۱۲ سال، غیرقابل تمدید
۵	صلاحیت‌ها	بررسی انطباق قوانین با قانون اساسی
۶		حل اختلاف بین قوا
۷		حل اختلاف بین مرکز و مناطق
۸		رسیدگی به شکایات حقوق بندی‌دان
۹		نظارت بر انتخابات
۱۰		انحلال احزاب ضدموکراتیک

شکل ۲.۹: فرآیند بازسازی کادر قضایی

۴.۳.۹ بازآموزی و جایگزینی قضات

۴.۹ نهادهای نظارتی مستقل

برای تضمین پاسخگویی و جلوگیری از فساد، نهادهای نظارتی مستقل از قوای سه‌گانه ضروری هستند.

۱.۴.۹ معماری نهادهای نظارتی

جدول ۷.۹: نهادهای نظارتی مستقل پیشنهادی

نهاد	وظیفه اصلی	نحوه انتخاب رئیس	تعداد اعضاء	دوره
کمیسیون انتخابات دیوان محاسبات	نظرارت بر انتخابات حسابرسی مالی	اجماع پارلمان مجلس اقوام	۹ ۱۵	۷ سال ۹ سال
	دولت			
کمیسیون حقوق بشر	حمایت از حقوق بنیادین	رئیس جمهور + تأیید مجلس	۱۱	۶ سال
سازمان بازرگانی کل بانک مرکزی مستقل	مبازله با فساد سیاست پولی	شورای قضایی کابینه + تأیید مجلس	۱	۵ سال ۸ سال
سازمان صداوسیما	رسانه عمومی	شورا هیئت امنی منتخب	۹	۶ سال
کمیسیون رقابت آمبادزمن (دادستان مردم)	بی‌طرف جلوگیری از انحصار شکایات شهروندان	مجلس رأی مستقیم مجلس	۵ ۱	۵ سال ۷ سال

۲.۴.۹ کمیسیون ملی انتخابات

۵.۹ اصلاح نظام آموزشی

هشدار

وضعیت آموزش در ایران:

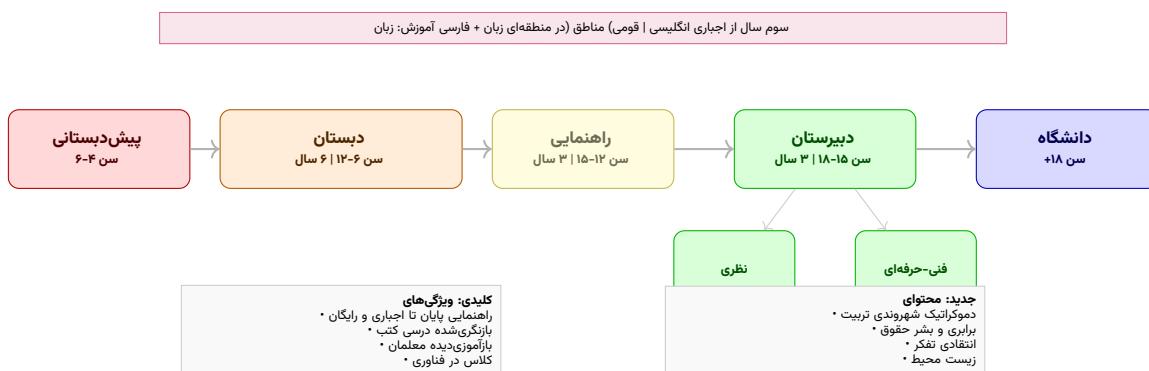
- محتوای ایدئولوژیک: ۳۰٪ برنامه درسی مذهبی/سیاسی
- تبغیض جنسیتی: محدودیت رشته‌ها برای دختران
- سرکوب زبان‌های محلی: آموزش فقط به فارسی
- فرار مغزها: ۱۵۰،۰۰۰ نخبه سالانه مهاجرت می‌کنند
- کیفیت پایین: رتبه +۹۰ در آزمون‌های بین‌المللی
- تاریخ‌نگاری جعلی: حذف بخش‌هایی از تاریخ معاصر

۱.۵.۹ اهداف اصلاح آموزشی

جدول ۸.۹: اهداف پنج ساله اصلاح نظام آموزشی

هدف	شاخص	وضعیت فعلی	هدف سال ۵	اقدام کلیدی
سکولاریزه کردن چندزبانگی	سهم محتوای مذهبی آموزش به زبان مادری	%۳۰	%۵ (اختیاری)	بازنویسی کتب معلم و کتاب محلی
برابری جنسیتی	رشته‌های باز برای دختران	%۰	%۱۰۰ مناطق قومی	لغو محدودیت‌ها
کیفیت PISA	—	%۷۰	%۱۰۰	اصلاح برنامه درسی
تفکر انتقادی	ساعات بحث/پژوهش	%۵	%۳۰	آموزش معلمان
تاریخ واقعی	پوشش تاریخ معاصر	سансورشده	کامل و بی‌طرف	کتب جدید

۲.۵.۹ ساختار جدید آموزش

شکل ۳.۹: ساختار جدید نظام آموزشی

۳.۵.۹ آموزش چندزبانه

الگو و درس

الگوی سوئیس: چهار زبان رسمی

سوئیس با ۴ زبان رسمی (آلمانی ۶۳٪، فرانسوی ۲۳٪، ایتالیایی ۸٪، رومانش ۵.۰٪) نشان

داده که چندزبانگی تهدید نیست:

- آموزش ابتدایی به زبان مادری
- زبان دوم ملی از سال سوم
- انگلیسی از سال پنجم
- هویت ملی سوئیسی قوی‌تر از هویت‌های زبانی

جدول ۹.۹: برنامه آموزش چندزبانه در مناطق قومی ایران

مقاطع	زبان اول	زبان دوم	زبان سوم	سهم محتوا	یادداشت
پیش‌دبستانی	زبان مادری ۱۰۰٪	–	–	کامل محلی	پایه زبانی
دبستان ۱-۳	زبان مادری ۸۰٪	فارسی ۲۰٪	–	عمدتاً محلی	معرفی فارسی
دبستان ۴-۶	زبان مادری ۵۰٪	فارسی ۴۰٪	انگلیسی ۱۰٪	متوازن	دوزبانگی
راهنمایی	زبان مادری ۴۰٪	فارسی ۵۰٪	انگلیسی ۱۰٪	عمدتاً فارسی	آماده‌سازی
دبیرستان	انتخابی	فارسی ۶۰٪	انگلیسی ۲۰٪	ملی + محلی	تخصص

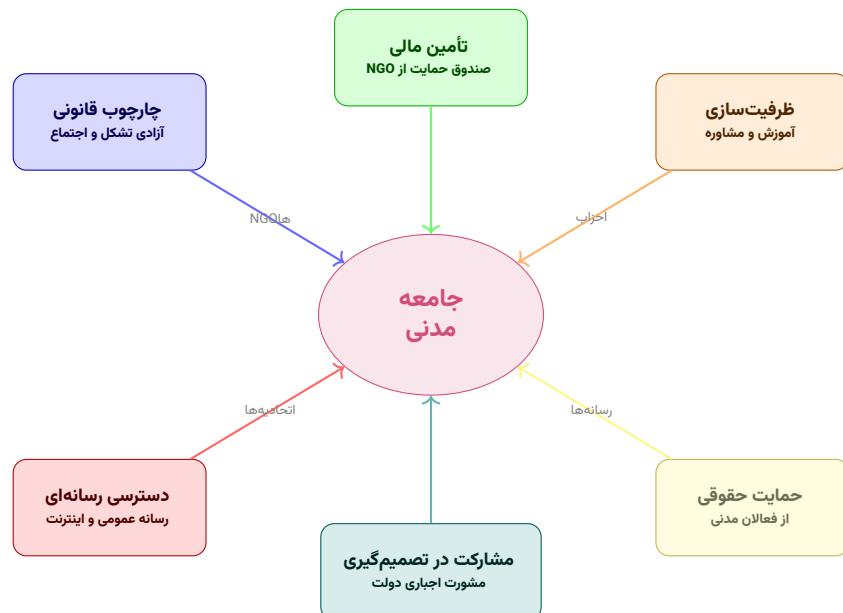
۶.۹ تقویت جامعه مدنی

«دموکراسی بدون جامعه مدنی قوی مانند ساختمان بدون پی است – زیبا اما ناپایدار.»

– رابرت پاتنام، دانشمند سیاسی

جدول ۱۰.۹: وضعیت جامعه مدنی ایران: قبل و هدف

شاخص	توضیح	وضعیت فعلی	هدف سال ۵
های NGO ثبت شده	تعداد مردم نهاد	سازمان های ۰۰۰،۲۰ (اکثرًا غیرفعال)	۴۰/۳۰
آزادی تشکل اتحادیه های کارگری مستقل	تعداد House Freedom	۴۰/۲	+۵۰۰
احزاب سیاسی فعال	با حضور واقعی	۰	+۵۰
رسانه های مستقل	تعداد	۴-۳	+۵۰۰
مشارکت داوطلبانه	درصد جمعیت	۰ (داخل)	%۲۵

شكل ۱۰.۹: شش رکن حمایت از جامعه مدنی

جدول ۱۱.۹: مقایسه قوانین NGO وضعیت فعلی و پیشنهادی

موضوع	قانون فعلی	قانون پیشنهادی	استاندارد بین المللی
ثبت نام زمان ثبت	نیاز به مجوز وزارت کشور ۶ ماه تا ۲ سال	اعلامی (notification) ۳۰ روز	Guidelines UN: ۳۰-۱۵ روز EU:
حق اعتراض به رد	محدود	دادگاه اداری	کنوانسیون اروپایی
تأمین مالی خارجی	ممنوع	مجاز با شفافیت	FATF compliant
فعالیت سیاسی	ممنوع	مجاز (جز احزاب)	۲۲ ICCPR ماده
انحلال	به دستور دولت	فقط به حکم دادگاه	Commission Venice
معافیت مالیاتی	محدود	گسترده برای خیریه ها	standards OECD

- ۱.۶.۹ وضعیت جامعه مدنی در نقطه گذار**
- ۲.۶.۹ چارچوب حمایت از جامعه مدنی**
- ۳.۶.۹ قانون جامع تشکل‌ها و NGOs**
- ۴.۶.۹ صندوق ملی حمایت از جامعه مدنی**

الگو و درس

الگوی صندوق ملی دموکراسی آمریکا (NED)

NED سالانه ۳۰۰ میلیون دلار به NGOs در سراسر جهان کمک می‌کند. ویژگی‌های کلیدی:

- بودجه دولتی اما مدیریت مستقل
- هیئت‌مدیره دوحزبی (جمهوری‌خواه + دموکرات)
- شفافیت کامل در اعطای کمک‌ها
- ارزیابی مستقل اثربخشی

پیشنهاد برای ایران: صندوق ملی توسعه جامعه مدنی با بودجه سالانه ۵۰۰ میلیارد تومان

جدول ۱۲.۹: ساختار صندوق ملی حمایت از جامعه مدنی

بند	موضوع	مشخصات
۱	بودجه سالانه	۵۰۰ میلیارد تومان (۱٪ بودجه ملی)
۲	منبع	بودجه عمومی + کمک‌های بین‌المللی
۳	هیئت‌مدیره	۱۱ نفر: ۵ نماینده مجلس، ۳ نماینده NGO، ۳ کارشناس مستقل
۴	معیار تخصیص	شفافیت، اثربخشی، پوشش جغرافیایی
۵	سقف کمک	حداکثر ۵ میلیارد تومان به هر NGO در سال
۶	حوزه‌های اولویت	حقوق بشر، محیط زیست، زنان، اقوام، جوانان
۷	ناظارت	حسابرسی سالانه توسط دیوان محاسبات
۸	شفافیت	انتشار عمومی همه کمک‌ها

۷.۹ اصلاح بوروکراسی دولتی

هشدار

وضعیت بوروکراسی ایران:

- ۵.۲ میلیون کارمند دولت (بدون نظامی)
- ۵۰٪ بودجه صرف حقوق کارکنان

- ۳۰٪ پست‌ها موازی یا غیرضروری
- انتصابات سیاسی-ایدئولوژیک به جای شایستگی
- فساد سیستماتیک در استخدام و ارتقا OECD
- بهره‌وری پایین: ۳۰٪

۱.۷.۹ اصول اصلاح اداری

جدول ۹: اصول و اقدامات اصلاح بوروکراسی

اصل	مشکل فعلی	اقدام اصلاحی	شاخص موفقیت
شاپیسته‌سالاری کوچک‌سازی	انتصاب سیاسی تورم نیرو	آزمون‌های استخدامی شفاف بازنیستگی پیش‌ازموعده داوطلبانه	۱۰۰٪ استخدام رقابتی کاهش ۲۰٪ نیرو
تمرکز زدایی تهران	همه تصمیمات در واگذاری به استان‌ها	۵۰٪ تصمیمات محلی	
دیجیتال‌سازی شفافیت پاسخگویی	کاغذ‌بازی پنهان‌کاری فقدان نظارت	دولت الکترونیک دسترسی آزاد به اطلاعات ارزیابی عملکرد سالانه	۸۰٪ خدمات آنلاین قانون FOI اجرایی همه مدیران ارزیابی شده

۲.۷.۹ دولت الکترونیک

شكل ۹: معماری دولت الکترونیک

جدول ۱۴.۹: نظام جدید مدیریت منابع انسانی دولت

مرحله	روش فعلی	روش جدید	سازوکار
استخدام	معرفی‌نامه صاحبه	+ آزمون سراسری + مصاحبه	سازمان سنجش مستقل
انتصاب مدیران	سیاسی- ایدئولوژیک	شایستگی + تجربه	کمیته انتصابات مستقل
ارزیابی عملکرد	صوری یا فاقد کمی	سالانه با شاخص‌های سیستم ۳۶۰ درجه	
ارتقا حقوق و مزايا	ارشدیت + رابطه نابرابر، رانتی	عملکرد + آموزش یکسان، بر اساس رتبه	امتیازبندی شفاف جدول حقوق واحد
آموزش ضمن خدمت	حدود ایدئولوژیک	اجباری حرفه‌ای	۴۰ ساعت سالانه

۳.۷.۹ نظام جدید استخدام و ارتقا

۸.۹ رسانه‌های عمومی مستقل

«رسانه عمومی مستقل ستون چهارم دموکراسی است. بدون اطلاعات آزاد، انتخاب آزاد بی‌معناست.»

– اعلامیه UNESCO درباره رسانه‌ها

۱.۸.۹ تبدیل صداوسیما به رسانه عمومی مستقل

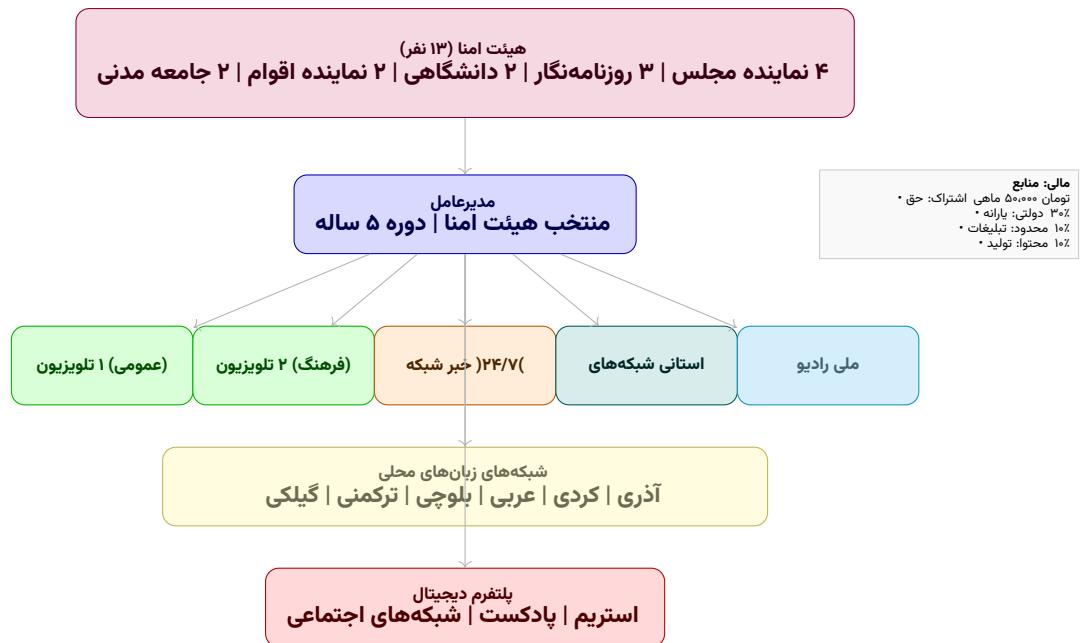
جدول ۱۵.۹: مقایسه صداوسیمای فعلی با مدل پیشنهادی

ویژگی	صداوسیمای فعلی	مدل پیشنهادی	الگوی موفق
مالکیت	دولتی (زیر نظر رهبری)	عمومی (مستقل)	BBC بریتانیا
انتصاب رئیس	رهبر	هیئت امنی مستقل	ARD آلمان
هیئت‌امنا	–	۱۳ نفر منتخب متعدد	NHK ژاپن
بودجه	دولتی + تبلیغات	حق اشتراک + دولتی سوئد	SVT سوئد
محظوظ	تبلیغات حکومتی	اطلاع‌رسانی بی‌طرف	PBS آمریکا
دسترسی احزاب	صفر (جز حکومتی‌ها)	برابر در انتخابات	کشورهای OECD

۲.۸.۹ ساختار سازمان رسانه عمومی ایران (رعا)

۹.۹ تداوم عدالت انتقالی

در فاز دوم، عدالت انتقالی از مرحله فوری به مرحله نهادی وارد می‌شود.

شکل ۶.۹: ساختار سازمان رسانه عمومی ایران

۱.۹.۹ اقدامات عدالت انتقالی سال‌های ۳-۵

جدول ۱۶.۹: تقویم عدالت انتقالی فاز دوم

سال	محور	اقدامات	خروجی
۳	محاكمات	آغاز محاکمه فرماندهان سرکوب	۵۰ محاکمه
۳	حقیقت‌یابی	ادامه جلسات استماع عمومی	۱۰،۰۰۰ شهادت
۴-۳	جبران خسارت	برنامه جامع غرامت به قربانیان	۵۰۰،۰۰۰ خانواده
۴	اصلاح نهادی	تطهیر نهادهای امنیتی و قضایی	گزارش تطهیر
۵-۴	تاریخ‌نگاری	ثبت رسمی جنایات در تاریخ	کتب درسی جدید
۵	یادبود	ساخت موزه و بناهای یادبود	موزه ملی قربانیان
۵	گزارش نهایی	انتشار گزارش کمیسیون حقیقت	سندهای ملی

۲.۹.۹ دادگاه ویژه جنایات دوره استبداد

الگو و درس

الگوی دادگاه‌های ویژه:

آرژانتین: محاکمه ژنرال‌های دیکتاتوری (۱۹۸۵) – نماد عدالت در آمریکای لاتین

آلمان: دادگاه‌های نورنبرگ (۱۹۴۵-۱۹۴۶) – پایه حقوق بین‌الملل کیفری

رواندا: دادگاه‌های گاچاچا – عدالت ترمیمی در سطح محلی

پیشنهاد برای ایران: ترکیبی از محاکمات رسمی (برای جنایات بزرگ) و کمیسیون حقیقت (برای موارد دیگر)

جدول ۱۷.۹: صلاحیت و ساختار دادگاه ویژه

بند	موضوع	مشخصات
۱	صلاحیت موضوعی	جنابت علیه بشریت، شکنجه، اعدام‌های فرماقاضایی، ناپدیدسازی
۲	صلاحیت زمانی	۱۳۵۷ تا روز گذار
۳	ترکیب قضاط	۹ قاضی: ۶ ایرانی + ۳ بین‌المللی
۴	دادستان	دادستان مستقل منتخب مجلس استانداردهای بین‌المللی (وکیل، علنی بودن، تجدیدنظر)
۵	حقوق متهمان	حبس (حداکثر ابد) – ممنوعیت اعدام
۶	مجازات‌ها	جنایات علیه بشریت: بدون مرور زمان
۷	مرور زمان	برنامه حفاظت از شاهدان
۸	حمایت از شهود	

۱۰.۹ شاخص‌های موفقیت فاز دوم

جدول ۱۸.۹: شاخص‌های کلیدی موفقیت (KPI) فاز دوم

کد	شاخص	پایان سال ۳	پایان سال ۴	پایان سال ۵
۰۱P	استقرار ساختار فدرالی	%۱۰۰	%۸۰	%۵۰
۰۲P	استقلال قضاط (نظرسنجی)	%۷۰	%۵۵	%۴۰
۰۳P	پوشش آموزش چندزبانه	%۱۰۰	%۶۰	%۲۰
۰۴P	های NGO فعال ثبت شده	۰۰۰,۱۰۰	۰۰۰,۷۰	۰۰۰,۴۰
۰۵P	خدمات دولت الکترونیک	%۸۰	%۶۰	%۴۰
۰۶P	شاخص آزادی مطبوعات	رتبه ۸۰	رتبه ۱۰۰	رتبه ۱۲۰
۰۷P	اعتماد به نهادها (نظرسنجی)	%۶۵	%۵۵	%۴۵
۰۸P	تطهیر نیروهای امنیتی	%۱۰۰	%۸۵	%۶۰
۰۹P	محاكمات عدالت انتقالی	۱۰۰	۵۰	۲۰
۱۰P	رضایت اقوام (نظرسنجی)	%۷۰	%۶۰	%۵۰

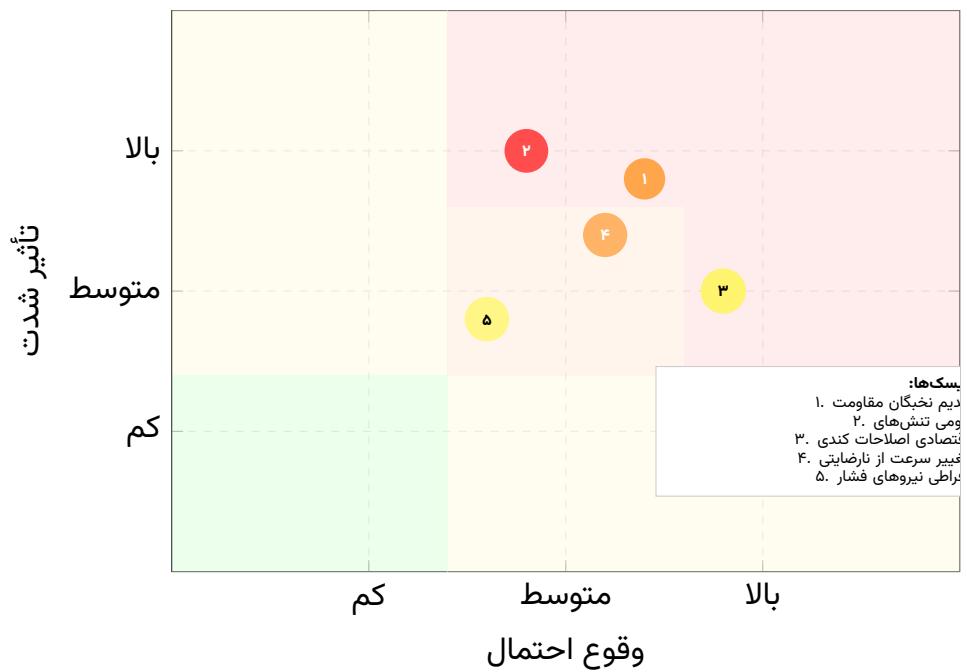
۱۱.۹ چالش‌ها و ریسک‌های فاز دوم

هشدار

ریسک اصلی فاز دوم: «دام انتظارات»

مردم پس از انقلاب انتظار بهبود سریع دارند. اما نهادسازی زمان بر است. اگر بهبود ملموس دیده نشود، سرخوردگی می‌تواند به:

- رأی به پوپولیست‌ها
- اعتراضات ضد دولت جدید
- نوستالژی رژیم قبلی

شکل ۷.۹: ماتریس ریسک فاز دوم

• افزایش مهاجرت
منجر شود.

راه حل: ادامه استراتژی «آبادانی ملموس» همراه با نهادسازی بلندمدت

۱۲.۹ جمع‌بندی فصل

خلاصه فصل ۹:

۱. **فدرالیسم همبسته** با ۵ منطقه خودمختار و ۳۱ استان، پاسخ به تنوع قومی ایران است
۲. **قوه قضائیه مستقل** با دادگاه قانون اساسی ۱۵ نفره، ستون حاکمیت قانون است
۳. **نهادهای نظارتی مستقل** (۸ نهاد) تضمین‌کننده پاسخگویی و مبارزه با فساد هستند
۴. **اصلاح نظام آموزشی** شامل سکولاریزاسیون، چندزبانگی، و تفکر انتقادی است
۵. **جامعه مدنی قوی** با ۰۰۰،۱۰۰ NGO فعال، پایه دموکراسی مشارکتی است
۶. **دولت الکترونیک** با ۸۰٪ خدمات آنلاین، کارایی و شفافیت را افزایش می‌دهد
۷. **رسانه عمومی مستقل** جایگزین صداوسیمای حکومتی می‌شود
۸. **عدالت انتقالی** در این فاز به محاکمات و جبران خسارت می‌رسد
۹. ریسک اصلی «دام انتظارات» است که با آبادانی ملموس مدیریت می‌شود

شکل ۸.۹: شش ستون نهادسازی فاز دوم

منابع فصل نهم

Economic and Change Institutional Institutions, (۱۹۹۰) D. North, leftmargin nosep, [i] Press. University Cambridge Performance.

- Press. University Yale Democracy. of Patterns .(۲۰۱۲) A. Lijphart, leftmargin nosep, [۲]
U.S. the Beyond Democracy: and "Federalism .(۱۹۹۹) A. Stepan, leftmargin nosep, [۳]
.۳۱۴-۱۹ ،(۴)۱۰ Democracy, of Journal Model."
- Perfor- Constitutional Assessing .(۲۰۱۶) A. Huq, & T. Ginsburg, leftmargin nosep, [۴]
Press. University Cambridge mance.
- .۲۰۲۱ Democracy of State Global The .(۲۰۲۱) IDEA. International leftmargin nosep, [۵]
the of Independence the on Report .(۲۰۱۰) Commission. Venice leftmargin nosep, [۶]
Europe. of Council System. Judicial
- Enhanced through Integrity Judicial Strengthening .(۲۰۱۹) UNDP. leftmargin nosep, [۷]
Justice. to Access
- in Traditions Civic Work: Democracy Making .(۱۹۹۳) R. Putnam, leftmargin nosep, [۸]
Press. University Princeton Italy. Modern
- Consolida- Toward Democracy: Developing .(۱۹۹۹) L. Diamond, leftmargin nosep, [۹]
Press. University Hopkins Johns tion.
- Farrar, Decay. Political and Order Political .(۲۰۱۴) F. Fukuyama, leftmargin nosep, [۱۰]
Giroux. and Straus
- and Governance Report: Development World .(۲۰۱۷) Bank. World leftmargin nosep, [۱۱]
Law. the
- and Expression of Freedom in Trends World .(۲۰۲۱) UNESCO. leftmargin nosep, [۱۲]
Development. Media
- Rout- Justice. Transitional Truths: Unspeakable .(۲۰۱۱) P. Hayner, leftmargin nosep, [۱۳]
ledge.
- [۱۴] کاتوزیان، محمدعلی. (۱۳۹۵). تضاد دولت و ملت. نشر نی.
- [۱۵] بشیریه، حسین. (۱۳۹۹). جامعه‌شناسی سیاسی. نشر نگاه معاصر.
- [۱۶] طباطبایی، جواد. (۱۳۹۸). تاریخ اندیشه سیاسی در ایران. انتشارات مینوی خرد.

فصل ۱۰

فاز ۳: تحکیم (سال ۱۰-۶)

خلاصه فصل: فاز سوم دوره تثبیت و تعمیق دموکراسی است. در این پنج سال، نهادهای ساخته شده در فاز دوم باید امتحان خود را پس دهند: دومین و سومین دوره انتخابات، اولین انتقال مسالمت‌آمیز قدرت، عبور از بحران‌های اقتصادی، و مدیریت تنش‌های قومی. این فصل بر تثبیت اقتصادی، احیای محیط زیست (به‌ویژه بحران آب)، همگرایی منطقه‌ای، و شکل‌گیری فرهنگ دموکراتیک تمرکز دارد. شاخص موفقیت این فاز: دموکراسی‌ای که دیگر به افراد خاص وابسته نیست.

۱.۱۰ مقدمه: آزمون واقعی دموکراسی

«دموکراسی تنها زمانی تحکیم می‌شود که به "تنها بازی در شهر" تبدیل شود – وقتی هیچ بازیگر مهمی خارج از قواعد دموکراتیک عمل نکند.»

– خوان لینتز، نظریه‌پرداز دموکراسی

بسیاری از گذارهای دموکراتیک در فاز سوم شکست می‌خورند. کشورهایی که موفق به برگزاری انتخابات آزاد شدند، ممکن است در برابر چالش‌های این دوره تسلیم شوند:

• **خستگی از اصلاحات:** مردم از تغییرات مداوم خسته می‌شوند

• **ظهور پوپولیسم:** نارضایتی‌ها به سود افراطیون تمام می‌شود

• **بازگشت نیروهای قدیم:** نخبگان حذف شده بازمی‌گردند

• **بحران‌های اقتصادی:** فقر و تورم مشروعیت نظام را تضعیف می‌کند

جدول ۱.۱۰: معیارهای تحکیم دموکراسی (بر اساس لینتز و استپان)

بعد	معیار	شاخص	هدف ایران سال ۱۰
رفتاری	هیچ بازیگری خارج از قواعد سیاسی	عدم کودتا، شورش، یا خشونت صفر تلاش ضد دموکراتیک	
نگرشی	اکثریت باور به نظرسنجی: دموکراسی بهترین نظام دموکراسی	۷۰٪ موافق	
قانونی	همه در چارچوب احترام به قانون اساسی توسط همه قانون	۱۰۰٪ رعایت	
نهادی	نهادها مستقل و کارآمد	بالای میانگین جهانی	
اقتصادی	اقتصاد تنظیم شده	رشد پایدار، توزیع عادلانه رشد ۵٪ +، جینی > ۳۵.۰	

۱.۱.۱۰ معیارهای تحکیم دموکراسی

۲.۱۰ انتقال مسالمت‌آمیز قدرت

هشدار

آزمون نهایی: دموکراسی زمانی تحکیم می‌شود که حزب/فرد حاکم در انتخابات ببازد و بدون خشونت قدرت را واگذار کند. این «آزمون دو انتقال» (Two-Turnover Test) ساموئل هانتینگتون است.

۱.۲.۱۰ تقویم انتخاباتی فاز سوم

جدول ۲.۱۰: سناریوهای محتمل انتخابات ریاست جمهوری سال ۹

سناریو	نتیجه	احتمال پیامد	اقدام لازم
۱	پیروزی حزب حاکم	%۳۵	تداوی سیاست‌ها
۲	پیروزی اپوزیسیون	%۴۰	انتقال مسالمت‌آمیز
۳	مناقشه‌دار	%۱۵	انتخابات مشروعيت
۴	عدم پذیرش نتیجه	%۱۰	بحران جدی
	فشار داخلی/خارجی		

۲.۲.۱۰ سناریوهای انتقال قدرت

الگو و درس

الگوی غنا: انتقال مسالمت‌آمیز موفق

غنا در سال ۲۰۰۰ شاهد اولین انتقال مسالمت‌آمیز قدرت در تاریخش بود. جری رالینگز پس از ۱۹ سال حکومت، شکست حزب‌ش را پذیرفت. کلیدهای موفقیت:

- کمیسیون انتخابات کاملاً مستقل
- ارتضی طرف
- جامعه مدنی قوی
- فشار بین‌المللی
- فرهنگ سیاسی بالغ

غنا اکنون یکی از باثبات‌ترین دموکراسی‌های آفریقاست.

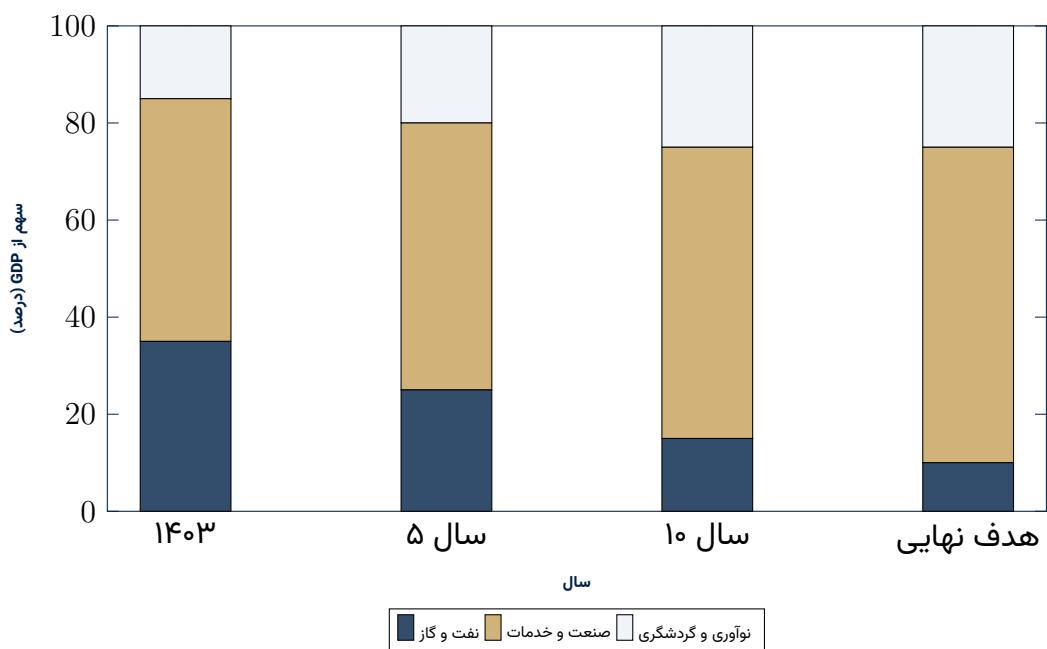
۳.۱۰ تثبیت اقتصادی

«دموکراسی نمی‌تواند در شکم گرسنه زندگی کند. رفاه اقتصادی نه شرط کافی، اما شرط لازم دموکراسی پایدار است.»

– سیمور مارتین لیپست

جدول ۱۰.۳: اهداف کلان اقتصادی سال‌های ۶ تا ۱۰

شاخص	توضیح و استراتژی	هدف سال ۱۰	روند
رشد GDP	تدابع رشد تولید ناخالص داخلی	% ۶	افزایشی
تورم	استواری پولی و کنترل نقدینگی	% ۵	کاهشی
بیکاری	اشتغال‌زاوی در بخش فناوری و خدمات	% ۶	کاهشی
سرمایه‌گذاری خارجی	جذب FDI در حوزه‌های زیرساختی	\$ ۲۵ میلیارد	صعودی
ضریب جینی	توزیع عادلانه فرصت‌ها و ثروت	۳۲.۰ زیر	بهبود

شکل ۱۰.۱: مسیر تنوع‌بخشی اقتصاد: کاهش وابستگی به نفت

جدول ۱۰.۱۰: صنایع اولویت‌دار برای توسعه در فاز سوم

صنعت	مزیت ایران	هدف صادرات	اشتغال‌زاوی	سرمایه‌گذاری لازم
پتروشیمی	منابع گاز فراوان	\$ ۳۰ میلیارد	۰۰۰,۲۰۰	\$ ۲۰ میلیارد
خودروسازی	بازار داخلی بزرگ	\$ ۵ میلیارد	۰۰۰,۵۰۰	\$ ۱۵ میلیارد
فناوری اطلاعات	نیروی انسانی	\$ ۱۰ میلیارد	۰۰۰,۳۰۰	\$ ۵ میلیارد
گردشگری	میراث فرهنگی طبیعت	\$ ۲۰ میلیارد	۰۰۰,۰۰۰,۱	\$ ۱۰ میلیارد
داروسازی	تحقيقات پژوهشی	\$ ۵ میلیارد	۰۰۰,۱۰۰	\$ ۸ میلیارد
انرژی‌های تجدیدپذیر	پتانسیل خورشیدی/بادی	\$ ۳ میلیارد	۰۰۰,۱۵۰	\$ ۳۰ میلیارد

۱.۳.۱۰ اهداف اقتصادی فاز سوم

۲.۳.۱۰ استراتژی تنوع‌بخشی اقتصاد

۳.۳.۱۰ توسعه صنعتی هدفمند

الگو و درس

الگوی امارات: تنوع‌بخشی موفق

امارات در ۳۰ سال، سهم نفت از GDP را از ۸۰٪ به ۳۰٪ کاهش داد. کلیدها:

- سرمایه‌گذاری در زیرساخت (فرودگاه، بندر)
- ایجاد مناطق آزاد (جبل‌علی، DIFC)
- جذب استعدادهای جهانی
- گردشگری و خدمات مالی
- صندوق ثروت ملی (ADIA)

ایران با جمعیت و منابع بیشتر، پتانسیل بالاتری دارد.

۴.۱۰ احیای محیط زیست و بحران آب

هشدار

بحران آب: تهدید وجودی

ایران با کسری سالانه ۱۵-۲۰ میلیارد مترمکعب آب مواجه است. بدون اقدام فوری:

- ۵۰ میلیون نفر تا ۱۴۲۰ با کمبود شدید آب مواجه می‌شوند
- ۷۰٪ دشت‌ها ممنوعه یا بحرانی هستند
- دریاچه ارومیه ۹۰٪ کوچک شده
- زاینده‌رود و کارون خشک شده‌اند
- فرونیشت در ۳۰۰ دشت

بحران آب می‌تواند دموکراسی نوپا را ساقط کند.

۱.۴.۱۰ برنامه جامع احیای آب

۲.۴.۱۰ اهداف کمی بخش آب

جدول ۵.۱۰: اهداف کمی احیای آب در فاز سوم

شاخص	توضیح	هدف سال ۱۰ کاهش	وضعیت فعلی	هدف سال ۱۰	٪۳۵
صرف کشاورزی راندمان آبیاری	میلیارد مترمکعب/سال	—	٪۶۰	٪۳۵	—
درصد هدرفت شبکه شهری	درصد	٪۵۰	٪۱۵	٪۳۰	—
درصد بازیافت فاضلاب	درصد	—	٪۵۰	٪۱۰	—
Shirine سازی سطح سفره‌های زیرزمینی	میلیون مترمکعب/روز	—	۵	۵.۰	—
درصد ظرفیت	درصد ظرفیت زیرزمینی	٪۱۰+	٪۵۵	٪۴۵	٪۳۵

۳.۴.۱۰ احیای دریاچه‌ها و رودخانه‌ها

جدول ۶.۱۰: برنامه احیای اکوسیستم‌های آبی

کارون خلیج گرگان هورالعظیم زاینده‌رود دریاچه ارومیه دریاچه ارومیه	آب اتصال به دریا آبرسانی از کارون تخصیص آب کاهش کشاورزی	٪۳۰ در آستانه مرگ احیای نسبی استاندارد WHO آلوده کم‌آب	٪۷۰ مساحت دریاچه ارومیه	٪۵۰ حجم اولیه جریان پایدار	٪۱۰ حجم اولیه	مصرف کاهش	بودجه (میلیارد \$) اقدام اصلی	هدف سال ۱۰ وضعیت فعلی
دریاچه ارومیه	دریاچه ارومیه	دریاچه ارومیه	دریاچه ارومیه	دریاچه ارومیه	دریاچه ارومیه	دریاچه ارومیه	دریاچه ارومیه	دریاچه ارومیه
خلیج گرگان	خلیج گرگان	خلیج گرگان	خلیج گرگان	خلیج گرگان	خلیج گرگان	خلیج گرگان	خلیج گرگان	خلیج گرگان
کارون	کارون	کارون	کارون	کارون	کارون	کارون	کارون	کارون
هورالعظیم	هورالعظیم	هورالعظیم	هورالعظیم	هورالعظیم	هورالعظیم	هورالعظیم	هورالعظیم	هورالعظیم
زلزله	زلزله	زلزله	زلزله	زلزله	زلزله	زلزله	زلزله	زلزله
زاینده‌رود	زاینده‌رود	زاینده‌رود	زاینده‌رود	زاینده‌رود	زاینده‌رود	زاینده‌رود	زاینده‌رود	زاینده‌رود
دریاچه ارومیه	دریاچه ارومیه	دریاچه ارومیه	دریاچه ارومیه	دریاچه ارومیه	دریاچه ارومیه	دریاچه ارومیه	دریاچه ارومیه	دریاچه ارومیه
آب اتصال به دریا	آب اتصال به دریا	آب اتصال به دریا	آب اتصال به دریا	آب اتصال به دریا	آب اتصال به دریا	آب اتصال به دریا	آب اتصال به دریا	آب اتصال به دریا
آبرسانی از کارون	آبرسانی از کارون	آبرسانی از کارون	آبرسانی از کارون	آبرسانی از کارون	آبرسانی از کارون	آبرسانی از کارون	آبرسانی از کارون	آبرسانی از کارون
تخصیص آب	تخصیص آب	تخصیص آب	تخصیص آب	تخصیص آب	تخصیص آب	تخصیص آب	تخصیص آب	تخصیص آب
کاهش کشاورزی	کاهش کشاورزی	کاهش کشاورزی	کاهش کشاورزی	کاهش کشاورزی	کاهش کشاورزی	کاهش کشاورزی	کاهش کشاورزی	کاهش کشاورزی
٪۱۰	٪۱۰	٪۱۰	٪۱۰	٪۱۰	٪۱۰	٪۱۰	٪۱۰	٪۱۰

الگو و درس

الگوی دریای آرال: درس‌های تلح

دریای آرال (ازبکستان/قزاقستان) از $68,000 \text{ km}^2$ به کمتر از $10,000 \text{ km}^2$ رسید - بزرگ‌ترین

فاجعه زیستمحیطی قرن بیستم. علت: انحراف آب برای پنبه‌کاری. پیامدها:

- نابودی صنعت ماهیگیری (۴۰،۰۰۰ شغل)

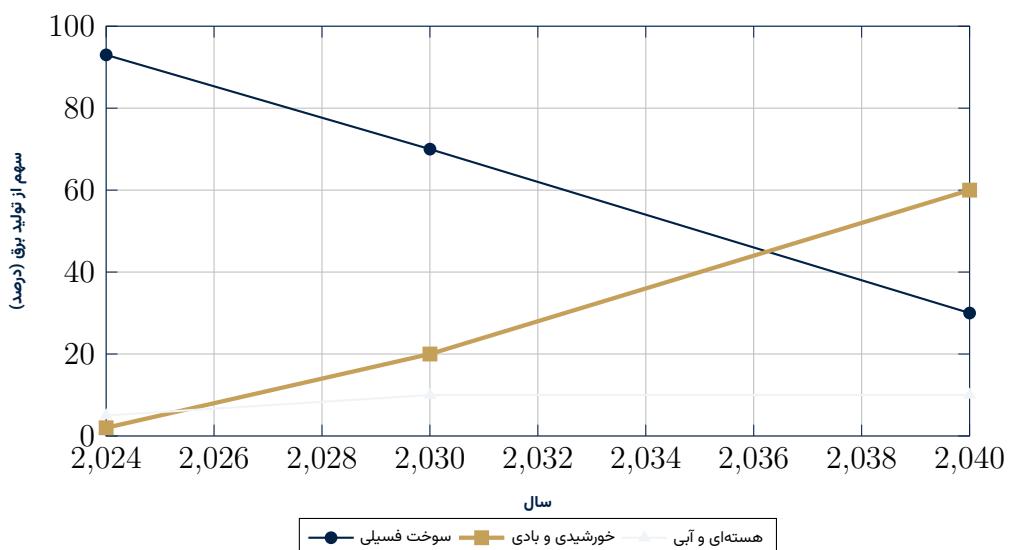
- طوفان‌های نمکی و بیماری‌های تنفسی

- مهاجرت میلیونی

- فروپاشی اقتصاد منطقه

دریاچه ارومیه در همین مسیر است مگر اقدام فوری صورت گیرد.

۴.۴.۱۰ انتقال به انرژی پاک

شکل ۲.۱۰: مسیر انتقال به انرژی پاک: سهم منابع تولید برق

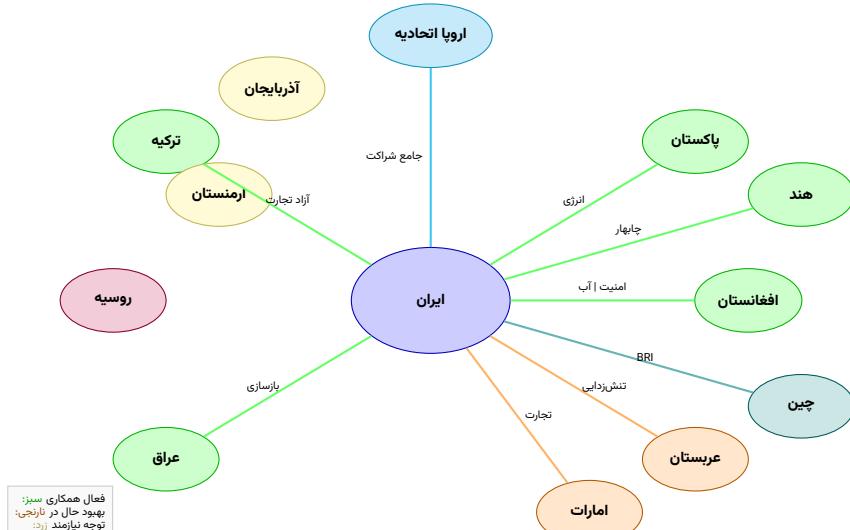
۵.۱۰ همگرایی منطقه‌ای

«ایران دموکراتیک می‌تواند قطب ثبات و همکاری در خاورمیانه باشد – نه صادرکننده انقلاب، بلکه صادرکننده توسعه.»

– تحلیل‌گر

جدول ۷.۱۰: اهداف سیاست خارجی سال‌های ۶ تا ۱۰

محور	هدف	اقدام کلیدی	شاخص موفقیت
همسايگان	روابط عادي با همه	پیمان عدم منطقه‌اي	تجاوز صفر درگيري مرزی
اعراب خليج فارس	همکاري اقتصادي امنيتي	شوراي امنيت فارس	تجارت ۵۰ ميليارد \$
اسرائيل	به رسميت شناختن دولت	در چارچوب راه حل دو دولت	مشروط
اروبا	شراكت استراتژيك	موافقتنامه جامع EU- Iran	تجارت ۱۰۰ ميليارد €
آمريكا	عادى‌سازى كامل	سفارت ا لغو همه تحريمها	
سازمان‌های بین‌المللی	عضویت فعال	FATF WTO شورای حقوق بشر	

شكل ۷.۱۰: نقشه روابط منطقه‌ای ایران در افق سال ۱۰

۱.۵.۱۰ اهداف سیاست خارجی فاز سوم

۲.۵.۱۰ نقشه همگرایی منطقه‌ای

۳.۵.۱۰ پیمان همکاری خلیج فارس

الگو و درس

پیشنهاد: شورای همکاری خلیج فارس جدید

پیمانی شامل ایران + شش کشور GCC با محورهای:

- امنیتی: پیمان عدم تجاوز، کاهش تسلیحات، مبارزه با تروریسم
 - اقتصادی: منطقه تجارت آزاد، هماهنگی انرژی، سرمایه‌گذاری مشترک
 - زیستمحیطی: حفاظت از خلیج فارس، مدیریت آب‌های مشترک
 - فرهنگی: تبادل دانشجو، گردشگری، رسانه مشترک
- این پیمان می‌تواند صلح پایدار را در پرتنش‌ترین منطقه جهان برقرار کند.

۶.۱۰ فرهنگ دموکراتیک

دموکراسی پایدار نیازمند فرهنگ دموکراتیک است – ارزش‌ها و رفتارهایی که از قانون فراتر می‌روند.

۱.۶.۱۰ ارکان فرهنگ دموکراتیک

شکل ۴.۱۰: شش رکن فرهنگ دموکراتیک

۲.۶.۱۰ برنامه‌های ترویج فرهنگ دموکراتیک

جدول ۸.۱۰: برنامه‌های ترویج فرهنگ دموکراتیک

حوزه	برنامه	محتوا	مخاطب
آموزش رسمی	تربيت شهروندی	حقوق و مسئولیت‌ها، دانش‌آموزان مشارکت مدنی	
رسانه	كمپين‌های آگاهی‌بخشی	مدار، گفتگو، احترام به عموم مردم تفاوت	
جامعه مدنی	كارگاه‌های دموکراسی	مهارت‌های مشارکت، نظارت فعالان مدنی	
احزاب	آموزش حزبی	رقبت سالم، پذیرش شکست	اعضای احزاب
محلي	شوراهای محله	تصمیم‌گیری مشارکتی	شهروندان
هنر ادبیات	حمایت از آثار هنرمندان و مخاطبان	فیلم، کتاب، تئاتر نمایشگاه	دموکراتیک

۷.۱۰ شاخص‌های موفقیت فاز سوم

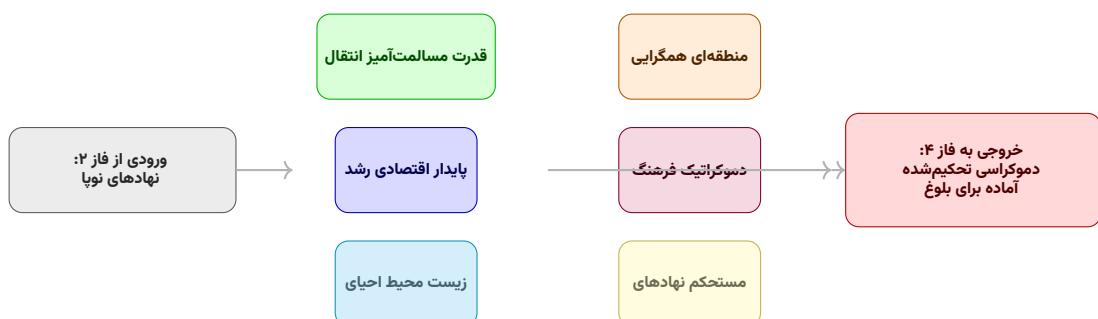
جدول ۹.۱۰: شاخص‌های کلیدی موفقیت (KPI) فاز سوم

کد	شاخص	هدف سال ۱۰	وزن
۰۱C	انتقال مساملت‌آمیز قدرت (بله/خیر)	بله	%۱۵
۰۲C	شاخص دموکراسی EU	+۵.۶ (دموکراسی ناقص)	%۱۰
۰۳C	رشد GDP سالانه	+٪۶	%۱۰
۰۴C	نرخ تورم	%۵	%۸
۰۵C	نرخ بیکاری	%۶	%۸
۰۶C	سرمایه‌گذاری خارجی سالانه	۲۵ میلیارد \$	%۷
۰۷C	کاهش مصرف آب	٪۳۵ نسبت به سال پایه	%۱۰
۰۸C	سهم انرژی تجدیدپذیر	+٪۲۵	%۷
۰۹C	رضایت عمومی از دموکراسی	+٪۷۰	%۱۰
۱۰C	روابط دیپلماتیک کامل	با همه همسایگان + آمریکا + EU	%۱۰
۱۱C	شاخص ادراک فساد	(از ۱۰۰) +۴۵	%۵

۸.۱۰ جمع‌بندی فصل

خلاصه فصل ۱۰:

۱. آزمون انتقال قدرت: انتخابات سال ۹ محک اصلی تحکیم دموکراسی است
۲. تثبیت اقتصادی: رشد $+6\%$ ، تورم 5% ، تنوع‌بخشی از نفت
۳. بحران آب: کاهش 35% مصرف، احیای دریاچه ارومیه، اصلاح کشاورزی
۴. انتقال انرژی: 25% سهم تجدیدپذیرها تا سال ۱۵
۵. همگرایی منطقه‌ای: عادی‌سازی با همه همسایگان، پیمان خلیج فارس
۶. فرهنگ دموکراتیک: نهادینه‌سازی ارزش‌های تساهل و مشارکت
۷. پایان فاز سوم: دموکراسی‌ای که دیگر وابسته به افراد نیست

شکل ۸.۱۰: مسیر فاز سوم: از نهادسازی به تحکیم

منابع فصل دهم

- Transition Democratic of Problems .(۱۹۹۶) A. Stepan, & J. Linz, [۱]
 Press. University Hopkins Johns Consolidation. and
 Late the in Democratization Wave: Third The .(۱۹۹۱) S. Huntington, [۲]
 Press. Oklahoma of University Century. Twentieth
 Consolida- Toward Democracy: Developing .(۱۹۹۹) L. Diamond, [۳]
 Press. University Hopkins Johns tion.
 Amer- Democracy." of Requisites Social "Some .(۱۹۵۹) S.M. Lipset, [۴]
 .۱۰۵-۶۹، (۱)۸۳ Review, Science Political ican
 Monitor. Economic Iran .(۲۰۲۳) Bank. World [۵]
 Iran. Outlook: Economic World .(۲۰۲۳) IMF. [۶]

- East. Middle Report: Scarcity Water .(۲۰۲۳) UN-Water. [۷]
- Statistics. Energy Renewable .(۲۰۲۳) IRENA. [۸]
- the Causing is What Iran: in Management "Water .(۲۰۱۴) K. Madani, [۹]
- Sciences, and Studies Environmental of Journal Crisis?" Looming
.۳۲۸-۳۱۵، (۴)۴
- [۱۰] وزارت نیرو. (۱۴۰۲). ترازnamه آب ایران.
- [۱۱] مرکز آمار ایران. (۱۴۰۲). سالنامه آماری کشور.
- .۲۰۲۳ Index Democracy .(۲۰۲۴) Unit. Intelligence Economist [۱۲]
- .۲۰۲۴ World the in Freedom .(۲۰۲۴) House. Freedom [۱۳]
- Results. V Wave .(۲۰۲۴) Survey. Values World [۱۴]
- Change, Cultural Modernization, .(۲۰۰۵) C. Welzel, & R. Inglehart, [۱۵]
- Press. University Cambridge Democracy. and

فصل ۱۱

فاز ۴ و ۵: بلوغ و تعالی دموکراتیک (سال ۲۵-۱۱)

این فصل به دو فاز پایانی گذار دموکراتیک می‌پردازد: **فاز چهارم (بلوغ)** در سال‌های ۱۱ تا ۱۵ که طی آن نهادها به بلوغ کامل می‌رسند و رویه‌های دموکراتیک درونی می‌شوند، و **فاز پنجم (تعالی)** در سال‌های ۱۶ تا ۲۵ که ایران به الگوی توسعه منطقه‌ای تبدیل شده و به استانداردهای کشورهای توسعه‌یافته دست می‌یابد. هدف نهایی: ایرانی آباد، آزاد و سر بلند در جامعه جهانی با کیفیت زندگی در سطح OECD.

۱.۱ مقدمه: از تثبیت به تعالی

پس از یک دهه تلاش فشرده برای گذار، نهادسازی و تثبیت، ایران در آستانه ورود به مرحله‌ای کیفی متفاوت قرار می‌گیرد. اگر سه فاز نخست را می‌توان «ساختن خانه» نامید، فازهای چهارم و پنجم «زندگی در خانه» و «زیباسازی آن» هستند.

«دموکراسی تنها زمانی تکمیل می‌شود که نه تنها نخبگان، بلکه توده مردم نیز آن را تنها بازی ممکن بدانند – وقتی هیچ‌کس جدی به بازگشت اقتدارگرایی نیندیشد.»

– خوان لینز و آلفرد استپان، «مشکلات گذار و تثبیت دموکراتیک»، ۱۹۹۶

۱.۱.۱۱ تفاوت ماهوی فازهای پایانی

۲.۱.۱۱ پیششرطهای ورود به فاز چهارم

برای ورود موفق به فاز بلوغ، دستاوردهای زیر باید در پایان سال دهم محقق شده باشند:

۱. **انتقال مسالمت‌آمیز قدرت:** حداقل یک چرخش کامل قدرت از طریق انتخابات
۲. **ثبتات اقتصادی:** تورم تک‌رقمی، رشد پایدار بالای ۵٪
۳. **اجماع ملی:** پذیرش قانون اساسی توسط بیش از ۷۵٪ مردم

جدول ۱.۱۱: مقایسه ماهیت فازهای مختلف گذار دموکراتیک

فاز	ماهیت اصلی	چالش کلیدی	معیار موفقیت
۱ (گذار)	مدیریت بحران	بقاء و ثبات	عدم بازگشت به خشونت
۲ (نهادسازی)	ساخت زیرساخت	طراحی و اجرا	نهادهای کارآمد
۳ (تحکیم)	انتقال قدرت	آزمون نهادها	چرخش مسالمت‌آمیز
۴ (بلوغ)	فرهنگ‌سازی	دروني‌سازی	دموکراسی به مثابه عادت عمیق
۵ (تعالی)	الگوسازی	استانداردهای جهانی	نوآوری و پیشنازی

۴. نهادهای کارآمد: عملکرد مطلوب سه قوه و نهادهای نظارتی

۵. امنیت پایدار: نبود تهدید جدی داخلی یا خارجی

۶. جامعه مدنی پویا: بیش از ۸۰،۰۰۰ سازمان مردم‌نهاد فعال

۲.۱۱ فاز چهارم: بلوغ دموکراتیک (سال ۱۱-۱۵)

۱.۲.۱۱ چشم‌انداز فاز چهارم

۲.۲.۱۱ ستون اول: نهادینه‌سازی کامل رویه‌ها

در این مرحله، نهادها از «اجرای قوانین» به «عادت‌واره شدن» گذر می‌کنند.

بلوغ قوه مقننه

اقدامات کلیدی:

- تقویت دفاتر تحقیقاتی مجلس با ۵۰۰ کارشناس متخصص
- راه‌اندازی سامانه مشارکت الکترونیک شهروندان در قانون‌گذاری
- برگزاری منظم جلسات پاسخگویی نمایندگان در حوزه‌های انتخابیه
- ایجاد مکانیزم نظارت مردمی بر هزینه‌های نمایندگان

جدول ۲.۱۱: شاخص‌های بلوغ قوه مقننه در پایان فاز چهارم

ردیف	شاخص	سال ۱۰ هدف سال ۱۵
۱	نرخ مشارکت انتخاباتی	%۷۵
۲	نسبت زنان در مجلس	%۳۵
۳	میانگین سن نمایندگان	۴۵ سال
۴	تحصیلات دانشگاهی نمایندگان	%۹۵
۵	رضایت عمومی از مجلس	%۶۵
۶	کیفیت قانون‌گذاری (ارزیابی مستقل)	۱۰/۸
۷	شفافیت فرآیند تصمیم‌گیری	%۹۵

تکامل قوه قضائیه

الگو و درس

الگوی موفق: دادگستری آلمان پس از جنگ

دادگستری آلمان غربی پس از ۱۹۴۵ نمونه‌ای موفق از بازسازی است:

- پاکسازی قضات نازی با حفظ ظرفیت سیستم

- آموزش نسل جدید با تأکید بر حقوق بشر

- استقلال کامل مالی و اداری

- دادگاه قانون اساسی فدرال به عنوان نگهبان دموکراسی

- پس از ۲۰ سال: یکی از معتبرترین نظام‌های قضایی جهان

جدول ۳.۱۱: اهداف کیفی قوه قضائیه در فاز چهارم

حوزه	هدف کمی	اقدامات اجرایی
استقلال	امتیاز ۱۰/۸ در	قانون تصدی مادران‌العمر قضات عالی
کارآمدی	میانگین رسانیدگی ۹۰ روز	دادرسی الکترونیک کامل، افزایش %۵۰ قضات
دسترسی	۵۰۰۰ وکیل معارضتی، کلینیک‌های حقوقی	معاضدت قضایی برای ۱۰۰٪ نیازمندان
اعتماد	رضایت ۶۵٪ مردم	شفافیت آراء، نظارت مردمی، آموزش عمومی
تخصص	۲۰ شعبه تخصصی جدید	محاكم محیط‌زیست، فناوری، تجارت بین‌الملل

پختگی قوه مجریه

دولت در این مرحله باید از «مدیریت بحران» به «برنامه‌ریزی بلندمدت» گذر کند.

۱. سیاستگذاری مبتنی بر شواهد:

- مرکز ملی آمار و داده با استقلال کامل
- الزام ارزیابی تأثیر برای همه سیاستها
- بانک داده باز (Open Data) برای پژوهشگران

۲. دولت هوشمند:

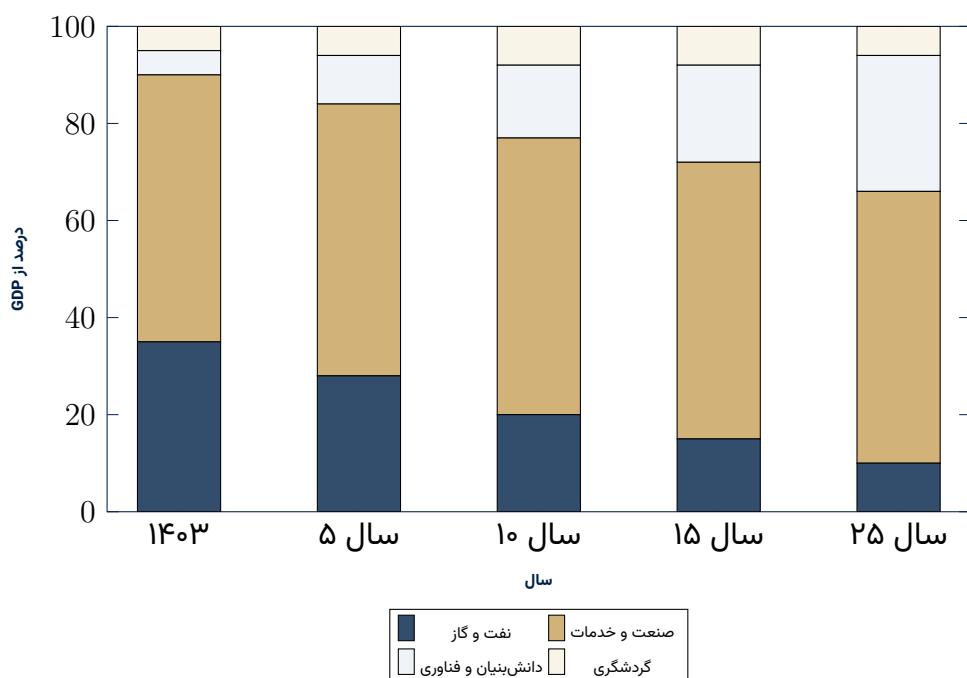
- ۹۵٪ خدمات دولتی آنلاین
- هویت دیجیتال یکپارچه برای همه شهروندان
- هوش مصنوعی در خدمات عمومی (با نظارت اخلاقی)

۳. بروکراسی کارآمد:

- کاهش ۴۰٪ حجم دستگاه دولتی نسبت به ۱۴۰۳
- حقوق رقابتی برای جذب نخبگان
- ارزیابی عملکرد شفاف و مبتنی بر نتیجه

۳.۲.۱۱ ستون دوم: اقتصاد دانشبنیان

تحول ساختاری اقتصاد

شکل ۱۱: تحول ساختار اقتصادی ایران در افق ۲۵ ساله

زیست‌بوم نوآوری

حوزه‌های اولویت‌دار فناوری:

جدول ۴.۱۱: اهداف زیست‌بوم نوآوری در پایان فاز چهارم (سال ۱۵)

ردیف	شاخص	سال ۱۰	سال ۱۵	رتبه جهانی
۱	هزینه R&D (%)	%۵.۱	%۵.۲	در ۳۰ کشور برتر
۲	ثبت اختراع سالانه (بین‌المللی)	۰۰۰,۲	۰۰۰,۵	در ۲۵ کشور برتر
۳	تعداد استارت‌اپ‌های فعال	۰۰۰,۱۵	۰۰۰,۴۰	-
۴	جذب سرمایه‌گذاری خطرپذیر (میلیارد دلار)	۲	۸	در ۲۰ کشور برتر
۵	تعداد یونیکورن‌ها	۵	۱۵	-
۶	صادرات فناوری (میلیارد دلار)	۵	۲۰	-
۷	شاخص نوآوری جهانی (GII)	۵۰	۳۵	رتبه

سرمایه انسانی

هشدار

هشدار: فرار مغزها همچنان تهدید است

حتی در فاز چهارم، بدون توجه جدی به سرمایه انسانی، ریسک فرار مغزها باقی می‌ماند:

- ۰ ایران سالانه ۱۵۰,۰۰۰ فارغ‌التحصیل دانشگاهی تولید می‌کند
- ۰ در دهه گذشته، تخمين‌ها نشان می‌دهد سالانه ۵۰,۰۰۰ نفر تحصیل‌کرده مهاجرت کرده‌اند
- ۰ راه حل: ایجاد فرصت‌های شغلی جذاب، آزادی آکادمیک، و کیفیت زندگی بالا
- ۰ هدف: تبدیل «فرار مغزها» به «چرخش مغزها» – ایرانیان خارج به عنوان پل ارتباطی

جدول ۵.۱۱: برنامه توسعه سرمایه انسانی در فاز چهارم

حوزه	هدف کمی	برنامه‌های کلیدی
آموزش عالی جهان	۵ قطب دانشگاه برتر	ورود به ۲۰۰ دانشگاه بین‌المللی
آموزش فنی رشته‌های فنی	۴۰٪ فارغ‌التحصیلان در اصلاح کنکور، ارتقای منزلت فنی حرفه‌ای	ویزای طلایی، معافیت مالیاتی
جذب نخبگان متخصص	۰۰۰,۵۰ بازگشت	آموزش ۵ میلیون شاغل
مهارت افزایی زبان انگلیسی	۵٪ جمعیت مسلط	پلتفرم ملی آموزش مهارت آموزش از ابتدایی، محتوای رایگان

۴.۲.۱۱ ستون سوم: جایگاه منطقه‌ای ایران

قدرت متوسط مسئول

ایران در فاز چهارم باید به «قدرت متوسط مسئول» در منطقه تبدیل شود – کشوری که هم توانایی دارد و هم مسئولیت‌پذیر است.

«قدرت واقعی در قرن بیست و یکم، توانایی شکل دادن به محیط از طریق جذابیت است، نه اجبار. کشورهایی موفق‌ترند که دیگران بخواهند با آن‌ها همکاری کنند.»

– جوزف نای، «قدرت نرم»، ۲۰۰۴

نقش‌های منطقه‌ای ایران

جدول ۶.۱۱: نقش‌های هدف ایران در منطقه تا پایان فاز چهارم

نقش	جغرافیا	محتوای عملی
هاب انرژی	خاورمیانه- آسیای مرکزی	صادرات برق پاک، ترانزیت گاز، ذخیره‌سازی
دalan تجاری	شمال-جنوب، شرق-غرب	INSTC، راه ابریشم جدید، بنادر چابهار و بندرعباس
مرکز مالی	خلیج فارس	بورس منطقه‌ای، بانکداری اسلامی، فین‌تك
قطب علمی	جهان اسلام	۱۰ دانشگاه در رتبه‌بندی جهانی
میانجی صلح	خاورمیانه	میزبان مذاکرات، نیروی حافظ صلح
الگوی توسعه	کشورهای در حال گذار	انتقال تجربه، مشاوره فنی

سازمان‌های منطقه‌ای

- **پیمان همکاری خلیج فارس:** شامل ایران، عراق، کویت، بحرین، قطر، امارات، عمان، عربستان
 - منطقه آزاد تجاری (تا سال ۱۲)
 - پول مشترک یا سامانه پرداخت منطقه‌ای (تا سال ۱۸)

- مکانیزم حل اختلاف (فوری)
- سازمان همکاری آسیای مرکزی و قفقاز:
 - مدیریت مشترک منابع آب (آمودریا، ارس)
 - شبکه انرژی متصل
 - همکاری ضد تروریسم
- اتحادیه کشورهای فارسی‌زبان: ایران، افغانستان، تاجیکستان + اقلیت‌های فارسی‌زبان
 - همکاری فرهنگی و رسانه‌ای
 - استانداردسازی زبان فارسی دیجیتال
 - تبادل دانشگاهی

۵.۲.۱۱ ستون چهارم: فرهنگ دموکراتیک عمیق

از قواعد به عادات

الگو و درس

الگوی موفق: دموکراسی اسکاندیناوی

کشورهای اسکاندیناوی نمونه بارز «دموکراسی به مثابه عادت» هستند:

- اعتماد اجتماعی بالا (بیش از ۷۰٪ مردم به یکدیگر اعتماد دارند)
- مشارکت داوطلبانه گستردۀ (۵۰٪+ در سازمان‌های مدنی)
- شفافیت به عنوان هنجار فرهنگی
- رواداری و پذیرش تنوع
- درس کلیدی: دموکراسی پایدار نیازمند زیرساخت فرهنگی است

جدول ۷.۱۱: شاخص‌های فرهنگ دموکراتیک در پایان فاز چهارم

شاخص	توضیح	سال ۱۰ هدف سال ۱۵
اعتماد بین‌فردي	«به اکثر مردم می‌توان اعتماد کرد»	%۴۰ %۳۵
اعتماد به نهادها	میانگین اعتماد به نهادهای دولتی	%۵۵ %۳۵
رواداری سیاسی	پذیرش مخالفان به عنوان همسایه	%۶۵ %۴۵
مشارکت مدنی	عضویت در حداقل یک سازمان	%۳۵ %۱۵
سوار رسانه‌ای	توانایی تشخیص اخبار جعلی	%۶۰ %۳۰
برابری جنسیتی (نگرش)	موافقت با برابری حقوق	%۸۵ %۶۵

برنامه‌های فرهنگ‌سازی

۱. آموزش شهروندی:

- درس «شهروندی و دموکراسی» از ابتدایی تا دانشگاه
- شبیه‌سازی انتخابات و مجلس در مدارس
- اردوهای آشنایی با تنوع قومی-فرهنگی

۲. رسانه‌های مسئول:

- شورای اخلاق رسانه‌ای خودانتظام
- حمایت از روزنامه‌نگاری تحقیقی
- پلتفرم ملی fact-checking

۳. گفتگوی ملی مستمر:

- جشنواره سالانه دموکراسی
- دیالوگ‌های بین‌قومی و بین‌مذهبی
- یادبود قربانیان استبداد

۶.۲.۱۱ تقویم فاز چهارم

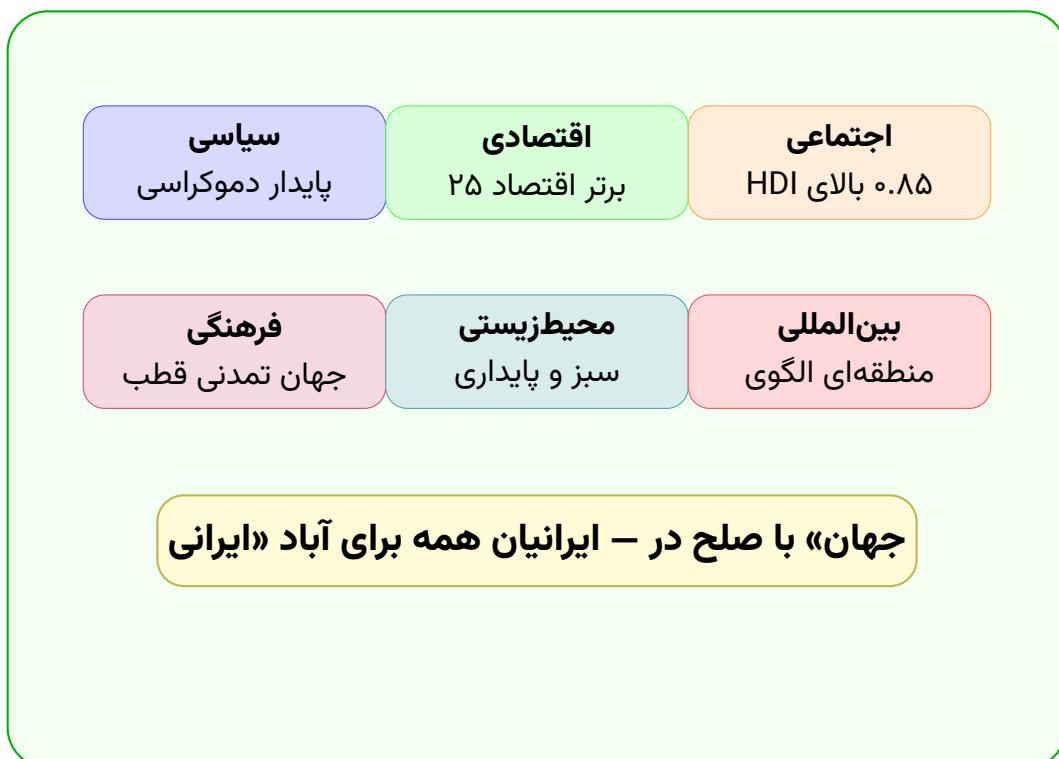
جدول ۸.۱۱: نقاط عطف کلیدی فاز چهارم (سال ۱۱-۲۵)

سال	رویداد کلیدی	شاخص‌های موفقیت
۱۱	آغاز برنامه پنج‌ساله تصویب در مجلس با اجماع گسترده سوم	
۱۲	انتخابات ریاست‌جمهوری سوم	چرخش مسالمت‌آمیز قدرت (دوم یا راهاندازی منطقه آزاد امضای پیمان توسط +۶ کشور خلیج فارس)
۱۳	میزبانی بین‌المللی گذار نشست اولین اجلاس سران در تهران پس از ارزیابی میان دوره‌ای	
۱۴	دستیابی به ۸۰٪ اهداف فاز اعلام «دموکراسی تثبیت شده»	
۱۵	پایان فاز چهارم	

۳.۱۱ فاز پنجم: تعالی (سال ۱۴۲۵-۱۶)

۱.۳.۱۱ چشم انداز ایران ۱۴۲۹

سر بلند آزاد، آباد، کشوری: ایران چشم انداز

۲.۳.۱۱ شاخص‌های کلان هدف سال ۲۵

جدول ۹.۱۱: اهداف کلان ایران در پایان سال ۲۵ (۱۴۲۹)

حوزه	شاخص	۱۴۰۳	هدف ۱۴۲۹	معادل جهانی
اقتصاد	GDP سرانه (PPP)	۰۰۰,۱۵\$	۰۰۰,۴۵\$	پر تغال امروز
اقتصاد	رتبه اقتصادی جهان	۲۱	۱۵	–
توسعه انسانی	HDI	۷۷۴.۰	۸۷۰.۰	کره جنوبی امروز
سلامت	امید به زندگی	۷۷	۸۳	ژاپن امروز
آموزش	میانگین سالهای تحصیل	۱۰ سال	۱۴ سال	آلمان امروز
دموکراسی	شاخص دموکراسی (EIU)	–	+۸	«демократичен»
فساد	شاخص CPI	۲۵	+۷۰	اسپانیا امروز
محیط‌زیست	انتشار CO2 سرانه	۵.۸ تن	۴ تن	میانگین جهانی
نوآوری	شاخص GII	+۶۰	۲۵	در ۳۰ کشور برتر

۳.۳.۱۱ محور اول: الگوی توسعه برای منطقه

ایران به عنوان مدل

«موفقیت واقعی یک گذار دموکراتیک زمانی است که کشورهای دیگر بخواهند از آن الگوبرداری کنند. ایران با تاریخ و جغرافیای منحصر به فردش می‌تواند نشان دهد که دموکراسی و توسعه با هویت بومی سازگارند.»

— نویسنده

ابعاد الگوسازی:

۱. **گذار موفق از اقتدارگرایی:** مدل ایرانی گذار می‌تواند برای کشورهای مشابه (مصر، الجزایر، پاکستان) الهام‌بخش باشد
۲. **مدیریت تنوع قومی:** نشان‌دادن امکان وحدت در کثرت بدون تجزیه
۳. **اسلام و دموکراسی:** اثبات سازگاری دموکراسی با جوامع مسلمان
۴. **توسعه پایدار:** مدیریت بحران آب و انتقال انرژی در شرایط دشوار
۵. **رهایی از تحریم:** الگویی برای بازگشت به جامعه بین‌الملل

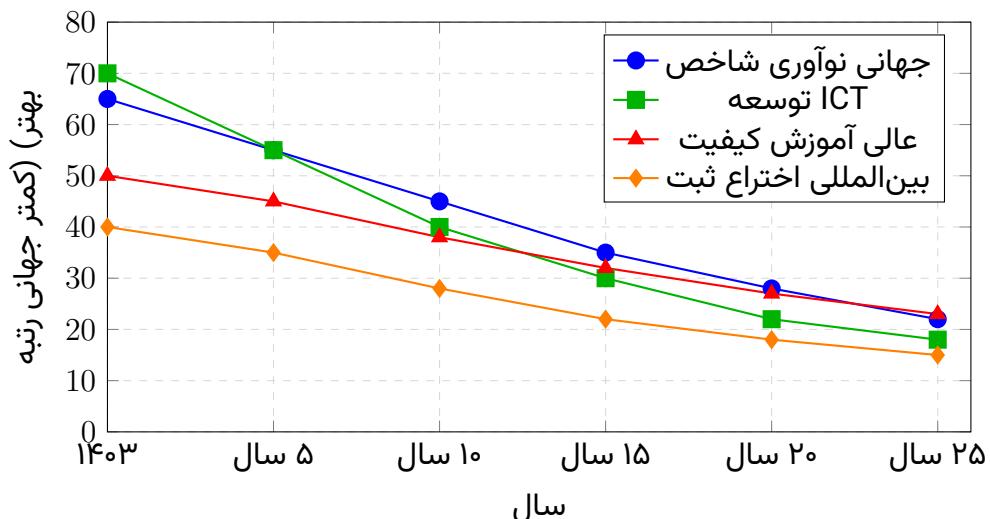
مؤسسات انتقال تجربه

جدول ۱۰.۱۱: نهادهای انتقال تجربه ایرانی به جهان

نهاد	مأموریت	فعالیت‌های کلیدی
آکادمی گذار دموکراتیک تهران	آموزش فعالان مدنی دوره‌های ۳-۶ ماهه، بورسیه سالانه منطقه ۵۰۰ نفر	فعالیت‌های کلیدی
مرکز تنوع و همزیستی	مطالعات قومی- مذهبی	تحقيقات، میانجی‌گری، مشاوره
بنیاد توسعه پایدار ایران	همکاری فنی توامندسازی زنان	انتقال فناوری آب، انرژی، کشاورزی حمایت از فعالان زن، شبکه‌سازی
شبکه زنان خاورمیانه رسانه بین‌المللی فارسی	دیپلماسی عمومی	پخش به +۲۰ کشور، محتوای چندزبانه

۱۱.۳.۴ محور دوم: نوآوری و فناوری پیشرفته

اهداف بلندپروازانه فناوری

شکل ۱۱.۳: مسیر صعود ایران در شاخص‌های فناوری و نوآوری

پروژه‌های کلان فناوری

جدول ۱۱.۱۱: پروژه‌های کلان فناوری در فاز پنجم

پروژه	هدف	سرمایه‌گذاری	دستاوردهای انتظار	جهانی
شهر هوشمند تهران ۰.۲	بازسازی پایتخت	۵۰ میلیارد دلار	کاهش %۵۰ آلدگی، ترافیک	کاهش
شبکه ملی برق هوشمند	انرژی پایدار	۳۰ میلیارد دلار	%۶۰ تجدیدپذیر	کریدور علم و فناوری
کریدور علم و فناوری	اقتصاد دانشبنیان	۲۰ میلیارد دلار	۵ شهرک فناوری	استقلال فضایی
ابرایانه ایرانی	محاسبات پیشرفته	۱۵ میلیارد دلار	ماهواره‌های بومی، خدمات سنجش	هاب زیست‌فناوری
	صنعت دارو	۵ میلیارد دلار	در ۵۰ ابرایانه برتر جهان	
		۱۰ میلیارد دلار	صادرات	

جدول ۱۲.۱۱: اهداف کیفیت زندگی در پایان سال ۲۵

حوزه	شاخص	۱۴۰۳	۱۴۲۹	میانگین OECD
درآمد	درآمد خانوار (سرانه ماهانه)	\$۵۰۰	\$۵۰۰	\$۵۰۰,۳
مسکن	متراز سرانه مسکن تخت بیمارستان/۱۰۰۰ نفر	۲۵ ۴۰ ۵	۴۰ ۲۵ ۴	۴۰ ۲۵ ۵.۱
استحقال	نرخ دانشگاه‌رفتگان	%۵۰	%۶۰	%۵۰
تعادل کار-زندگی	نرخ بیکاری ساعات کار هفتگی	%۵	%۵	%۵
امنیت	نرخ جرم (قتل/۱۰۰۰ اهواز)	۳۸	۴۰	۴۰
محیط‌زیست	روزهای هوای پاک تهران	۲	۵.۱	۳
رضایت	رضایت از زندگی (۱۰-۱)	۷	۷	۵.۱۴

۵.۳.۱۱ محور سوم: کیفیت زندگی در سطح OECD

شاخص‌های کیفیت زندگی

تأمین اجتماعی فراگیر

الگو و درس

الگوی موفق: دولت رفاه اسکاندیناوی

مدل اسکاندیناوی نشان می‌دهد رشد اقتصادی و عدالت اجتماعی با هم سازگارند:

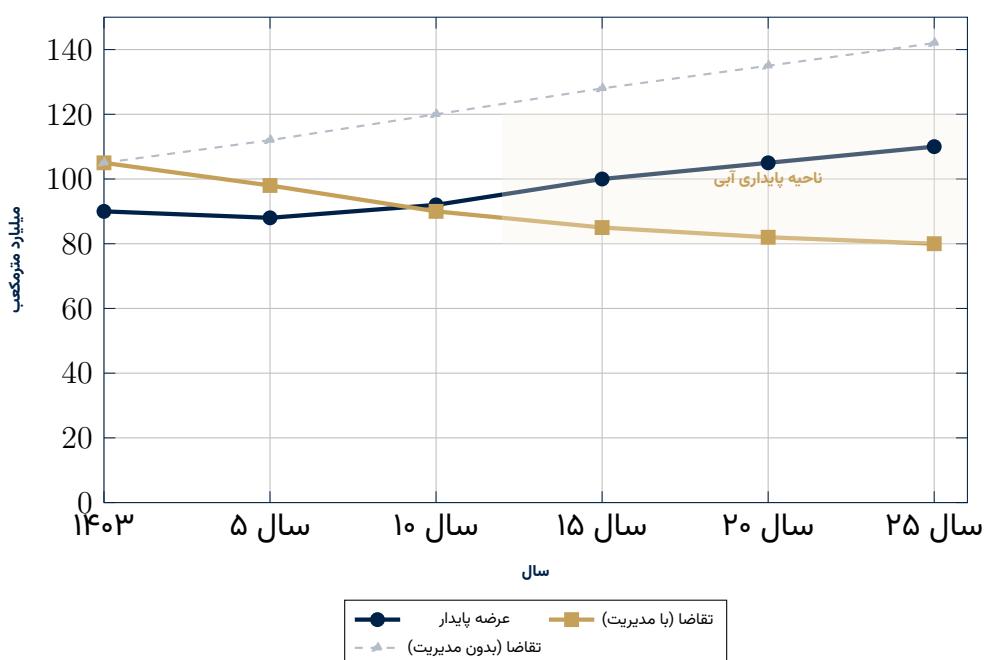
- پوشش بیمه‌ای ۱۰۰٪ جمعیت
- آموزش رایگان از مهدکودک تا دکتری
- مرخصی والدین +۱۲ ماه با حقوق
- بیمه بیکاری سخاوتمندانه با آموزش اجباری
- مستمری بازنشستگی تضمین شده
- نتیجه: کمترین نابرابری، بالاترین شادی در جهان

جدول ۱۳.۱۱: برنامه تأمین اجتماعی فراغیر تا سال ۲۵

برنامه	پوشش هدف	منابع مالی
بیمه سلامت همگانی	۱۰۰٪ جمعیت	مالیات بر درآمد، مالیات بر مصرف، مالیات تصاعدی، کاهش هزینه‌ی نظامی
بازنشستگی پایدار	حداقل مستمری ۶۰٪ حداقل اصلاح دستمزد صندوق‌ها، سرمایه‌گذاری	حداقل مستمری ۶۰٪ حداقل اصلاح دستمزد صندوق‌ها، سرمایه‌گذاری
بیمه بیکاری	مشارکت کارفرما و دولت ۸۰٪ حقوق به مدت ۱۲ ماه	مشارکت کارفرما و دولت ۸۰٪ حقوق به مدت ۱۲ ماه
حمایت از خانواده	کمک‌هزینه فرزند تا ۱۸ سالگی	کمک‌هزینه فرزند تا ۱۸ سالگی
مسکن اجتماعی	بودجه عمومی زمین دولتی، وام کم‌بهره ۲ میلیون واحد مسکن حمایتی	بودجه آموزش ۶٪ GDP
آموزش رایگان	مهدکودک تا کارشناسی	مهدکودک تا کارشناسی

جدول ۱۴.۱۱: برنامه توسعه شهری و زیرساختی تا سال ۲۵

حوزه	شاخص	۱۴۲۹	۱۴۰۳	پروژه‌های کلیدی
حمل و نقل ریلی (کیلومتر)	مترو	۵۰۰,۱	۳۵۰	مترو ۱۰ کلان‌شهر
راهن آهن	شبکه راه‌آهن	۱۵۰ کیلومتر	۳۰۰ کیلومتر	راه‌آهن تهران-مشهد-اصفهان
فرودگاه	ظرفیت سالانه	۱۵۰	۵۰	فرودگاه جدید تهران
بندر	ظرفیت کانتینری	۱۵ میلیون	۳ میلیون	توسعه چابهار
دیجیتال	اینترنت	%۹۸	%۶۰	فیبر نوری سراسری
انرژی	پوشش طرفیت تجدیدپذیر	%۶۰	%۵	۵۰ گیگاوات خورشیدی

شکل ۱۴.۱۱: مسیر دستیابی به تعادل آبی تا سال ۲۵

جدول ۱۵.۱۱: استراتژی جامع مدیریت آب در فاز پنجم

راهکار	پتانسیل (MCM/ سال)	هزینه	اقدامات کلیدی
کاهش مصرف کشاورزی	۰۰۰,۲۵	متوسط	آبیاری نوین ۱۰۰٪، تغییر الگوی کشت
بازیافت فاضلاب	۰۰۰,۸	متوسط	تصفیهخانه ۱۰۰ شهر، استفاده صنعتی-کشاورزی
Shirineen سازی	۰۰۰,۵	بالا	۲۰ واحد خلیج فارس و عمان
جمع‌آوری باران	۰۰۰,۳	پایین	سازه‌های تغذیه مصنوعی
کاهش تبخیر	۰۰۰,۲	متوسط	پوشش کانال‌ها، لوله‌کشی
انتقال بین حوضه‌ای	۰۰۰,۲	بالا	پروژه‌های محدود و پایدار
مجموع	۰۰۰,۴۵	—	رفع کامل کسری آب

شهرها و زیرساخت‌ها

۶.۳.۱۱ محور چهارم: محیط‌زیست و پایداری

بحران آب: راه حل نهایی

انتقال انرژی

هشدار

هشدار: پنجره زمانی محدود

ایران برای انتقال انرژی پنجره زمانی محدودی دارد:

- ذخایر نفت با نرخ فعلی: ۱۰۰-۸۰ سال
- اما تقاضای جهانی برای نفت تا ۲۰۵۰ به شدت کاهش می‌یابد
- اگر منتظر بمانیم، منابع نفتی بی‌ارزش می‌شوند (stranded assets)
- **فرصت:** استفاده از درآمدهای فعلی نفت برای سرمایه‌گذاری در انرژی پاک
- هدف: ایران از صادرکننده نفت به صادرکننده برق پاک و هیدروژن سبز تبدیل شود

جدول ۱۶.۱۱: اهداف انتقال انرژی ایران تا سال ۲۵

شاخص	توضیح	۱۴۰۳	۱۴۲۹
سهم تجدیدپذیر در برق	خورشیدی، بادی، آبی	%۸	%۶۰
ظرفیت خورشیدی	گیگاوات نصب شده	۱	۵۰
ظرفیت بادی	گیگاوات نصب شده	۵.۰	۲۰
خودروهای برقی	درصد فروش سالانه	%۱	%۸۰
انتشار CO ₂	تن سرانه	۵.۸	۴
صادرات برق پاک	میلیارد دلار سالانه	۵.۰	۱۰
تولید هیدروژن سبز	میلیون تن سالانه	۰	۵
کارایی انرژی صنعتی	بهبود نسبت به ۱۴۰۳	—	+%۴۰

جدول ۱۷.۱۱: اهداف زیستمحیطی در افق ۲۵ ساله

حوزه	شاخص	۱۴۰۳	۱۴۲۹
جنگل‌ها	پوشش جنگلی کشور	%۷	%۱۲
دریاچه ارومیه	حجم آب (میلیارد m ^۳)	۲	۱۵ (احیای کامل)
تالاب‌ها	تالاب‌های احیاشده	%۳۰	%۸۰
مناطق حفاظت شده	درصد مساحت کشور	%۱۰	%۱۸
کیفیت هوای شهرها	روزهای سالم (تهران)	۸۰	۳۰۰
بازیافت زباله	درصد بازیافت شهری	%۱۰	%۶۰
فرسایش خاک	کاهش نسبت به ۱۴۰۳	—	%۵۰

بازسازی محیط‌زیست

۷.۳.۱۱ محور پنجم: جایگاه بین‌المللی

ایران در نظم جهانی

جدول ۱۸.۱۱: چشم‌انداز روابط ایران با قدرت‌های جهانی در سال ۲۵

کشور/بلوک	ماهیت رابطه	حوزه همکاری	چالش‌های احتمالی
اتحادیه اروپا	مشارکت استراتژیک	تجارت، انرژی، مهاجرت، حقوق بشر فناوری	
آمریکا	همکاری رقابتی	تجارت، امنیت اسرائیل، رقابت منطقه‌ای منطقه‌ای	
چین	مشارکت اقتصادی	راه ابریشم، انرژی وابستگی نامتقاضان	
روسیه	همکاری انتخابی	دریای خزر، آسیای مرکزی انرژی، امنیت	
هند	شرکت رو به رشد	ترانزیت، انرژی، پاکستان فناوری	
ژاپن-کره	همکاری اقتصادی	سرمایه‌گذاری، فناوری محدود	

جدول ۱۹.۱۱: برنامه قدرت نرم و دیپلماسی فرهنگی

ابزار	هدف	شاخص موفقیت
گردشگری سینما و هنر	جذب ۲۰ میلیون گردشگر سالانه درآمد ۵۰ میلیارد دلار حضور در جشنواره‌های ۳ جایزه بزرگ سینمایی بین‌المللی	
ورزش زبان فارسی	میزبانی رویدادهای بزرگ گسترش آموزش فارسی	جام جهانی، المپیک ۱ میلیون زبان‌آموز غیرایرانی
مراکز فرهنگی دانشگاهها	خانه‌های ایران در جهان	۱۰۰ مرکز در ۵۰ کشور جذب دانشجوی بین‌المللی ۱۰۰،۰۰۰ دانشجوی خارجی

جدول ۲۰.۱۱: نقاط عطف کلیدی فاز پنجم (سال ۱۶-۲۵)

سال	رویداد کلیدی	شاخص موفقیت
۱۶	آغاز برنامه پنج ساله چهارم	تمرکز بر تعالی و کیفیت
۱۷	عضویت کامل WTO	رفع کامل تحریم‌ها
۱۸	انتخابات ریاست جمهوری	چهارمین چرخش مسالمت‌آمیز
۱۸	راه اندازی پول مشترک منطقه‌ای	پیمان پولی خلیج فارس
۲۰	میزبانی آسیایی	نمایش ایران نوین به جهان
۲۱	آغاز برنامه پنج ساله پنجم	تمرکز بر پایداری
۲۲	GDP سرانه ۴۰،۰۰۰ دلار	ورود به گروه کشورهای پردرآمد
۲۳	تعادل آبی کامل	پایان بحران آب
۲۴	انتخابات پنجمین چرخش مسالمت‌آمیز	ریاست جمهوری
۲۵	جشن ۲۵ سالگی دموکراسی	اعلام موفقیت گذار و تعالی

روابط با قدرت‌های بزرگ

دیپلماسی فرهنگی

۸.۳.۱۱ تقویم فاز پنجم

۴.۱۱ شاخص‌های جامع پایش بلندمدت

۱.۴.۱۱ داشبورد ملی پیشرفت

۲.۴.۱۱ مسیر حرکت شاخص‌ها

جدول ۲۱.۱۱: مسیر حرکت شاخص‌های کلیدی در افق ۲۵ ساله

شاخص	۱۴۰۳	س۵	س۱۰	س۱۵	س۲۰	س۲۵
دموکراسی (EIU)	۲.۲	۰.۵	۵.۶	۵.۷	۰.۸	۵.۸
HDI	۷۷.۰	۷۹.۰	۸۲.۰	۸۴.۰	۸۶.۰	۸۷.۰
GDP سرانه (\$K)	۱۵	۲۰	۲۸	۳۵	۴۰	۴۵
CPI فساد	۲۵	۳۵	۴۵	۵۵	۶۵	۷۰
نرخ بیکاری (%)	۱۲	۱۰	۸	۶	۵	۵
تورم (%)	۴۵	۱۵	۷	۴	۳	۲
ضریب جینی	۴۲.۰	۴۰.۰	۳۸.۰	۳۷.۰	۳۶.۰	۳۵.۰
زنان در مجلس (%)	۶	۲۰	۲۵	۳۵	۴۰	۴۵
امید به زندگی (سال)	۷۷	۷۸	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳
سهم تجدیدپذیر (%)	۸	۱۵	۲۵	۴۰	۵۰	۶۰

۵.۱۱ ریسک‌ها و سناریوهای جایگزین

۱.۵.۱۱ ریسک‌های بلندمدت

هشدار

هشدار: موفقیت تضمین شده نیست

حتی با بهترین برنامه‌ریزی، ریسک‌های جدی می‌توانند مسیر را منحرف کنند:

- **خستگی دموکراتیک:** کاهش مشارکت و علاقه مردم پس از هیجان اولیه
- **پوپولیسم جدید:** ظهور رهبران کاریزمانیک با وعده‌های غیرواقعی
- **بحran اقتصادی جهانی:** رکود بزرگ می‌تواند دستاوردها را تهدید کند
- **تنشی‌های قومی:** شکست در مدیریت تنوع می‌تواند به تجزیه‌طلبی بینجامد
- **تغییرات اقلیمی:** خشکسالی‌های شدیدتر از پیش‌بینی
- **فناوری مخرب:** هوش مصنوعی و اتوماسیون می‌تواند بیکاری انبوه ایجاد کند

۲.۵.۱۱ سه سناریوی بلندمدت

۳.۵.۱۱ مکانیزم‌های تابآوری

برای افزایش احتمال سناریوهای مثبت و کاهش آسیب‌پذیری:

۱. نهادهای ضربه‌گیر:

- صندوق ذخیره ارزی (هدف: ۵۰۰ میلیارد دلار)

• ذخایر استراتژیک غذا و انرژی

• شبکه امنیت اجتماعی خودکار

۲. انعطاف‌پذیری سیاسی:

جدول ۲۲.۱۱: سه سناریوی محتمل برای ایران در سال ۲۵

نام	سناریوی خوشبینانه	سناریوی محتمل	سناریوی بدبینانه	بعد
	ایران طلایی	ایران در حال پیشرفت	ایران سرگردان	
دموکراسی	دموکراسی	دموکراسی ناقص (۷-۸)	رژیم هیبریدی (۴-۵)	(+۵.۸)
اقتصاد	K۵۰\$ سرانه	K۴۰\$ سرانه	K۲۵\$ سرانه	اقتصاد
وحدة ملی	همبستگی قوی	تنشی‌های مدیریت شده	حرمان هویت	وحدة ملی
مناطقی	رهبر منطقه	بازیگر مؤثر	بازیگر حاشیه‌ای	مناطقی
محیط‌زیست	تعادل پایدار	بهبود نسبی	حرمان ادامه‌دار	محیط‌زیست
احتمال	%۲۵	%۵۰	%۲۵	احتمال

- مکانیزم اصلاح قانون اساسی
- فرآیند همه‌پرسی برای تصمیمات بزرگ
- دادگاه قانون اساسی به عنوان داور نهایی

۳. نوع اقتصادی:

- کاهش وابستگی به نفت به زیر ۱۰٪
- شرکای تجاری متنوع (هیچ شریک بالای ۲۰٪)
- اقتصاد دانشبنیان مقاوم به تحریم

۴. سرمایه اجتماعی:

- اعتماد بین‌فرندی بالا
- جامعه مدنی قوی
- رسانه‌های متکثر و مسئول

۶.۱۱ پیام پایانی: میراثی برای نسل‌های آینده

«ما این سرزمین را از نیاکان خود به ارث نبرده‌ایم؛ آن را از فرزندان خود به امانت گرفته‌ایم. نسل ما مسئولیت دارد ایرانی آباد، آزاد و سر بلند به نسل‌های آینده تحويل دهد – نه صرفاً یک کشور، بلکه یک تمدن زنده و بالنده.»

– نویسنده

۱.۶.۱۱ عهد با آیندگان

این کتاب بر یک اصل بنیادین استوار است: **عدالت بین‌نسلی**. تصمیمات امروز ما، آینده فرزندان ما را شکل می‌دهد.

الگو و درس

چه ایرانی می‌خواهیم به نسل آینده تحويل دهیم؟

- کشوری که در آن هر کودک، فارغ از قومیت، جنسیت، یا طبقه، فرصت برابر داشته باشد
- سرزمینی که رودخانه‌هایش جاری، جنگل‌هایش سرسبز، و هوایش پاک باشد
- جامعه‌ای که حرمت و آزادی هر انسان در آن محترم باشد
- ملتی که در صلح با همسایگان و جهان زندگی کند
- تمدنی که به میراث گذشته خود افتخار کند و در عین حال به آینده بنگرد
- دموکراسی‌ای که نه به زور، بلکه از قلب مردم برخاسته باشد

۲.۶.۱۱ آخرین سخن

مسیر از بحران تا بالندگی طولانی و پرپیچ و خم است. ۲۵ سال زمان زیادی به نظر می‌رسد، اما در تاریخ یک تمدن ۲۵۰۰ ساله، لحظه‌ای بیش نیست. نسل کنونی ایرانیان در نقطه عطفی تاریخی ایستاده است. می‌توانیم مسیر تاریخ را تغییر دهیم – اگر بخواهیم، اگر با هم باشیم، و اگر به آینده ایمان داشته باشیم.

دست یافتنی رؤیای یک: ۱۴۲۹ ایران

سربلند | آزاد | آباد

وطن ما، مسئولیت ما، آینده ما

منابع فصل یازدهم

- Con- and Transition Democratic of Problems .(۱۹۹۶) A. Stepan, & J., J. Linz, •
Press. University Hopkins Johns solidation.
- Politics. World in Success to Means The Power: Soft .(۲۰۰۴) S. J. Nye, •
Affairs. Public
- Business. Crown Fail. Nations Why .(۲۰۱۲) A. J. Robinson, & D., Acemoglu, •
and Straus Farrar, Decay. Political and Order Political .(۲۰۱۴) F. Fukuyama, •
Giroux.
- Chi- Rage, Russian from Democracy Saving Winds: III .(۲۰۱۹) L. Diamond, •
Press. Penguin Complacency. American and Ambition, nese
Indicators. Development World .(۲۰۲۳) Bank. World •
Report. Development Human .(۲۰۲۲) UNDP. •
Index. Democracy .(۲۰۲۳) Unit. Intelligence Economist •
Index. Perceptions Corruption .(۲۰۲۳) International. Transparency •

- WIPO. (۲۰۲۳) Index. Innovation Global .
- Outlook. Energy World . (۲۰۲۳) Agency. Energy International .
- مرکز آمار ایران. (۱۴۰۲). سالنامه آماری کشور.
- موسسه مطالعات انرژی. (۱۴۰۲). ترازنامه انرژی ایران.

بخش چهارم

حوزه‌های تخصصی

فصل ۱۲

مدیریت تنوع قومی-فرهنگی: وحدت در کثرت

ایران سرزمینی با تنوع قومی-زبانی غنی است: فارس‌ها (%۵۵)، آذری‌ها (%۲۰)، کردّها (%۱۵)، لرها (%۶)، عرب‌ها (%۳)، بلوج‌ها (%۲)، ترکمن‌ها (%۱) و دیگر اقوام. این تنوع هم فرصت است و هم چالش. این فصل مدل «فدرالیسم همبسته» را ارائه می‌دهد: ساختاری که حقوق فرهنگی-زبانی اقوام را تضمین می‌کند، نابرابری‌های تاریخی را جبران می‌نماید، و در عین حال وحدت ملی و تمامیت ارضی را حفظ می‌کند. اصل راهنمای «ایرانی بودن هویت مشترک ماست، تنوع قومی ثروت مشترک ما».

۱.۱۲ مقدمه: تنوع به مثابه ثروت یا تهدید؟

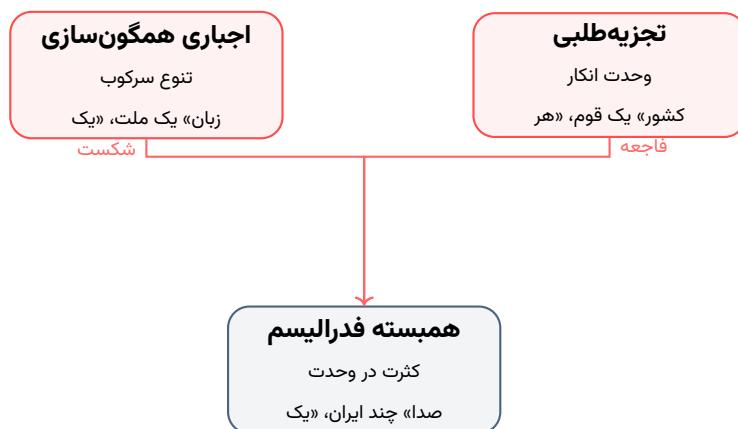
«تنوع قومی ذاتاً نه خوب است نه بد. این نهادها و سیاست‌ها هستند که تعیین می‌کنند تنوع به همزیستی مسالمت‌آمیز می‌انجامد یا به خشونت و تجزیه. سوئیس و یوگسلاوی هر دو چندقومی بودند – سرنوشت‌شان بسیار متفاوت شد.»

– آرنت لیپهارت، «دموکراسی در جوامع چندپاره»، ۱۹۷۷

ایران در طول تاریخ همواره سرزمینی چندقومی بوده است. امپراتوری‌های ایرانی از هخامنشیان تا صفویان، تنوع را نه تنها تحمل، بلکه اغلب جشن می‌گرفتند. اما دوران مدرن، به‌ویژه از مشروطه به بعد، شاهد تنفس فزاینده میان «ملتسازی متمرکز» و «حقوق اقوام» بوده است.

۱.۱.۱۲ دوگانه کاذب: وحدت یا تنوع دو

میانه راه یک و افراط دو

۲.۱.۱۲ چرا این موضوع حیاتی است؟

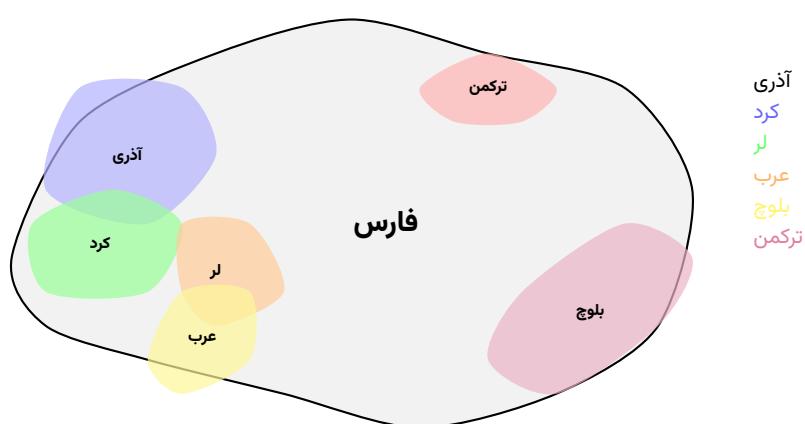
جدول ۱.۱۲: اهمیت مدیریت صحیح تنوع قومی

بعد	در صورت موفقیت	در صورت شکست
ثبات سیاسی	مشروعیت فراغیر نظام جدید	بی ثباتی مزمن، شورش‌های قومی
تمامیت ارضی	حفظ مرزها با رضایت همه	ریسک تجزیه و جنگ داخلی
توسعه اقتصادی	بهره‌گیری از همه استعدادها	هدرفروت سرمایه انسانی مناطق
امنیت ملی	مرزهای امن با حمایت محلی	آسیب‌پذیری در مناطق قومی
وجهه بین‌المللی	الگوی همزیستی	بهانه مداخله خارجی

۲.۱۲ نقشه قومی-زبانی ایران

۱.۲.۱۲ ترکیب جمعیتی

۲.۲.۱۲ توزیع جغرافیایی

جدول ۲.۱۲: ترکیب قومی-زبانی ایران (تخمین ۱۴۰۳)

رد	القوم/زبان	جمعیت (م)	%	مناطق اصلی سکونت
۱	فارس	۴۸	%۵۵	مرکز، شرق، جنوب
۲	آذری (ترک)	۵.۱۷	%۲۰	آذربایجان، اردبیل، زنجان
۳	کرد	۷.۸	%۱۰	کردستان، کرمانشاه، ایلام
۴	لر (بختیاری)	۲.۵	%۶	لرستان، چهارمحال، خوزستان
۵	عرب	۶.۲	%۳	خوزستان، هرمزگان
۶	بلوچ	۷.۱	%۲	سیستان و بلوچستان
۷	ترکمن	۹.۰	%۱	گلستان
۸	دیگران (قشقاوی و...)	۵.۲	%۳	سراسر ایران
۸۷		%۱۰۰		مجموع

شکل ۱.۱۲: نقشه ساده‌شده توزیع قومی در ایران

۳.۲.۱۲ تنوع مذهبی

جدول ۳.۱۲: ترکیب مذهبی ایران

ردیف	مذهب/دین	درصد تخمینی	توضیحات
۱	شیعه دوازده‌امامی	%۹۰-۸۵	اکثریت، رسمی در نظام فعلی
۲	سنی	%۱۰-۸	کرد، بلوچ، ترکمن، بخشی از عرب‌ها
۳	مسیحی	%۵.۰	ارمنی، آشوری، کلدانی
۴	یهودی	کمتر از ۱.۰%	بزرگ‌ترین جامعه یهودی خاورمیانه خارج از اسرائیل
۵	زرتشتی	کمتر از ۱.۰%	یزد، کرمان، تهران
۶	بهایی	غیررسمی، تحت فشار	تخمین متفاوت
۷	بی‌دین/لاادری	در حال افزایش	نامشخص

۳.۱۲ میراث تاریخی: بی‌اعتمادی حاشیه به مرکز

۱.۳.۱۲ سیاست‌های همگون‌سازی

هشدار

درس تاریخ: همگون‌سازی اجباری همیشه شکست خورده است
سیاست‌های «یکسان‌سازی» در ایران معاصر نتایج معکوس داشته:

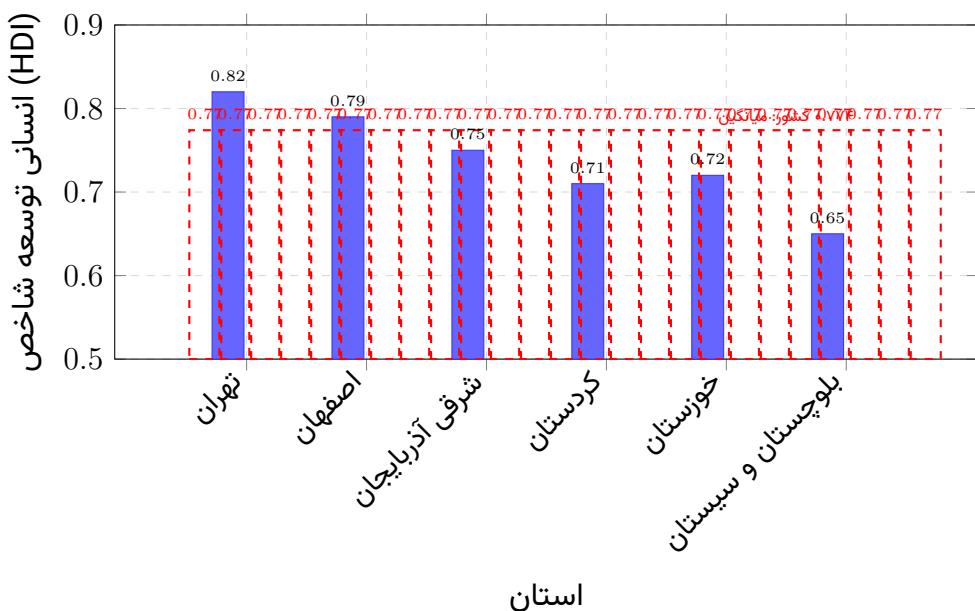
- دوره رضاشاہ: ممنوعیت لباس محلی، تحملی زبان فارسی، سرکوب عشایر
 - نتیجه: شورش‌های قومی، تقویت هویت‌طلبی پنهان
- دوره پهلوی دوم: تمرکز توسعه در مرکز، بی‌توجهی به مناطق قومی
 - نتیجه: شکاف توسعه‌ای، نارضایتی مناطق
- جمهوری اسلامی: تبعیض مذهبی علیه سنی‌ها، محدودیت‌های زبانی
 - نتیجه: احساس شهروند درجه دو در اقلیت‌ها

درس: سرکوب هویت قومی آن را تقویت می‌کند، نه تضعیف.

۲.۳.۱۲ شکاف توسعه‌ای

جدول ۱۴.۱۲: شاخص‌های توسعه به تفکیک استان‌های قومی (۱۴۰۲)

شاخص	تهران	آذربایجان شرقی	کردستان	سیستان و بلوچستان	خوزستان
۶۵.۰	۷۲.۰	۷۱.۰	۷۵.۰	۸۲.۰	HDI استانی
%۱۸	%۱۴	%۱۵	%۱۱	%۸	نرخ بیکاری
۴۰	۶۰	۵۵	۶۵	۱۰۰	درآمد سرانه (به تهران=۱۰۰)
%۳۵	%۶۰	%۵۵	%۶۵	%۸۵	دسترسی به اینترنت پرسرعت
۸.۰	۵.۱	۲.۱	۸.۱	۵.۳	پزشک به ازای هر ۱۰۰۰ نفر
%۸۲	%۹۱	%۹۰	%۹۳	%۹۷	نرخ باسوسادی

شکل ۲.۱۲: شکاف توسعه‌ای بین استان‌های مرکزی و حاشیه‌ای

۳.۳.۱۲ نارضایتی‌های انباشه

جدول ۵.۱۲: مطالبات اصلی اقوام مختلف ایران

قوم	مطالبات فرهنگی-زبانی	مطالبات سیاسی-	سطح تنفس
	اقتصادی		
آذری	آموزش به زبان ترکی، سهم عادلانه از قدرت، متوسط توسعه رسانه‌های ترکی		
کرد	زبان کردی رسمی، پایان تبعیض، توسعه بالا منطقه خودمختاری		
لر	حفظ فرهنگ و زبان	توسعه اقتصادی	
عرب	زبان عربی در مدارس	سهم از درآمد نفت، متوسط-بالا محيط‌زیست	
بلوچ	حقوق مذهبی (سنی)، امنیت، توسعه، پایان بالا	زبان تبعیض	
ترکمن	حافظه فرهنگی، زبان	توسعه اقتصادی	پایین

۴.۱۲ چارچوب نظری: مدل‌های مدیریت تنوع

۱.۴.۱۲ طیف گزینه‌ها

۲.۴.۱۲ مدل‌های موفق جهانی

الگو و درس

الگوی موفق: سوئیس – آزمایشگاه همزیستی

سوئیس با ۴ زبان رسمی (آلمانی ۶۳٪، فرانسوی ۲۳٪، ایتالیایی ۸٪، رومانش ۱٪) نمونه بارز مدیریت موفق تنوع است:

- ساختار: ۲۶ کانتون با خودمختاری گستردۀ زبان: هر کانتون زبان رسمی خود را تعیین می‌کند؛ سطح فدرال چهارزبانه
- سیاست: دموکراسی مستقیم، شورای فدرال هفت‌نفره با چرخش ریاست
- نتیجه: یکی از باثبات‌ترین و مرغه‌ترین کشورهای جهان
- درس برای ایران: تمکن‌زدایی واقعی + هویت مشترک فراقومی = موفقیت

جدول ۶.۱۲: مقایسه مدل‌های مدیریت تنوع در کشورهای موفق

کشور	مدل	ویژگی کلیدی	موفقیت	درس برای ایران
سوئیس	فدرال-کنفردرال	خودمختاری بالا	خیلی بالا	تمركز‌زدایی واقعی
کانادا	فدرال نامتقارن	حقوق خاص	بالا	انعطاف در برابر تفاوت‌ها
هند	فدرال زبانی	ایالت‌ها	متوسط-بالا	مدیریت پیچیدگی
اسپانیا	منطقه‌ای	خودمختاری‌های متوجه	متوسط	توازن مرکز-
بلژیک	فدرال جماعتی	جماعات‌های زبانی	متوسط	پیرامون تقسیم قدرت

۳.۴.۱۲ مدل‌های ناموفق: درس‌های منفی

هشدار

هشدار: از یوگسلاوی و عراق بیاموزیم یوگسلاوی:

- تنوع مدیریت‌نشده + ناسیونالیسم افراطی = جنگ داخلی خونین
- ۱۱۰،۰۰۰ کشته، ۴ میلیون آواره
- تجزیه به ۷ کشور با کینه‌های پایدار

عراق:

- سرکوب طولانی کردها و شیعیان توسط رژیم بعثت
- پس از ۲۰۰۳: بی‌شبانی مژمن، تنش‌های قومی-مذهبی
- کردستان عراق: خودمختاری دوفاکتو، تمایل به استقلال

لبنان، سوریه و افغانستان:

- **لبنان:** تقسیم قدرت بر اساس سهمیه قومی-مذهبی (Confessionalism) که منجر به قفل شدگی سیاسی و ناکارآمدی دولت شد.
 - **سوریه:** انحصار قدرت در دست یک اقلیت و سرکوب دیگران که به جنگ داخلی ویرانگر و دخالت خارجی انجامید.
 - **افغانستان:** شکنندگی ساختارهای دموکراتیک در برابر وفادارهای سنتی و قومی، و عدم توازن بین مرکز و پیرامون.
- درس:** سرکوب یا تقسیم صلب قدرت (Quota-based) راهکار پایداری نیست؛ نیاز به «فدرالیسم همبسته» و «هویت ملی فراگیر» است.

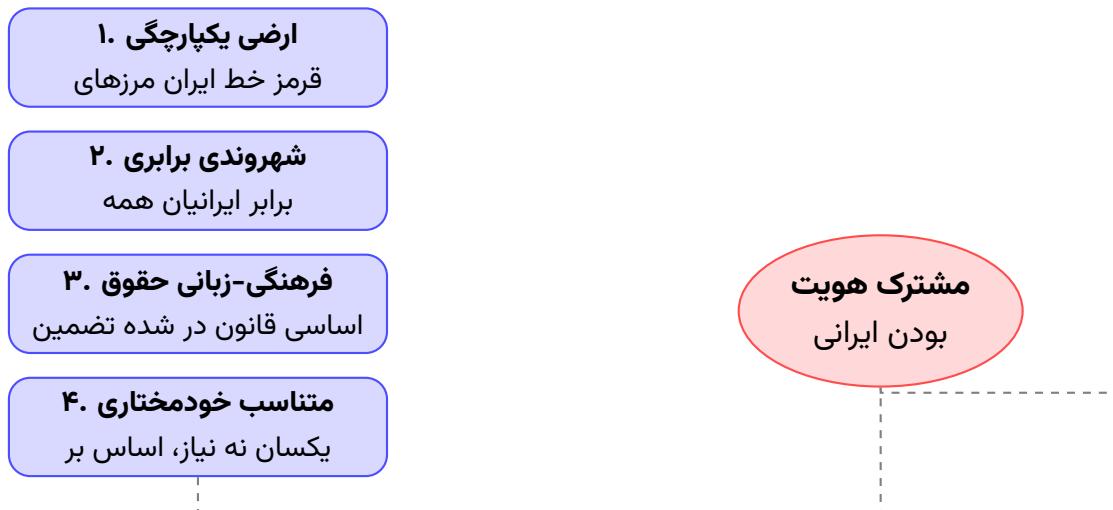
۴.۴.۱۲ همزیستی در سطح خرد: فراتر از ساختار سیاسی

تجربه لبنان و افغانستان نشان داد که توزیع قدرت در بالا، اگر با «همگرایی اجتماعی» در پایین همراه نباشد، منجر به انجماد گسل‌ها می‌شود. پیشنهادهای تکمیلی برای همزیستی پایدار:

- **بازارهای مشترک منطقه‌ای:** تشویق تجارت بین‌استان‌های با بافت قومی متفاوت برای ایجاد وابستگی متقابل اقتصادی.
- **مدارس میان‌قومی:** ایجاد برنامه‌های تبادل دانش‌آموز و اردوهای ملی برای شکستن پیش‌فرضهای کلیشه‌ای قومی.
- **فرهنگ ملی فراگیر:** بازتعریف تاریخ و هنر ایران به گونه‌ای که تمامی اقوام خود را در آن سهیم ببینند (نه به عنوان اقلیت در کنار اکثریت، بلکه به عنوان اجزای سازنده کل واحد).

۵.۱۲ مدل پیشنهادی: فدرالیسم همبسته**۱.۵.۱۲ اصول بنیادین**

همبسته فدرالیسم اصل هفت

۲.۵.۱۲ ساختار پیشنهادی: پنج منطقه خودمختار

جدول ۷.۱۲: ساختار مناطق خودمختار پیشنهادی

منطقه	مرکز	استان‌ها	جمعیت (م)	زبان‌های منطقه‌ای	رسمی
آذربایجان	تبریز	شرقی، غربی، اردبیل، زنجان	۱۲	فارسی + ترکی آذری	
کردستان بزرگ	سنندج	کردستان، کرمانشاه، ایلام	۶	فارسی + کردی	
عربستان ایران	اهواز	خوزستان	۵	فارسی + عربی	
بلوچستان	Zahedan	سیستان و بلوچستان	۳	فارسی + بلوچی	
ترکمن‌صحراء	گنبدکاووس	گلستان	۱	فارسی + ترکمنی	بخشی

سایر استان‌ها: در چارچوب استانی معمول

«خودمختاری به معنای جدایی نیست. بر عکس، خودمختاری درست طراحی شده، انگیزه جدایی را کاهش می‌دهد. وقتی مردم احساس کنند صدایشان شنیده می‌شود و حقوقشان محترم است، دلیلی برای جدایی طلبی ندارند.»

— ویل کیملیکا، «شهروندی چندفرهنگی»، ۱۹۹۵

۳.۵.۱۲ صلاحیت‌های هر سطح

جدول ۸.۱۲: تقسیم صلاحیت‌ها بین سطوح حکومتی

حوزه	صلاحیت فدرال (ملی)	صلاحیت منطقه‌ای/استانی
دفاع و امنیت	ارتش، پلیس محلی (با هماهنگی)	مرزبانی، ضدتروریسم
سیاست خارجی	انحصاری	–
اقتصاد کلان	توسعه منطقه‌ای، مالیات خارجی	پول، بانک مرکزی، تجارت محلی
آموزش	استانداردها، زبان آموزش، برنامه محلی	مدارس، دانشگاه‌های ملی
فرهنگ و رسانه	صداوسیمای ملی، میراث ملی	رسانه محلی، میراث منطقه‌ای
بهداشت	بیمه ملی، استانداردها	بیمارستان‌های استانی
زیرساخت	بزرگراه‌های ملی، راه‌آهن محلی، حمل و نقل شهری	جاده‌های محلی
محیط‌زیست	قوانین کلان، منابع آب	اقرا، منابع محلی بین‌استانی

۴.۵.۱۲ مجلس اقوام و مناطق

جدول ۹.۱۲: ترکیب مجلس اقوام و مناطق (۱۰۰ کرسی)

ردیف	دسته‌بندی	تعداد کرسی	نحوه انتخاب
۱	نمایندگان استان‌ها (۳۱×۲)	۶۲	انتخاب مستقیم، ۲ نفر از هر استان
۲	نمایندگان اقوام	۲۰	انتخاب توسط شوراهای قومی
۳	نمایندگان اقلیت‌های دینی	۸	ارمنی (۲)، آشوری (۱)، یهودی (۱)، زرتشتی (۱)، سنسی (۳)
۴	نخبگان و شخصیت‌های ملی	۱۵	انتصاب با تأیید مجلس ملی
مجموع			۱۰۰

صلاحیت‌های ویژه مجلس اقوام:

- حق و تو در قوانین مربوط به حقوق اقوام و مناطق
- تصویب تغییرات مرزی استان‌ها
- نظارت بر توزیع عادلانه بودجه ملی
- تأیید انتصاب مقامات مناطق خودمختار

۶.۱۲ حقوق زبانی و فرهنگی

۱.۶.۱۲ سیاست زبانی

شکل ۳.۱۲: هرم سیاست زبانی پیشنهادی

۲.۶.۱۲ برنامه آموزش چندزبانه

جدول ۱۰.۱۲: برنامه آموزش زبان در مدارس مناطق قومی

مقطع	زبان مادری	فارسی	انگلیسی	زبان انتخابی	
%۱۰۰	-	-	-	-	پیش‌دبستان
%۶۰	-	%۴۰	%۶۰	(۳-۱)	ابتدايي
%۴۰	-	%۵۰	%۵۰	(۴-۶)	ابتدايي
%۳۰	%۲۰	%۵۰	%۵۰	%۲۰	متوسطه اول
%۲۰	%۲۵	%۵۰	%۵۰	اصلی	متوسطه دوم
-	-	-	-	انتخابي	دانشگاه
				زبان مادری اختياری	

نکات کلیدی:

- کودکان در پایه‌های اولیه به زبان مادری آموزش می‌بینند
- فارسی به تدریج معرفی شده و غالب می‌شود
- هدف: شهرهوندانی دوزبانه یا سه‌زبانه
- انتخاب زبان آموزش با خانواده و شورای منطقه‌ای

جدول ۱۱.۱۲: منشور حقوق فرهنگی اقوام

ردیف	حق	تضمين اجرایی
۱	حق آموزش به زبان مادری	مدارس دوزبانه، معلمان بومی
۲	حق رسانه به زبان محلی	تلوزیون و رادیوی منطقه‌ای، مطبوعات
۳	حق استفاده از زبان در دادگاه	مت禄م رسمی، قاضی بومی‌زبان
۴	حق نام‌گذاری به زبان محلی	نام فرزند، کسب‌وکار، خیابان
۵	حق حفظ آداب و سنت	تعطیلات محلی، جشن‌های قومی
۶	حق پوشش محلی	آزادی لباس سنتی
۷	حق مذهب	مسجد سنتی، کلیسا، کنیسه، آتشکده
۸	حق مشارکت در تصمیم‌گیری	شوراهای قومی، سهمیه در نهادها

۳.۶.۱۲ حقوق فرهنگی

۷.۱۲ عدالت اقتصادی و جبران نابرابری‌ها

۱.۷.۱۲ برنامه توسعه متوازن

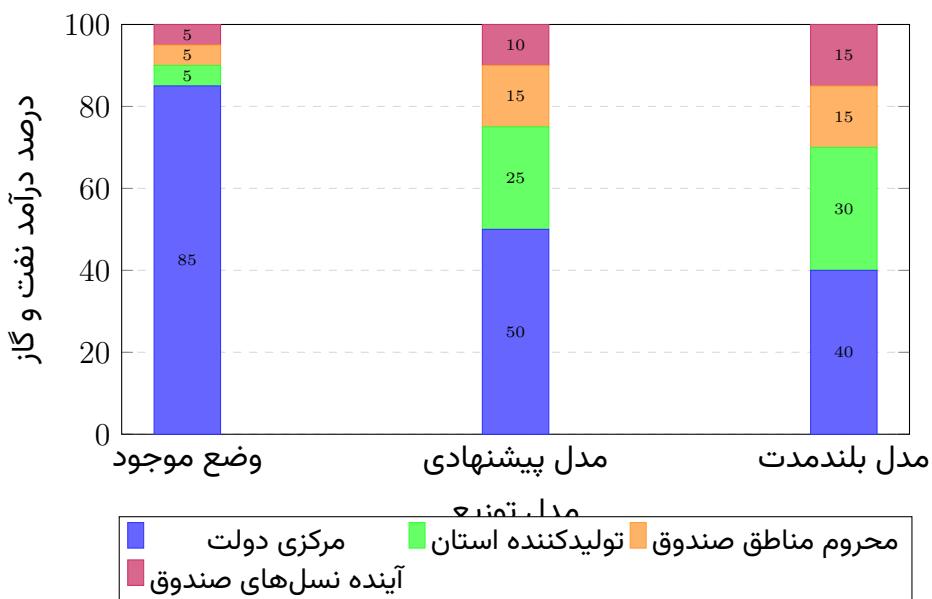
«عدالت اقتصادی پایه صلح قومی است. وقتی مردم یک منطقه احساس کند منابع سرمینشان استخراج می‌شود اما سهمی از آن نمی‌برند، بذر نارضایتی کاشته شده است.»

— نویسنده

جدول ۱۲.۱۲: برنامه جبران شکاف توسعه‌ای (افق ۱۵ ساله)

منطقه	HDI فعلی	هدف سال ۱۰	هدف سال ۱۵	سرمایه‌گذاری ویژه
سیستان و بلوچستان	۶۵.۰	۷۵.۰	۸۰.۰	۵۰ میلیارد دلار
کردستان	۷۱.۰	۷۸.۰	۸۲.۰	۳۰ میلیارد دلار
خوزستان	۷۲.۰	۷۹.۰	۸۳.۰	۴۰ میلیارد دلار
آذربایجان غربی	۷۳.۰	۷۹.۰	۸۳.۰	۲۵ میلیارد دلار
لرستان	۷۲.۰	۷۸.۰	۸۲.۰	۲۰ میلیارد دلار
مجموع سرمایه‌گذاری ویژه توسعه مناطق محروم				۱۶۵ میلیارد دلار

۲.۷.۱۲ تقسیم عادلانه درآمدهای ملی

شکل ۴.۱۲: مدل پیشنهادی توزیع درآمدهای نفت و گاز

۳.۷.۱۲ اصل سهم منطقه از منابع

جدول ۱۳.۱۲: سهم استان‌ها از درآمد منابع طبیعی

نوع منبع	قاعده توزیع	سهم استان مبدأ
نفت و گاز	%۲۵ به استان، %۱۵ صندوق توسعه، %۱۰ نسل آینده	%۲۵
معدن	%۳۰ به استان، %۱۰ صندوق محیط‌زیست	%۳۰
آب	حق آبه مدیریت حوضه‌ای، تصمیم‌شده برای مبدأ	متغیر
گردشگری	%۵۰ درآمد ورودی به استان	%۵۰

الگو و درس

الگوی موفق: نروژ و صندوق نفتی

نروژ با مدیریت هوشمندانه درآمد نفت، الگویی برای همه کشورهای نفتی شده است:

- **صندوق بازنیستگی دولتی:** بیش از ۴.۱ تریلیون دلار دارایی
- **قاعده مالی:** فقط %۳ صندوق سالانه قابل برداشت
- **شفافیت:** همه سرمایه‌گذاری‌ها عمومی
- **نتیجه:** ثروت پایدار برای نسل‌های آینده

- **درس برای ایران:** درآمد نفت متعلق به همه نسل‌ها و همه مناطق است

۴.۷.۱۲ پروژه‌های کلان توسعه مناطق قومی

جدول ۱۴.۱۲: پروژه‌های کلان توسعه در مناطق قومی

منطقه	پروژه کلیدی	سرمایه (میلیارد \$)	دستاورد مورد انتظار
آذربایجان	هاب لجستیک قفقاز	۱۵	۵۰۰،۰۰۰ شغل، ترانزیت
کردستان	شهرک صنعتی- گردشگری	۱۰	۲۰۰،۰۰۰ شغل، گردشگری
خوزستان	احیای کارون و تالاب‌ها	۲۰	محیط‌زیست، کشاورزی
بلوچستان	بندر چابهار و منطقه آزاد	۲۵	هاب تجارت هند-آسیای مرکزی
ترکمن‌صحراء	کریدور انرژی خزر	۸	صدارت برق، گاز
لرستان	قطب گردشگری طبیعت	۵	۱۰۰،۰۰۰ شغل
عرب‌خوزستان	پتروشیمی سبز	۱۵	اشتغال محلی، ارزش‌افزوده

۸.۱۲ مشارکت در قدرت ملی

۱.۸.۱۲ اصل حضور متناسب

«دموکراسی در جوامع چندپاره نمی‌تواند صرفاً حکومت اکثریت باشد. باید مکانیزم‌هایی وجود داشته باشد که همه گروه‌های مهم در تصمیم‌گیری‌های کلیدی مشارکت داشته باشند.»

– آرنت لیپهارت، «الگوهای دموکراسی»، ۱۹۹۹

جدول ۱۵.۱۲: اصل تناسب قومی در نهادهای ملی

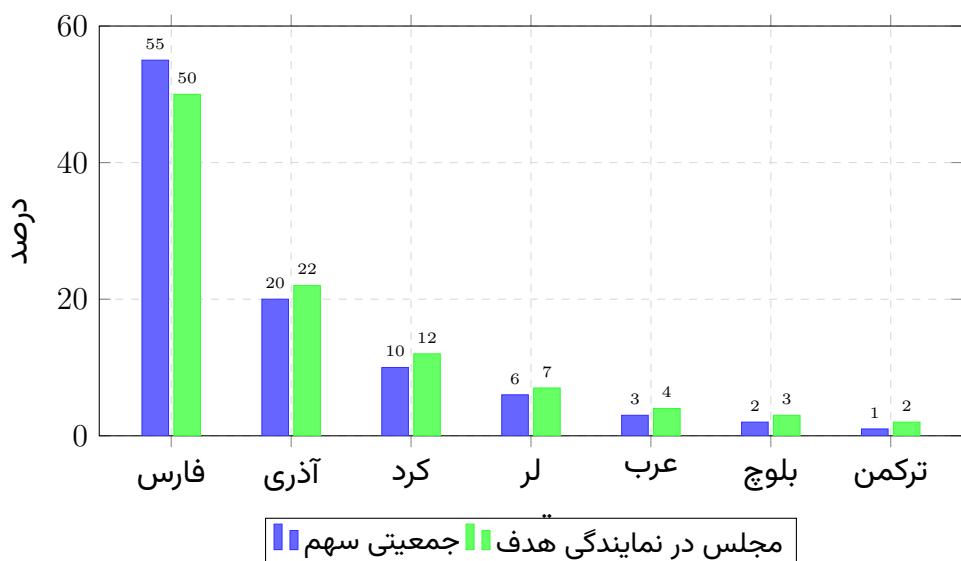
نهاد	هدف تناسب	mekanizm تضمین
کابینه دولت	حداقل ۳۰٪ غیرفارس الزام قانونی، نظارت مجلس اقوام	
قوه قضائیه	۲۵٪ از اقوام غیرفارس سهمیه در آزمون قضابت، آموزش ویژه	
ارتش (فرماندهان)	۲۰٪ در سطوح بالا برنامه ارتقای متنوع	
سفرا	۲۵٪ از اقوام انتساب متوازن	
مدیران ارشد دولتی	۲۵٪ از مناطق قومی امتیاز در استخدام	
دانشگاه‌های ملی	سهمیه منطقه‌ای کنکور استانی، بورسیه	

جدول ۱۶.۱۲: ساختار و وظایف شورای عالی اقوام ایران

مشخصه	توضیح
ترکیب	۱۲ عضو: ۳ نفر از هر یک از ۷ گروه قومی اصلی
انتخاب	انتخاب توسط شوراهای قومی منطقه‌ای
دوره	۶ سال با تمدید یک‌بار
ریاست	چرخشی سالانه بین اقوام
وظایف و اختیارات	
مشورتی	نظر مشورتی در همه قوانین مرتبط با اقوام
ناظری	گزارش سالانه وضعیت حقوق اقوام
پیشنهادی	ارائه لواحی به مجلس از طریق نمایندگان
حل اختلاف	میانجی‌گری در تنش‌های بین‌قومی
وتوقی تعليقی	توقف ۶ ماهه قوانین مغایر با حقوق اقوام برای بازنگری

۲.۸.۱۲ شورای عالی اقوام

۳.۸.۱۲ نمایندگی در نهادهای کلیدی

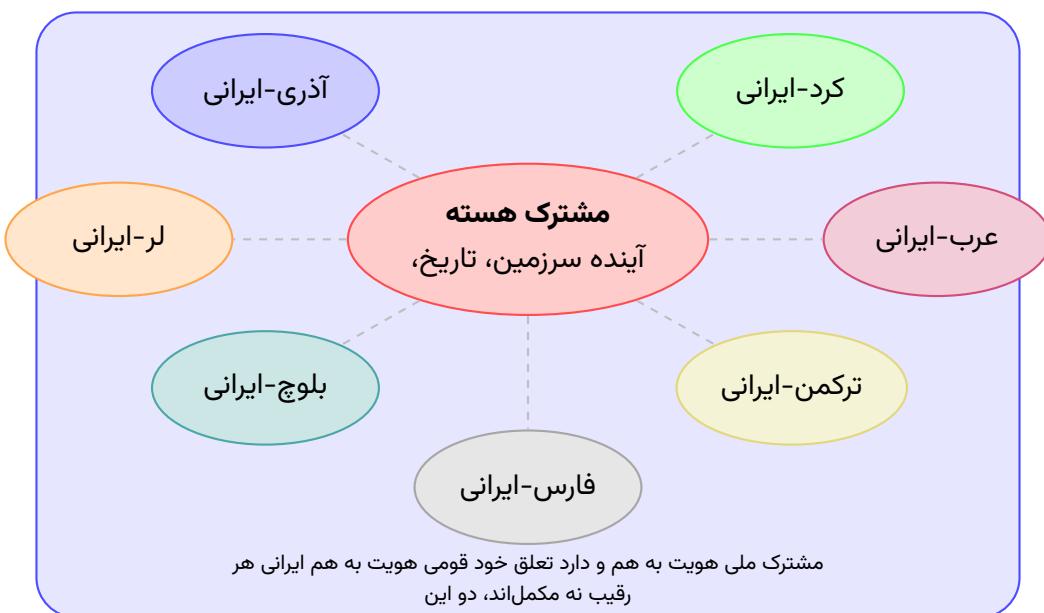

شکل ۵.۱۲: مقایسه سهم جمعیتی و هدف نمایندگی اقوام

۹.۱۲ هویت ملی مشترک: چتر فراگیر

۱.۹.۱۲ بازتعریف «ایرانی بودن»

فراگیر چتر ایرانی: هویت

۲.۹.۱۲ عناصر هویت مشترک

جدول ۱۷.۱۲: عناصر هویت ملی مشترک ایرانی

عنصر	تصویف	نمونه‌های عینی
تاریخ مشترک	میراث مشترک	تمدنی هخامنشیان، ساسانیان، صفویان – همه اقوام سهیم بودند
سرزمین مشترک	فلات ایران	جغرافیای طبیعی که اقوام را به هم پیوند می‌دهد
زبان پیونددهنده	فارسی به عنوان زبان پیونددهنده	نہ جایگزین زبان‌های محلی، بلکه پل ارتباط زبان مشترک
فرهنگ مشترک	نوروز، شب یلدا، جشن‌ها و سنت‌های مشترک فrac{فرهنگ}{مشترک}	ادبیات
سرنوشت مشترک	آینده‌ای که با هم توسعه (آب، می‌سازیم)	پژوهه‌های ملی، چالش‌های مشترک (آب، توسعه)
ارزش‌های مشترک	عدالت، آزادی، دموکراسی	قانون اساسی به عنوان مبنای مشترک

جدول ۱۸.۱۲: برنامه‌های عملی تقویت همبستگی ملی

برنامه	گروه هدف	محتوا و هدف
سربازی مشترک	جوانان ۱۸-۲۰	خدمت در استان‌های دیگر، آشنایی با تنوع
اردوهای ملی جشنواره اقوام	دانشآموزان عموم مردم	بازدید متقابل مدارس مناطق مختلف جشنواره سالانه فرهنگ اقوام در تهران و شهرها
موزه تنوع ایران	گردشگران شهریوندان	موزه ملی تنوع قومی-فرهنگی
پروژه‌های ملی مشترک تیم‌های ورزشی ملی رسانه ملی چندزبانه	همه ورزشکاران مخاطبان رسانه مختلف	راه‌آهن سراسری، شبکه آب، انرژی تیم‌های متنوع قومی با پرچم واحد شبکه‌های تلویزیونی به زبان‌های مختلف

۳.۹.۱۲ برنامه‌های تقویت همبستگی

«ملتها ساخته می‌شوند، نه کشف. هویت ملی محصول انتخاب آگاهانه برای زندگی مشترک است. ایران می‌تواند نشان دهد که تنوع و وحدت با هم ممکن‌اند – اگر همه احساس کنند در این خانه مشترک جایی دارند.»

– ارنست رنان، «ملت چیست؟»، ۱۸۸۲ – بازخوانی برای ایران

۱۰.۱۲ مدیریت تنش‌ها و پیشگیری از بحران

۱.۱۰.۱۲ سیستم هشدار زودهنگام

مستمر گفتگوی روتین، پایش – عادی وضعیت: سبز سطح

محلي گزارش نظرسنجي، رسانه‌ها، شاخص‌ها:

شکایات به فوری رسیدگی گفتگو، تقویت – محسوس نارضایتی: زرد سطح

مکرر شکایات کوچک، اعتراضات شاخص‌ها:

ارشد مسئولان حضور اصلاحی، اقدام میانجی‌گری، – فعال تنش: نارنجی سطح

محدود درگیری تظاهرات، شاخص‌ها:

تحریک‌کننده اقدامات تعليق مستقيم، مذاکره بحران، مدیریت – بحران: قرمز سطح

گسترده اعتصاب خشونت، شاخص‌ها:

شكل ۶.۱۲: سیستم هشدار زودهنگام تنش‌های قومی

جدول ۱۹.۱۲: ساختار چندلایه حل اختلافات قومی

سطح	نهاد مسئول	ابزار	زمانبندی
محلي	شورای بزرگان گفتگو، میانجیگری سنتی	۷ روز	۱-۷
استانی	دفتر حقوق اقوام تحقیق، توصیه، مذکره	۴ هفته	۱-۴
منطقه‌ای	شورای منطقه تصمیم‌گیری الزام‌آور	۳ ماه	۱-۳
ملی	شورای عالی اقوام میانجیگری، توصیه به دولت	۶ ماه	۱-۶
قضائي	دادگاه قانون رأی نهایي و الزام‌آور	۱۲-۳ ماه	۱۲-۳

۲.۱۰.۱۲ مکانیزم‌های حل اختلاف

۳.۱۰.۱۲ خطوط قرمز و قواعد بازی

هشدار

خطوط قرمز غیرقابل مذاکره

برای حفظ توازن بین حقوق اقوام و وحدت ملی، خطوط قرمز روشن ضروری است:

خطوط قرمز برای دولت مرکزی:

- ممنوعیت سرکوب نظامی اعتراضات مسالمت‌آمیز
- ممنوعیت محدودیت زبان و فرهنگ
- ممنوعیت تبعیض در استخدام و خدمات

خطوط قرمز برای جنبش‌های قومی:

- ممنوعیت خشونت و تروریسم
- ممنوعیت همکاری با دشمنان خارجی علیه ایران
- ممنوعیت فعالیت تجزیه‌طلبانه مسلحانه

قاعده طلایی: اختلافات از طریق گفتگو و نهادهای قانونی حل می‌شوند، نه زور.

۱۱.۱۲ تقویم اجرایی

۱۲.۱۲ شاخص‌های پایش

۱۳.۱۲ همگرایی اجتماعی: پیوندهای نامرئی

قانون اساسی و ساختار فدرال تنها چارچوب را می‌سازند؛ روح همزیستی در پیوندهای اجتماعی نهفته است. برای جلوگیری از «لبنانیزه شدن»، ایران باید مکانیزم‌های «پل‌زن» (Bridging) را

جدول ۲۰.۱۲: تقویم اجرای سیاست‌های مدیریت تنوع

زمان	اقدام کلیدی	شاخص موفقیت
ماه ۶-۱ سال ۱	اعلام منشور حقوق اقوام تأسیس شورای عالی برگزاری اولین نشست اقوام	پذیرش توسط رهبران قومی
سال ۱-۲	شروع آموزش دوزبانه ۵۰۰ مدرسه پایلوت آزمایشی	منابع مدرسی در مناطق قومی
سال ۲	تصویب قانون مناطق خودمختار	تصویب در مجلس مؤسسان
سال ۳	انتخابات شوراهای منطقه‌ای	مشارکت ۶۰٪+ در مناطق قومی
سال ۴-۵	اجرای برنامه توسعه متوازن HDI	کاهش ۲۰٪ شکاف HDI
سال ۵	ارزیابی میان دوره‌ای نظرسنجی رضایت اقوام	نمره نظرسنجی رضایت اقوام
سال ۱۰-۱۵	گسترش کامل آموزش همه مناطق قومی چندزبانه	امداد و آموزش همه مناطق قومی
سال ۱۰	ارزیابی جامع تحقق اهداف بالای HDI	کاهش ۵۰٪ شکاف توسعه
سال ۱۵	تحقيق اهداف برابری	امداد و آموزش همه مناطق قومی

جدول ۲۱.۱۲: شاخص‌های کلیدی پایش وضعیت اقوام

شاخص	توضیح	سال ۲۵	سال ۱۰	مبدا	سال ۱۰	سال ۲۵
شکاف HDI	اختلاف بالاترین ۹ و ۱۷.۰ با پایین‌ترین استان	۰۵.۰	۱۰.۰	۱۷.۰	۹	۰۵.۰
رضایت اقوام فرهنگی	درصد «راضی» از حقوق فرهنگی	%۸۵	%۶۵	%۳۰	%۳۰	درصد «راضی» از حقوق فرهنگی
نمایندگی در دولت	درصد مقامات از اقلیت‌های قومی	%۳۵	%۲۵	%۱۰	%۱۰	درصد مقامات از اقلیت‌های قومی
آموزش دوزبانه	پوشش مدارس در مناطق قومی	%۱۰۰	%۷۰	%۰	%۰	پوشش مدارس در مناطق قومی
رسانه محلی	ساعات پخش به زبان‌های محلی	%۵۰	%۳۰	%۵	%۵	ساعات پخش به زبان‌های محلی
تنشی‌های قومی	تعداد حوادث خشونت‌آمیز/سال	-٪۹۰	-٪۵۰	-	-	تعداد حوادث خشونت‌آمیز/سال
هويت دوگانه	«هم قوم‌ام، هم ایرانی»	%۸۵	%۶۵	%۴۰	%۴۰	«هم قوم‌ام، هم ایرانی»

تقویت کند:

۱. **شفافیت در عدالت انتقالی:** رسیدگی منصفانه به دردهای تاریخی اقوام و عذرخواهی رسمی ملی برای تبعیض‌های گذشته.
۲. **رسانه‌های کثرت‌گرا:** ترویج موسیقی، ادبیات و هنر اقوام در رسانه‌های سراسری به عنوان ثروت ملی.
۳. **احزاب فراقومی:** تشویق تشکیل احزاب سیاسی که برنامه‌های سراسری دارند و اعضای آنها از تمامی مناطق و اقوام هستند.

الگو و درس

پیام کلیدی فصل

ایران می‌تواند نشان دهد که:

- ۰ تنواع قومی ثروت است، نه تهدید – اگر درست مدیریت شود
 - ۰ وحدت و تنوع با هم ممکن‌اند – سوئیس، کانادا و هند این را ثابت کرده‌اند
 - ۰ سرکوب راه حل نیست – فقط مسئله را پنهان و تشدید می‌کند
 - ۰ فدرالیسم همبسته مدلی است که هم حقوق اقوام را تضمین می‌کند، هم وحدت ملی را
 - ۰ عدالت اقتصادی پایه صلح قومی است – توسعه متوازن ضروری است
 - ۰ هویت ایرانی چتری فراگیر است که همه را در برابر می‌گیرد
- شعار: «ایرانی بودن هویت مشترک ماست، تنوع قومی ثروت مشترک ما»

منابع فصل دوازدهم

- Press. University Yale Societies. Plural in Democracy .(۱۹۷۷) A. Lijphart, •
- Press. University Yale Democracy. of Patterns .(۱۹۹۹) A. Lijphart, •
- Press. University Oxford Citizenship. Multicultural .(۱۹۹۵) W. Kymlicka, •
- California of University Conflict. in Groups Ethnic .(۱۹۸۵) L. D. Horowitz, •
- Press.
- New the in Risk at Minorities States: Versus Peoples .(۲۰۰۰) R. T. Gurr, •
- Press. USIP Century.
- Regulation. Conflict Ethnic of Politics The .(۱۹۹۳) B. O'Leary, & J.. McGarry, •
- Routledge.
- Nation? a is What .(۱۸۸۲) E. Renan, •
- Press. University Cambridge Reframed. Nationalism .(۱۹۹۶) R. Brubaker, •
- احمدی، حمید. (۱۳۸۷). قومیت و قومگرایی در ایران. نشر نی.
- کاتوزیان، محمدعلی همایون. (۱۳۹۲). تضاد دولت و ملت در ایران. نشر نی.
- آبراهامیان، یرواند. (۱۳۸۹). ایران بین دو انقلاب. نشر نی.

- Iran. Report: Development Human .(۲۰۲۰) UNDP. •
• مرکز آمار ایران. (۱۴۰۲). سرشماری نفوس و مسکن.

فصل ۱۳

بازسازی اقتصادی و رهایی از تحریم

اقتصاد ایران با چالش‌های ساختاری عمیق مواجه است: تورم مزمن (۴۵-۵۰٪)، بیکاری بالا (۱۲٪ رسمی، واقعی بیشتر)، وابستگی به نفت (۳۵٪ بودجه)، تحریم‌های گسترده (۳۸۰۰+ تحریم)، فساد سیستماتیک (رتبه ۱۴۹ جهان)، و فرار سرمایه و مغزها. این فصل نقشه راهی برای بازسازی اقتصادی ارائه می‌دهد: رفع تحریم‌ها در کوتاه‌مدت، تثبیت اقتصاد کلان در میان‌مدت، و تحول ساختاری به اقتصاد متنوع و دانش‌بنیان در بلند‌مدت. اصل راهنمای «آبادانی ملموس و فوری» – مردم باید بهبود را در زندگی روزمره خود احساس کنند.

۱.۱۳ مقدمه: اقتصاد بیمار، دموکراسی شکننده

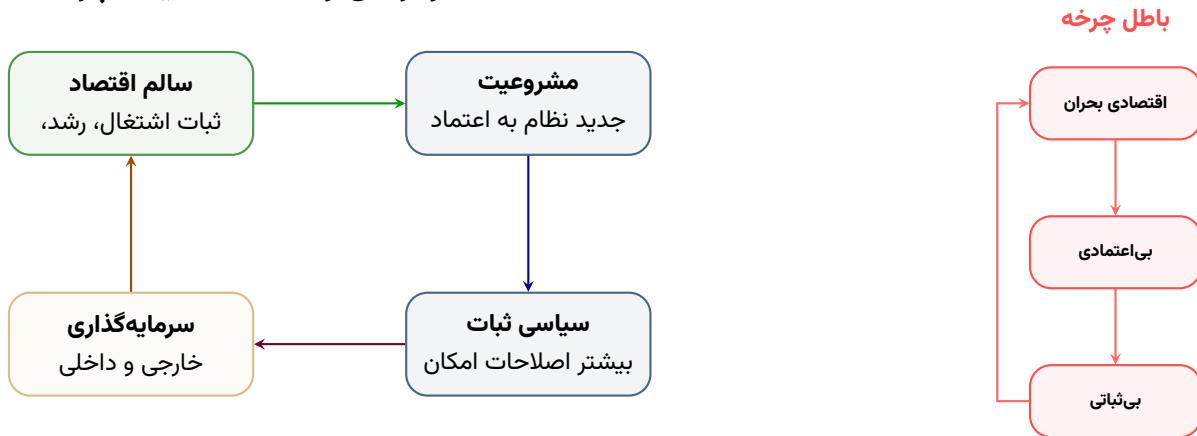
«دموکراسی‌ها به ندرت در فقر زنده می‌مانند. هیچ دموکراسی‌ای با درآمد سرانه زیر ۶۰۰۰ دلار تاکنون پایدار نمانده است. اقتصاد سالم شرط لازم – هرچند نه کافی – برای دموکراسی پایدار است.»

– آدام پرزورسکی، «دموکراسی و توسعه»، ۲۰۰۰

موفقیت گذار دموکراتیک به شدت به عملکرد اقتصادی گره خورده است. مردم از نظام جدید انتظار بهبود زندگی دارند. اگر این انتظار برآورده نشود، مشروعیت دموکراسی زیر سؤال می‌رود و راه برای بازگشت اقتدارگرایی یا هرجومنج باز می‌شود.

۱.۱.۱۳ چرا اقتصاد اولویت است؟

دموکراسی و اقتصاد فضیلت چرخه

۲.۱۳ تشخصیص: وضعیت اقتصاد ایران

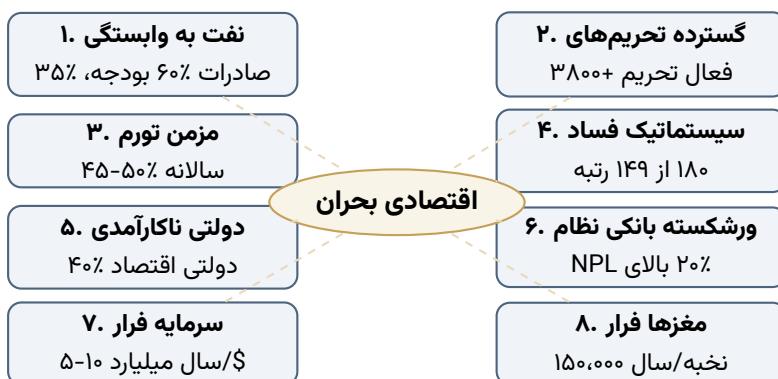
۱.۲.۱۳ شاخص‌های کلان اقتصادی

جدول ۱.۱۳: شاخص‌های کلیدی اقتصاد ایران (۱۴۰۳/۲۰۲۴)

رد	شاخص	مقدار	وضعیت	رتبه جهانی
۱	(PPP) GDP	\$ ۳.۱ تریلیون	متوسط	۲۱
۲	(PPP) سرانه GDP	\$ ۰۰۰,۱۵	پایین‌تر از پتانسیل	۷۰
۳	رشد اقتصادی	% ۳-۲	ناکافی	-
۴	نرخ تورم	% ۵۰-۴۵	بحارانی بالا	۵ بدترین
۵	نرخ بیکاری	% ۱۲	بخارانی	-
۶	بیکاری جوانان	% ۲۸	بخارانی	-

۲.۲.۱۳ مشکلات ساختاری

ایران اقتصاد ساختاری مشکل هشت

جدول ۲.۱۳: تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران

نوع تحریم	تعداد تقریبی	تأثیر اصلی
تحریم‌های آمریکا	+۵۰۰,۲	قطع از سیستم دلاری، تحریم ثانویه
تحریم‌های اتحادیه اروپا	+۸۰۰	محدودیت تجارت، بانکی
تحریم‌های سازمان ملل	+۵۰	تسليحاتی، هسته‌ای
تحریم‌های سایر کشورها	+۴۰۰	کانادا، استرالیا، ژاپن و...
مجموع	+۸۰۰,۳	قطع از سیستم مالی جهانی

۳.۲.۱۳ تحریم‌ها: چالش اصلی

هشدار

هشدار: هزینه واقعی تحریم‌ها

تحریم‌ها هزینه‌های سنگینی بر اقتصاد ایران تحمیل کرده‌اند:

- صادرات نفت: از ۵.۲ میلیون بشکه/روز به کمتر از ۱ میلیون
- درآمد ارزی: کاهش ۶۰-۷۰%
- ارزش ریال: سقوط از ۵۰۰,۳ به ۵۰۰,۰ در برابر دلار
- تجارت خارجی: محدودیت شدید واردات و صادرات
- سرمایه‌گذاری خارجی: نزدیک به صفر

نتیجه: رفع تحریم‌ها اولویت اول است، اما کافی نیست – اصلاحات ساختاری ضروری است.

۳.۱۳ استراتژی سه مرحله‌ای بازسازی اقتصادی

تورم: ۱۵٪
رشد: ۲٪

تورم: ۱۵٪
رشد: ۵٪

تورم: ۵٪
پایدار رشد: ۶٪

شکل ۱.۱۳: استراتژی سه مرحله‌ای بازسازی اقتصادی

۴.۱۳ فاز اول: تثبیت (سال ۲-۱)

۱.۴.۱۳ اولویت اول: رفع تحریم‌ها

جدول ۱۳.۱۳: نقشه راه رفع تحریم‌ها

مرحله	اقدام ایران	اقدام طرف مقابل	زمان‌بندی
۱	اعلام پاییندی به، NPT توقف غنی‌سازی	تعليق تحریم‌های نفتی	ماه ۳-۱
۲	پذیرش بازرگانی‌های IAEA، امضای پروتکل الحاقی	رفع تحریم‌های بانکی	ماه ۶-۳
۳	تعهد به عدم توسعه سلاح	رفع تحریم‌های تجاری	ماه ۱۲-۶
۴	توافق جدید پایدار	رفع تحریم‌های ثانویه	ماه ۱۸-۱۲
۵	آزادسازی دارایی‌ها		ماه ۲۴-۱۸

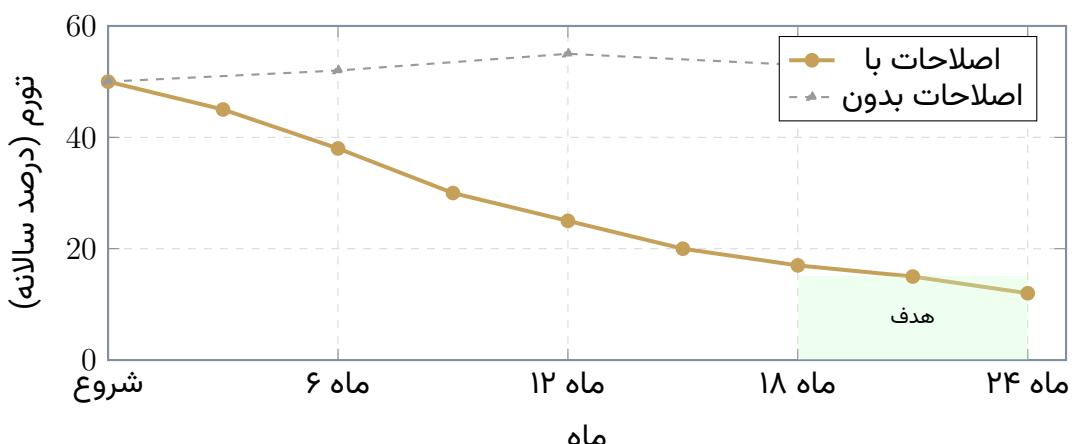
«رفع تحریم‌ها شرط لازم است، اما کافی نیست. کشورهای زیادی بدون تحریم هم فقیر مانده‌اند. آنچه تعیین‌کننده است، کیفیت نهادها و سیاست‌های اقتصادی است.»

– دارون عجم‌اوجلو و جیمز رابینسون، «چرا ملت‌ها شکست می‌خورند»، ۲۰۱۲

۲.۴.۱۳ کنترل تورم

جدول ۱۴.۱۳: برنامه کنترل تورم در دو سال اول

ابزار	اقدام کلیدی	اثر مورد انتظار
سیاست پولی	استقلال بانک مرکزی، هدف‌گذاری تورم	توقف چاپ پول، ثبات قیمت‌ها
سیاست مالی	کاهش کسری بودجه به زیر ۳٪ GDP	کاهش تقاضای کاذب
سیاست ارزی پارانه‌ها	یکسان‌سازی نرخ ارز، شناورسازی هدفمندسازی واقعی (پرداخت مستقیم)	حذف رانت ارزی، بازگشت اعتماد حمایت از اقشار ضعیف

شکل ۲.۱۳: مسیر کاهش تورم در دو سال اول

۳.۴.۱۳ برنامه ۱۰۰ روز اول اقتصادی

جدول ۵.۱۳: اقدامات اقتصادی فوری در ۱۰۰ روز اول

روز	اقدام	هدف فوری
۷-۱	اعلام سیاست اقتصادی ایجاد اعتقاد، جلوگیری از پانیک جدید	تماس با IMF و بانک درخواست مشاوره و کمک فنی جهانی
۱۴-۱	یکسان‌سازی نرخ ارز حذف رانت، شفافیت	آزادسازی واردات کالاهای کاهش فوری قیمت‌ها اساسی
۳۰-۱	اصلاح قانون بانک مرکزی استقلال پولی	۶۰-۳۰
۳۰-۱	شروع مذاکرات رفع سیگنال به بازارها تحریم	آزادسازی واردات کالاهای کاهش فوری قیمت‌ها اساسی
۶۰-۳۰	ارائه لایحه کاهش کسری، شفافیت اصلاح شده	۶۰-۳۰
۱۰۰-۶۰	پرداخت یارانه نقدی همایت از اقشار آسیب‌پذیر هدفمند	۱۰۰-۶۰

۴.۴.۱۳ حمایت از اقشار آسیب‌پذیر

الگو و درس

الگوی موفق: برزیل – برنامه بولسا فامیلیا

برزیل با برنامه یارانه نقدی مشروط (Bolsa Família) توانست فقر را به شدت کاهش دهد:

- پرداخت نقدی به ۱۴ میلیون خانوار فقیر
- شرط: فرستادن کودکان به مدرسه، واکسیناسیون، معاینات پزشکی

- هزینه: کمتر از ۵٪ GDP
- نتیجه: کاهش فقر از ۲۶٪ به ۱۰٪ در ۱۵ سال
- درس برای ایران: یارانه نقدی هدفمند + شرایط توانمندسازی

جدول ۱۳.۶: برنامه حمایت اجتماعی در دوره گذار

برنامه	گروه هدف	بودجه سالانه	پوشش
یارانه نقدی تقویت شده	دهکهای ۴-۱	۲۰ میلیارد \$	۳۰ میلیون نفر
بیمه بیکاری موقت	کارگران تعديل شده	۵ میلیارد \$	۲ میلیون نفر
سبد کالای اساسی	فقر مطلق	۳ میلیارد \$	۱۰ میلیون نفر
کمک مسکن	بی سرپناهان، مستأجران	۴ میلیارد \$	۵ میلیون نفر
بهداشت رایگان	همه	۱۵ میلیارد \$	۸۷ میلیون نفر

۵.۱۳ فاز دوم: بازسازی (سال ۳-۷)

۱.۵.۱۳ اصلاحات ساختاری

جدول ۱۳.۷: بسته اصلاحات ساختاری اقتصادی

حوزه	مشکل فعلی	اصلاح پیشنهادی	زمانبندی
بنگاههای دولتی	ناکارآمدی، زیان دهنده	خصوصی سازی شفاف	سال ۳-۷
نظام بانکی	NPL ورشکستگی	بالا، تجدید ساختار، ادغام	سال ۲-۵
نظام مالیاتی	فرار گسترده	اصلاح مالیاتی دیجیتال سازی	سال ۲-۴
بازار کار	صلبیت، غیررسمی بالا	انعطاف پذیری، حمایت از کارگر	سال ۳-۵
رقابت	انحصارات گسترده انحصار	قانون رقابت، شکستن	سال ۲-۵
زمین و مسکن	سوداگری، بسکن	مالیات بر زمین، عرضه بالا	سال ۲-۷

۲.۵.۱۳ خصوصی‌سازی: این‌بار درست

هشدار

هشدار: درس‌های خصوصی‌سازی ناموفق

خصوصی‌سازی در ایران (اصل ۴۴) عمدتاً شکست خورده:

- انتقال به «خودی‌ها» و نهادهای شبهدولتی
- فساد گسترده در واگذاری‌ها
- عدم بهبود کارایی
- تمکن ثروت در دست عده‌ای

اصول خصوصی‌سازی صحیح:

- شفافیت کامل: مزایده علنی، قیمت‌گذاری مستقل
- ممنوعیت خرید توسط نهادهای وابسته به دولت
- حفظ حقوق کارگران: بازآموزی، بیمه بیکاری
- رقابت: جلوگیری از انحصار خصوصی
- نظارت مستقل بر فرآیند

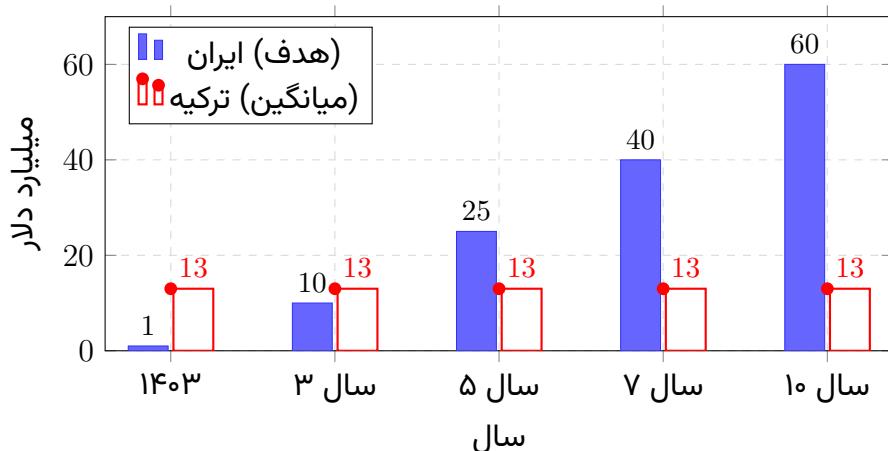
جدول ۸.۱۳: برنامه خصوصی‌سازی اولویت‌بندی شده

بخش	سهم دولت فعلی	هدف سال ۷	روش
مخابرات	%۶۰	%۲۰	فروش سهام در بورس
بانک‌ها	%۷۰	%۳۰	ادغام و عرضه عمومی
خودروسازی	%۸۵	%۲۰	مشارکت خارجی + IPO
فولاد و معدن	%۵۰	%۲۵	مزایده بین‌المللی
حمل و نقل	%۹۰	%۴۰	واگذاری تدریجی
نفت و گاز	%۱۰۰	%۸۰	حفظ مالکیت ملی، قراردادهای جدید

۳.۵.۱۳ جذب سرمایه‌گذاری خارجی

جدول ۹.۱۳: اهداف جذب سرمایه‌گذاری خارجی (FDI)

شاخص	سال ۳	سال ۵	سال ۷	سال ۱۰	سال ۱۵
FDI سالانه (میلیارد \$)	۱	۱۰	۲۵	۴۰	۶۰
موجودی FDI (میلیارد \$)	۶۰	۸۰	۱۳۰	۲۰۰	۳۵۰
رتبه سهولت کسب‌وکار	۱۲۷	۸۰	۵۰	۳۵	۲۵

شکل ۳.۱۳: اهداف جذب سرمایه‌گذاری خارجی

اقدامات کلیدی برای جذب FDI:

- قانون جدید سرمایه‌گذاری خارجی با تضمین‌های قوی
- داوری بین‌المللی برای اختلافات
- مناطق آزاد واقعی (نه صوری)
- حذف بوروکراسی: مجوز یکپارچه
- ثبات سیاسی و حاکمیت قانون

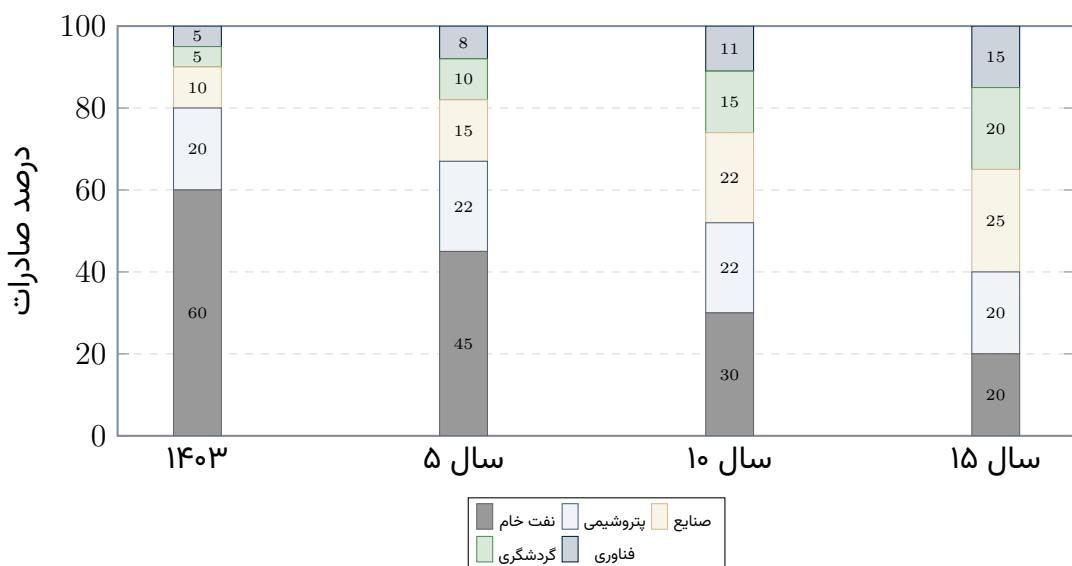
۴.۵.۱۳ نوسازی صنایع

جدول ۱۰.۱۳: برنامه نوسازی صنایع کلیدی

صنعت	چالش فعلی	سرمایه (\$م)	هدف نهایی
خودرو	کیفیت پایین، فناوری قدیمی	۲۰	مشارکت با برندهای جهانی
پتروشیمی	خام فروشی، فناوری قدیمی	۳۰	زنگیره ارزش کامل
فولاد	انرژی بر، آلاینده	۱۵	فناوری سبز، صادرات
نساجی	رقابت‌پذیری پایین	۵	نوسازی، برندهای خودکفایی، صادرات
غذایی	وابستگی به واردات	۱۰	تولید داخلی
دارو و تجهیزات پزشکی	واردات بالا	۸	

۶.۱۳ فاز سوم: تحول ساختاری (سال ۸-۱۵)

۱.۶.۱۳ تنوعبخشی به اقتصاد

شکل ۱۴.۱۳: تنوعبخشی به سبد صادراتی ایران

۲.۶.۱۳ موتورهای رشد جدید

جدول ۱۱.۱۳: پنج موتور رشد اقتصادی آینده ایران

موتور	پتانسیل	هدف سال ۱۵	سرمایه (\$م)	اشتغال
گردشگری	۵۰ سایت یونسکو	۳۰ میلیون نفر	۵۰	۳ م
ترانزیت	هاب منطقه‌ای درآمد	\$ ۵۰ میلیارد	۴۰	۱ م
فناوری اطلاعات	نیروی متخصص	\$ ۲۰ میلیارد صادرات	۱۵	۱ م
انرژی سبز	آفتاب و باد	\$ ۱۰ میلیارد صادرات	۸۰	۵.۰ م

گردشگری: گنج پنهان

الگو و درس

پتانسیل گردشگری ایران

ایران یکی از ۱۰ کشور برتر جهان از نظر جاذبه‌های گردشگری است:

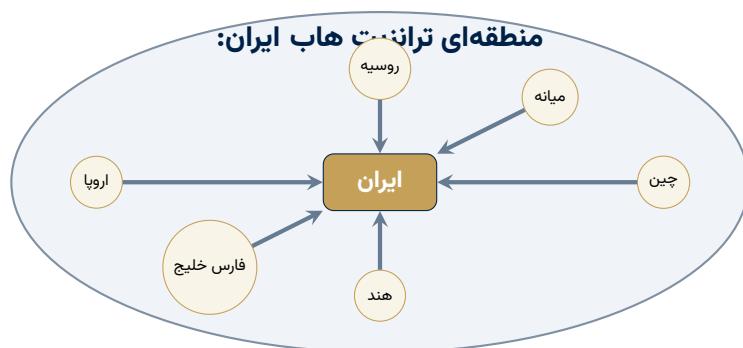
- **میراث فرهنگی:** ۲۷ سایت ثبت یونسکو (رتبه ۱۰ جهان)

- تنوع طبیعی: کویر، جنگل، کوه، ساحل
- تنوع فرهنگی: موسیقی، غذا، صنایع دستی اقوام
- گردشگری سلامت: پزشکی ارزان و باکیفیت
- گردشگری مذهبی: مشهد، قم (۲۰+ میلیون زائر/سال)

مقایسه:

- ترکیه: ۵۰ میلیون گردشگر، ۳۵ میلیارد دلار
- امارات: ۲۰ میلیون گردشگر، ۴۰ میلیارد دلار
- ایران (فعلی): ۵ میلیون گردشگر، ۳ میلیارد دلار
- ایران (هدف ۱۵ سال): ۳۰ میلیون گردشگر، ۵۰ میلیارد دلار

ترانزیت: پل بین قاره‌ها

جدید ابریشم راه | شرق-غرب کریدور | شمال-جنوب کریدور (INSTC)

۳.۶.۱۳ اشتغال‌زایی

جدول ۱۲.۱۳: برنامه اشتغال‌زایی ۱۰ میلیون شغل در ۱۰ سال

بخش	فعال	هدف	راهبرد کلیدی
گردشگری و هتل ساختمان و مسکن	۵.۰	۳	زیرساخت، ویزا، بازاریابی پروژه نوسازی بافت فرسوده
صنایع تولیدی فناوری اطلاعات	۴	۶	نوسازی، توسعه صادرات اقتصاد دیجیتال، استارتاپ‌ها
کشاورزی مدرن خدمات و تجارت	۴	۳.۱	مکانیزاسیون، صرفه‌جویی آب لجستیک، مالی، آموزش
۱۰ میلیون شغل جدید			۲۴
مجموع			۳۴

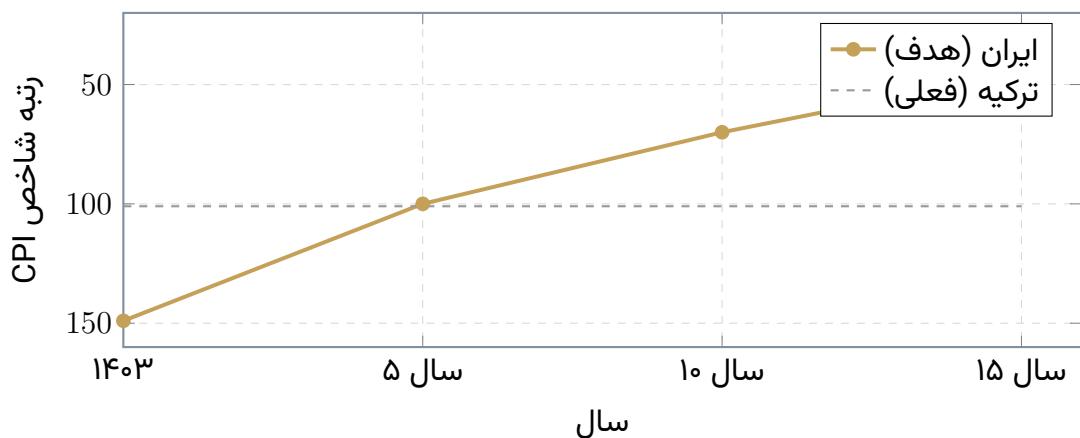
۷.۱۳ مبارزه با فساد اقتصادی

«فساد بزرگترین دشمن توسعه است. هر دلاری که به جیب فاسدان می‌رود، از مدرسه، بیمارستان و زیرساخت کم می‌شود. بدون مبارزه جدی با فساد، هیچ برنامه اقتصادی موفق نخواهد شد.»

— بانک جهانی، گزارش فساد و توسعه، ۲۰۱۷

جدول ۷.۱۳: برنامه جامع مبارزه با فساد اقتصادی

محور	اقدام کلیدی	نتیجه مورد انتظار
شفافیت	ثبت الکترونیک معاملات دولتی	حذف رانت اطلاعاتی
ناظارت	کمیسیون مستقل ضدفساد	بازداشت و محاكمه مفسدان
قوانين	قانون «از کجا آورده‌ای»	مصادره اموال نامشروع
تعارض منافع	ممنوعیت فعالیت اقتصادی مقامات	جلوگیری از سوءاستفاده
مناقصات	سامانه علنی و الکترونیکی	سلامت قراردادهای بزرگ

شکل ۷.۱۳: مسیر بهبود رتبه ایران در شاخص فساد

۸.۱۳ نظام مالیاتی جدید

۱.۸.۱۳ اصلاح ساختار مالیاتی

اصول نظام مالیاتی جدید:

۱. **عدالت:** ثروتمندان بیشتر بپردازند (تصاعدی)
۲. **کارایی:** حذف معافیت‌های ناکارآمد
۳. **سادگی:** فرم‌های ساده، پرداخت الکترونیک
۴. **شفافیت:** همه مالیات‌دهنگان ببینند پولشان کجا می‌رود

جدول ۱۴.۱۳: مقایسه نظام مالیاتی فعلی و پیشنهادی

توضیح هدف سال ۱۰	شاخص فعلی	٪۷	نسبت مالیات به GDP
میانگین OECD: %۳۴	%۱۸	%۷	مالیات بر درآمد (حداکثر)
تصاعدی، عادلانه	%۴۵	%۳۵	مالیات بر شرکت‌ها
کاهش برای جذب سرمایه	%۲۰	%۲۵	
استاندارد جهانی	%۱۵	%۹	مالیات بر ارزش افزوده
جديد، برای عدالت	%۲-۱	-	مالیات بر ثروت
ضد سوداگری	۱٪ ارزش	ناچیز	مالیات بر املاک

۵. اجرای قاطع: مجازات سنگین برای فرار مالیاتی

۹.۱۳ ادغام در اقتصاد جهانی

جدول ۱۵.۱۳: نقشه راه ادغام در اقتصاد جهانی

سال	اقدام	دستاورد
۲-۱	رفع تحریم‌ها، اتصال به SWIFT	دسترسی به سیستم مالی جهانی
۳-۲	شروع مذاکرات الحاق WTO	عضویت ناظر در WTO
۵-۳	توافقات تجارت آزاد ترکیه، هند، چین، اوراسیا دوجانبه	توافقات تجارت آزاد
۷-۵	دسترسی به بازار ۱۶۴ کشور	عضویت کامل در WTO
۱۰-۷	بزرگ‌ترین بازار جهان اروپا	توافق تجاری با اتحادیه اروپا
۱۵-۱۰	استانداردهای جهانی OECD	عضویت در (هدف)

۱.۹.۱۳ توافقات تجاری هدف

۲.۹.۱۳ هدف صادرات

جدول ۱۶.۱۳: اهداف صادراتی ایران در افق ۱۵ ساله

بخش					۱۴۰۳ (میلیارد \$)	سال ۵	سال ۱۰	سال ۱۵
نفت و گاز					۸۰	۱۰۰	۸۰	۵۰
پتروشیمی					۵۰	۴۰	۲۵	۱۵
صنایع و معدن					۵۰	۳۵	۲۰	۱۰
کشاورزی و غذا					۲۵	۱۸	۱۰	۵
خدمات (گردشگری، IT)					۶۰	۳۵	۱۵	۵
فناوری و دانشبنیان					۳۵	۱۷	۸	۲
مجموع صادرات					۳۰۰	۲۴۵	۱۵۸	۸۷

۱۰.۱۳ نظام بانکی و مالی

۱.۱۰.۱۳ بحران نظام بانکی

هشدار

هشدار: بانک‌های ایران در وضعیت بحرانی هستند

وضعیت نظام بانک ایران نگران‌کننده است:

- **مطالبات معوق (NPL):** بالای ۲۰٪ (استاندارد جهانی: زیر ۵٪)

- **کفایت سرمایه:** بسیاری زیر حداقل استاندارد

- **بانک‌های ورشکسته:** چندین بانک عملأً ورشکسته

- **بنگاهداری:** بانک‌ها مالک شرکت‌های زیان‌ده

- **فساد:** وام‌های کلان به افراد مرتبط

نتیجه: بدون اصلاح نظام بانکی، رشد اقتصادی پایدار ممکن نیست.

جدول ۱۷.۱۳: برنامه اصلاح نظام بانکی

مرحله اقدام	زمانبندی و هدف
۱	ارزیابی مستقل Asset Review) Quality
۲	تفکیک بانک‌ها به ماه ۱۲-۶ سالم/قابل‌نجات/ورشکسته
۳	تزریق سرمایه به سال ۱-۲: ۳۰ میلیارد دلار بانک‌های قابل‌نجات
۴	ادغام یا انحلال بانک‌های سال ۱-۳ ورشکسته
۵	فروش بنگاه‌های غیربانکی
۶	پیاده‌سازی استانداردهای سال ۷-۳ بازل III
۷	ورود بانک‌های خارجی سال +۳

جدول ۱۸.۱۳: اهداف توسعه بازار سرمایه

شاخص	سال ۱۰	سال ۵	سال ۲۰۲۳
ارزش بازار سهام (%)	%۱۰۰	%۶۰	%۳۵
ارزش اوراق بدهی (%)	%۱۴۰	%۲۰	%۵
تعداد شرکت‌های بورسی	۰۰۰,۲	۲۰۰,۱	۷۰۰
سرمایه‌گذاران خارجی (%)	%۲۵	%۱۰	%۱
صندوق‌های سرمایه‌گذاری	۰۰۰,۱	۵۰۰	۲۰۰

۲.۱۰.۱۳ توسعه بازار سرمایه

۳.۱۰.۱۳ فین‌تك و بانکداری دیجیتال

الگو و درس

فرصت: جهش به بانکداری دیجیتال

ایران می‌تواند از «عقب‌ماندگی» به «پیشترانی» برسد:

- نسل جوان دیجیتال: ۷۰٪ جمعیت زیر ۴۰ سال
- نفوذ اینترنت: +۸۰٪ جمعیت
- استارت‌اپ‌های فین‌تك: زیرساخت موجود
- الگوهای موفق: کنیا، (M-Pesa)، هند، (UPI) چین (Alipay)

اهداف:

- ۹۰٪ پرداخت‌ها دیجیتال تا سال ۵
- ریال دیجیتال بانک مرکزی (CBDC) تا سال ۳
- بانکداری باز (Open Banking) تا سال ۴
- هویت دیجیتال یکپارچه تا سال ۲

۱۱.۱۳ انرژی و پایداری اقتصادی

۱.۱۱.۱۳ اصلاح یارانه انرژی

«یارانه انرژی در ایران معادل کل بودجه بهداشت و آموزش است. این پول عمدتاً به ثروتمندان می‌رسد که مصرف بیشتری دارند. اصلاح یارانه‌ها هم عدالت است، هم کارایی.»

– صندوق بین‌المللی پول، گزارش یارانه انرژی، ۲۰۲۳

اصول اصلاح یارانه انرژی:

۱. تدریجی: افزایش قیمت در ۵ سال، نه یک‌شبیه

جدول ۱۹.۱۳: یارانه‌های انرژی و برنامه اصلاح

حامل	قیمت فعلی	یارانه سالانه	هدف سال ۵
بنزین (لیتر)	۳۰ میلیارد \$	۳۰۰۰،۵۰ تومن	قیمت منطقه‌ای
گازوئیل (لیتر)	۲۰ میلیارد \$	۴۵۰۰،۱۰ تومن	قیمت منطقه‌ای
گاز طبیعی (م³)	۱۵ میلیارد \$	۱۵۰۰ تومن	تدريجي
برق (کیلووات)	۱۵ میلیارد \$	۵۰۰ تومن	تدريجي
مجموع یارانه انرژی			۹۰ میلیارد \$/سال

۱. جبرانی: یارانه نقدی به دهکهای

۲. صنعتی: قیمت‌های متفاوت برای صنایع (دوره انتقال)

۳. حمل و نقل عمومی: سوبسید برای اتوبوس و مترو

۴. شفاف: نشاندادن هزینه واقعی به مردم

۲.۱۱.۱۳ سرمایه‌گذاری در انرژی‌های تجدیدپذیر

جدول ۲۰.۱۳: برنامه سرمایه‌گذاری در انرژی تجدیدپذیر

منبع	ظرفیت فعلی (GW)	سال ۵	سال ۱۰	سرمایه‌گذاری
خورشیدی	۱	۱۵	۵۰	۵۰ میلیارد \$
بادی	۵.۰	۵	۲۰	۲۵ میلیارد \$
برق‌آبی	۱۲	۱۴	۱۶	۱۰ میلیارد \$
سایر (زمین‌گرمایی، زیست‌توده)	۱.۰	۱	۴	۵ میلیارد \$
مجموع تجدیدپذیر			۹۰ میلیارد \$	%۵۰
سهم از تولید برق			%۸	%۲۵

۱۲.۱۳ مسکن و زمین

۱.۱۲.۱۳ بحران مسکن

جدول ۲۱.۱۳: شاخص‌های بحران مسکن در ایران

شاخص	ایران	استاندارد جهانی	توضیح
نسبت قیمت مسکن به درآمد	۳۰-۲۵	۵-۳	بحرانی
نرخ مالکیت مسکن	%۶۵	%۶۵	قابل قبول
متراز سرانه مسکن	۲۵ م²	۴۰ م²	پایین
واحدهای خالی	۵.۲ میلیون	—	سوداگری
کمبود سالانه مسکن	۷۰۰،۰۰۰ واحد	—	تولید ناکافی

۲.۱۲.۱۳ برنامه جامع مسکن

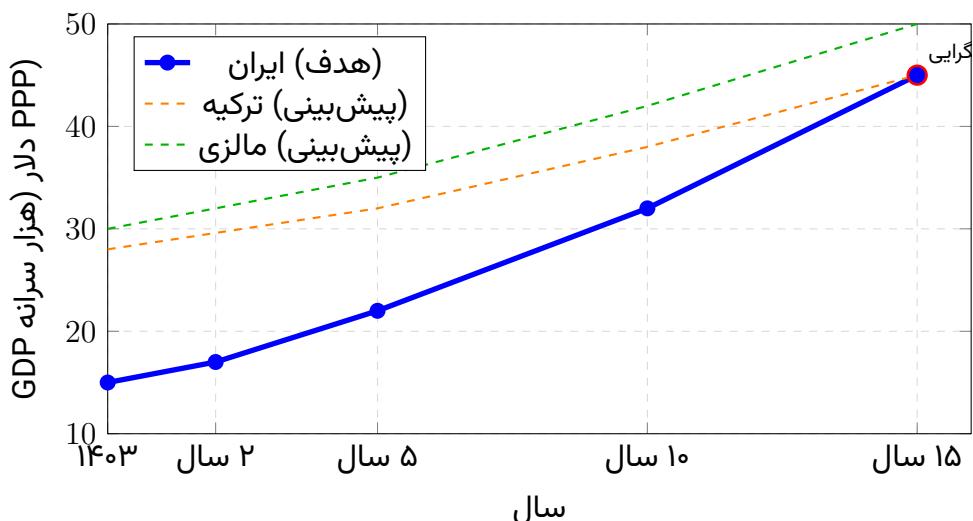
جدول ۲۲.۱۳: برنامه جامع مسکن ملی

محور	اقدام	هدف کمی
عرضه زمین	آزادسازی زمین‌های دولتی برای ۱۰۰،۰۰۰ هکتار در ۵ سال	مسکن
مالیات	مالیات ۲٪ بر خانه‌های خالی و کاهش سوداگری دوم به بعد	پروژه ملی ساخت مسکن ارزان
تسهیلات	۱ میلیون واحد/سال وام مسکن بلندمدت با نرخ ۲۰٪ واقعی تورم	۱ میلیون واحد/سال
اجاره	همایت از مستأجريان، یارانه ۲ میلیون خانوار اجاره	مسکن اجتماعی ساخت مسکن استیجاری دولتی ۵۰۰،۰۰۰ واحد در ۱۰ سال

۱۳.۱۴ شاخص‌های کلیدی و اهداف

جدول ۲۳.۱۴: شاخص‌های کلیدی اقتصادی و اهداف ۱۵ ساله

شاخص	۱۱۶۰۳	۱۱۵	س۵	س۱۰	س۱۵
رشد GDP (%)	۲	۷	۵	۶	۵
تورم (%)	۵۰	۱۵	۷	۴	۲
بیکاری (%)	۱۲	۱۰	۸	۶	۵
PPP (\$K) سرانه GDP	۱۵	۱۷	۲۲	۳۲	۴۵
صادرات (میلیارد \$)	۸۷	۱۱۰	۱۵۸	۲۴۵	۳۰۰
FDI سالانه (میلیارد \$)	۱	۵	۲۵	۵۰	۶۰
نسبت مالیات/GDP (%)	۷	۹	۱۲	۱۶	۱۸
سهم نفت از بودجه (%)	۳۵	۳۰	۲۲	۱۵	۱۰
رتبه فساد (CPI)	۱۴۹	۱۲۰	۸۵	۶۰	۴۵
رتبه کسبوکار	۱۲۷	۹۰	۵۰	۳۵	۲۵

شکل ۱۳: مسیر رشد GDP سرانه ایران در مقایسه با کشورهای مشابه

۱۴.۱۳ ریسک‌ها و سناریوهای اقتصادی

جدول ۱۴.۱۳: ریسک‌های اصلی برنامه اقتصادی و راهکارها

ریسک	احتمال	راهکار کاهش
شکست مذاکرات رفع تحریم متوسط هوشمند	بالا	مقاومت گروههای ذی نفع بحران مالی جهانی
ائتلاف‌سازی، جبران بازندگان صندوق ذخیره، تنوع صادرات	متوسط	ناآرامی اجتماعی از اصلاحات فرار سرمایه و مغزها
تدویج، حمایت از آسیب‌پذیران ثبات، فرصت، کیفیت زندگی	متوسط بالا	سقوط قیمت نفت
تنوع‌بخشی سریع‌تر، صندوق ذخیره	متوسط	ذخیره

۱.۱۴.۱۳ سه سناریوی اقتصادی

جدول ۱۵.۱۳: سه سناریوی اقتصادی برای ایران در سال ۱۵

شاخص	خوب‌بینانه	محتمل	بدینانه
GDP سرانه	۰۰۰,۵۵\$	۰۰۰,۴۵\$	۰۰۰,۳۰\$
تورم	%۱	%۳	%۱۰
بیکاری	%۳	%۵	%۱۰
رتبه فساد	۳۰	۴۵	۸۰
FDI سالانه	\$۸۰	\$۶۰	\$۲۰ میلیارد
سهم نفت از صادرات	%۱۰	%۲۰	%۴۰
احتمال	%۲۰	%۵۵	%۲۵

۱۵.۱۳ جمع‌بندی: اقتصادی که برای همه کار می‌کند

الگو و درس

پیام کلیدی فصل

بازسازی اقتصادی ایران ممکن است – اگر این اصول رعایت شود:

- **اولویت رفع تحریم:** بدون اتصال به اقتصاد جهانی، رشد پایدار ممکن نیست
- **ثبات اقتصاد کلان:** کنترل تورم و ثبات ارزی، پیش‌شرط هر کاری
- **اصلاحات ساختاری:** بدون تغییر نهادها، رشد موقتی خواهد بود
- **تنوع‌بخشی:** رهایی از نفرین نفت با توسعه گردشگری، فناوری، صنایع
- **مبارزه با فساد:** فساد بزرگ‌ترین مانع توسعه است
- **عدالت:** رشد باید شامل همه شود، نه فقط ثروتمندان
- **آبادانی ملموس:** مردم باید بهبود را در زندگی روزمره احساس کنند

هدف: اقتصادی که برای همه ایرانیان کار می‌کند – پویا، عادلانه، پایدار.

«اقتصاد خوب همیشه به سیاست خوب نیاز دارد. بدون ثبات سیاسی، حاکمیت قانون، و نهادهای کارآمد، هیچ سیاست اقتصادی موفق نخواهد شد. بر عکس، اقتصاد بیمار دموکراسی را تضعیف می‌کند. اقتصاد و سیاست دو روی یک سکه‌اند.»

– نویسنده

منابع فصل سیزدهم

- Business. Crown Fail. Nations Why .(۲۰۱۲) A. J. Robinson, & D., Acemoglu, •
Uni- Cambridge Development. and Democracy .(۲۰۰۰) al. et A. Przeworski, •
Press. versity
University Princeton Recipes. Many Economics, One .(۲۰۰۷) D. Rodrik, •
Press.
Norton. W.W. Discontents. Its and Globalization .(۲۰۰۲) E. J. Stiglitz, •
Report. Business Doing .(۲۰۲۳) Bank. World •
Outlook. Economic World .(۲۰۲۳) IMF. •
Report. Subsidies Energy .(۲۰۲۳) IMF. •
Index. Perceptions Corruption .(۲۰۲۳) International. Transparency •
Report. Investment World .(۲۰۲۳) UNCTAD. •
Statistics. Trade .(۲۰۲۳) WTO. •
• بانک مرکزی ایران. (۱۴۰۲). گزارش اقتصادی و ترازنامه.
• مرکز پژوهش‌های مجلس. (۱۴۰۲). گزارش‌های اقتصادی.

فصل ۱۳. بازسازی اقتصادی و رهایی از تحریم

- صندوق بین‌المللی پول. (۱۴۰۲). گزارش ماده چهار ایران.
- مرکز آمار ایران. (۱۴۰۲). حساب‌های ملی و شاخص‌های اقتصادی.

۱۴ فصل

بحران آب و محیط زیست: چالش حیاتی

ایران با بحران زیست‌محیطی چندلایه مواجه است: کسری آب سالانه ۲۰-۱۵ میلیارد مترمکعب، خشکشدن دریاچه‌ها و تالاب‌ها (ارومیه، هامون، گاوخونی)، فرونشست زمین در $+300$ دشت، ریزگردها، آلودگی هوای شهرها، و تخریب جنگل‌ها. بدون حل بحران آب، نه توسعه پایدار ممکن است نه ثبات اجتماعی. این فصل راهبرد جامعی برای مدیریت بحران ارائه می‌دهد: مدیریت تقاضا (کاهش $\%40$ مصرف)، افزایش عرضه پایدار (شیرینسازی، بازیافت)، حکمرانی نوین آب، و انتقال به اقتصاد سبز. شعار: «هر قطره آب، هر نفس پاک – حق نسل‌های آینده».

۱.۱۴ مقدمه: بحرانی که انکارش دیگر ممکن نیست

«جنگ‌های آینده خاورمیانه بر سر آب خواهد بود، نه نفت. ایران در خط مقدم این بحران قرار دارد. اگر امروز اقدام نکنیم، فردا بسیار دیر خواهد بود.»

– ایزمائیل سراج‌الدین، معاون سابق بانک جهانی، ۱۹۹۵

بحران آب و محیط زیست تنها یک مسئله فنی نیست – یک **بحران امنیت ملی** است. خشکسالی‌های پیاپی، مهاجرت روستاییان، تنش‌های بین‌استانی بر سر آب، و ناآرامی‌های اجتماعی همه ریشه در همین بحران دارند. دموکراسی آینده ایران بدون حل این بحران پایدار نخواهد بود.

۱.۱.۱۴ چرا این موضوع اولویت است؟

۲.۱۴ تشخیص: ابعاد بحران زیستمحیطی

۱.۲.۱۴ بحران آب: اعداد و ارقام

جدول ۱.۱۴: شاخص‌های کلیدی بحران آب در ایران

ردیف	شاخص بحران	مقدار	وضعیت
۱	منابع آب تجدیدپذیر سالانه	Bm^3 ۱۳۰	کاهشی
۲	صرف سالانه آب	۱۰۰-۹۵	بحرانی
۳	کسری سالانه مخازن	Bm^3 ۲۰-۱۵	بحرانی
۴	سرانه آب تجدیدپذیر	m^3 ۵۰۰,۱	پایین
۵	افت سالانه سفره‌ها	۳-۱ متر	خطرناک
۶	دشت‌های ممنوعه	% ۵۷	% ۵۷ از ۳۵۰
۷	راندمان آبیاری کشاورزی	% ۴۰-۳۵	ضعیف
۸	سهم کشاورزی از صرف	% ۹۲	نامتعادل

۲.۲.۱۴ توزیع مصرف آب

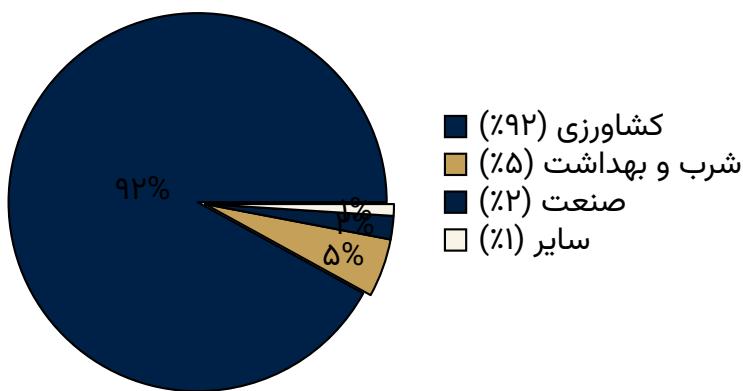
۳.۲.۱۴ خشک شدن منابع آبی

هشدار

هشدار: فاجعه دریاچه ارومیه

دریاچه ارومیه زمانی بزرگ‌ترین دریاچه داخلی خاورمیانه بود:

- کاهش حجم: از ۳۰ میلیارد مترمکعب به ۳ میلیارد (۹۰٪ کاهش)

شکل ۲.۱۴: توزیع مصرف آب در ایران

جدول ۲.۱۴: وضعیت دریاچه‌ها و تالاب‌های اصلی ایران

منبع آبی	واسعت اولیه	وضعیت فعلی	کاهش	
درباره ارومیه	۵۰۰،۵	%۸۰	در آستانه نابودی	
همون	۴۰۰،۴	+%۹۰	خشک شده	
گاوخونی	۴۷۰	%۱۰۰	خشک شده	
بختگان	۶۵۰	%۹۲	تقريباً خشک	
انزلی	۴۵۰	%۶۰	در خطر جدی	
هورالعظیم	۵۰۰،۳	%۸۳	بحرانی	

- کاهش سطح: از ۵۰۰ کیلومتر مربع به کمتر از ۱۰۰ کیلومتر مربع
 - علل: سدسازی بی‌رویه، کشاورزی پرآب، تغییر اقلیم
 - پیامدها: طوفان نمک، تهدید سلامت ۱۴ میلیون نفر، نابودی اکوسیستم
 - هشدار: بدون اقدام فوری، طی ۱۰ سال کاملًا خشک می‌شود
- اهمیت: احیای ارومیه نماد تعهد نظام جدید به محیط زیست است.

۴.۲.۱۴ فرونشت زمین

جدول ۳.۱۴: فرونشت زمین در دشت‌های بحرانی

دشت / منطقه	نرخ سالانه (cm)	پیامدهای استراتژیک
دشت رفسنجان	۳۰-۲۵	شکاف زمین و تخریب زیرساخت
جنوب تهران	۳۶-۲۵	تهدید جدی برای خطوط مترو
دشت مشهد	۲۰-۱۵	خطر برای زیرساخت‌های شهری
اصفهان	۱۵-۱۰	آسیب به میراث تاریخی و تمدنی
کرمان	۳۰-۲۰	تخرب کامل اراضی کشاورزی

۵.۲.۱۴ آلودگی هوا

جدول ۴.۱۴: وضعیت آلودگی هوا در کلان شهرها

کلان شهر	میانگین ۵.۲PM	تلفات مستقیم روزهای ناسالم/سال	بحرانی
اهواز	+۸۰	+۳۰۰	
تهران	۳۵	+۲۵۰	+۰۰۰,۲۵
اصفهان	۳۲	۲۲۰	+۰۰۰,۸
تبریز	۲۸	۱۸۰	+۰۰۰,۵
مشهد	۲۵	۱۵۰	+۰۰۰,۶

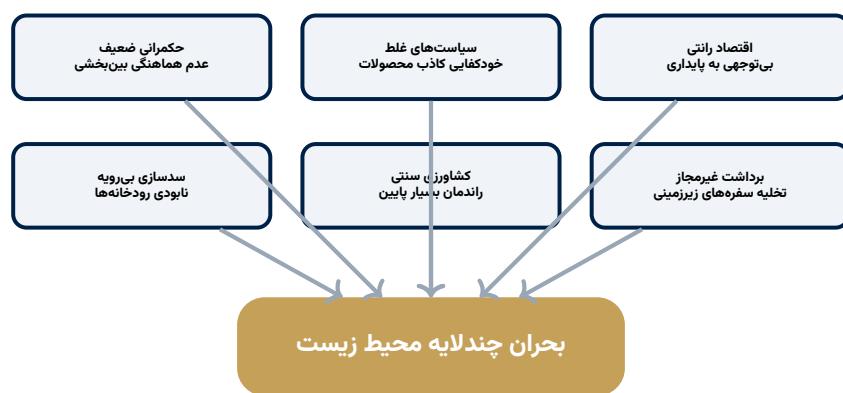
۶.۲.۱۴ سایر بحران‌های زیست‌محیطی

جدول ۵.۱۴: سایر چالش‌های زیست‌محیطی ایران

چالش کلیدی	شدت	شرح مختصر بحران
ریزگردهای منطقه	بحارانی	منشأ داخلی و خارجی در خوزستان و سیستان
تخربی جنگل‌ها	بالا	کاهش ۳۰٪ جنگل‌های هیرکانی در نیم قرن
فرسایش خاک	بالا	فرسایش ۲ میلیارد تن خاک حاصلخیز در سال
بیابان‌زایی	بالا	پیشروی کویر در ۱۰٪ کل مساحت کشور
پسماند شهری	بالا	بازیافت زیر ۱۰٪ و دفن غیربهداشتی در شمال

۳.۱۴ علل ریشه‌ای بحران

ریشه‌های ساختاری بحران آب و محیط زیست

شکل ۲.۱۴: نمودار علل ساختاری و مستقیم بحران‌های زیست‌محیطی

«بحران آب ایران بیش از آنکه بحران طبیعی باشد، بحران مدیریت است. با همین میزان بارندگی، کشورهایی مثل اسرائیل و استرالیا وضعیت بهتری دارند. مشکل در سیاست‌ها و نهادهای است.»

– کاوه مدنی، محقق محیط زیست، ۲۰۱۴

۴.۱۴ استراتژی جامع مدیریت آب

۱۵ سال تا پایدار تعادل آب: جامع استراتژی

شکل ۳.۱۴: چهار ستون استراتژی جامع مدیریت آب

۵.۱۴ ستون اول: مدیریت تقاضا

۱.۵.۱۴ اصلاح بخش کشاورزی

کشاورزی با ۹۲٪ مصرف آب، کلید حل بحران است.

جدول ۶.۱۴: برنامه کاهش مصرف آب کشاورزی

راهکار	توضیح	اقدامات	پتانسیل صرفه‌جویی
آبیاری نوین	قطرهای، بارانی	۳۰ میلیارد م³	پوشش ۱۰۰٪ در ۱۰ سال
تغییر الگوی کشت	حذف محصولات پرآب	۱۵ میلیارد م³	ممنوعیت برنج در کویر
کاهش سطح زیرکشت	تناسب با آب موجود	۱۰ میلیارد م³	خروج زمین‌های نامناسب
کشت گلخانه‌ای	صرف ۱۰٪ آب مزرعه	۵ میلیارد م³	۱۰۰،۰۰۰ هکتار گلخانه
مجموع صرفه‌جویی کشاورزی			۵۰ میلیارد م³

الگو و درس

الگوی موفق: اسرائیل – انقلاب آب

اسرائیل با بارش کمتر از ایران، به خودکفایی آب رسیده است:

- آبیاری قطره‌ای: ۹۰٪ کشاورزی – اختصار اسرائیلی
- بازیافت فاضلاب: ۸۵٪ فاضلاب بازیافت و استفاده مجدد
- شیرینسازی: ۷۰٪ آب شرب از شیرینسازی
- قیمت‌گذاری: قیمت واقعی آب
- نتیجه: صادرکننده محصولات کشاورزی با آب کمتر
- درس: مدیریت، نه فقط منابع، تعیین‌کننده است

۲.۵.۱۴ قیمت‌گذاری واقعی آب

جدول ۷.۱۴: اصلاح قیمت‌گذاری آب در فازهای گذار

بخش مصرف	قیمت فعلی	هدف س.۱۰	مکانیزم حمایتی
کشاورزی استراتژیک	۵۰۰ ریال	۵۰۰,۵ ریال	یارانه هوشمند نوسازی سیستم
صنعت و معدن	۵۰۰,۵ ریال	۵۰۰,۲۵ ریال	قیمت واقعی بازار
خانگی (الگوی مصرف)	۳۰۰,۳ ریال	۵۰۰,۸ ریال	سهمیه پایه ارزان قیمت
خانگی (پرمصرف)	۱۰۰,۱۰ ریال	۵۰۰,۵۰ ریال	نرخ تنبیه‌ی و بازدارنده

اصول قیمت‌گذاری:

- پلکانی: مصرف بیشتر = قیمت بالاتر
- حمایت از مصرف پایه: سهمیه ارزان برای نیاز اساسی
- تدریجی: افزایش در ۵ سال
- بازتوزیع: درآمد صرف کارآمدسازی و حمایت از فقرا

۳.۵.۱۴ کاهش مصرف شهری و صنعتی

جدول ۸.۱۴: برنامه کاهش مصرف آب شهری و صنعتی

راهکار عملیاتی	شرح اقدام اجرایی	هدف (MCM)
نوسازی لوله‌ها	کاهش تلفات شبکه توزیع در شهرها	۱,۵۰۰
لوامن کم‌صرف	توزیع شیرآلات و تجهیزات هوشمند	۰,۵۰۰
بازیافت صنعتی	چرخه بسته‌آب در کارخانجات بزرگ	۰,۵۰۰
فضای سبز بومی	جایگزینی چمن با گیاهان مقاوم	۰,۳۰۰

۶.۱۴ ستون دوم: افزایش عرضه پایدار

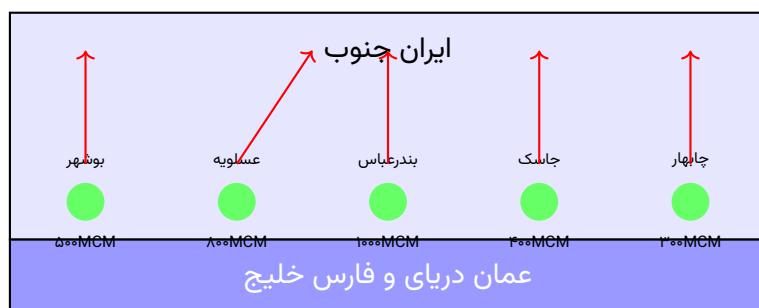
۱.۶.۱۴ منابع جدید آب

جدول ۹.۱۴: برنامه افزایش عرضه آب پایدار

منبع	فعلی (میلیارد م³)	هدف سه	سرمایه‌گذاری	توضیح
شیرینسازی دریا	۵.۰	۵	۲۵ میلیارد \$	خليج فارس و عمان
بازیافت فاضلاب	۱	۸	۱۵ میلیارد \$	استفاده در کشاورزی
جمع‌آوری باران	۱.۰	۲	۵ میلیارد \$	سازه‌های ذخیره
کاهش تبخیر	—	۲	۳ میلیارد \$	پوشش کانال‌ها
تغذیه مصنوعی	۱	۳	۵ میلیارد \$	احیای سفره‌ها
مجموع افزایش عرضه		۲۰ میلیارد م³	۵۳ میلیارد \$	

۲.۶.۱۴ شیرینسازی آب دریا

/سال ۳ میلیارد ۵ هدف: – ساحلی شیرینسازی شبکه

(MCM) سال در مترمکعب میلیون به ظرفیت

شکل ۴.۱۴: طرح شبکه شیرینسازی آب دریا

جدول ۱۰.۱۴: پروژه‌های کلان شیرینسازی

پروژه	ظرفیت (سال/MCM)	سرمایه (میلیارد \$)	منطقه خدمات	زمان
بندرعباس-کرمان	۵۰۰،۱	۸	کرمان، یزد	سال ۶-۲
عسلویه-فارس	۸۰۰	۶	شیراز، فارس	سال ۵-۲
بوشهر-خوزستان	۵۰۰	۴	بوشهر، خوزستان	سال ۶-۳
چابهار-بلوچستان	۳۰۰	۵.۲	سیستان و بلوچستان	سال ۵-۲
جاسک-هرمزگان	۴۰۰	۳	هرمزگان	سال ۶-۳
مجموع فاز اول		۵۰۲۳		

جدول ۱۱.۱۴: برنامه بازیافت فاضلاب

۱۰ هدف سال	۹ شاخص فعلی	۸ هدف سال	۷ پوشش شبکه فاضلاب شهری
%۹۵	%۷۵	%۵۰	تصفیه فاضلاب
%۹۰	%۷۰	%۴۰	بازیافت و استفاده مجدد
%۸۰	%۵۰	%۱۵	حجم بازیافته (میلیارد م³)
۸	۴	۱	

۳.۶.۱۴ بازیافت فاضلاب

۷.۱۴ ستون سوم: حکمرانی نوین آب

۱.۷.۱۴ اصلاح ساختار نهادی

نهادهای

مشکل فعلی: حکمرانی چندپاره و ناکارآمد

مدیریت آب در ایران بین نهادهای متعدد تقسیم شده:

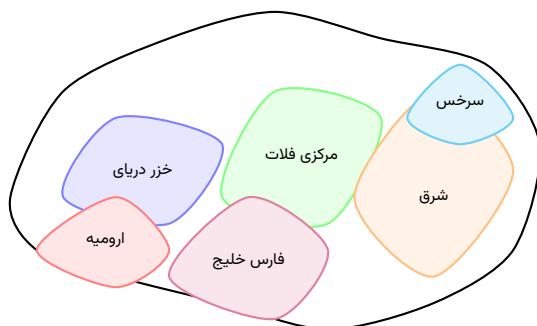
- ۰ وزارت نیرو: آب شرب و صنعت
 - ۰ وزارت جهاد کشاورزی: آب کشاورزی
 - ۰ سازمان محیط زیست: حفاظت منابع (بدون قدرت)
 - ۰ استانداری‌ها: مدیریت محلی
 - ۰ شرکت‌های آب منطقه‌ای: اجرایی
- نتیجه: تضاد منافع، عدم هماهنگی، غلبه مصرف بر حفاظت

جدول ۱۲.۱۴: ساختار پیشنهادی حکمرانی آب

نهاد وظیفه	ویژگی‌ها
شورای عالی آب	سیاستگذاری کلان
سازمان ملی آب	تنظیمگری و نظارت
شرکت‌های حوضه آبریز	مدیریت اجرایی حوضه
شوراهای محلی آب	کشاورزان، شهرها، صنایع
دادگاه آب	قضات متخصص

۲.۷.۱۴ مدیریت حوضه‌ای

ایران اصلی آبریز حوضه شش

شکل ۵.۱۴: حوضه‌های آبریز اصلی ایران

جدول ۱۳.۱۴: مشخصات شش حوضه آبریز اصلی

اولویت	نام حوضه	مساحت (کم²)	جمعیت (م)	کسری آب
۱	فلات مرکزی	۳۵	۰۰۰,۸۳۰	بسیار بالا
۳	خلیج فارس و عمان	۲۰	۰۰۰,۲۳۰	متوسط
۱	دریاچه ارومیه	۶	۰۰۰,۵۲	بحاری
۴	دریای خزر	۱۵	۰۰۰,۱۷۵	کم
۲	شرق (همون و...)	۶	۰۰۰,۲۷۰	بالا
۳	مرزی (ارس، هیرمند)	۵	۰۰۰,۸۰	متوسط

۳.۷.۱۴ شفافیت و داده‌محوری

جدول ۱۴.۱۴: برنامه شفافیت داده‌های آب

اقدام	توضیح	زمان‌بندی
پایگاه ملی آب	داده‌های لحظه‌ای سفره‌ها، سال ۱-۲	سدها، مصرف
کنتور هوشمند	همه چاهها و مصرفکنندگان سال ۵-۲	پرگ
گزارش سالانه آب	وضعیت هر حوضه، عمومی سال +۱	نقشه آنلاین خشکسالی
حسابداری آب	پایش لحظه‌ای با ماهواره سال ۲-۱	ترازنامه آب هر استان سال ۳-۲

جدول ۱۵.۱۴: برنامه ۱۰ ساله احیای دریاچه ارومیه

مرحله اقدام	زمان	اثر (میلیارد م³)
۱ کاهش ۱۴٪ مصرف کشاورزی حوضه	سال ۱-۵	۰.۲
۲ آزادسازی حقابه ریست محیطی از سدها	سال ۱-۳	۰.۱
۳ توقف پروژه‌های انتقال آب از حوضه	فوری	۰.۰
۴ بازیافت فاضلاب تبریز و ارومیه	سال ۵-۲	۳.۰
۵ جمع‌آوری رواناب‌ها	سال ۷-۳	۲.۰
مجموع آب اضافی برای دریاچه		۵.۴ میلیارد م³
رساندن حجم دریاچه به ۱۵ میلیارد م³ (نصف ظرفیت اصلی)		هدف

۸.۱۴ ستون چهارم: احیای اکوسیستم‌ها

۱.۸.۱۴ برنامه احیای دریاچه ارومیه

الگو و درس

الگوی موفق: احیای دریای آرال

قزاقستان موفق شد بخش شمالی دریای آرال را احیا کند:

- ۰ ساخت سد کوکارال برای جداسازی و حفظ بخش شمالی
- ۰ کاهش مصرف آب کشاورزی در حوضه
- ۰ نتیجه: افزایش سطح آب از ۳۸ به ۴۲ متر
- ۰ بازگشت ماهیگیری و معیشت محلی
- ۰ درس: احیا ممکن است – اگر اراده باشد

۲.۸.۱۴ احیای سایر اکوسیستم‌ها

۹.۱۴ تغییرات اقلیمی و سازگاری

«ایران یکی از آسیب‌پذیرترین کشورها در برابر تغییرات اقلیمی است. پیش‌بینی‌ها نشان می‌دهد تا ۲۰۵۰ دما ۴-۲ درجه افزایش و بارش ۲۰-۳۰٪ کاهش خواهد یافت. آنچه امروز بحران است، فردا فاجعه خواهد بود – اگر اقدام نکنیم.»

جدول ۱۶.۱۴: برنامه احیای تالاب‌ها و رودخانه‌ها

اکوسیستم	اقدامات کلیدی	سرمایه‌گذاری	زمان
هامون	مذاکره با افغانستان، کاهش مصرف داخلی	۲ میلیارد \$	۱۰-۱ سال
زاینده‌رود	تعادل‌بخشی، حقا به گاوخونی	۵.۱ میلیارد \$	۷-۱ سال
هورالعظیم	رهاسازی آب، مذاکره با عراق	۱ میلیارد \$	۵-۱ سال
تلاب انزلی	تصفیه ورودی‌ها، لاروبی	۵.۰ میلیارد \$	۵-۲ سال
جنگل‌های هیرکانی	توقف تخریب، احیای ۰۰۰،۵۰۰ هکتار	۳ میلیارد \$	۱۵-۱ سال
کارون	پاکسازی، تنظیم رهاسازی سدها	۱ میلیارد \$	۷-۲ سال

۱.۹.۱۴ پیش‌بینی‌های اقلیمی برای ایران

جدول ۱۷.۱۴: پیش‌بینی تغییرات اقلیمی در ایران

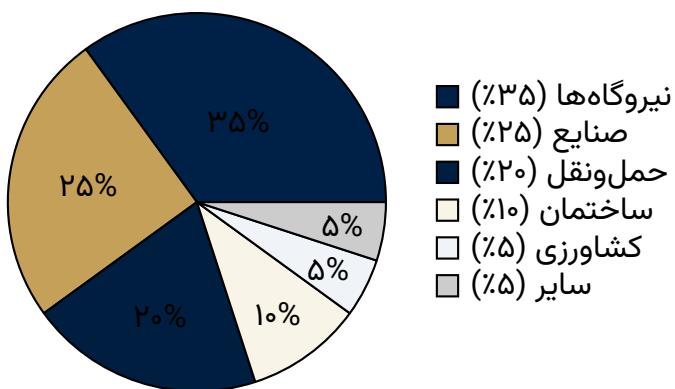
شاخص	۲۰۳۰	۲۰۵۰	۲۰۷۰
افزایش دما (درجه سانتی‌گراد)	۵.۱-۱	۳-۲	۵.۴-۳
کاهش بارش (درصد)	۱۰-۵	۲۵-۱۵	۳۵-۲۰
کاهش رواناب (درصد)	۲۰-۱۰	۴۰-۲۵	۵۵-۳۵
افزایش تبخیر (درصد)	۱۰-۵	۲۵-۱۵	۴۰-۲۵
روزهای گرم فرین (بیش از ۴۰° روز/سال)	۳۰+۵۰+۷۰+روز	۳۰+روز	۳۵-۳۰

جدول ۱۸.۱۴: اقدامات سازگاری با تغییرات اقلیمی

بخش	اقدامات سازگاری	سرمایه‌گذاری
کشاورزی	ارقام مقاوم به خشکی، کشت ۱۰ میلیارد \$	زودرس، بیمه اقلیمی
شهری	خنکسازی سبز، ساختمان ۱۵ میلیارد \$	کم‌صرف، سایه‌بان
آب	ذخیره‌سازی بیشتر، شیرین‌سازی، ۳۰ میلیارد \$	بازیافت
سلامت	سیستم هشدار گرما، مراقبت از ۵ میلیارد \$	سالمندان
زیرساخت	مقاوم‌سازی در برابر سیل و ۲۰ میلیارد \$	خشکسالی
اکوسیستم	کریدورهای حیات‌وحش، مناطق ۵ میلیارد \$	حفظ شده

جدول ۱۹.۱۴: پروفایل انتشار گازهای گلخانه‌ای ایران

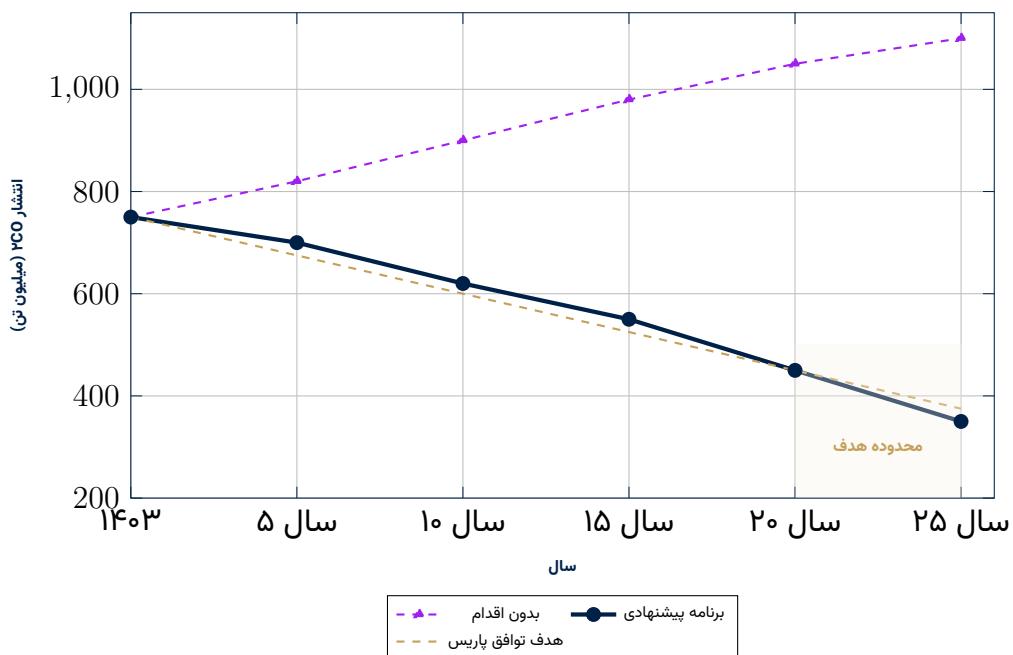
شاخص	مقدار	رتبه جهانی	توضیح
کل انتشار ۲۰۰	۷۵۰ میلیون تن/سال	۸	یکی از بزرگ‌ترین منتشرکنندگان
انتشار سرانه	۵.۸ تن/نفر/سال	بالا	دو برابر میانگین جهانی
سهم از انتشار جهانی	%۸.۱	—	با ۱.۱٪ جمعیت جهان
رشد انتشار	%۳ سال	—	نیاز به کاهش
سهم انرژی از انتشار	%۷۵	—	نفت و گاز

شکل ۶.۱۴: سهم بخش‌های مختلف از انتشار گازهای گلخانه‌ای

جدول ۲۰.۱۴: اهداف کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای

سال ۱۵	سال ۵	سال ۱	۱۴۰۳	شاخص تحول
۳۵۰	۵۵۰	۷۰۰	۷۵۰	انتشار کل (میلیون تن)
۵.۳	۵.۵	۵.۷	۵.۸	انتشار سرانه (تن)
%۸۰	%۵۰	%۲۰	%۸	سهم تجدیدپذیر
%۹۵	%۶۰	%۱۵	%۱	خودرو برقی (سهم)
%۶۰+	%۴۰+	%۱۵+	مبداً	کارایی انرژی

شکل ۷.۱۴: مسیر پیش‌بینی شده کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای

جدول ۲۱.۱۴: برنامه جامع انتقال انرژی

بخش تحول	اقدامات کلیدی استراتژیک	سرمایه	نتیجه ۲۵
نیروگاه‌ها	احداث ۶۰ گیگاوات خورشیدی و بادی	\$B ۸۰	%۸۰ تجدیدپذیر
حمل و نقل	برقی‌سازی و توسعه مترو/قطارهای سریع	\$B ۴۰	%۵۰ کاهش آلاند
صنایع بزرگ	هیدروژن سبز و کارایی انرژی	\$B ۳۰	%۴۰ صرفه‌جویی
ساختمان‌ها	عایق‌بندی و سیستم‌های نوین	\$B ۲۰	%۳۰ کاهش تقاضا
نشت متان	توقف کامل فلرینگ و نشت‌های گازی	\$B ۱۰	%۵۰ کاهش متان

جدول ۲۲.۱۴: برنامه جامع کاهش آلودگی هوای شهرها

منبع آلاینده	اقدامات کلیدی تحولی	هدف کاهش
خودروها	خروج ۵ میلیون فرسوده و استاندارد یورو ۶	%۵۰
موتورسیکلت	برقی سازی کامل ناوگان در کلان شهرها	%۸۰
صنایع و نیروگاه	فیلتراسیون اجباری و سوخت پاک	%۶۰
ساختمانها	نو سازی سیستم های گرمایشی و عایق	%۳۰

جدول ۲۳.۱۴: اهداف کیفیت هوای کلان شهرها (PM_{۲.۵})

کلان شهر	۱۴۰۳	سال ۵	سال ۱۵	WHO
اهواز	۸۰	۴۰	۲۰	۵
تهران	۳۵	۲۰	۱۰	۵
اصفهان	۳۲	۱۸	۱۰	۵
تبریز	۲۸	۱۵	۸	۵
مشهد	۲۵	۱۵	۸	۵

۲.۹.۱۴ استراتژی سازگاری

۱۰.۱۴ کاهش انتشار و انتقال انرژی

۱.۱۰.۱۴ وضعیت فعلی انتشار

۲.۱۰.۱۴ منابع انتشار

۳.۱۰.۱۴ اهداف کاهش انتشار

۴.۱۰.۱۴ برنامه انتقال انرژی

۱۱.۱۴ هوای پاک: حق شهروندان

۱.۱۱.۱۴ برنامه هوای پاک شهرها

الگو و درس

الگوی موفق: پکن – از آلوده ترین به بهبود چشمگیر

پکن در یک دهه آلودگی هوا را به شدت کاهش داد:

- ۲۰۱۳: ۵.۲PM میانگین ۸۹ – یکی از آلوده ترین شهرهای جهان

- ۲۰۲۳: ۵.۲PM میانگین ۳۲ – کاهش ۶۴٪

- اقدامات: بستن نیروگاه های زغالی، محدودیت خودرو، صنایع پاک

- سرمايه گذاري: ۱۲۰ ميليارد دلار در ۱۵ سال

- درس: با اراده سیاسی و سرمایه‌گذاری، بهبود ممکن است

۱۲.۱۴ حفاظت از تنوع زیستی

۱.۱۲.۱۴ ژروت زیستی ایران

جدول ۲۴.۱۴: تنوع زیستی و گونه‌های در خطر ایران

گروه گونه‌ها	تعداد گونه	بومی ایران	نمونه گونه در خطر
پستانداران	۱۹۵	۱۲	یوزپلنگ آسیایی
پرندگان	۵۲۷	۵	میش مرغ و هوبره
خرندها	۲۴۰	۵۵	لاکپشت‌های دریایی
ماهیان	۲۲۰	۶۰	ماهیان خاویاری
گیاهان	+۰۰۰,۸	۷۰۰,۱	گونه‌های نادر دارویی

۲.۱۲.۱۴ برنامه حفاظت از حیات‌وحش

جدول ۲۵.۱۴: برنامه جامع حفاظت از تنوع زیستی

محور حفاظتی	شرح پروژه کلیدی	هدف ۲۵ ساله
مناطق حفاظت شده	ارتفاع مساحت از ۱۰٪ به ۱۸٪	۱۵ M هکتار جدید
کریدور حیات‌وحش	اتصال جزایر زیستگاهی به هم	۲۰ کریدور امن
مبازه با شکار	محیط‌بانی هوشمند و پهپادی	۸۰ کاهش تخلف
احیای گونه‌ها	نجات یوزپلنگ و شیر ایرانی	پایداری جمعیت

۱۳.۱۴ اقتصاد سبز و مشاغل جدید

«انتقال به اقتصاد سبز تهدید نیست، فرصت است. مطالعات نشان می‌دهد سرمایه‌گذاری در انرژی‌های تجدیدپذیر، ۳ برابر بیشتر از سوخت‌های فسیلی شغل ایجاد می‌کند.»

– آژانس بین‌المللی انرژی‌های تجدیدپذیر، (IRENA) ۲۰۲۳

جدول ۲۶.۱۴: پتانسیل اشتغال‌زاوی اقتصاد سبز

بخش	شغل فعلی (هزار)	هدف س.۱۰	نوع مشاغل
نصب، تعمیر، تولید پنل	۳۰۰	۲۰	انرژی خورشیدی
نصب، نگهداری توربین	۸۰	۵	انرژی بادی
تولید، شارژ، باتری	۲۰۰	۱۰	خودروهای برقی
جمع‌آوری، فرآوری	۲۵۰	۵۰	بازیافت و پسماند
تولید، گواهی، بازاریابی	۲۰۰	۳۰	کشاورزی ارگانیک
معماری، عایق، سیستم‌ها	۱۵۰	۲۰	ساختمان سبز
راهنمایی، اقامتگاه، حفاظت	۳۰۰	۵۰	اکوتوریسم
مهندسی، اپراتوری	۱۵۰	۳۰	آب (شیرین‌سازی، بازیافت)
۴.۱ میلیون شغل جدید	۶۳۰،۱	۲۱۵	مجموع مشاغل سبز

جدول ۲۷.۱۴: بازارهای نوین در اقتصاد سبز ایران

حوزه بازار	فعلی (\$B)	هدف س.۱۰	مزیت رقابتی
صادرات برق پاک	۵.۰	۱۰	تابش بالا و موقعیت منطقه‌ای
هیدروژن سبز	۰	۵	دسترسی به انرژی و آب دریا
گردشگری اکو	۰.۱	۱۰	تنوع اقلیمی چهارفصل
محصولات ارگانیک	۳.۰	۳	سلامت محوری و زمین مستعد
فناوری‌های آب	۵.۰	۳	تجربه انباسته در مدیریت بحران

۱.۱۳.۱۴ مشاغل سبز جدید

۲.۱۳.۱۴ فرصت‌های اقتصادی سبز

۳.۱۳.۱۴ حکمرانی زیست‌محیطی

۱.۱۴.۱۴ ضعف‌های نهادی فعلی

هشدار

مشکل: محیط زیست بدون قدرت

سازمان حفاظت محیط زیست ایران:

- بودجه ناچیز: کمتر از ۲٪ بودجه کشور
- بدون قدرت: نمی‌تواند جلوی پروژه‌های مخرب را بگیرد
- سیاسی: رئیس سازمان منصوب سیاسی
- ضعیف در اجرا: محیط‌بانان کم، تجهیزات ناکافی
- نتیجه: رشد اقتصادی همیشه بر محیط زیست ترجیح داده شده

۲.۱۴.۱۴ ساختار پیشنهادی

جدول ۲۸.۱۴: ساختار نوین حکمرانی زیستمحیطی

نهاد پیشنهادی	وظایف استراتژیک	ویژگی کلیدی
وزارت محیط زیست	سیاستگذاری کلان و مدیریت اجرا	وزیر در کابینه دولت
آژانس حفاظت دادگاه محیط زیست	تنظيمگری و صدور مجوزها رسیدگی به جرایم و تخلفات	مستقل و فنی قضات متخصص
صندوق ملی سبز	تأمین مالی پروژه‌های پایدار	بودجه اختصاصی
نیروی محیط‌بانی	حفاظت فیزیکی از عرصه‌ها	تجهیزات پیشرفته

۳.۱۴.۱۴ حقوق زیستمحیطی در قانون اساسی

جدول ۲۹.۱۴: حقوق زیستمحیطی در میثاق ملی نوین

حق بنیادین	متن پیشنهادی برای قانون اساسی
محیط زیست سالم	هر شهروند حق زندگی در محیط سالم و پایدار را دارد.
آب و حیات	دسترسی به آب کافی و سالم حق غیرقابل سلب است.
اطلاع‌رسانی	شفافیت کامل داده‌های زیستمحیطی الزامی است.
نسل‌های آینده	دولت ضامن حفظ امانت منابع برای آیندگان است.
عدالت قضایی	هرگونه تخریب محیط زیست قابل پیگرد در دادگاه است.

۱۵.۱۴ همکاری بینالمللی

۱.۱۵.۱۴ توافقات و تعهدات

جدول ۳۰.۱۴: تعهدات بینالمللی زیستمحیطی ایران

توافق‌نامه	موضوع کلیدی	هدف استراتژیک
توافق پاریس	تغییرات اقلیمی	کاهش ۵۰٪ کربن تا سال ۲۵
کنوانسیون رامسر	حفظات از تالاب‌ها	احیای کامل تالاب‌های بحرانی
تنوع زیستی	صیانت از گونه‌ها	اتمام پدیده انقراض بومی
بیابان‌زدایی	مهار کویرزایی	احیای ۱۰٪ اراضی تخریب شده

جدول ۳۱.۱۴: دیپلماسی آبی و تواوفقات منطقه‌ای

حوضه مرزی	همسایگان شریک	محور اصلی مذاکرات
هیرمند و هریرود	افغانستان	تأمین حقابه قانونی پایدار
رودخانه ارس	ترکیه و آذربایجان	مدیریت یکپارچه و کیفیت آب
اروندرود	پاکستانی و حقابه تالابها	عراق
دریای خزر	کشورهای ساحلی	حفظ اکوسيستم و رژیم حقوقی

۲.۱۵.۱۴ همکاری منطقه‌ای آب

۱۶.۱۴ تقویم اجرایی

جدول ۳۲.۱۴: نقاط عطف اجرای برنامه‌های ریاست‌جمهوری

سال	رویداد کلیدی	شاخص موفقیت استراتژیک
۱	تشکیل وزارت محیط زیست	استقرار کامل ساختار نوین
۲	فاز اول اصلاح قیمت آب	کاهش محسوس اتلاف منابع
۵	تولید ۲۰ گیگاوات برق سبز	کاهش وابستگی به فسیلی
۱۰	احیای تالاب‌های اصلی	بازگشت حیات به زیست‌بوم‌ها
۱۵	تعادل کامل ترازنامه آب	کسری صفر در منابع زیرزمینی

۱۷.۱۴ شاخص‌های پایش

جدول ۳۳.۱۴: شاخص‌های کلیدی پایش ریاست‌جمهوری (KPIs)

شاخص پایش	۱۵ س س ۱۰ س ۱۴۰۳ س ۵ س
کسری آب (میلیارد م ^۳)	۰ ۵ ۱۲ ۱۸
راندمان آبیاری (%)	۸۵ ۷۰ ۵۵ ۳۸
حجم دریاچه ارومیه (Bm^3)	۱۵ ۱۰ ۶ ۳
سهم برق تجدیدپذیر (%)	۷۰ ۵۰ ۲۰ ۸
انتشار کربن (میلیون تن)	۴۰۰ ۵۵۰ ۷۰۰ ۷۵۰
مناطق حفاظت‌شده (%)	۱۸ ۱۵ ۱۲ ۱۰

۱۸.۱۴ جمع‌بندی: سبز یا نابود

الگو و درس

پیام کلیدی فصل

بحران آب و محیط زیست ایران:

- **واقعی و فوری است:** نه تهدید آینده، بلکه بحران امروز
 - **قابل حل است:** اگر اراده سیاسی و سرمایه‌گذاری باشد
 - **نیازمند تحول است:** تغییر بنیادین در مصرف آب، انرژی، کشاورزی
 - **فرصت اقتصادی است:** ۵.۱ میلیون شغل سبز، بازارهای جدید
 - **مسئولیت بین‌نسلی است:** آنچه امروز نجات ندهیم، فردا نخواهد بود
 - **پایه ثبات سیاسی است:** بدون آب و محیط سالم، دموکراسی پایدار نخواهد بود
- شعار: «هر قطره آب، هر نفس پاک – حق ما و حق نسل‌های آینده»

«ما زمین را از نیاکان به ارث نبرده‌ایم؛ از فرزندانمان به امانت گرفته‌ایم. نسل ما آخرین نسلی است که می‌تواند فاجعه را متوقف کند – و اولین نسلی که پیامدهای آن را خواهد دید.»

– ضربالمثل بومیان آمریکا، بازخوانی برای ایران

منابع فصل چهاردهم

- Vulnerability. and Adaptation Impacts. : ۲۰۲۲ Change Climate .(۲۰۲۲) IPCC. •
 Press. University Cambridge
- looming the causing is What Iran: in management Water .(۲۰۱۴) K. Madani. •
 .۳۲۸-۳۱۵ (۱۴) Sciences, and Studies Environmental of Journal crisis?
 Econ- the and Water, Change, Climate Dry: and High .(۲۰۱۶) Bank. World •
 DC. Washington, omy.
- Food for Resources Water and Land World's the of State The .(۲۰۲۱) FAO. •
 Rome. Agriculture. and
- Dhabi. Abu Review. Annual Jobs: and Energy Renewable .(۲۰۲۳) IRENA. •
 Paris. Outlook. Energy World .(۲۰۲۳) IEA. •
- Geneva. Guidelines. Quality Air Global WHO .(۲۰۲۱) WHO. •
 Nairobi. Outlook. Environment Global .(۲۰۲۲) UNEP. •
- Science. Nova World. Muslim the in Environmentalism .(۲۰۰۲) C. R. Foltz, •
 وزارت نیرو. (۱۴۰۲). ترازنامه آب ایران.
- سازمان حفاظت محیط زیست. (۱۴۰۲). گزارش وضعیت محیط زیست کشور.

- مرکز پژوهش‌های مجلس. (۱۴۰۲). گزارش‌های بحران آب.
- مؤسسه تحقیقات آب. (۱۴۰۲). وضعیت سفره‌های آب زیرزمینی.
- کتاب سبز ایران. (۱۴۰۱). گزارش تنوع زیستی. سازمان حفاظت محیط زیست.

بخش پنجم

اجرا و پایش

فصل ۱۵

پایش، ارزیابی و مدیریت ریسک

هر برنامه‌ای بدون سیستم پایش و ارزیابی محاکوم به شکست است. این فصل چارچوب جامعی برای پایش پیشرفت گذار دموکراتیک، ارزیابی دوره‌ای، و مدیریت ریسک‌ها ارائه می‌دهد. سیستم پیشنهادی شامل: داشبورد ملی با ۵۰ شاخص کلیدی، گزارش‌دهی شفاف به مردم، نظام هشدار زودهنگام برای شناسایی انحرافات، و مکانیزم اصلاح مسیر است. اصل راهنمای «آنچه اندازه‌گیری نشود، مدیریت نمی‌شود – و آنچه شفاف نباشد، فاسد می‌شود».

۱.۱۵ مقدمه: چرا پایش حیاتی است؟

«برنامه‌ریزی بدون پایش مثل دویدن با چشم‌های بسته است. شاید بدانید کجا می‌خواهید بروید، اما نمی‌دانید کجا هستید و آیا در مسیر درست حرکت می‌کنید یا نه.»

– پیتر دراکر، پدر مدیریت مدرن

گذار دموکراتیک فرآیندی پیچیده، غیرخطی و پر از غافلگیری است. بهترین برنامه‌ها هم در برخورد با واقعیت تغییر می‌کنند. سیستم پایش و ارزیابی ابزاری است برای:

- **فهم واقعیت:** کجا هستیم؟ چقدر پیشرفت کرده‌ایم؟
- **شناسایی انحرافات:** آیا از مسیر خارج شده‌ایم؟
- **پاسخگویی:** آیا مسئولان به تعهداتشان عمل کرده‌اند؟
- **یادگیری:** چه چیزی کار کرد؟ چه چیزی نه؟
- **اصلاح مسیر:** چه تغییراتی لازم است؟

جدول ۱.۱۵: تفاوت پایش و ارزیابی

بعد پایش (Monitoring)	ارزیابی (Evaluation)
زمان	مستمر و لحظه‌ای دوره‌ای (سالانه، میان دوره، پایانی) آیا به هدف رسیدیم؟ چرا؟
سؤال اصلی	فعالیتها و خروجی‌ها نتایج و تأثیرات
تمرکز	واحدهای اجرایی ارزیابان مستقل
مسئول	تحقيق، نظرسنجی، مصاحبه داده‌های اداری، داشبورد
روش	یادگیری، سیاستگذاری اصلاح فوری
کاربرد	

۱.۱.۱۵ تفاوت پایش و ارزیابی

۲.۱۵ چارچوب پایش: مدل منطقی

۳.۱۵ شاخص‌های کلیدی عملکرد (KPIs)

۱.۳.۱۵ اصول انتخاب شاخص

جدول ۲.۱۵: معیارهای SMART برای انتخاب شاخص‌های پایش

حروف	معیار تحلیلی	شرح مختصر و اهمیت
S	Specific	شاخص باید دقیق و بدون ابهام باشد
M	Measurable	قابلیت سنجش عددی و کمی داشته باشد
A	Achievable	هدف‌گذاری باید واقع‌بینانه باشد
R	Relevant	مستقیماً با اهداف گذار مرتبط باشد
T	Time-bound	زمان‌بندی مشخص برای تحقق داشته باشد

۳.۱۵. شاخص‌های کلیدی عملکرد (KPIs)

جدول ۳.۱۵: شاخص‌های کلیدی عملکرد در حوزه سیاسی (KPIs)

شاخص پایش دموکراتیک	مبدا س ۱۵	س ۵	س ۲	س ۰	۰.۷	۰.۶	۰.۴	۰.۲	شاخص دموکراسی	۱
۰.۸									از (EIU، از)	
۳	۱۷۶	۱۲۰	۸۰	۵۰	۱۷۶	آزادی مطبوعات (RSF، از (۱۸۰				۲
۳۵	۴۰	۳۵	۲۵	۱۵	۷۵	مشارکت انتخاباتی (%)				۳
۴	۶	۳۵	۲۵	۱۵	۳۵	زنان در مجلس (%)				۴
۵	۱۵	۴۵	۴۵	۵۵	۷۵	اعتماد به دولت (%)				۵
۶	۴۰	۵۰	۶۰	۷۰	۷۰.۰	حاکمیت و قانون (WJP، از (۱				۶
۷	۳	۵	۶	۷	۷.۰	استقلال قضایی (از (۱۰				۷
۸	۲۰	۴۰	۷۰	۱۰۰	۸.۰	تعداد NGOs فعال (هزار)				۸
۹	۲۵	۳۵	۴۵	۵۵	۱۵۰	شاخص فساد (CPI، از (۱۰۰				۹
۱۰	۲۲۷	۱۶	۴۰	۶۰	۷۰	آزادی اینترنت (از (۱۰۰				۱۰

جدول ۴.۱۵: شاخص‌های کلیدی عملکرد در حوزه اقتصادی (KPIs)

شاخص پایش اقتصادی					
۱۵ س	۱۰ س	۵ س	۲ س	مبدا س	
۵	۶	۷	۵	۲	رشد GDP واقعی (%)
۲	۴	۷	۱۵	۵۰	نرخ تورم (%)
۵	۶	۸	۱۰	۱۲	نرخ بیکاری (%)
K45	K32	K22	K17	K15	PPP سرانه (\$)
۳۵.۰	۳۶.۰	۳۸.۰	۴۰.۰	۴۲.۰	ضریب جینی
۲۵	۳۵	۵۰	۹۰	۱۲۷	رتبه کسب‌وکار (رتبه)

جدول ۵.۱۵: شاخص‌های کلیدی عملکرد در حوزه اجتماعی (KPIs)

شاخص پایش اجتماعی					
۱۵ س	۱۰ س	۵ س	۲ س	مبدا س	
۸۷.۰	۸۴.۰	۸۱.۰	۷۸.۰	۷۷.۰	توسعه انسانی (HDI)
۸۳	۸۱	۷۹	۵.۷۷	۷۷	امید به زندگی (سال)
۸۰.۰	۷۵.۰	۷۰.۰	۶۲.۰	۵۷.۰	شکاف جنسیتی (GGI)
۵.۷	۰.۷	۰.۶	۰.۵	۰.۴	رضایت از زندگی (از ۱۰)
۵۵	۴۵	۳۵	۲۵	۲۰	اعتماد اجتماعی (%)
۹۹	۹۷	۹۲	۸۵	۸۰	دسترسی به اینترنت (%)

جدول ۶.۱۵: شاخص‌های کلیدی عملکرد در حوزه محیط زیست (KPIs)

شاخص پایش محیط زیست					
۱۵ س	۱۰ س	۵ س	۲ س	مبدا س	
۰	۵	۱۰	۱۵	۱۸	کسری آب (Bm^3)
۸	۱۲	۲۰	۲۸	۳۵	PM ۵.۲PM تهران
۷۰	۵۰	۲۵	۱۲	۸	سهم تجدیدپذیر (%)
۴۰۰	۵۰۰	۶۵۰	۷۲۰	۷۵۰	انتشار CO ₂ (Mt)
۱۵	۱۲	۷	۴	۳	حجم دریاچه ارومیه
۷۵	۶۵	۵۵	۴۵	۴۰	شاخص EPI (از ۱۰۰)

جدول ۷.۱۵: شاخص‌های کلیدی عملکرد در حوزه امنیت و بین‌الملل (KPIs)

شاخص پایش استراتژیک					
۱۵ س	۱۰ س	۵ س	۲ س	مبدا س	
۴۰	۵۵	۸۰	۱۱۰	۱۴۰	صلح جهانی (GPI)
۰	۱۰۰	۵۰۰	۲۰۰۰	۳۸۰۰	تعداد تحریم‌های فعال
۱۹۰	۱۸۰	۱۶۰	۱۲۰	۸۰	روابط دیپلماتیک عادی
۳۵	۲۵	۱۵	۸	۵	گردشگر ورودی (M)
۴۰	۶۰	۱۰۰	۱۵۰	+۱۸۰	رتبه پاسپورت ایرانی
۲۲۰	۱۴۰	۸۰	۵۰	۳۵	صادرات غیرنفتی (\$B)

- ۲.۳.۱۵ شاخص‌های حوزه سیاسی
- ۳.۳.۱۵ شاخص‌های حوزه اقتصادی
- ۴.۳.۱۵ شاخص‌های حوزه اجتماعی
- ۵.۳.۱۵ شاخص‌های حوزه محیط زیست
- ۶.۳.۱۵ شاخص‌های حوزه امنیت و بین‌الملل
- ۴.۱۵ داشبورد ملی پیشرفت**

۱.۴.۱۵ ویژگی‌های داشبورد

جدول ۸.۱۵: ویژگی‌های سامانه هوشمند داشبورد ملی

ویژگی کلیدی	شرح عملکردی	مخاطب اصلی
شفافیت کامل	انتشار عمومی داده‌های غیرمحرمانه	شهروندان و رسانه
داده‌های لحظه‌ای و انرژی	لایو بودن شاخص‌های اقتصادی مدیران استراتژیک	
هشدار زودهنگام	شناسایی خودکار انحراف از تیم اصلاح مسیر	
پایین‌به‌بالا	امکان ثبت گزارش‌های مردمی در جامعه مدنی داشبورد	

۵.۱۵ نظام ارزیابی دوره‌ای

- ۱.۵.۱۵ تقویم ارزیابی
- ۲.۵.۱۵ معیارهای ارزیابی موفقیت

الگو و درس

سه سؤال کلیدی ارزیابی

هر ارزیابی باید به سه سؤال پاسخ دهد:

۱. اثربخشی: آیا به اهداف رسیدیم؟ چقدر؟

جدول ۹.۱۵: زمان‌بندی دوره‌های ارزیابی استراتژیک

نوع ارزیابی	بازه زمانی	هدف و وسعت بررسی
پایش مستمر	روزانه/هفتگی	اصلاحات عملیاتی و فنی
گزارش فصلی	هر ۳ ماه	بررسی بودجه و پیشرفت پروژه‌ها
ارزیابی سالانه	هر ۱۲ ماه	بازنگری برنامه‌های میان‌مدت
ارزیابی فازی	هر ۵ سال	سنجهش تغییرات پارادایمی و ساختاری
ارزیابی نهایی	پایان ۲۵ سال	تحلیل تأثیر تاریخی گذار

۲. کارایی: با چه هزینه‌ای؟ آیا راه بهتری بود؟

۳. پایداری: آیا دستاوردها ماندگارند؟

سؤالات تكمیلی:

- مرتبه بودن: آیا اهداف درست انتخاب شدند؟

- انسجام: آیا سیاست‌ها هماهنگ بودند؟

- تأثیر: چه تغییر واقعی در زندگی مردم ایجاد شد؟

۶.۱۵ مدیریت ریسک

۱.۶.۱۵ ماتریس ریسک‌های گذار

جدول ۱۰.۱۵: ماتریس مدیریت ریسک‌های استراتژیک گذار

عنوان ریسک	احتمال	شدت	استراتژی پدافندی
بازگشت استبداد	کم	حياتی	نهادسازی دموکراتیک و تسلیح ملت
بحران ارزی	متوسط	بالا	ذخیره احتیاطی و انضباط مالی
تنش قومی	کم	بالا	فدرالیسم اداری و ترویج وفاق
خرابکاری سایبری	متوسط	بالا	تقویت زیرساخت و پدافند نوین
جنگ منطقه‌ای	بسیار کم	حياتی	دیپلماسی فعال و موازنۀ قدرت

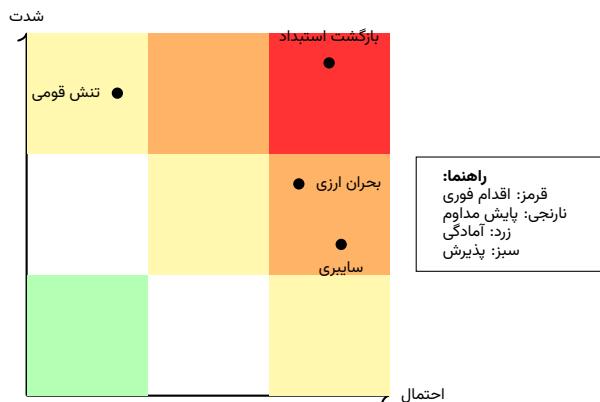
۲.۶.۱۵ سیستم هشدار زودهنگام

هشدار

پروتکل پاسخ به هشدار

سطح زرد (هشدار اولیه):

- تشکیل کارگروه بررسی

شکل ۱.۱۵: نقشه حرارتی ریسک‌های کلان (Risk Heatmap)

جدول ۱۱.۱۵: سیستم هشدار زودهنگام (Early Warning System)

اقدام اصلاحی	آستانه تحریک (Trigger)	شاخص پیشرو
انقباض پولی فوری	عبور از ۵٪ در ماه	نرخ تورم ماهانه
بسته شفافیت و گفتگو کنترل‌های موقت سرمایه	افت به زیر ۳۰٪ در نظرسنجی	اعتماد عمومی
مذاکره و میانجیگری	جهش ۳۰٪ در تقاضای ارز	خروج سرمایه
	تدوام بیش از ۷ روز	تجمعات اعتراضی

- گزارش به مقامات ارشد
- تقویت پایش
- سطح نارنجی (تنش جدی):**
- جلسه اضطراری کابینه
- اقدام اصلاحی فوری
- ارتباط عمومی شفاف
- سطح قرمز (بحران):**
- فعال‌سازی پروتکل مدیریت بحران
- گفتگوی ملی/مذاکره
- درخواست کمک بین‌المللی در صورت نیاز

۷.۱۵ ساختار نهادی پایش

جدول ۱۲.۱۵: وظایف نهادهای پایش و ارزیابی

نهاد	وظایف اصلی	ویژگی کلیدی
مرکز ملی آمار	جمع‌آوری داده، سرشماری، استقلال، نظرسنجی	متدولوژی استاندارد
سازمان ملی ارزیابی	ارزیابی سیاستها و مستقل از دولت، گزارش به برنامه‌ها	از پایی ارزیابی
دیوان محاسبات	گزارش علنی، قدرت پیگیری ممیزی مالی، ارزیابی عملکرد	آمبودzman ملی
کمیته پایش مجلس	شکایات مردمی، نظارت بر دسترسی آسان، قدرت حقوق	حقوق جلسات علنی، استیضاح نظارت بر قوه مجریه

۸.۱۵ پایش مشارکتی: صدای مردم

«دموکراسی فقط رأی دادن هر چند سال نیست. شهروندان باید بتوانند روزانه بر عملکرد دولت نظارت کنند و صدایشان شنیده شود.»

— نویسنده

جدول ۱۳.۱۵: ابزارهای پایش مشارکتی و مردمی

ابزار پایش	شرح مکانیزم عمل	سطح اثرگذاری
نظرسنجی ملی	پیمایش علمی سالانه رضایت عمومی	ملی (کلان)
e-People	ثبت و پیگیری لحظه‌ای شکایات	عملیاتی
کارت امتیازدهی	ارزیابی کیفیت خدمات محلی	محله/شهر
رصدخانه‌های مدنی	ناظارت تخصصی سازمان‌های مردم‌نهاد	بخشی (تخصصی)

۱.۸.۱۵ ابزارهای پایش مردمی

الگو و درس

الگوی موفق: کره جنوبی – e-People

سامانه e-People کره جنوبی نمونه‌ای از پایش مشارکتی است:

- سامانه آنلاین ثبت شکایات و پیشنهادات شهروندی
- الزام دولت به پاسخ در ۱۴ روز
- پیگیری آنلاین توسط شهروند
- انتشار آمار شکایات و نحوه رسیدگی
- سالانه ۲ میلیون+ شکایت و پیشنهاد
- نتیجه: افزایش پاسخگویی، کاهش فساد

۲.۸.۱۵ نظرسنجی ملی سالانه

جدول ۱۴.۱۵: محورهای کلیدی نظرسنجی ملی سالانه

حوزه ارزیابی	شاخص‌های مورد پرسش	هدف استراتژیک
اعتماد نهادی	میزان اعتماد به قوا و نهادها	سرمایه اجتماعی
کیفیت زندگی	دسترسی به سلامت، آموزش و مسکن	رفاه اجتماعی
آزادی‌های مدنی	امنیت بیان، تجمع و مطبوعات	توسعه سیاسی
امید به آینده	چشم‌انداز اقتصادی و پایداری	ثبات سیاسی
حقوق اقوام	برابری فرصت‌ها و تکثر فرهنگی	انسجام ملی

جدول ۱۵.۱۵: شاخص‌های بین‌المللی مرجع برای بنچ‌مارکینگ

شاخص مرجع					
سازمان فعال س ۱۵ س ۱۰ س ۵					
۵۰	۸۰	۱۰۰	۱۵۴	EIU	دموکراسی
۴۵	۷۰	۱۱۰	۱۴۹	TI	ادرار فساد
۴۰	۶۰	۹۰	۱۱۸	WJP	حاکمیت قانون
۴۰	۸۰	۱۲۰	۱۷۶	RSF	آزادی مطبوعات
۴۰	۵۵	۶۵	۷۶	UNDP	توسعه انسانی
۴۰	۶۰	۹۰	۱۲۰	Yale	عملکرد محیطی

۹.۱۵ مقایسه بین‌المللی (بنچ‌مارکینگ)

۱.۹.۱۵ شاخص‌های بین‌المللی مرجع

۲.۹.۱۵ کشورهای مرجع برای مقایسه

جدول ۱۶.۱۵: کشورهای مرجع جهت یادگیری و مقایسه

دسته رقیب	کشورهای مرجع	علت انتخاب (Logical)
گذار موفق	کره جنوبی، اسپانیا، شیلی	الگوی خروج از اقتدارگرایی
تنوع فرهنگی	سوئیس، هندوستان، کانادا	مدیریت تکثر و وفاق ملی
پتانسیل سبز	نروژ، کاستاریکا، دانمارک	پیشروی در پایداری
در سطح توسعه	مکزیک، مالزی، ترکیه	رقابت در بازارهای جهانی

۱۰.۱۵ گزارش‌دهی و شفافیت

۱.۱۰.۱۵ انواع گزارش‌ها

جدول ۱۷.۱۵: نظام جامع گزارش‌دهی و شفافیت

سطح گزارش	بازه زمانی	مخاطبان استراتژیک
داشبورد هوشمند	لحظه‌ای (Real-time)	عموم شهروندان و رسانه‌ها
تحلیل فصلی	هر ۳ ماه	مجلس، احزاب و نخبگان
سالنامه گذار	سالانه	شورای عالی ملی و دیپلماسی
گزارش بخشی	سالانه	متخصصان و مجتمع علمی

۲.۱۰.۱۵ اصول گزارش‌دهی شفاف

الگو و درس

هفت اصل گزارش‌دهی خوب

۱. صداقت: هم موققیت‌ها، هم شکست‌ها
۲. بهموقع: داده‌های تازه، نه کهنه
۳. قابل فهم: زبان ساده برای عموم
۴. قابل دسترس: آنلاین، رایگان، چندزبانه
۵. قابل مقایسه: با گذشته و با دیگران
۶. قابل راستی‌آزمایی: داده‌های خام قابل دانلود
۷. پاسخگو: توضیح انحرافات و اقدامات اصلاحی

۱۱.۱۵ مکانیزم اصلاح مسیر

«هیچ برنامه‌ای از برخورد با واقعیت سالم بیرون نمی‌آید. مهم این نیست که برنامه اولیه بی‌نقص باشد؛ مهم این است که توانایی یادگیری و اصلاح داشته باشیم.»

– دوایت آیزنهاور

۱.۱۱.۱۵ فرآیند اصلاح مسیر

۲.۱۱.۱۵ سطوح اصلاح

جدول ۱۸.۱۵: سطوح مختلف اصلاح مسیر در برنامه گذار

سطح اصلاح	نوع مداخله استراتژیک	مرجع تصمیم‌گیر
عملیاتی	تنظیم فعالیت‌ها و بودجه‌های خرد	مدیران اجرایی
تакتیکی	اصلاح برنامه‌ها و آیین‌نامه‌ها	وزرا و استانداران
استراتژیک	تغییر اولویت‌های فازبندی	کابینه دولت
ساختاری	انحلال یا ایجاد نهادهای نوین	مجلس و میثاق ملی

جدول ۱۹.۱۵: روش‌های نوین ارزیابی تأثیر سیاست‌ها

متدولوزی	شرح مختصر و مکانیزم	حوزه کاربرد
آزمایش تصادفی	مقایسه گروههای آزمون و گواه	طرح‌های حمایتی
تفاوت در تفاوت	تحلیل روند قبل و بعد از مداخله	اصلاحات اقتصادی
مطالعه موردي	تحلیل کیفی عمیق و علتیابی	نهادسازی سیاسی
نظرسنجی پانل	رهگیری تغییر نگرش‌ها در طول زمان	توسعه فرهنگی

۱۲.۱۵ ارزیابی تأثیر (Impact Evaluation)

۱.۱۲.۱۵ روش‌های ارزیابی تأثیر

۲.۱۲.۱۵ سوالات کلیدی ارزیابی تأثیر

- آیا زندگی مردم واقعاً بهتر شده است؟
- کدام گروه‌ها بیشتر/کمتر بهره‌مند شده‌اند؟
- آیا تغییرات پایدار خواهند بود؟
- چه عوارض ناخواسته‌ای ایجاد شده؟
- آیا با همین هزینه، نتیجه بهتری ممکن بود؟

۱۳.۱۵ یادگیری سازمانی

جدول ۲۰.۱۵: مکانیزم‌های یادگیری و تعالی سازمانی

محور یادگیری	شرح اقدام تحولی	حروجی کلیدی
درس آموخته‌ها	تحلیل سیستماتیک پس از پروژه‌ها	بانک دانش ملی
پایان‌های باز	استفاده از فیدبک‌های مردمی	بهبود فرآیندها
تبادل جهانی	یادگیری از الگوهای موفق گذار	انطباق با استاندارد
آزمایشگاه سیاست	تست پایلوت قبل از اجرای کلان	کاهش ریسک خطأ

۱۴.۱۵ چارچوب پاسخگویی

جدول ۲۱.۱۵: ابزارهای کلیدی پاسخگویی در ساختار نوین

نوع پاسخگویی	ابزار و مکانیزم تحقق	ضمانت اجرای نهایی
سیاسی	استیضاح و سؤال در مجلس	برکناری و انحلال
قضایی	دادگاههای رسیدگی به تخلفات	مجازات‌های کیفری
مالی	دیوان محاسبات و شفافیت بودجه	استرداد اموال
اجتماعی	فشار افکار عمومی و رسانه‌ها	استعفا و انزواج سیاسی

۱۵.۱۵ تقویم پایش و ارزیابی

۱۶.۱۵ جمعبندی: پایش برای موفقیت

الگو و درس

پیام کلیدی فصل
سیستم پایش و ارزیابی:
• چشم برنامه است: بدون آن، کور حرکت می‌کنیم

جدول ۲۲.۱۵: تقویم عملیاتی نظام پایش و ارزیابی (M&E)

زمان	نقطه عطف (Milestone)	خروجی مورد انتظار
ماه ۱	استقرار داشبورد هوشمند ملی	شفافیت داده‌های پایه
سال ۱	تشکیل سازمان ملی ارزیابی	استقلال ناظرت
سال ۳	ارزیابی جامع فاز اول گذار	اصلاح مسیر استراتژیک
سال ۵	ممبیزی بین‌المللی عملکرد	ارتقای رتبه جهانی ایران
سال ۱۰	ارزیابی تغییرات ساختاری	ثبت دموکراسی پایدار

- ابزار پاسخگویی است: مردم باید بدانند چه می‌شود
- موتور یادگیری است: از اشتباهات درس می‌گیریم
- مبنای اصلاح است: بدون داده، اصلاح ممکن نیست
- پیش‌شرط شفافیت است: آنچه پنهان است، فاسد می‌شود
- مشارکتی است: مردم هم ناظرنده، هم ارزیاب

شعار: «آنچه اندازه‌گیری نشود، مدیریت نمی‌شود – آنچه شفاف نباشد، فاسد می‌شود»

«در نهایت، موفقیت گذار دموکراتیک با یک معیار ساده سنجیده می‌شود: آیا زندگی مردم عادی بهتر شده است؟ آیا آزادترند؟ آیا امنیت بیشتری دارند؟ آیا به آینده امیدوارترند؟ اگر پاسخ مثبت است، در مسیر درست هستیم.»

— نویسنده

منابع فصل پانزدهم

- Monitoring Results-Based a to Steps Ten .(۲۰۰۴) C. R. Rist, & Z., J. Kusek, •
 Bank. World System. Evaluation and
 Bank. World Practice. in Evaluation Impact .(۲۰۱۶) al. et J. P. Gertler, •
 Paris. Glance. a at Governance .(۲۰۱۹) OECD. •
 Law. the and Governance Report: Development World .(۲۰۱۷) Bank. World •
 DC. Washington,
 Method- Index Perceptions Corruption .(۲۰۲۳) International. Transparency •
 ology.
 Methodology. World the in Freedom .(۲۰۲۳) House. Freedom •
 Methodology. Index Democracy .(۲۰۲۳) Unit. Intelligence Economist •
 Index. Law of Rule .(۲۰۲۳) Project. Justice World •
 Report. Development Human .(۲۰۲۲) UNDP. •
 Index. Peace Global .(۲۰۲۳) Peace. and Economics for Institute •

- Index. Freedom Press World .(۲۰۲۳) Borders. Without Reporters •
Report. Gap Gender Global .(۲۰۲۳) Forum. Economic World •
Harper Practices. Responsibilities. Tasks. Management: .(۱۹۹۳) F. P. Drucker, •
Business.
Learn- the of Practice and Art The Discipline: Fifth The .(۱۹۹۰) M. P. Senge, •
Doubleday. Organization. ing

بخش ششم

پیوست‌ها

پیوست آ

متن قانون اساسی پیشنهادی

این پیوست متن کامل پیش‌نویس قانون اساسی جمهوری فدرال ایران را ارائه می‌دهد. این سند حقوقی بنیادین، حاصل تلفیق تجارب موفق جهانی با واقعیت‌های تاریخی-فرهنگی ایران است. ساختار این قانون اساسی بر سه ستون استوار است: **دموکراسی مشارکتی، فدرالیسم همبسته، و حقوق بنیادین** تضمین شده. متن شامل ۱۸۷ اصل در هفت فصل به همراه مقررات انتقالی است.

آ. دیباچه قانون اساسی

قانون اساسی جمهوری فدرال ایران

مصوب مجلس مؤسسان | سال ۱۴۰۵ هجری شمسی

دیباچه

ما، ملت ایران،
وارثان تمدنی کهن با پیشینه‌ای درخشنان در تاریخ بشری؛
مردمانی متکثر از تبارها، زبان‌ها، فرهنگ‌ها و باورهای گوناگون که در طول هزاره‌ها
در این سرزمین در کنار یکدیگر زیسته‌ایم؛
با یادآوری رنج‌های مشترک از استبداد، تبعیض و بی‌عدالتی؛
با درس‌آموزی از تجربه‌های تلخ و شیرین تاریخ معاصر؛
با ایمان به کرامت ذاتی انسان و برابری همه شهروندان؛
با تعهد به آزادی، عدالت، دموکراسی و حاکمیت قانون؛
با احترام به تنوع فرهنگی به مثابه ثروت ملی؛
با مسئولیت در برابر نسل‌های آینده و محیط زیست؛
با امید به ساختن آینده‌ای بهتر برای همه فرزندان این سرزمین؛
این قانون اساسی را به عنوان میثاق ملی خود تصویب و اعلام می‌کنیم.

– مجلس مؤسسان جمهوری فدرال ایران

۲. آ فصل اول: اصول کلی و هویت ملی

۱.۲. آ بخش یکم: ماهیت و شکل حکومت

جدول آ.۱: اصول منتخب فصل اول: اصول کلی و هویت ملی

شماره اصل	متن و محتوای اصل
اصل ۱	ماهیت حکومت: ایران کشوری است با نظام جمهوری فدرال دموکراتیک که بر پایه حاکمیت ملی، حقوق بشر، و حکومت قانون بنیان نهاده شده است.
اصل ۲	منشاً حاکمیت: حاکمیت ملی به طور انحصاری متعلق به مردم ایران است. هیچ قدرتی برتر از خواست دموکراتیک مردم نیست.
اصل ۳	وحدت ملی: تمامیت ارضی و همبستگی ملی از طریق ساختار فدرال و احترام به تنوع تضمین می‌شود.
اصل ۴	جدایی دین از دولت: دولت نسبت به همه باورها بی‌طرف است. هیچ دینی، دین رسمی نیست.
اصل ۷	زبان‌ها: فارسی زبان رسمی و مشترک؛ سایر زبان‌ها ملی و در مناطق خود رسمی هستند.
اصل ۱۱	اصول غیرقابل تغییر: دموکراسی، فدرالیسم و لایی‌سیته ستون‌های ابدی نظام هستند.

آ.۲. بخش دوم: اصول غیرقابل تغییر

هشدار

اصول غیرقابل تغییر (اصل ۱۱)

اصول زیر غیرقابل تغییر هستند و هیچ بازنگری در قانون اساسی نمی‌تواند آنها را نقض کند:

- آ) ماهیت جمهوری و دموکراتیک نظام
- ب) حاکمیت ملی و انتخابی بودن حکومت
- ج) حقوق بنیادین شهروندان مندرج در فصل دوم
- د) تفکیک و استقلال قوای سه‌گانه
- ه) جدایی دین از دولت
- و) حقوق اقوام و ساختار فدرال
- ز) استقلال و تمامیت ارضی کشور

۳.آ فصل دوم: حقوق بنیادین شهروندان

آ. ۱. بخش یکم: حقوق مدنی و آزادی‌های فردی (اصول ۱۲-۳۵)

شماره اصل	متن کامل اصل (حقوق مدنی و آزادی‌های فردی)
اصل ۱۲	کرامت انسانی: کرامت ذاتی انسان مصون از تعرض است. احترام به این کرامت و حمایت از آن وظیفه همه نهادهای حکومتی است.
اصل ۱۳	برابری در برابر قانون: همه شهروندان در برابر قانون برابرند. هرگونه تبعیض بر اساس جنسیت، قومیت، نژاد، زبان، دین، مذهب، باور سیاسی، منشأ اجتماعی، وضعیت اقتصادی، معلولیت، سن، یا هر وضعیت دیگر ممنوع است.
اصل ۱۴	حق حیات: حق حیات هر انسان از تولد تا مرگ طبیعی محترم و تضمین شده است. مجازات اعدام ملغی است.
اصل ۱۵	ممنوعیت شکنجه: شکنجه، رفتار غیرانسانی، تحقیرآمیز یا بی‌رحمانه در هر شرایطی مطلقاً ممنوع است. هرگونه اعتراف یا مدرکی که از طریق شکنجه به دست آمده باشد فاقد اعتبار قانونی است.
اصل ۱۶	آزادی فردی و امنیت شخصی: الف) هیچ‌کس را نمی‌توان بازداشت کرد مگر به موجب حکم مقام قضایی صالح و طبق قانون. ب) هر بازداشت شده باید ظرف ۲۴ ساعت به دادگاه معرفی شود. ج) هر کس حق دارد فوراً از دلایل بازداشت خود مطلع شود و به وکیل دسترسی داشته باشد. د) بازداشت موقت استثنایی است و مدت آن نمی‌تواند از حدود قانونی تجاوز کند.

شماره اصل	متن کامل اصل
اصل ۱۷	حریم خصوصی: حریم خصوصی افراد، مسکن، مکاتبات، ارتباطات و داده‌های شخصی مصون از تعریض است. نفتیش و نظارت تنها با حکم قضایی و در چارچوب قانون مجاز است.
اصل ۱۸	آزادی رفت‌وآمد: هر شهروند حق دارد آزادانه در سراسر کشور رفت‌وآمد کند، محل سکونت خود را انتخاب نماید، از کشور خارج و به آن بازگردد. سلب یا محدودیت این حق تنها به موجب قانون و با حکم قضایی ممکن است.
اصل ۱۹	آزادی عقیده و بیان: الف) هر کس حق دارد آزادانه عقاید خود را داشته و ابراز کند. ب) آزادی بیان، نوشتار، هنر و رسانه تضمین می‌شود. ج) سانسور ممنوع است. محدودیت آزادی بیان تنها برای حمایت از حقوق دیگران، امنیت ملی یا نظم عمومی و به موجب قانون مجاز است. د) تحریک به خشونت، نفرت‌پراکنی و انکار جنایات علیه بشریت ممنوع است.
اصل ۲۰	آزادی دین و وجودان: الف) هر کس حق دارد دین، مذهب یا باور خود را آزادانه انتخاب کند یا بدون دین باشد. ب) هر کس حق دارد دین خود را به صورت فردی یا جمعی، در خلوت یا علن، عبادت و آموزش دهد. ج) هیچ‌کس را نمی‌توان به پذیرش یا ترک دینی مجبور کرد. د) تغییر دین حق هر فرد است و مجازات ندارد.
اصل ۲۱	آزادی تجمع و تشکل: الف) شهروندان حق برگزاری تجمعات و راهپیمایی‌های مسالمت‌آمیز بدون سلاح را دارند. ب) تجمعات عمومی نیازمند اطلاع‌رسانی قبلی هستند، نه مجوز. ج) تشکیل احزاب، انجمن‌ها، سندیکاهای و سازمان‌های مدنی آزاد است.
اصل ۲۲	حق مالکیت: الف) مالکیت خصوصی به رسمیت شناخته شده و حمایت می‌شود. ب) سلب مالکیت تنها برای مصالح عمومی، با پرداخت غرامت عادلانه و به موجب قانون مجاز است. ج) مالکیت متضمن مسئولیت اجتماعی است.

آ. بخش دوم: حقوق سیاسی (اصول ۳۶-۴۵)

شماره اصل	متن کامل اصل (حقوق سیاسی)
اصل ۳۶	حق رأی: الف) هر شهروند ایرانی که به سن ۱۸ سال رسیده باشد حق رأی دارد. ب) رأی‌گیری آزاد، برابر، مستقیم و مخفی است. ج) شرکت در انتخابات حق شهروندی است، نه تکلیف.
اصل ۳۷	حق انتخاب شدن: الف) هر شهروندی که واجد شرایط قانونی باشد حق نامزد شدن برای مناصب انتخابی را دارد. ب) هیچ نهادی حق رد صلاحیت بر اساس معیارهای غیرقانونی یا سیاسی را ندارد. ج) احراز صلاحیت تنها بر اساس معیارهای عینی قانونی (سن، تابعیت، سابقه کیفری) و با حق اعتراض قضایی انجام می‌شود.

شماره اصل	متن کامل اصل
اصل ۳۸	آزادی احزاب: الف) تشکیل و فعالیت احزاب سیاسی آزاد است. ب) احزاب باید در ساختار و عملکرد خود دموکراتیک باشند. ج) انحلال حزب تنها به حکم دیوان عالی قانون اساسی و به دلیل نقض اصول دموکراتیک ممکن است.
اصل ۳۹	حق همه‌پرسی: الف) شهروندان می‌توانند از طریق همه‌پرسی در تصمیمات ملی مشارکت کنند. ب) ابتکار عمل مردمی: یک میلیون امضا می‌تواند برگزاری همه‌پرسی را الزامی کند. ج) همه‌پرسی نمی‌تواند ناقض حقوق بینیادین یا اصول غیرقابل تغییر باشد.
اصل ۴۰	حق دادخواهی: هر شهروند حق دارد از نهادهای دولتی دادخواهی کند و پاسخ مکتوب دریافت نماید.
اصل ۴۱	دسترسی به اطلاعات: الف) هر شهروند حق دسترسی به اطلاعات و اسناد دولتی را دارد. ب) طبقه‌بندی اسناد باید محدود، موجه و زمان‌دار باشد. ج) افشاگری فساد (سوتزنی) تحت حمایت قانون است.
اصل ۴۲	حق اعتراض و نافرمانی مدنی: الف) اعتراض مسالمت‌آمیز حق شهروندی است. ب) نافرمانی مدنی در برابر قوانین ناقض حقوق بینیادین مشروع است. ج) حق مقاومت در برابر کودتا یا تلاش برای براندازی نظام دموکراتیک به رسمیت شناخته می‌شود.

۳.۳. آ بخش سوم: حقوق اقتصادی و اجتماعی (اصول ۴۶-۴۵)

شماره اصل	متن کامل اصل (حقوق اقتصادی، اجتماعی و محیط زیست)
اصل ۴۶	حق کار: الف) هر شهروند حق کار، انتخاب آزادانه شغل، و شرایط کار عادلانه را دارد. ب) کار اجباری ممنوع است. ج) دولت موظف به تلاش برای ایجاد اشتغال کامل است.
اصل ۴۷	حقوق کارگران: الف) حق تشکیل و عضویت در سندیکا و اتحادیه‌های کارگری تضمین می‌شود. ب) حق اعتصاب به رسمیت شناخته می‌شود. ج) دستمزد باید عادلانه و تضمین‌کننده زندگی با کرامت باشد. د) حداقل دستمزد به موجب قانون تعیین و سالانه بازنگری می‌شود.
اصل ۴۸	حق تأمین اجتماعی: الف) هر شهروند حق بهره‌مندی از تأمین اجتماعی را دارد. ب) بیمه بیکاری، بازنشستگی، ازکارافتادگی و بیمه درمانی همگانی تضمین می‌شود. ج) حمایت ویژه از اقساط آسیب‌پذیر وظیفه دولت است.
اصل ۴۹	حق بهداشت و درمان: الف) هر شهروند حق دسترسی به خدمات بهداشتی و درمانی را دارد. ب) خدمات بهداشت اولیه رایگان است. ج) بیمه درمانی پایه همگانی و اجباری است.
اصل ۵۰	حق مسکن: دولت موظف است زمینه دسترسی همه شهروندان به مسکن مناسب را فراهم سازد. بی‌خانمانی باید ریشه‌کن شود.

شماره اصل	متن کامل اصل
اصل ۵۱	حق آموزش: الف) آموزش رایگان و اجباری تا پایان دوره متوسطه است. ب) آموزش عالی باید در دسترس همگان بر اساس شایستگی باشد. ج) دولت موظف به حمایت از آموزش مدام‌العمر است.
اصل ۵۲	حق آب: الف) دسترسی به آب سالم و کافی حق بنيادین هر شهروند است. ب) دولت موظف به تأمین آب شرب سالم برای همه است. ج) منابع آب ثروت ملی و متعلق به نسل‌های حال و آینده است.
اصل ۵۳	حقوق محیط زیست: الف) هر شهروند حق زندگی در محیط زیست سالم را دارد. ب) حمایت از محیط زیست وظیفه دولت و حق و تکلیف همه شهروندان است. ج) آلوده‌سازی محیط زیست جرم است.

۴.۳. آ بخش چهارم: حقوق فرهنگی و اقوام (اصول ۶۶-۷۵)

شماره اصل	متن کامل اصل (حقوق فرهنگی و اقوام)
اصل ۶۶	تنوع فرهنگی: تنوع فرهنگی، قومی، زبانی و مذهبی ایران ثروت ملی است. دولت موظف به حمایت و حفاظت از این تنوع است.
اصل ۶۷	حقوق زبانی: الف) هر شهروند حق استفاده از زبان مادری خود در عرصه‌های عمومی و خصوصی را دارد. ب) آموزش به زبان مادری در کنار زبان فارسی حق هر کودک است. ج) خدمات عمومی در مناطق دوزبانه به هر دو زبان ارائه می‌شود.
اصل ۶۸	حقوق قومی: الف) هیچ قومی بر قوم دیگر برتری ندارد. ب) هر قوم حق حفظ و توسعه هویت، فرهنگ، زبان و سنت خود را دارد. ج) مشارکت عادلانه اقوام در قدرت سیاسی و اقتصادی تضمین می‌شود.
اصل ۶۹	میراث فرهنگی: حفاظت از میراث فرهنگی، تاریخی و باستانی ایران وظیفه دولت است. غارت، تخریب یا قاچاق آثار تاریخی جرم سنگین است.
اصل ۷۰	آزادی علم و هنر: تحقیق علمی و خلاقیت هنری آزاد است. دولت موظف به حمایت از علم، فناوری و هنر است.

۵.۳. آ بخش پنجم: حقوق قضایی (اصول ۷۶-۸۵)

شماره اصل	متن کامل اصل (حقوق قضایی و دادرسی منصفانه)
اصل ۷۶	اصل برأته: هر کس بی‌گناه است تا زمانی که جرم او در دادگاه صالح به اثبات برسد. بار اثبات بر عهده دادستان است.

شماره اصل	متن کامل اصل
اصل ۷۷	حق محاکمه عادلانه: الف) هر کس حق دارد در مدت معقول توسط دادگاه مستقل و بی‌طرف محاکمه شود. ب) محاکمات علی‌است مگر در موارد استثنایی قانونی. ج) هر کس حق دارد از اتهامات علی‌یه خود مطلع شود و فرصت کافی برای دفاع داشته باشد.
اصل ۷۸	حق وکیل: الف) هر کس در تمام مراحل رسیدگی حق داشتن وکیل را دارد. ب) اگر متهم توانایی مالی نداشته باشد، دولت وکیل تسخیری تعیین می‌کند. ج) ارتباط بین وکیل و موکل محترمانه است.
اصل ۷۹	اصل قانونی بودن جرم و مجازات: الف) هیچ عملی جرم نیست مگر به موجب قانون. ب) هیچ مجازاتی اعمال نمی‌شود مگر به موجب قانون. ج) قوانین کیفری عطف به ماسبق نمی‌شوند مگر به نفع متهم.
اصل ۸۰	ممنویت محاکمه مجدد: هیچ‌کس را نمی‌توان برای جرمی که قبلًاً محاکمه و تبرئه یا محکوم شده دوباره محاکمه کرد.
اصل ۸۱	حق تجدیدنظر: هر محکوم حق درخواست تجدیدنظر در حکم را دارد.
اصل ۸۲	حق جبران خسارت: هر کس که بهناح ق بازداشت یا محکوم شده باشد حق جبران خسارت مادی و معنوی را دارد.
اصل ۸۳	اصلاح مجرمان: هدف نظام کیفری اصلاح و بازپروری است، نه انتقام. شرایط زندان‌ها باید انسانی و اصلاحی باشد.

۴. آ فصل سوم: ساختار حکومت

آ. ۱. بخش یکم: قوه مقننه (اصول ۸۶-۱۱۰)

الف) ساختار دوم مجلسی

شماره اصل	متن کامل اصل (ساختار قوه مقننه)
اصل ۸۶	پارلمان فدرال: قوه مقننه متشکل از دو مجلس است: الف) مجلس ملی (مجلس اول): نمایندگی مستقیم مردم؛ ب) مجلس اقوام (مجلس دوم): نمایندگی مناطق و اقوام. هر دو مجلس در تصویب قوانین مشارکت دارند.
اصل ۸۷	مجلس ملی: الف) مجلس ملی متشکل از ۳۵۰ نماینده است که با رأی مستقیم و مخفی مردم انتخاب می‌شوند. ب) انتخابات به روش نسبی- فهرستی با آستانه ۳٪ برگزار می‌شود. ج) دوره نمایندگی چهار سال است. د) حداقل ۳۰٪ کاندیداها باید زن باشند.

شماره اصل	متن کامل اصل
اصل ۸۸	مجلس اقوام: الف) مجلس اقوام متشکل از ۱۲۰ نماینده است: - ۶۰ نماینده: ۴ نماینده از هر استان (انتخابی) - ۳۰ نماینده: نمایندگان مناطق خودمختار - ۲۰ نماینده: نمایندگان اقلیت‌های زبانی-فرهنگی - ۱۰ نماینده: نمایندگان ایرانیان خارج از کشور (ب) دوره نمایندگی شش سال است و هر دو سال یک‌سوم اعضاء تجدید می‌شوند. (ج) رئیس مجلس اقوام معاون اول رئیس جمهور در تشریفات است.
اصل ۸۹	شرایط نماینده: الف) تابعیت ایرانی؛ ب) سن حداقل ۲۵ سال برای مجلس ملی و ۳۵ سال برای مجلس اقوام؛ (ج) برخورداری از حقوق مدنی؛ (د) نداشتن محکومیت کیفری مؤثر؛ (ه) حداقل مدرک کارشناسی.
اصل ۹۰	صونیت پارلمانی: الف) نمایندگان به خاطر اظهارات و آرایشان در مجلس قابل تعقیب نیستند. (ب) بازداشت نماینده در حال انجام وظیفه مستلزم اجازه مجلس است، مگر در جرم مشهود. (ج) صونیت شامل جرایم عادی خارج از وظایف نمایندگی نمی‌شود.
اصل ۹۱	تعارض منافع: الف) نمایندگان نمی‌توانند همزمان شغل دولتی داشته باشند. (ب) نمایندگان موظف به اعلام دارایی‌ها و منافع مالی خود هستند. (ج) رأی‌دادن در موضوعاتی که نماینده ذی‌نفع است ممنوع است.

ب) فرآیند قانون‌گذاری

تصویب مجلس ملی ➤ بررسی مجلس ملی ➤ کمیسیون تخصصی ➤ پیشنهاد لایحه/ طرح

کمیته حل اختلاف در صورت تعارض

انتشار و اجرا

بررسی مجلس اقوام

تأیید رئیس جمهور

شکل آ.۱: فرآیند دموکراتیک قانون‌گذاری و تعادل قوا در ساختار دومجلسی

شماره اصل	متن کامل اصل (فرآیند قانون‌گذاری و نظارت)
اصل ۹۲	ابتکار قانون‌گذاری: حق پیشنهاد قانون متعلق به هیئت وزیران (لایحه)، ۱۵ نماینده مجلس ملی (طرح)، ۱۰ نماینده مجلس اقوام (طرح)، و ۵۰۰،۵۰۰ شهروند (ابتکار مردمی) است.
اصل ۹۳	تصویب قوانین عادی: الف) قوانین عادی با اکثریت ساده هر دو مجلس تصویب می‌شوند. (ب) در صورت اختلاف، کمیته مشترک تشکیل می‌شود. (ج) اگر توافق حاصل نشد، مجلس ملی با اکثریت مطلق تصمیم نهایی را می‌گیرد.
اصل ۹۴	قوانين اساسی و بنیادین: قوانینی که به حقوق اقوام، ساختار فدرال، یا حقوق بنیادین مربوط می‌شوند، نیازمند تصویب دوسرم هر دو مجلس هستند.

شماره اصل	متن کامل اصل
اصل ۹۵	حق و توانی مجلس اقوام: مجلس اقوام در موضوعات فدرال، تقسیمات کشوری، حقوق اقوام، توزیع منابع ملی و انتصابات عالی قضایی حق و توانی مطلق دارد.
اصل ۹۶	توانی رئیس جمهور: الف) رئیس جمهور حق بازگرداندن قانون ظرف ۱۵ روز را دارد. ب) مجلس با دو سوم آرا می‌تواند تو را رد کند. ج) امضا و ابلاغ نهایی ظرف ۱۰ روز الزامی است.
اصل ۹۷	بودجه سالانه: دولت موظف به تقديم لایحه بودجه تا پایان آبان است. مجلس ملی تصویب‌کننده و مجلس اقوام ناظر بر توزیع عادلانه بین مناطق است.
اصل ۹۸	ناظارت پارلمانی: الف) وزرا در برابر مجلس ملی مسئول‌اند. ب) حق سؤال و استیضاح برای نمایندگان محفوظ است. ج) رأی عدم اعتماد با اکثریت مطلق نمایندگان ممکن است.

۲.۴.آ بخش دوم: قوه مجریه (اصول ۱۱۱-۱۳۵)

الف) رئیس جمهور

شكل آ.۲: جایگاه، صلاحیتها و فرآیند پاسخگویی نهاد ریاست جمهوری

شماره اصل	متن کامل اصل (نهاد ریاست جمهوری)
اصل ۱۱۱	جایگاه رئیس جمهور: رئیس جمهور بالاترین مقام رسمی کشور پس از ملت، رئیس قوه مجریه، رئیس دولت و نماینده عالی جمهوری در روابط بین‌المللی است.
اصل ۱۱۲	انتخاب: الف) انتخاب با رأی مستقیم و مخفی. ب) کسب اکثریت مطلق (۵۰٪ + ۱) آرا الزامی است. ج) در غیر این صورت، دور دوم بین دو نفر اول برگزار می‌شود.

شماره اصل	متن کامل اصل
اصل ۱۱۳	شرایط: تابعیت ایرانی، حداقل ۴۰ سال سن، مدرک کارشناسی ارشد، و فقدان محکومیت کیفری. حمایت ۱۰۰ هزار شهروند یا ۵۰ نماینده برای کاندیداتوری لازم است.
اصل ۱۱۶	وظایف: تعیین سیاست‌های دولت، تشکیل هیئت وزیران، فرماندهی کل قوا، امضای معاهدات و ابلاغ قوانین.
اصل ۱۱۸	استیضاح: یک‌سوم نماینده‌گان مجلس ملی می‌توانند طرح استیضاح را مطرح کنند. رأی عدم اعتماد نیازمند دو‌سوم آرای مجلس ملی و تأیید مجلس اقوام است.

ب) هیئت وزیران

شماره اصل	متن کامل اصل (هیئت وزیران)
اصل ۱۲۰	ترکیب: الف) رئیس‌جمهور، معاونان و وزرا. ب) حداقل ۲۰ وزارت‌خانه. ج) رعایت تنوع جغرافیایی، قومی و جنسیتی (حداقل ۳۰٪ زن) الزامی است.
اصل ۱۲۱	رأی اعتماد: وزرای پیشنهادی باید رأی اعتماد اکثریت نماینده‌گان مجلس ملی را کسب کنند. در صورت سه بار رد کلیات کابینه، انتخابات زودهنگام برگزار می‌شود.
اصل ۱۲۲	وظایف: تدوین سیاست‌های دولت، تهیه لوایح و بودجه سالانه، تصویب آیین‌نامه‌ها و تأمین امنیت ملی.
اصل ۱۲۴	تعارض منافع: ممنوعیت شغل دوم برای وزرا، اعلام کامل دارایی‌ها در ابتدا و انتهای، و محدودیت ۲ ساله برای ورود به بخش خصوصی مرتبط پس از خدمت.

ج) نیروهای مسلح

شماره اصل	متن کامل اصل (نیروهای مسلح)
اصل ۱۲۵	وظیفه نیروهای مسلح: دفاع از استقلال و تمامیت ارضی، حمایت از نظام قانون اساسی و نظم دموکراتیک، و کمک در بلایای طبیعی. نیروهای مسلح ابزار سیاست تهاجمی نیستند.
اصل ۱۲۶	فرماندهی: رئیس‌جمهور فرمانده کل است. اعلام جنگ و صلح و اعزام نیرو به خارج مستلزم تصویب دو‌سوم مجلس ملی است.
اصل ۱۲۷	غیرسیاسی بودن: ممنوعیت فعالیت حزبی و دخالت در امور سیاسی. نظامیان در دوران خدمت حق کاندیداتوری ندارند. نظارت پارلمانی بر ارتتش الزامی است.

شماره اصل	متن کامل اصل
اصل ۱۲۸	بودجه دفاعی: بودجه نظامی باید به تصویب مجلس برسد و کمیسیون دفاع بر هزینه‌ها ناظارت دقیق دارد.
اصل ۱۲۹	ممنوعیت کودتا: هرگونه اقدام نظامی برای تغییر نظام قانون اساسی کودتا و جرم سنگین است. حق مقاومت شهروندی در برابر کودتا به رسمیت شناخته می‌شود.

۳.۴.آ بخش سوم: قوه قضائیه (اصول ۱۳۶-۱۵۵)

شماره اصل	متن کامل اصل (قوه قضائیه و دیوان قانون اساسی)
اصل ۱۳۶	استقلال قضایی: قوه قضائیه مستقل است. قضات در صدور رأی تنها تابع قانون هستند. بودجه قضایی مستقل از قوه مجریه و توسط پارلمان تأمین می‌شود.
اصل ۱۳۷	شورای عالی قضایی: بالاترین نهاد راهبری قضایی متشكل از رئیس دیوان عالی، دادستان کل، قضات منتخب و حقوقدانان. وظیفه انتصاب، ترقیع و ناظارت بر قضات را دارد.
اصل ۱۳۸	انتصاب قضات: قضات توسط شورا منصوب می‌شوند. قضات دیوان عالی و دیوان قانون اساسی نیازمند تأیید مجلس اقوام و مجلس ملی هستند.
اصل ۱۳۹	تصدی قضاؤت: قضات دارای تصدی مادام‌العمر تا ۷۰ سالگی هستند. عزل یا انتقال آنها تنها در موارد استثنایی قانونی و حکم دادگاه انتظامی ممکن است.
اصل ۱۴۰	دیوان عالی کشور: عالی‌ترین مرجع قضایی مدنی و کیفری، ناظر بر حسن اجرای قوانین و ایجاد وحدت رویه قضایی.
اصل ۱۴۱	دیوان عالی قانون اساسی: پاسدار میثاق ملی و حقوق بنیادین، متشكل از ۱۵ قاضی. صلاحیت تفسیر قانون اساسی و ابطال قوانین مغایر را دارد.
اصل ۱۴۲	دسترسی به دیوان: هر شهروند در صورت نقض حقوق بنیادین حق شکایت به دیوان قانون اساسی را دارد. مراجع سیاسی و دادگاه‌ها نیز حق ارجاع دارند.
اصل ۱۴۳	دیوان عدالت اداری: مرجع رسیدگی به شکایات شهروندان از تصمیمات و آیین‌نامه‌های دولتی و ابطال اقدامات غیرقانونی.
اصل ۱۴۴	دادستانی کل: مسئول تعقیب جرائم و حفاظت از حقوق عامه. دادستان توسط شورا پیشنهاد و با تأیید مجلس منصوب می‌شود.
اصل ۱۴۵	دادرسی منصفانه: علنی بودن محاکمات، حق داشتن وکیل، مستدل بودن احکام و حق تجدیدنظرخواهی همگانی.

- ب) وظایف: ناظارت بر حسن اجرای قوانین، ایجاد رویه قضایی واحد، رسیدگی به فرجام‌خواهی
 ج) آرای دیوان در ایجاد رویه قضایی برای دادگاه‌های پایین‌تر الزام‌آور است.

اصل ۱۴۱ دیوان عالی قانون اساسی

- الف) دیوان عالی قانون اساسی پاسدار قانون اساسی و حقوق بنیادین است.
- ب) ترکیب: ۱۵ قاضی با دوره ۱۲ ساله غیرقابل تمدید (هر ۴ سال، ۵ نفر تجدید)
- ج) صلاحیت‌ها:

- بررسی انطباق قوانین با قانون اساسی
- رسیدگی به شکایات نقض حقوق بنیادین
- حل اختلاف بین قوا و بین مرکز و مناطق
- تفسیر قانون اساسی
- نظارت بر انتخابات ملی و همه‌پرسی

اصل ۱۴۲ دسترسی به دیوان قانون اساسی

حق طرح شکایت در دیوان قانون اساسی متعلق است به:

- الف) هر شهروند که حقوق بنیادینش نقض شده باشد
- ب) رئیس‌جمهور، رئیس هر مجلس
- ج) یک‌پنجم نمایندگان هر مجلس
- د) دولت‌های محلی (در موضوعات فدرالی)
- ه) دادگاه‌ها هنگام شک در قانون اساسی بودن قانون

اصل ۱۴۳ دیوان عدالت اداری

- الف) دیوان عدالت اداری مرجع رسیدگی به شکایات از دستگاه‌های دولتی است.
- ب) هر شهروند حق شکایت از تصمیمات اداری را دارد.
- ج) دیوان می‌تواند تصمیمات غیرقانونی را ابطال و حکم به جبران خسارت دهد.

اصل ۱۴۴ دادستانی کل

- الف) دادستان کل مسئول تعقیب جرایم و نظارت بر اجرای قانون است.
- ب) دادستان کل توسط شورای عالی قضایی پیشنهاد و با تأیید مجلس منصوب می‌شود.
- ج) دادستان مستقل است و تحت نظارت مجلس قرار دارد.

اصل ۱۴۵ دادرسی منصفانه

- الف) محاکمات باید علنی باشد مگر در موارد استثنایی قانونی.
- ب) هر فرد حق داشتن وکیل و فرصت کافی برای دفاع را دارد.
- ج) احکام باید مستدل و مکتوب باشند.
- د) حق تجدیدنظر در همه احکام تضمین می‌شود.

اصل ۱۵۳	جایگاه نهادهای مستقل: این نهادها رکن چهارم نظام‌اند. از قوای سه‌گانه مستقل بوده، بودجه مجزا دارند و رؤسای آنها با رأی دوسوم مجلس منصوب می‌شوند.
اصل ۱۵۴	کمیسیون مستقل انتخابات: مسئول برگزاری و نظارت بر کلیه انتخابات و همه‌پرسی‌ها. اعضا باید فاقد وابستگی حزبی بوده و توسط دیوان عالی تأیید شوند.
اصل ۱۵۵	بانک مرکزی: هدف اصلی ثبات قیمت‌ها و حفظ ارزش پول است. دولت حق استقراض مستقیم یا دخالت در سیاست‌های پولی را ندارد.
اصل ۱۵۶	سازمان حسابرسی: نظارت بر سلامت مالی و بودجه‌ای کلیه دستگاه‌های حکومتی و شرکت‌های عمومی و ارائه گزارش شفاف به ملت.
اصل ۱۵۷	کمیسیون حقوق بشر: صیانت از حقوق بین‌المللی، دریافت شکایات شهروندان، و نظارت بر حسن اجرای کنوانسیون‌های بین‌المللی حقوق بشر در ایران.
اصل ۱۵۸	سازمان ضد فساد: پیشگیری و مبارزه با فساد در سطوح عالی حاکمیتی، حمایت از سوت زنان و شفافسازی دارایی مقامات.
اصل ۱۵۹	شورای عالی رسانه: تضمین آزادی بیان، تکثیرگاری رسانه‌ای و ممنوعیت سانسور. نظارت بر رسانه‌های عمومی برای اطمینان از بی‌طرفی.
اصل ۱۶۰	نهاد بازرسی کل: رسیدگی به شکایات شهروندان از سوء مدیریت اداری و تضمین پاسخگویی مقامات در برابر قانون.

۷. آ فصل ششم: حکومت محلی و شوراهای

اصل ۱۶۱	تمرکزهایی: اداره امور محلی بر اساس اصل تقرب (واگذاری اختیارات به پایین‌ترین سطح ممکن) و مشارکت مستقیم شهروندان انجام می‌شود.
اصل ۱۶۲	شوراهای محلی: در هر شهر و روستا شورای منتخب با رأی مستقیم مردم برای ۴ سال تشکیل می‌شود. شورا ناظر بر مدیریت محلی و تصویب‌کننده بودجه شهرداری است.
اصل ۱۶۳	شهرداری‌ها: شهردار توسط شورا انتخاب می‌شود. شهرداری‌ها استقلال مالی داشته و در قبال شورا و شهروندان پاسخگو هستند.
اصل ۱۶۴	استانداران: استاندار هماهنگ‌کننده دولت فدرال و محلی است که با پیشنهاد وزیر کشور و تأیید شورای منتخب منطقه منصوب می‌شود.
اصل ۱۶۵	شوراهای منطقه‌ای: مسئول برنامه‌ریزی توسعه کلان منطقه، هماهنگی بین استانی و مدیریت منابع مشترک منطقه‌ای هستند.
اصل ۱۶۶	مشارکت و همه‌پرسی محلی: حق شهروندان برای مشارکت در بودجه‌نویسی و الزام برگزاری رفراندوم محلی برای طرح‌های حساس زیست‌محیطی یا عمرانی محلی.

۸. آ فصل هفتم: بازنگری در قانون اساسی

مجلس هر (دوسوم
امضا)؛ میلیون ۲ یا
[step] (s۲(at)۰،۱.۵(مرحله ۲

بررسی
ویژه (کمیته
بازنگری)؛
[step] (s۳(at)۰،۱.۵(مرحله ۳

تصویب
(سه‌چهارم)
مجلس)؛ دو هر

[step, fill=SuccessGreen!۲۰, draw=SuccessGreen] (s۴(at)۰-،۱.۵(مرحله ۴

همه‌پرسی
مطلقاً (اکثریت
۵۰٪ مشارکت با

,<-] thick, DemocracyBlue] (s۱(– (s۲(, <-] thick, DemocracyBlue] (s۲(– (s۳(,
<-] thick, DemocracyBlue] (s۳(– (s۴(

] draw=WarningRed, fill=WarningRed!۱۰, rounded corners=۵pt, minimum width=۱۰cm,
font=[at)۰-،۳.۵((اصل تغییر غیرقابل اصول نیستند بازنگری قابل)۱۱(

شماره اصل	متن کامل اصل
اصل ۱۷۳	اعلام و نفاذ: بازنگری مصوب ظرف ۱۵ روز توسط رئیس جمهور ابلاغ و در سراسر کشور لازم الاجرا می‌گردد.

۹ آ. فصل هشتم: مقررات انتقالی

هشدار	اهمیت مقررات انتقالی
	<p>مقررات انتقالی پل ارتباطی بین نظام قدیم و نظام جدید هستند. این مقررات:</p> <ul style="list-style-type: none"> • چارچوب زمانی مشخص برای اجرای قانون اساسی تعیین می‌کنند • از خلاً قانونی و هرج و مرج جلوگیری می‌کنند • حقوق مكتتبه را در حد معقول حفظ می‌کنند • پس از اتمام دوره انتقال، خود به خود منقضی می‌شوند

اصل ۱۷۴	لازم الاجرا شدن: این قانون اساسی از تاریخ تأیید در همه‌پرسی ملی لازم الاجراست. دولت موقت موظف به زمینه‌سازی فوری برای اجرای آن است.
اصل ۱۷۵	دوره انتقال: بازه زمانی حداقل ۱۸ ماهه از تصویب قانون اساسی تا استقرار کامل نهادهای برگزیده، که طی آن امنیت گذار و تداوم خدمات عمومی تضمین می‌شود.
اصل ۱۷۶	اولین انتخابات: برگزاری اولین انتخابات سراسری تحت ناظارت کمیسیون موقت و نهادهای بین‌المللی ظرف ۱۲ ماه از تصویب.
اصل ۱۷۷	جدول استقرار: تعیین ضرب الاجل‌های ۳ تا ۲۴ ماهه برای تشکیل کمیسیون انتخابات، پارلمان‌ها، دیوان عالی قانون اساسی و شوراهای محلی.
اصل ۱۷۸	تطبيق قوانین: قوانین پیشین تا زمان نسخ یا اصلاح معتبرند، مشروط به عدم مغایرت بنیادین. پارلمان اول ۵ سال فرصت برای تطبیق کامل قوانین دارد.
اصل ۱۷۹	اداره امور: حفظ بدنه کارشناسی دولت و امنیت شغلی کارکنانی که در نقض حقوق بشر مشارکت نداشته‌اند.
اصل ۱۸۰	عدالت انتقالی: تشکیل کمیسیون حقیقت و آشتی برای رسیدگی به مظالم گذشته، جبران خسارت قربانیان و پاسخگو کردن ناقضان حقوق مردم.
اصل ۱۸۱	اصلاح نیروهای مسلح: ادغام نیروها در ساختار واحد تحت فرماندهی دولت فدرال و خروج کامل نظامیان از سیاست و اقتصاد.
اصل ۱۸۲	استرداد اموال: شناسایی و بازگرداندن کلیه اموال عمومی و خصوصی که به ناحق در نظام پیشین تصاحب شده است.
اصل ۱۸۳	جانشینی بین‌المللی: تعهد به قراردادهای بین‌المللی مطابق با منافع ملی و الحق فوری به کنوانسیون‌های جهانی حقوق بشر.

شماره اصل	متن کامل اصل
اصل ۱۸۴	ساختار فدرال: استقرار تدریجی مدیریت‌های منطقه‌ای و انتقال اختیارات از مرکز به مناطق ظرف ۵ سال.
اصل ۱۸۵	چندزبانی رسمی: آغاز برنامه ملی آموزش و استانداردسازی زبان‌های اقوام برای کاربرد رسمی در سطوح فدرال و منطقه‌ای.
اصل ۱۸۶	انقضا: این فصل پس از تحقق اهداف گذار یا پایان مهلت ۵ ساله خودبه‌خود از متن قانون اساسی خارج می‌شود.
اصل ۱۸۷	میثاق وفاداری: این قانون اساسی عهد ملت ایران برای آزادی و عدالت است. هیچ مقامی فراتر از آن نیست و صیانت از آن تکلیف همگانی است.

آ. ۱۰. جداول تطبیقی با قوانین اساسی سایر کشورها

آ. ۱۰.۱ مقایسه ساختار کلی

نوع نظام	جمهوری فدرال	جمهوری فدرال	جمهوری فدرال	جمهوری واحد	پادشاهی مشروطه
رئیس کشور منتخب	رئیس جمهور	رئیس جمهور (غیرمستقیم)	رئیس جمهور (غیرمستقیم)	رئیس جمهور (پارلمانی)	پادشاه
رئیس دولت	رئیس جمهور	صدراعظم	نخست‌وزیر	نخست‌وزیر	نخست‌وزیر
پارلمان	دومجلسی	دومجلسی	دومجلسی	دومجلسی	دومجلسی
تعداد واحدهای فدرال	۱۶ استان	۱۶ لند	۲۸ ایالت + ۸ منطقه	۹ استان	۱۷ منطقه خودمختار
دادگاه اساسی	بله (۱۵ قاضی)	بله (۱۶ قاضی)	بله (۱۱ قاضی)	بله (۱۲ قاضی)	بله
اصول غیرقابل تغییر	بله (۷ مورد)	بله (۲ مورد)	بله (رویه قضایی)	بله (ارزش‌های بنیادین)	خیر
جدایی دین و دولت	کامل	بله	سکولار	بله	بله

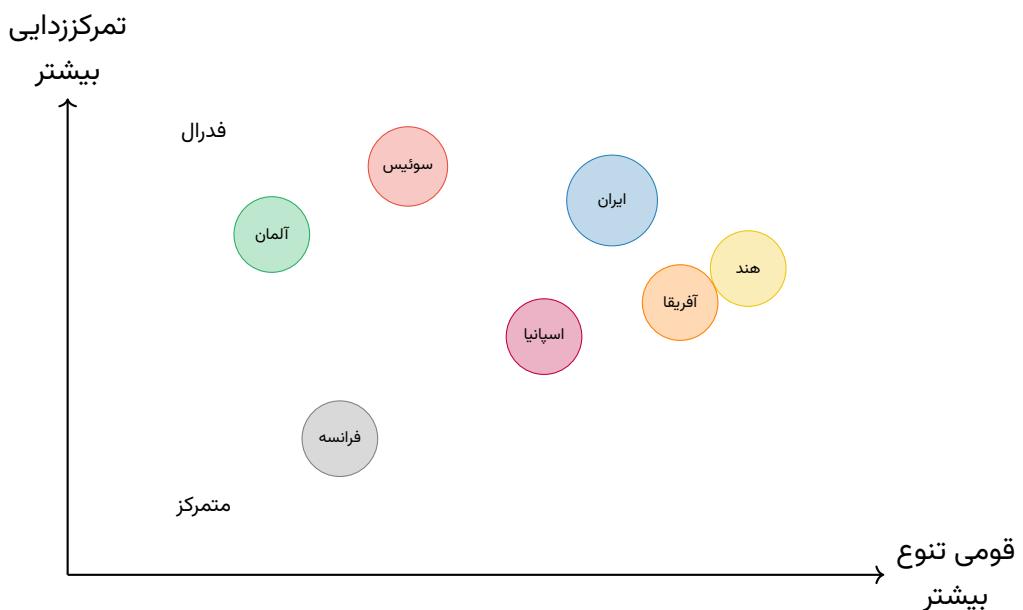
آ. ۱۰.۲ مقایسه حقوق بنیادین

لغو مجازات اعدام
آزادی دین و تغییر دین
برابری جنسیتی صریح
حقوق زبانی اقلیت‌ها
حق آب

کانادا	آفریقا	هند	آلمان	ایران	حق بنیادین
					حق محیط زیست سالم
					حق مسکن
					ممنوعیت تبعیض گرایش جنسی
					حق دسترسی به اطلاعات
					حفظ از افشاگران

= حمایت ویژه | = تضمین شده | = بدون تضمین صریح

۳.۱۰.آ مقایسه ساختار فدرال

۴.۱۰.آ مقایسه فرآیند بازنگری قانون اساسی

کرامت انسانی، دموکراسی، فدرالیسم	اجباری	سه چهارم هر دو مجلس	دو سوم هر مجلس یا ۲ میلیون امضا	ایران (پیشنهادی)
کرامت انسانی، ساختار فدرال	خیر	دو سوم هر دو مجلس	دو سوم هر مجلس	آلمان
شكل جمهوری	اختیاری	سه پنجم کنگره	رئیس جمهور یا پارلمان	فرانسه
خیر	اجباری	اکثریت ساده	پارلمان یا ۱۰۰,۰۰۰ امضا	سوئیس

۱۲ آ

خلاصه و جمع‌بندی

خلاصه قانون اساسی پیشنهادی جمهوری فدرال ایران

تعداد کل اصول	۱۸۷ اصل در ۸ فصل
اصول غیرقابل تغییر	۷ اصل (پاسدار هویت نظام)
حقوق بنیادین	۷۴ اصل (جامع‌ترین منشور حقوق منطقه)
واحدهای فدرال	۵ منطقه خودمختار و ۱۵ استان فدرال
نهادهای مستقل	۸ سازمان نظارتی رکن چهارم
دوره انتقالی	حداکثر ۱۸ ماه برای استقرار نهادها

ویژگی‌های متمایز این قانون اساسی:

۱. جدایی کامل دین از دولت – برخلاف قانون اساسی فعلی
۲. فدرالیسم همبسته – پاسخ به مطالبات قومی بدون تجزیه
۳. مجلس اقوام – نهاد ویژه نمایندگی تنوع
۴. لغو مجازات اعدام – پیشرو در منطقه
۵. حق آب – پاسخ به بحران آب
۶. نهادهای مستقل قوی – پیشگیری از استبداد
۷. اصول غیرقابل تغییر – خطوط قرمز دموکراسی
۸. عدالت انتقالی – گذار مسالمت‌آمیز اما عادلانه

الگو و درس

منابع الهام‌بخش این قانون اساسی:

- ۰ قانون اساسی آلمان (۱۹۴۹): ساختار فدرال، دادگاه قانون اساسی، اصول غیرقابل تغییر
- ۰ قانون اساسی آفریقای جنوبی (۱۹۹۶): منشور حقوق، عدالت انتقالی، حقوق اقتصادی-اجتماعی
- ۰ قانون اساسی هند (۱۹۵۰): مدیریت تنوع، فدرالیسم نامتقارن
- ۰ قانون اساسی اسپانیا (۱۹۷۸): مناطق خودمختار، گذار دموکراتیک
- ۰ قانون اساسی سوئیس (۱۹۹۹): دموکراسی مستقیم، فدرالیسم زبانی
- ۰ منشور حقوق بشر اروپا و ميثاقين بين الملل حقوق بشر

پیوست ب

منشور حقوق اقوام

این منشور سند حقوقی تکمیلی قانون اساسی است که حقوق فردی و جمعی اقوام ایران را به تفصیل تضمین می‌کند. منشور بر این باور استوار است که تنوع قومی-فرهنگی ایران نه تهدید بلکه ثروت ملی است. این سند با الهام از اعلامیه حقوق اقلیت‌های ملل متحد (۱۹۹۲)، کنوانسیون چارچوب حمایت از اقلیت‌های ملی شورای اروپا (۱۹۹۵)، و تجربیات موفق کشورهای چندقومی تدوین شده است.

ب.۱ دیباچه منشور

منشور حقوق اقوام جمهوری فدرال ایران

ضمیمه قانون اساسی | دارای قوت قانون اساسی

دیباچه

ما، نمایندگان ملت ایران در مجلس مؤسسان، با اذعان به اینکه ایران سرزمینی است با پیشینه تمدنی چندهزارساله که در آن اقوام گوناگون – فارس، آذری، کرد، لر، عرب، بلوج، ترکمن، گیلک، مازندرانی، و دیگران – در طول تاریخ در کنار یکدیگر زیسته و این سرزمین را آباد کرده‌اند؛ با یادآوری رنج‌هایی که از تبعیض، سرکوب فرهنگی، و بی‌عدالتی اقتصادی بر اقوام رفته است؛ با باور به اینکه هر قومی حق دارد هویت، زبان، فرهنگ و سنت‌های خود را حفظ و توسعه دهد؛ با تعهد به ساختن آینده‌ای که در آن تنوع نه منشأ تفرقه بلکه سرچشمه ثروت و همبستگی باشد؛ با احترام به اصل تمامیت ارضی و وحدت ملی در چارچوب فدرالیسم دموکراتیک؛ این منشور را به عنوان **ميثاق زندگی مشترک اقوام ایران تصویب و اعلام می‌کنیم.**

– مجلس مؤسسان جمهوری فدرال ایران

ب ۲. فصل اول: اصول کلی و تعاریف

ب ۱.۲. ماده ۱: هدف منشور

این منشور به منظور تضمین حقوق اقوام ایران، حفاظت از تنوع فرهنگی، و ایجاد چارچوب حقوقی برای زندگی مشترک برابر و عادلانه تدوین شده است.

ب ۲.۲. ماده ۲: تعاریف

قسم	گروهی از شهروندان که دارای ویژگی‌های مشترک زبان، فرهنگی، تاریخی یا سرزمینی هستند و خود را متعلق به آن گروه می‌دانند.
زبان ملی	زبانی که توسط یکی از اقوام اصلی ایران به عنوان زبان مادری استفاده می‌شود و در این منشور به رسمیت شناخته شده است.
منطقه خودمختار	واحد سرزمینی که طبق قانون اساسی از درجه‌ای از خودمختاری در امور داخلی برخوردار است.
سرزمین تاریخی	مناطقهایی که یک قوم به‌طور سنتی و تاریخی در آن ساکن بوده است.
حقوق جمیع	حقوقی که به یک گروه قومی به عنوان یک کلیت تعلق دارد.
حقوق فردی	حقوقی که به هر فرد عضو یک قوم تعلق دارد.
تبعیض مثبت	اقدامات موقت برای جبران نابرابری‌های تاریخی و ایجاد برابری واقعی.
همسانسازی اجباری	هرگونه سیاست یا اقدام برای از بین بردن هویت قومی یا فرهنگی.

ب ۳.۲. ماده ۳: اقوام به رسمیت شناخته شده

اقوام اصلی ایران

فارس
%۵۵≈آذری
%۱۰≈۲۰%کرد
%۱۰≈لر
%۶≈عرب
%۱۳≈بلوج
%۲≈ترکمن
%۱≈گیلک و مازنی
%۱۳≈

* درصدها تخمینی است. هر فرد می‌تواند هویت چندگانه داشته باشد.

قوم اکثریت	۴۷≈ میلیون	فلات مرکزی، خراسان، فارس	فارسی	فارس
منطقه خودمختار	۱۷≈ میلیون	آذربایجان شرقی و غربی، اردبیل، زنجان	ترکی آذربایجانی	آذری
منطقه خودمختار	۵.۸≈ میلیون	کردستان، کرمانشاه، ایلام، آذربایجان غربی	کردی (سورانی، کرمانجی)	کرد
حقوق ویژه	۵≈ میلیون	لرستان، چهارمحال، کهگیلویه، خوزستان	لری (لکی، بختیاری)	لر
منطقه خودمختار	۵.۲≈ میلیون	خوزستان	عربی	عرب
منطقه خودمختار	۷.۱≈ میلیون	سیستان و بلوچستان	بلوچی	بلوچ
منطقه خودمختار	۸۵۰≈ هزار	گلستان (ترکمن صحرا)	ترکمنی	ترکمن
حقوق ویژه	۳≈ میلیون	گیلان	گیلکی	گیلک
حقوق ویژه	۳≈ میلیون	مازندران	مازندرانی	مازندرانی

سایر گروههای قومی-زبانی (تات، تالش، قشقایی، و غیره) نیز از حمایت این منشور برخوردارند.

ب. ۴.۲: اصول بنیادین

الگ و درس

اصول حاکم بر این منشور:

۱. اصل برابری: همه اقوام برابرند؛ هیچ قومی بر قوم دیگر برتری ندارد
۲. اصل عدم تبعیض: تبعیض بر اساس قومیت در هر شکل ممنوع است
۳. اصل حفاظت: دولت موظف به حمایت فعال از تنوع قومی است
۴. اصل مشارکت: اقوام حق مشارکت در تصمیمات مؤثر بر زندگی خود را دارند
۵. اصل همبستگی: تنوع در خدمت وحدت ملی و انسجام اجتماعی است
۶. اصل توسعه متوازن: همه مناطق حق توسعه برابر دارند
۷. اصل تمامیت ارضی: حقوق اقوام در چارچوب وحدت و یکپارچگی سرزمینی تضمین می‌شود

ب. ۳. فصل دوم: حقوق فردی اعضای اقوام

حقوق فردی اعضای اقوام

حق هویت

انتخاب آزادانه، ثبت هویت قومی، عدم اجبار

حق زبان

استفاده آزاد، آموزش، خدمات دولتی

حق فرهنگ

مشارکت، حفظ سنت‌ها، دسترسی

حق عدم تبعیض

برابری در استخدام، آموزش، خدمات

ب. ۱.۳: حق هویت قومی

هر فرد حق دارد آزادانه هویت قومی خود را تعیین کند، اعلام کند یا اعلام نکند.	۱.۵
هیچکس را نمی‌توان به پذیرش یا انکار هویت قومی خاصی مجبور کرد.	۲.۵

۳.۵	هر فرد می‌تواند هویت قومی چندگانه داشته باشد (مثلاً فرزند خانواده کرد-فارس).
۴.۵	ثبت هویت قومی در اسناد رسمی اختیاری است و تنها برای مقاصد آماری و با رضایت فرد انجام می‌شود.
۵.۵	هیچ پیامد منفی حقوقی، اداری یا اجتماعی نباید بر اعلام یا عدم اعلام هویت قومی مترب شود.

ب. ۲.۳. ماده ۶: حق استفاده از زبان مادری

۱.۶	هر فرد حق دارد در زندگی خصوصی و عمومی از زبان مادری خود استفاده کند.
۲.۶	هر کودک حق دارد به زبان مادری خود آموزش ببیند.
۳.۶	هر فرد حق دارد در دادگاه‌ها و نهادهای دولتی از مترجم رایگان بهره‌مند شود.
۴.۶	هر فرد حق دارد نام خانوادگی و نام فرزندان خود را به زبان مادری انتخاب کند.
۵.۶	استفاده از زبان مادری در محیط کار نمی‌تواند دلیل اخراج یا تبعیض باشد.

ب. ۳.۳. ماده ۷: حق مشارکت در زندگی فرهنگی

۱.۷	هر فرد حق دارد در زندگی فرهنگی قوم خود مشارکت کند.
۲.۷	هر فرد حق دارد آداب، رسوم و مراسم قومی خود را برگزار کند.
۳.۷	هر فرد حق دارد لباس سنتی قومی خود را بپوشد.
۴.۷	هر فرد حق دارد به میراث فرهنگی قوم خود دسترسی داشته باشد.
۵.۷	هر فرد حق دارد تاریخ و ادبیات قوم خود را بیاموزد و بیاموزاند.

ب. ۴.۳. ماده ۸: حق عدم تبعیض

هشدار

تبعیض قومی جرم است

ماده ۱.۸: هرگونه تبعیض بر اساس قومیت، زبان یا فرهنگ ممنوع و جرم است.

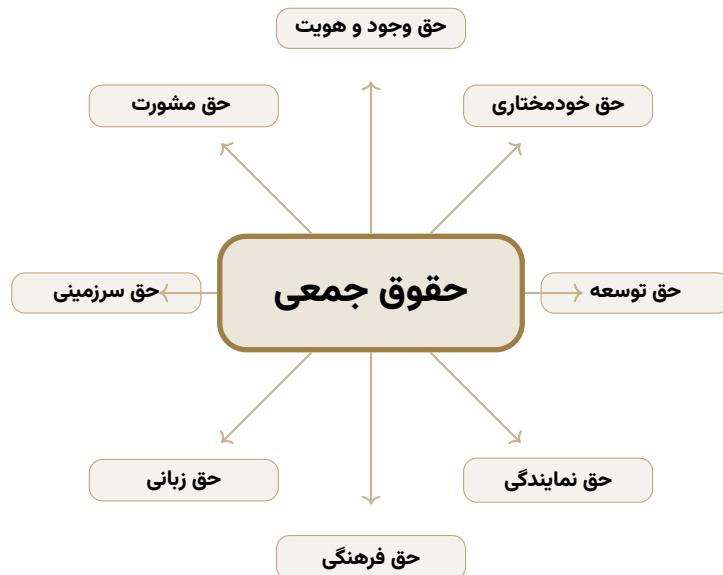
ماده ۲.۸: تبعیض شامل اما نه محدود به موارد زیر است:

- تبعیض در استخدام، ارتقا یا اخراج
- تبعیض در دسترسی به آموزش
- تبعیض در دسترسی به خدمات عمومی
- تبعیض در دسترسی به مسکن
- توهین و تحقیر قومی
- نفرت‌پراکنی قومی

ماده ۳.۸: قربانیان تبعیض حق شکایت و جبران خسارت مادی و معنوی دارند.

ماده ۴.۸: باز اثبات عدم تبعیض در دعاوى استخدامى بر عهده کارفرماست.

ب. ۴. فصل سوم: حقوق جمعی اقوام

ب. ۱.۴. ماده ۹: حق وجود و حفظ هویت جمعی

هر قوم حق وجود به عنوان یک گروه متمایز را دارد.	۱.۹
هرگونه سیاست یا اقدام برای نابودی، همسانسازی اجباری یا محو هویت یک قوم ممنوع و جرم علیه بشریت است.	۲.۹
هر قوم حق دارد هویت جمعی خود را حفظ، توسعه و به نسل‌های آینده منتقل کند.	۳.۹
دولت موظف به حمایت فعال از حفظ تنوع قومی است.	۴.۹

ب. ۲.۴. ماده ۱۰: حق خودمختاری داخلی

اقوامی که در سرزمین تاریخی خود اکثریت دارند، حق تشکیل منطقه خودمختار را در چارچوب قانون اساسی دارند.	۱.۱۰
خودمختاری شامل حق قانون‌گذاری در حوزه‌های محلی، اداره امور داخلی، و مدیریت منابع محلی است.	۲.۱۰
خودمختاری در چارچوب تمامیت ارضی و وحدت ملی تفسیر می‌شود.	۳.۱۰
اقوامی که منطقه خودمختار ندارند، از طریق مجلس اقوام و نهادهای محلی نمایندگی می‌شوند.	۴.۱۰

ب. ۳.۴. ماده ۱۱: حق مشارکت سیاسی

هر قوم حق نمایندگی عادلانه در نهادهای ملی را دارد.	۱.۱۱
--	------

۲.۱۱	مجلس اقوام نهاد نمایندگی جمیع اقوام در سطح ملی است.
۳.۱۱	در انتصابات ملی (کابینه، دیوان عالی، نهادهای مستقل) باید تنوع قومی رعایت شود.
۴.۱۱	احزاب قومی-منطقه‌ای حق فعالیت آزاد دارند مشروط به پایبندی به قانون اساسی و اصول دموکراتیک.
۵.۱۱	هیچ قانون یا سیاستی که مستقیماً بر یک قوم تأثیر می‌گذارد، نباید بدون مشورت با نمایندگان آن قوم تصویب شود.

ب. ۴.۴. ماده ۱۲: حق توسعه و منابع

۱.۱۲	هر قوم حق بهره‌مندی عادلانه از منابع ملی را دارد.
۲.۱۲	مناطق قومی محروم حق دریافت منابع جبرانی برای توسعه را دارند.
۳.۱۲	منابع طبیعی واقع در سرزمین یک قوم، متعلق به کل ملت است اما آن منطقه سهم ویژه‌ای دریافت می‌کند.
۴.۱۲	پروژه‌های توسعه در مناطق قومی باید با مشارکت و رضایت جوامع محلی انجام شود.
۵.۱۲	جابجایی اجباری جمعیت از سرزمین‌های سنتی ممنوع است مگر در شرایط اضطراری و با جبران کامل.

ب. ۵ فصل چهارم: حقوق زبانی

زبان فارسی: زبان رسمی مشترک سراسری

زبان‌های ملی: رسمی در مناطق مربوطه

آذری | کردی | عربی | بلوجی | ترکمنی | لری | گیلکی | مازندرانی

زبان‌های محلی و گویش‌ها: حمایت و حفاظت

ب. ۱.۵. ماده ۱۳: وضعیت زبان‌ها

۱.۱۳	زبان فارسی زبان رسمی مشترک جمهوری فدرال ایران است که همه شهروندان حق و وظیفه یادگیری آن را دارند.
۲.۱۳	زبان‌های آذری، کردی، عربی، بلوجی، ترکمنی، لری، گیلکی و مازندرانی زبان‌های ملی ایران هستند.
۳.۱۳	در مناطق خودمختار، زبان قومی آن منطقه زبان رسمی دوم است.

همه زبان‌ها و گویش‌های موجود در ایران، صرفنظر از تعداد گویشوران، شایسته حفاظت هستند.	۴.۱۳
--	------

ب.۲.۵ ماده ۱۴: حقوق زبانی در آموزش

آموزش به زبان مادری در مقطع پیش‌دبستانی و دبستان حق هر کودک است.	۱.۱۴
زبان فارسی از سال سوم دبستان به عنوان زبان دوم آموزش داده می‌شود و به تدریج زبان آموزش می‌شود.	۲.۱۴
در مناطق دوزبانه، نظام آموزشی دوزبانه (زبان مادری + فارسی) برقرار می‌شود.	۳.۱۴
یادگیری یک زبان ملی دیگر (غیر از زبان مادری و فارسی) در مدارس تشویق می‌شود.	۴.۱۴
دولت موظف به تربیت معلم، تألیف کتاب و تأمین منابع آموزشی به زبان‌های ملی است.	۵.۱۴
دانشگاه‌ها می‌توانند رشته‌هایی به زبان‌های ملی ارائه دهند.	۶.۱۴

ب.۳.۵ ماده ۱۵: حقوق زبانی در خدمات عمومی

فارسی	دوزبانه به درخواست	دوزبانه (فارسی + محلی)	اسناد هویتی
فارسی	دوزبانه در شهرهای بزرگ	دوزبانه اجباری	تابلوها و علائم
فارسی + مترجم	مترجم در دسترس	دوزبانه	خدمات اداری
مترجم رایگان	مترجم رایگان	دوزبانه	دادگاهها
مترجم در دسترس	مترجم بهداشتی	دوزبانه	بهداشت و درمان
برنامه‌های زبان‌های ملی	برنامه‌های چندزبانه	شبکه محلی به زبان قومی	رسانه عمومی

ب.۴.۵ ماده ۱۶: آکادمی زبان‌های ایران

الگو و درس

آکادمی زبان‌های ایران

ماده ۱.۱۶: آکادمی زبان‌های ایران به عنوان نهاد مستقل علمی تأسیس می‌شود.
وظایف آکادمی:

- پژوهش، مستندسازی و حفاظت از همه زبان‌ها و گویش‌های ایران
- استانداردسازی خط و املای زبان‌های ملی
- تدوین فرهنگ لغت و دستور زبان
- حفاظت از زبان‌های در خطر انقراض
- ترویج چندزبانگی و یادگیری زبان‌ها

ماده ۲.۱۶: هیئت‌مدیره آکادمی شامل نمایندگان همه زبان‌های ملی است.

ماده ۳.۱۶: بودجه آکادمی باید کافی و تضمین شده باشد.

ب.۶ فصل پنجم: حقوق فرهنگی

ب.۶.۱ ماده ۱۷: حفاظت از میراث فرهنگی

میراث فرهنگی هر قوم بخشی از میراث ملی ایران است و تحت حمایت دولت قرار دارد.	۱.۱۷
آثار تاریخی، باستانی و فرهنگی هر منطقه باید در همان منطقه حفظ و نگهداری شود.	۲.۱۷
نامهای تاریخی شهرها، روستاهای و مکان‌ها باید حفظ شود. تغییر اجباری نامهای تاریخی ممنوع است.	۳.۱۷
بازگرداندن نامهای تاریخی که در گذشته به اجراء تغییر کرده‌اند، مجاز است.	۴.۱۷
موزه‌های قومی-منطقه‌ای برای حفظ و نمایش میراث فرهنگی تأسیس می‌شوند.	۵.۱۷

ب.۶.۲ ماده ۱۸: هنر و ادبیات

هنرمندان و نویسندهای هر قوم حق آفرینش آزاد به زبان و سبک خود را دارند.	۱.۱۸
دولت موظف به حمایت از تولید آثار ادبی و هنری به زبان‌های ملی است.	۲.۱۸
ادبیات کودک به زبان‌های ملی باید تولید و در دسترس قرار گیرد.	۳.۱۸
جشنواره‌های فرهنگی قومی با حمایت دولت برگزار می‌شود.	۴.۱۸
ترجمه آثار ادبی بین زبان‌های ملی تشویق و حمایت می‌شود.	۵.۱۸

ب.۶.۳ ماده ۱۹: رسانه و ارتباطات

هر قوم حق داشتن رسانه‌های چاپی، صوتی، تصویری و دیجیتال به زبان خود را دارد.	۱.۱۹
صدا و سیمای ملی موظف به پخش برنامه به همه زبان‌های ملی به نسبت جمعیت است.	۲.۱۹
هر منطقه خودمختار حق داشتن شبکه رادیویی و تلویزیونی محلی به زبان قومی را دارد.	۳.۱۹
اینترنت و فضای مجازی به زبان‌های ملی باید توسعه یابد.	۴.۱۹
دولت از تولید محتواهای دیجیتال به زبان‌های ملی حمایت می‌کند.	۵.۱۹

ب.۶.۴ ماده ۲۰: آداب، رسوم و جشن‌ها

هر قوم حق برگزاری جشن‌ها و مراسم سنتی خود را دارد.	۱.۲۰
روزهای مهم فرهنگی هر قوم (مانند نوروز، یلدا، سده، مهرگان، عید فطر، عید قربان) می‌توانند در منطقه مربوطه تعطیل رسمی باشد.	۲.۲۰

تقویم ملی باید شامل روزهای فرهنگی همه اقوام باشد.	۳.۲۰
موسیقی، رقص و هنرهای نمایشی سنتی هر قوم باید حفظ و آموزش داده شود.	۴.۲۰

ب. ۷. فصل ششم: حقوق سرزمینی و توسعه

ب. ۱.۷. ماده ۲۱: حق سرزمین

هر قوم حق زندگی در سرزمین تاریخی خود را دارد.	۱.۲۱
تغییر ترکیب جمعیتی عمدی مناطق قومی (مهندسی جمعیتی) ممنوع است.	۲.۲۱
جابجایی اجباری جمعیت از سرزمین‌های سنتی ممنوع است مگر در موارد اضطراری طبیعی و با جبران کامل و حق بازگشت.	۳.۲۱
مرزهای مناطق خودمختار تنها با رضایت ساکنان (همه‌پرسی) قابل تغییر است.	۴.۲۱
شهروندان همه اقوام حق سکونت در هر نقطه از کشور را دارند.	۵.۲۱

ب. ۲.۷. ماده ۲۲: توسعه متوازن

دولت موظف به تضمین توسعه متوازن همه مناطق کشور است.	۱.۲۲
صندوق توازن منطقه‌ای برای کاهش شکاف توسعه بین مناطق تأسیس می‌شود.	۲.۲۲
مناطق محروم حق دریافت منابع ویژه توسعه را دارند.	۳.۲۲

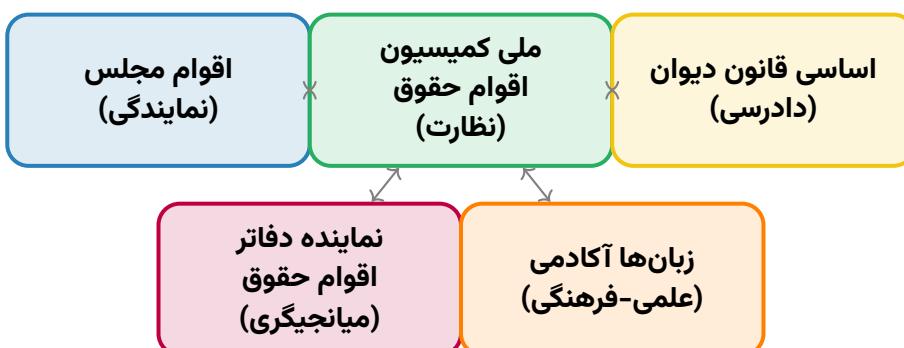
۴.۲۲	شاخص‌های توسعه (درآمد، آموزش، بهداشت، زیرساخت) در همه مناطق باید به طور سالانه اندازه‌گیری و منتشر شود.
۵.۲۲	هدف: رسیدن به حداقل ۲۰٪ تفاوت در شاخص توسعه بین پیشرفته‌ترین و محروم‌ترین مناطق در افق ۲۰ ساله.

ب. ۳.۷. ماده ۲۳: منابع طبیعی

۱.۲۳	منابع طبیعی (نفت، گاز، معادن، آب) متعلق به کل ملت ایران است.
۲.۲۳	مناطق تولیدکننده منابع طبیعی سهم ویژه (۱۵-۵٪ از درآمد) دریافت می‌کنند.
۳.۲۳	بهره‌برداری از منابع طبیعی باید با رعایت حقوق محیط زیست و جوامع محلی باشد.
۴.۲۳	جوامع محلی حق اطلاع و مشورت در پروژه‌های استخراجی را دارند.
۵.۲۳	خشارات زیست‌محیطی به مناطق باید جبران شود.

ب. ۸. فصل هفتم: سازوکارهای حمایتی و نظارتی

اقوام حقوق از حمایت نهادهای

ب. ۸. ماده ۲۴: مجلس اقوام

۱.۲۴	مجلس اقوام (مجلس دوم پارلمان) نهاد عالی نمایندگی اقوام در سطح ملی است.
۲.۲۴	ترکیب: ۱۲۰ نماینده شامل نمایندگان استان‌ها، مناطق خودمختار، اقلیت‌های زبانی و ایرانیان خارج.
۳.۲۴	صلاحیت‌های ویژه مجلس اقوام: حق و تو بر قوانین مرتبط با حقوق اقوام حق و تو بر تغییرات در ساختار فدرال تأیید انتصاب قضات دیوان عالی و قانون اساسی نظارت بر توزیع عادلانه منابع ملی
۴.۲۴	هر قوم به رسمیت شناخته شده حداقل ۲ نماینده در مجلس اقوام دارد.

ب. ۲.۸. ماده ۲۵: کمیسیون ملی حقوق اقوام

۱.۲۵	کمیسیون ملی حقوق اقوام نهاد مستقل نظارت بر اجرای این منشور و حمایت از حقوق اقوام است.
۲.۲۵	ترکیب کمیسیون: ۱۵ عضو از نمایندگان اقوام مختلف ۵ حقوقدان متخصص حقوق اقلیت‌ها ۳ نماینده سازمان‌های مدنی دوره عضویت: ۶ سال غیرقابل تمدید
۳.۲۵	وظایف کمیسیون: دریافت و رسیدگی به شکایات نقض حقوق اقوام نظارت بر اجرای این منشور و قوانین مرتبط ارائه گزارش سالانه به مجلس و عموم پیشنهاد اصلاح قوانین به مجلس آموزش و آگاهی‌رسانی عمومی میانجیگری در اختلافات قومی
۴.۲۵	کمیسیون دارای استقلال مالی و اداری است و بودجه آن باید کافی و تضمین شده باشد.
۵.۲۵	کمیسیون حق بازرسی از همه نهادهای دولتی در موضوعات مرتبط با حقوق اقوام را دارد.
۶.۲۵	تصمیمات کمیسیون لازم‌الاجرا است. عدم اجرا قابل پیگیری در دیوان عدالت اداری است.

ب. ۳.۸. ماده ۲۶: دادرسی قضایی

۱.۲۶	هر فرد یا گروه قومی که حقوقش طبق این منشور نقض شده، حق طرح شکایت در دادگاه‌ها را دارد.
۲.۲۶	دیوان عالی قانون اساسی مرجع نهایی تفسیر این منشور و رسیدگی به دعاوی اساسی حقوق اقوام است.
۳.۲۶	شعب تخصصی حقوق اقوام در دادگاه‌های استان‌ها تشکیل می‌شود.
۴.۲۶	در مناطق دوزبانه، محاکمات می‌تواند به زبان محلی برگزار شود.
۵.۲۶	معاضدت قضایی رایگان برای دعاوی حقوق اقوام تضمین می‌شود.
۶.۲۶	احکام قطعی در موضوعات حقوق اقوام به صورت عمومی منتشر می‌شود.

۴.۸. ب

ماده ۲۷: نماینده حقوق اقوام (آمبودزمان)

الگو و درس

دفتر نماینده حقوق اقوام

ماده ۱.۲۷: در هر منطقه خودمختار و استان، دفتر نماینده حقوق اقوام تأسیس می‌شود.
وظایف نماینده:

- دریافت شکایات شهروندان در موضوعات قومی
- میانجیگری و حل و فصل اختلافات
- ارجاع موارد جدی به کمیسیون ملی یا دادگاه
- آموزش و آگاهی‌رسانی در سطح محلی
- ارائه گزارش دوره‌ای به کمیسیون ملی

ماده ۲.۲۷: نماینده باید از اهالی منطقه و آشنا به زبان و فرهنگ محلی باشد.

ماده ۳.۲۷: دسترسی به نماینده رایگان و بدون تشریفات است.

ب. ۹. فصل هشتم: ممنوعیت‌ها و ضمانت‌های اجرایی

ب. ۱.۹. ماده ۲۸: اقدامات ممنوع

هشدار

اقدامات ممنوع علیه اقوام

اقدامات زیر ممنوع و جرم محسوب می‌شود:

- نسلکشی فرهنگی:** هرگونه اقدام سیستماتیک برای نابودی زبان، فرهنگ یا هویت یک قوم
- همسان‌سازی اجباری:** اجبار به ترک زبان مادری، تغییر نام، یا انکار هویت قومی
- تبغیض سیستماتیک:** محرومیت عمدی یک قوم از حقوق، منابع یا فرصت‌ها
- مهندسی جمعیتی:** تغییر عمدی ترکیب جمعیتی مناطق برای کاهش نسبت یک قوم
- جابجایی اجباری:** کوچاندن اجباری جمعیت از سرزمین‌های سنتی
- نفرت‌پراکنی قومی:** تحریک به خشونت یا نفرت علیه یک قوم
- توهین قومی:** تحقیر، استهزا یا اهانت به هویت، زبان یا فرهنگ یک قوم
- سرکوب زبانی:** ممنوعیت یا محدودیت استفاده از زبان مادری
- تخرب میراث فرهنگی:** نابودی عمدی آثار تاریخی، فرهنگی یا مذهبی یک قوم
- انکار وجود:** انکار رسمی وجود یا هویت یک قوم

ب. ۲۹. ماده ۲۹: مجازات‌ها

انحلال نهاد + پیگرد مسئولان	۲۵-۱۰ سال حبس	نسلکشی فرهنگی
انفصل دائم + جریمه سنگین	۱۵-۵ سال حبس + جریمه	تبغیض سیستماتیک
ابطال تصمیمات + انفصل	۱۰-۵ سال حبس	مهندسی جمعیتی
انفصل + محرومیت از فعالیت	۷-۲ سال حبس + جریمه	نفرتپراکنی قومی
انفصل موقت + جریمه	۶ ماه تا ۳ سال حبس + جریمه	توهین قومی
ابطال مقررات + جبران خسارت	۵-۱ سال حبس	سرکوب زبانی
انحلال + جریمه سنگین	۱۵-۵ سال حبس + جبران	تخرب میراث فرهنگی

ب. ۳۰. ماده ۳۰: جبران خسارت

قربانیان نقض حقوق اقوام حق جبران کامل خسارت را دارند.	۱.۳۰
جبران شامل: غرامت مالی، اعاده وضع، بازسازی، عذرخواهی رسمی و تضمین عدم تکرار.	۲.۳۰
در موارد نقض سیستماتیک، جبران جمعی به نفع کل قوم آسیب‌دیده صورت می‌گیرد.	۳.۳۰
صندوق جبران خسارت قربانیان تبعیض قومی تأسیس می‌شود.	۴.۳۰
مرور زمان شامل جرایم علیه اقوام نمی‌شود.	۵.۳۰

ب. ۱۰. فصل نهم: عدالت انتقالی و جبران تاریخی

اقوام برای انتقالی عدالت

متقابل احترام و عدالت حقیقت، پایه بر ملی آشتی هدف:

ب. ۱۱. ماده ۳۱: شناسایی بی‌عدالتی‌های تاریخی

جمهوری فدرال ایران به رسمیت می‌شناسد که در گذشته بی‌عدالتی‌هایی علیه اقوام مختلف روا داشته شده است.	۱.۳۱
---	------

<p>این بی‌عدالتی‌ها شامل اما نه محدود به موارد زیر است:</p> <ul style="list-style-type: none"> ممنوعیت و سرکوب زبان‌های مادری تبغیض در توزیع منابع و توسعه سرکوب سیاسی جنبش‌های قومی تغییر اجباری نام‌های تاریخی نادیده گرفتن هویت و فرهنگ اقوام مهندسی جمعیتی در برخی مناطق 	۲.۳۱
<p>شناسایی این بی‌عدالتی‌ها گام نخست به سوی آشتی ملی است.</p>	۳.۳۱

ب. ۲.۱۰. ماده ۳۲: کمیسیون حقیقت و آشتی قومی

<p>کمیسیون حقیقت و آشتی قومی برای بررسی نقض حقوق اقوام در گذشته تشکیل می‌شود.</p>	۱.۳۲
<p>وظایف کمیسیون:</p> <ul style="list-style-type: none"> مستندسازی موارد نقض حقوق اقوام شنیدن شهادت قربانیان و شاهدان شناسایی عاملان و ساختارهای مسئول تدوین گزارش جامع و توصیه‌ها پیشنهاد مصادیق جبران خسارت 	۲.۳۲
<p>ترکیب: ۲۱ عضو شامل نمایندگان همه اقوام، حقوق‌دانان، مورخان و فعالان حقوق بشر</p>	۳.۳۲
<p>مدت فعالیت: ۳ سال با امکان تمدید یک‌ساله</p>	۴.۳۲

<p>گزارش نهایی کمیسیون به صورت عمومی منتشر و در مدارس تدریس می‌شود.</p>	۵.۳۲
---	------

ب. ۳.۱۰. ماده ۳۳: اقدامات جبرانی جمعی

<p>اقدامات نمادین:</p> <ul style="list-style-type: none"> عذرخواهی رسمی دولت از اقوام آسیب‌دیده تعیین روز ملی تنوع و آشتی قومی احداث یادبودها و موزه‌های تاریخ اقوام گنجاندن تاریخ واقعی اقوام در کتب درسی 	۱.۳۳
<p>اقدامات مادی:</p> <ul style="list-style-type: none"> صندوق جبران برای توسعه مناطق محروم قومی بورسیه تحصیلی ویژه برای جوانان اقوام محروم سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های مناطق آسیب‌دیده حمایت از احیای زبان‌ها و فرهنگ‌های آسیب‌دیده 	۲.۳۳

اقدامات ساختاری: تبعیض مثبت موقت در استخدام دولتی سهمیه آموزش عالی برای مناطق محروم اولویت توسعه برای مناطق تاریخاً محروم	۳.۳۴
---	------

ب ۴.۱۰. ۳۴: بازگرداندن نام‌های تاریخی

۱.۳۴	شهرها، روستاهای خیابانها و مکان‌هایی که نام تاریخی آنها به اجبار تغییر کرده، می‌توانند نام اصلی خود را بازیابند.
۲.۳۴	درخواست بازگرداندن نام توسط شورای محلی یا درخواست ۱۰٪ ساکنان مطرح می‌شود.
۳.۳۴	تصمیم نهایی با همه‌پرسی محلی گرفته می‌شود.
۴.۳۴	کمیته ملی نام‌های جغرافیایی برای بررسی و مشورت تشکیل می‌شود.

ب ۱۱. فصل دهم: تبعیض مثبت و برابری واقعی

ب. ۱.۱۱. ۳۵: اصل تبعیض مثبت

الگو و درس

تبعیض مثبت: ابزار برابری واقعی

ماده ۱.۳۵: برای جبران نابرابری‌های تاریخی و ایجاد برابری واقعی، اقدامات تبعیض مثبت موقت به نفع اقوام محروم مجاز و توصیه شده است.

ماده ۲.۳۵: تبعیض مثبت نقض اصل برابری نیست، بلکه ابزار تحقق برابری واقعی است.

ماده ۳.۳۵: اقدامات تبعیض مثبت موقت هستند و پس از رفع نابرابری باید پایان یابند.

ماده ۴.۳۵: کمیسیون ملی حقوق اقوام بر اجرا و ضرورت ادامه این اقدامات نظارت دارد.

ب. ۲.۱۱. ۳۶: حوزه‌های تبعیض مثبت

۱۵ سال	نمایندگی عادلانه منطقه	سهمیه متناسب با جمعیت قومی	استخدام دولتی
۲۰ سال	دسترسی برابر	بورسیه و سهمیه برای مناطق محروم	آموزش عالی
دائمی	مشارکت در قدرت	لحاظ تنوع قومی در کابینه و نهادها	انتسابات عالی
تا رفع شکاف	توسعه متوازن	تخصیص ویژه به مناطق محروم	بودجه توسعه
۱۰ سال	نمایندگی رسانه‌ای	سهم متناسب در صدا و سیما	رسانه
۱۵ سال	عدالت چندفرهنگی	تربيت قاضی از اقوام مختلف	قضاوت

ب. ۱۱. ماده ۳۷: نظارت بر برابری

شاخص‌های برابری قومی به صورت سالانه اندازه‌گیری و منتشر می‌شود.	۱.۳۷
شاخص‌های کلیدی: نرخ فقر به تفکیک قومی و منطقه‌ای سطح تحصیلات به تفکیک قومی نرخ بیکاری به تفکیک قومی نمایندگی در مشاغل دولتی عالی دسترسی به خدمات بهداشتی و آموزشی زیرساخت‌های توسعه در مناطق قومی	۲.۳۷
هدف: رسیدن به حداقل ۱۵٪ تفاوت در شاخص‌های توسعه بین اقوام در افق ۲۵ ساله.	۳.۳۷
گزارش سالانه برابری قومی به مجلس و عموم ارائه می‌شود.	۴.۳۷

ب. ۱۲. فصل یازدهم: آموزش و آگاهی

ب. ۱۲. ماده ۳۸: آموزش چندفرهنگی

نظام آموزشی باید ترویج‌کننده احترام به تنوع قومی و فرهنگی باشد.	۱.۳۸
تاریخ، فرهنگ و ادبیات همه اقوام ایران در کتب درسی گنجانده می‌شود.	۲.۳۸
کتب درسی باید عاری از هرگونه تعصب، کلیشه یا تحقیر قومی باشند.	۳.۳۸
کمیته بازنگری کتب درسی با مشارکت نمایندگان همه اقوام تشکیل می‌شود.	۴.۳۸
آموزش شهروندی شامل آموزش حقوق اقوام و زندگی مسالمت‌آمیز است.	۵.۳۸
معلمان باید دوره‌های آموزش چندفرهنگی را بگذرانند.	۶.۳۸

ب. ۱۲. ماده ۳۹: آگاهی‌رسانی عمومی

دولت موظف به ترویج فرهنگ احترام به تنوع قومی در جامعه است.	۱.۳۹
رسانه‌های عمومی موظف به بازنمایی مثبت و متوافق همه اقوام هستند.	۲.۳۹
کمپین‌های ملی مبارزه با تعصب و نفرت قومی برگزار می‌شود.	۳.۳۹
روز ملی تنوع فرهنگی برای جشن گرفتن کثرت قومی تعیین می‌شود.	۴.۳۹
جشنواره‌های فرهنگی بین‌قومی برای تقویت آشنایی و همبستگی برگزار می‌شود.	۵.۳۹

ب. ۱۳. فصل دوازدهم: مقررات نهایی

ب. ۱۳. ماده ۴۰: جایگاه حقوقی منشور

این منشور جزء لاینفک قانون اساسی و دارای همان قوت حقوقی است.	۱.۴۰
هیچ قانون عادی نمی‌تواند مغایر با این منشور باشد.	۲.۴۰

در تفسیر، اصل تفسیر به نفع حقوق اقوام اعمال می‌شود.	۴.۴۰
تفسیر این منشور بر عهده دیوان عالی قانون اساسی است.	۳.۴۰

ب. ۲.۱۳. ماده ۴۱: بازنگری در منشور

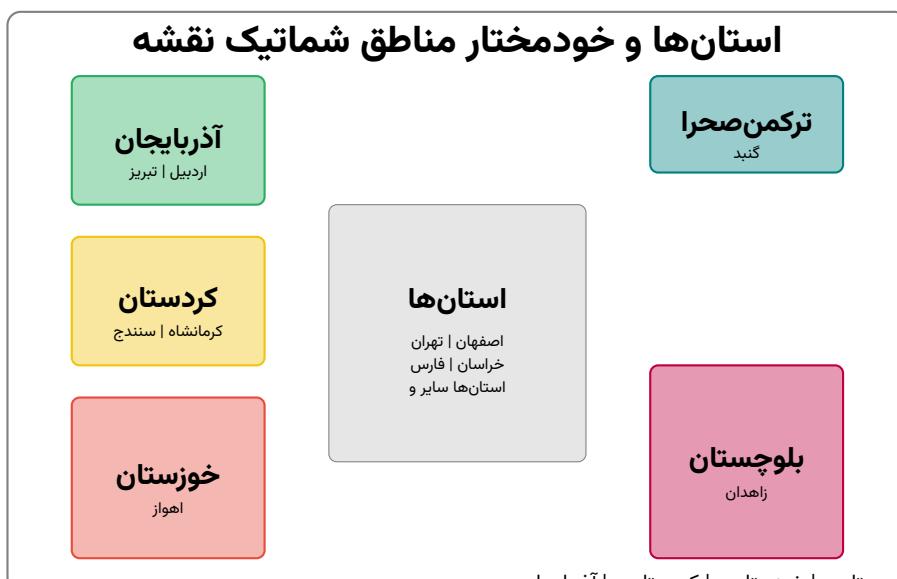
بازنگری در این منشور تابع قواعد بازنگری قانون اساسی است.	۱.۴۱
هر بازنگری که حقوق اقوام را کاهش دهد، مستلزم تأیید دوسوم مجلس اقوام است.	۲.۴۱
اصول بنیادین این منشور (برابری اقوام، حق هویت، حق زبان) غیرقابل تغییر است.	۳.۴۱

ب. ۳.۱۳. ماده ۴۲: لازم‌الاجرا شدن

این منشور همزمان با قانون اساسی لازم‌الاجرا می‌شود.	۱.۴۲
دولت موظف است ظرف ۲ سال قوانین اجرایی لازم را تدوین کند.	۲.۴۲
تا تدوین قوانین اجرایی، اصول این منشور مستقیماً قابل استناد است.	۳.۴۲

ب. ۱۴. پیوست‌های منشور

ب. ۱.۱۴. پیوست الف: نقشه مناطق خودمختار

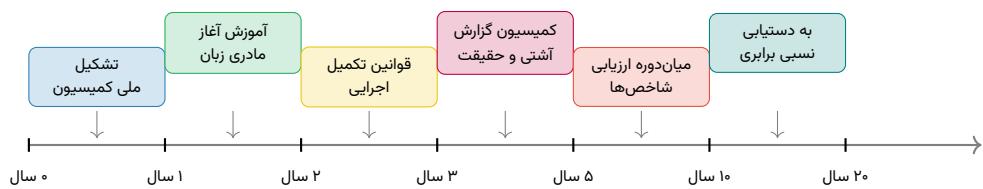

ب. ۲.۱۴. پیوست ب: جدول زبان‌های ملی

زبان رسمی سراسری	۴۷≈	فارسی-عربی	ایرانی (هندواروپایی)	فارسی
رسمی در منطقه آذربایجان	۱۷≈	فارسی-عربی / لاتین	ترکی (آلتاپی)	آذری

رسمی در منطقه کردستان	۵.۸≈	فارسی-عربی / لاتین	ایرانی (هندواروپایی)	کردی
رسمی در منطقه خوزستان	۵.۲≈	عربی	سامی (آفروآسیایی)	عربی
رسمی در منطقه بلوچستان	۷.۱≈	فارسی-عربی	ایرانی (هندواروپایی)	بلوچی
رسمی در منطقه ترکمن‌صحراء	۸۵.۰≈	فارسی-عربی / لاتین	ترکی (آلایی)	ترکمنی
زبان ملی (حمایت ویژه)	۵≈	فارسی-عربی	ایرانی (هندواروپایی)	لری
زبان ملی (حمایت ویژه)	۳≈	فارسی-عربی	ایرانی (هندواروپایی)	گیلکی
زبان ملی (حمایت ویژه)	۳≈	فارسی-عربی	ایرانی (هندواروپایی)	مازندرانی

ب.۳.۱۴. پیوست ج: تقویم اجرایی منشور

ب. ۱۵. خلاصه و جمع‌بندی منشور

خلاصه منشور حقوق اقوام

جزئیات	شاخص
۱۲ فصل	تعداد فصول
۴۲ ماده	تعداد مواد
۹ قوم اصلی	اقوام به رسمیت شناخته شده
۹ زبان	زبان‌های ملی
۵ منطقه	مناطق خودمختار
۵ نهاد اصلی	نهادهای حمایتی

دستاوردهای کلیدی این منشور:

۱. به رسمیت شناختن تنوع: همه اقوام ایران به رسمیت شناخته شدند
۲. حقوق زبانی: آموزش و خدمات به زبان مادری تضمین شد
۳. خودمختاری: ۵ منطقه خودمختار با اختیارات واقعی
۴. توسعه متوازن: فرمول عادلانه توزیع منابع
۵. عدالت انتقالی: جبران بی‌عدالتی‌های تاریخی
۶. نهادهای نظارتی: کمیسیون مستقل حقوق اقوام
۷. تبعیض مثبت: اقدامات جبرانی برای برابری واقعی
۸. ضمانت اجرایی: مجازات‌های سنگین برای نقض حقوق

«ایران خانه مشترک همه اقوام است. در این خانه، هیچ‌کس میهمان نیست؛ همه صاحب خانه‌اند. تنوع ما نه تهدید که ثروت ماست. با احترام متقابل و حقوق برابر، می‌توانیم آینده‌ای بسازیم که در آن هر ایرانی به هویت خود افتخار کند و به همبستگی ملی پایبند باشد.»

– از دیباچه منشور حقوق اقوام

پیوست پ

اسناد پشتیبان

این پیوست مجموعه‌ای از اسناد پشتیبان را ارائه می‌دهد که برای اجرای عملی طرح گذار دموکراتیک ضروری هستند. اسناد شامل پیش‌نویس قوانین کلیدی، پروتکلهای عملیاتی، الگوهای توافقنامه، چک‌لیست‌های اجرایی، و فرم‌های نمونه است. این اسناد به عنوان نقطه شروع طراحی شده‌اند و باید متناسب با شرایط واقعی تطبیق داده شوند.

پ.۱ بخش اول: پیش‌نویس قوانین کلیدی

پ.۱.۱ سند ۱: قانون شورای انتقالی

انتقالی شورای قانون پیش‌نویس

۱ شماره سند | گذار صفر روز مصوب

شورای انتقالی ملی به عنوان عالی‌ترین نهاد حاکمیتی در دوره گذار تأسیس می‌شود. این شورا تا تشکیل نهادهای منتخب دموکراتیک، مسئولیت هدایت کشور را بر عهده دارد.	ماده ۱ تأسیس
شورای انتقالی متشکل از ۵۰ عضو به شرح زیر است: نمایندگان احزاب و جریان‌های سیاسی ۱۵ نفر نمایندگان اقوام ۱۰ نفر نمایندگان جامعه مدنی ۸ نفر نمایندگان زنان ۵ نفر نمایندگان جوانان و دانشجویان ۴ نفر متخصصان و تکنولوژی‌ها ۵ نفر نمایندگان کارگران و اصناف ۳ نفر	ماده ۲ ترکیب

ماده	متن
ماده ۳ وظایف	وظایف شورای انتقالی: الف) تصویب اعلامیه‌ها و فرمان‌های دوره گذار ب) ناظارت بر دولت موقت ج) تصویب بودجه اضطراری د) تصمیم‌گیری درباره برگزاری همه‌پرسی قانون اساسی ه) ناظارت بر روند انتخابات و) حل و فصل اختلافات بین نهادهای انتقالی
ماده ۴ ریاست	شورا یک رئیس و دو نایب‌رئیس انتخاب می‌کند. ریاست باید چرخشی و نماینده تنوع باشد. رئیس شورا، رئیس تشریفاتی کشور در دوره انتقال است.
ماده ۵ تصمیم‌گیری	تصمیمات عادی با اکثریت ساده و تصمیمات اساسی (اعلامیه‌های بنیادین، بودجه، عزل دولت) با اکثریت دو سوم اتخاذ می‌شود.
ماده ۶ محدویت‌ها	شورای انتقالی نمی‌تواند: الف) قانون اساسی دائمی تصویب کند (این وظیفه مجلس مؤسسان است) ب) معاہدات بلندمدت منعقد کند ج) اصلاحات ساختاری غیرقابل بازگشت انجام دهد د) مدت خود را تمدید کند
ماده ۷ مدت	مدت فعالیت شورای انتقالی حداقل ۱۸ ماه است. با تشکیل مجلس مؤسسان یا پارلمان منتخب، وظایف شورا پایان می‌یابد.
ماده ۸ شفافیت	جلسات شورا علنی است. مصوبات ظرف ۲۴ ساعت منتشر می‌شود. صورتجلیسات در دسترس عموم قرار می‌گیرد.

پ. ۲.۱: سند ۲: قانون دولت موقت

ماده ۱ تشکیل	دولت موقت جمهوری فدرال ایران برای اداره امور اجرایی کشور در دوره گذار تشکیل می‌شود.
ماده ۲ ترکیب	دولت موقت متشکل است از: الف) نخست‌وزیر موقت (منصب شورای انتقالی) ب) حداقل ۱۸ وزیر ج) ترکیب کابینه باید بازتاب‌دهنده تنوع قومی، جنسیتی و سیاسی باشد
ماده ۳ صلاحیت	دولت موقت مسئول: الف) حفظ نظام و امنیت عمومی ب) ادامه خدمات عمومی ضروری ج) مدیریت اقتصاد و جلوگیری از فروپاشی د) آماده‌سازی انتخابات آزاد ه) اجرای مصوبات شورای انتقالی

دولت موقت بدون تأیید شورای انتقالی نمی‌تواند: الف) استقراض بین‌المللی بلندمدت انجام دهد ب) قرارداد نفتی جدید منعقد کند ج) تغییرات ساختاری در نهادها ایجاد کند د) انتصابات دائمی در مناصب عالی انجام دهد	ماده ۴ محدوديثها
دولت موقت در برابر شورای انتقالی پاسخگوست. شورا می‌تواند با رأی دوسری، دولت را برکنار کند.	ماده ۵ پاسخگویی
دولت موقت موظف است پس از انتخابات، ظرف ۳۰ روز قدرت را به دولت منتخب واگذار کند.	ماده ۶ انتقال قدرت

پ. ۳.۱. سند ۳: قانون انتخابات دوره گذار

انتخابات بر اساس اصول زیر برگزار می‌شود: الف) آزاد، منصفانه و شفاف ب) رأی همگانی، برابر، مستقیم و مخفی ج) رقابتی و چندحزبی د) تحت ناظر داخلي و بین‌المللی	ماده ۱ اصول
کمیسیون مستقل انتخابات با ترکیب زیر تشکیل می‌شود: قضات بازنشسته ۳ نفر حقوقدانان مستقل ۲ نفر نمایندگان احزاب (چرخشی) ۲ نفر متخصصان انتخابات ۲ نفر نماینده سازمان‌های بین‌المللی (ناظر) ۲ نفر	ماده ۲ کمیسیون
ثبت‌نام احزاب و کاندیداهای ماه ۸-۶ تبلیغات انتخاباتی ۴۵ روز قبل از انتخابات همه‌پرسی قانون اساسی ماه ۱۲-۱۰ انتخابات پارلمانی ماه ۱۵-۱۲ انتخابات ریاست جمهوری ماه ۱۶-۱۴	ماده ۳ تقویم
شرایط نامزدی: الف) تابعیت ایرانی ب) سن قانونی ۲۵ سال برای مجلس، ۴۰ سال برای ریاست جمهوری ج) عدم همکاری فعال با سرکوب در نظام قبلی د) جمع‌آوری امضای حمایتی یا معرفی حزب	ماده ۴ نامزدی
بررسی صلاحیت تنها بر اساس معیارهای عینی قانونی انجام می‌شود: الف) کمیته بررسی صلاحیت: ۵ قاضی + ۲ حقوقدان ب) رد صلاحیت باید مستدل و مکتوب باشد ج) حق اعتراض به کمیسیون عالی انتخابات تضمین می‌شود د) رد صلاحیت ایدئولوژیک یا سیاسی ممنوع است	ماده ۵ بررسی صلاحیت

الف) دسترسی برابر به رسانه‌های عمومی ب) سقف هزینه تبلیغاتی ج) ممنوعیت استفاده از منابع دولتی د) ممنوعیت تبلیغات مبتنی بر نفرت	ماده ۶ تبلیغات
الف) ناظران داخلی از همه احزاب ب) ناظران بین‌المللی (سازمان ملل، اتحادیه اروپا) ج) رسانه‌های مستقل د) سازمان‌های مدنی	ماده ۷ ناظران
کمیسیون رسیدگی به شکایات انتخاباتی تشکیل می‌شود. آرای قطعی ظرف ۷ روز صادر می‌شود.	ماده ۸ شکایات

پ. ۴.۱.۴: قانون عدالت انتقالی

هشدار

قانون عدالت انتقالی – سند حیاتی دوره گذار

این قانون چارچوب برخورد با گذشته و حرکت به سوی آینده را تعیین می‌کند. تعادل بین عدالت و آشتی، کلید موفقیت گذار است.

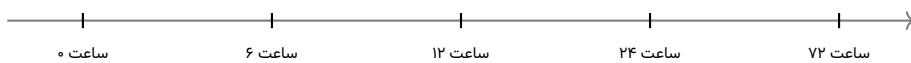
اهداف عدالت انتقالی: الف) کشف حقیقت درباره نقض حقوق بشر ب) اجرای عدالت برای قربانیان ج) جبران خسارت مادی و معنوی د) تضمین عدم تکرار ه) آشتی ملی بر پایه حقیقت و عدالت	ماده ۱ اهداف
کمیسیون حقیقت و آشتی ملی تشکیل می‌شود: الف) ترکیب: ۱۵ عضو (قضات، حقوقدانان، روحانیون، فعالان حقوق بشر، نمایندگان قربانیان) ب) صلاحیت: بررسی نقض حقوق بشر از سال ۱۳۵۷ ج) مدت: ۳ سال با امکان تمدید د) اختیارات: احضار شهود، دسترسی به اسناد، برگزاری جلسات علنی	ماده ۲ کمیسیون حقیقت
برخورد	مصدق
محکمه کیفری بررسی انفرادی، عزل، م حفظ شغل با تعهدنامه	دسته الف دسته ب دسته ج
عاملان جنایات علیه بشریت، شکنجه‌گران، آمران قتل همکاران فعل سرکوب، مدیران میانی کارمندان عادی بدون نقش در سرکوب	ماده ۳ دسته‌بندی مسئولان

<p>جرائم زیر مشمول عفو نیستند:</p> <ul style="list-style-type: none"> (الف) جنایات علیه بشریت (ب) شکنجه (ج) اعدام‌های سیاسی (د) ناپدیدسازی احباری (ه) تجاوز جنسی (و) غارت گسترده اموال عمومی 	ماده ۴ جرائم غیرقابل عفو
<p>حقوق قربانیان:</p> <ul style="list-style-type: none"> (الف) شناسایی رسمی به عنوان قربانی (ب) غرامت مالی مناسب (ج) بازسازی (عذرخواهی، احیای حیثیت) (د) خدمات توانبخشی (پزشکی، روان‌درمانی) (ه) تضمین عدم تکرار 	ماده ۵ جبران خسارت
<p>صندوق ملی جبران خسارت قربانیان تأسیس می‌شود:</p> <p>منابع:</p> <ul style="list-style-type: none"> اموال مصادره شده عاملان بودجه دولتی کمک‌های بین‌المللی 	ماده ۶ صندوق جبران
<ul style="list-style-type: none"> (الف) کارکنان نهادهای امنیتی، قضایی و اجرایی بررسی می‌شوند (ب) معیار: مشارکت در نقض حقوق بشر (ج) حق دفاع و اعتراض تضمین می‌شود (د) هدف: پاکسازی نهادها، نه انتقام 	ماده ۷ بررسی صلاحیت (وتینگ)
<p>برای تضمین عدم تکرار:</p> <ul style="list-style-type: none"> (الف) پارسازی نهادهای امنیتی تحت نظارت غیرنظامی (ب) استقلال قضایی (ج) آموزش حقوق بشر در مدارس و نهادها (د) آزادی رسانه (ه) تقویت جامعه مدنی 	ماده ۸ اصلاحات نهادی

پ. ۲. بخش دوم: پروتکلهای عملیاتی

پ. ۱.۲. سند ۵: پروتکل مدیریت لحظه صفر

پروتکل عملیاتی لحظه صفر (۷۲ ساعت اول)

ساعت ۰	اعلام سقوط نظام قبلی	رهبران جنبش	بیانیه رسمي
ساعت ۰-۵	تماس با فرماندهان نظامی	کمیته هماهنگی	تعهد بی طرفی ارتش
ساعت ۴-۶	کنترل صدا و سیما	تیم رسانه	پخش زنده
ساعت ۶-۱۲	جلسه اضطراری شورای انتقالی	اعضای منتخب	اولین فرمانها
ساعت ۱۲-۲۴	ایمن سازی نقاط حساس	نیروهای امنیتی همراه	کنترل فرودگاه، بانک مرکزی
ساعت ۲۴-۳۶	اعلامیه آرامش و امنیت	نخست وزیر موقت	پخش سراسری
ساعت ۴۸	تماس با سفارتخانه ها	وزیر خارجه موقت	شناسایی دیپلماتیک
ساعت ۷۲	جلسه توجیهی اقتصادی	وزیر اقتصاد موقت	اطمینان بخشی بازار

چک لیست لحظه صفر

صفر لحظه – فوری اقدامات چکلیست

اولویت ۱	تأثید سقوط نظام قبلی	☐
اولویت ۱	تماس با فرماندهان ارتش	☐
اولویت ۱	فعالسازی شورای انتقالی	☐
اولویت ۱	کنترل رسانه ملی	☐
اولویت ۱	ایمنسازی بانک مرکزی	☐
اولویت ۲	ایمنسازی فرودگاهها	☐
اولویت ۲	ایمنسازی مرزها	☐
اولویت ۲	ایمنسازی تأسیسات نفتی	☐
اولویت ۲	تماس با سازمان‌های بین‌المللی	☐
اولویت ۱	اعلامیه حفظ آرامش	☐
اولویت ۱	تضمین ادامه خدمات عمومی	☐
اولویت ۱	جلوگیری از غارت و انتقام‌جویی	☐
اولویت ۲	حفظ از اسناد و آرشیوها	☐
اولویت ۳	بازداشت متهمنان اصلی	☐
اولویت ۳	اعلام منع رفت‌وآمد موقت (در صورت نیاز)	☐

پ. ۲.۶ سند ۶: پروتکل امنیت دوره گذار

<ul style="list-style-type: none"> • فعالسازی مقاومت مدنی • درخواست حمایت بین‌المللی • بسیج رسانه‌ای 	<ul style="list-style-type: none"> • چرخش فرماندهان • نظارت غیرنظامی • پراکندگی قدرت 	کودتای نظامی
<ul style="list-style-type: none"> • بازداشت سریع • قطع منابع مالی • اطلاع‌رسانی عمومی 	<ul style="list-style-type: none"> • بررسی صلاحیت نیروها • کنترل سلاح‌ها • نظارت بر رهبران سابق 	شورش عناصر رژیم قبلی
<ul style="list-style-type: none"> • میانجیگری فوری • استقرار نیروی حفظ صلح • رسانه‌های آشتی 	<ul style="list-style-type: none"> • گفتگوی پیشگیرانه • نمایندگی عادلانه • عدالت توزیعی 	درگیری قومی
<ul style="list-style-type: none"> • یارانه اضطراری • کنترل قیمت موقت • کمک بین‌المللی 	<ul style="list-style-type: none"> • تضمین ذخایر ارزی • مذاکره با IMF/WB • حفظ زنجیره تأمین 	فروپاشی اقتصادی
<ul style="list-style-type: none"> • پاسخ سریع • اطلاع‌رسانی شفاف • حفظ آرامش 	<ul style="list-style-type: none"> • اطلاعات پیشگیرانه • حفاظت از اهداف حساس • همکاری بین‌المللی 	تروریسم
<ul style="list-style-type: none"> • بین‌المللی‌سازی بحران • مقاومت مسالمت‌آمیز • درخواست از شورای امنیت 	<ul style="list-style-type: none"> • دیپلماسی فعال • تضمین‌های بین‌المللی • بی‌طرفی فعال 	مداخله خارجی

پ. ۳.۲

سند ۷: پروتکل ارتباطات بحران

الگو و درس

اصول ارتباطات در دوره گذار

۱. شفافیت: اطلاع رسانی صادقانه، حتی در مورد اخبار بد
۲. سرعت: پاسخ سریع به شایعات و اخبار کاذب
۳. یکپارچگی: پیام واحد از همه منابع رسمی
۴. همدلی: درک نگرانی‌های مردم
۵. امید: تأکید بر چشم‌انداز مثبت آینده

تلوزیون ملی	عموم مردم	روزانه ۳ بار	اخبار رسمی، پیام‌های دولت
رادیو	مناطق روستایی	ساعتی	اطلاعات ضروری
شبکه‌های اجتماعی	جوانان، شهری	لحظه‌ای	پاسخ به شایعات
وبسایت رسمی	همه	به روز	اسناد، قوانین، آمار
پیامک ملی	همه	اضطراری	هشدارها، اطلاعات حیاتی
کنفرانس خبری	رسانه‌ها	روزانه	شفافسازی، پرسش و پاسخ
جلسات محلی	جوامع محلی	هفتگی	گفتگوی مستقیم

پ. ۳

بخش سوم: الگوهای توافقنامه

پ. ۱.۳

سند ۸: ميثاق ملی گذار دموکراتیک

ملی ميثاق ایران دموکراتیک گذار

مدنی جامعه و اقوام جنبش‌ها، احزاب، نمایندگان توسط امضاشده

دیباچه میثاق

ما، امضاکنندگان این میثاق، نمایندگان طیف‌های مختلف سیاسی، قومی و اجتماعی ایران،

با اعتقاد به ضرورت گذار مسالمت‌آمیز به دموکراسی؛

با تعهد به احترام متقابل و پذیرش تکثر؛

با هدف ساختن آینده‌ای آزاد، دموکراتیک و عادلانه؛

این میثاق را به عنوان چارچوب همکاری در دوره گذار امضا می‌کنیم.

– میثاق ملی گذار دموکراتیک

اصل ۱	تعهد به گذار مسالمت‌آمیز: همه طرف‌ها متعهد به گذار غیرخشونت‌آمیز و دموکراتیک هستند.
اصل ۲	پذیرش تکثرگرایی: همه طرف‌ها حق وجود و فعالیت یکدیگر را به رسمیت می‌شناسند.
اصل ۳	تعهد به دموکراسی: رقابت سیاسی تنها از طریق صندوق رأی و روش‌های دموکراتیک.
اصل ۴	احترام به حقوق بشر: همه طرف‌ها متعهد به رعایت حقوق بنيادین شهروندان.
اصل ۵	حفظ تمامیت ارضی: همه طرف‌ها متعهد به یکپارچگی سرزمینی ایران در چارچوب فدرالیسم.
اصل ۶	پذیرش نتایج انتخابات: همه طرف‌ها نتایج انتخابات آزاد و منصفانه را می‌پذیرند.
اصل ۷	انتقال قدرت مسالمت‌آمیز: برنده انتخابات حکومت می‌کند، بازنده در اپوزیسیون می‌ماند.
اصل ۸	عدالت انتقالی: تعهد به حقیقت‌یابی و عدالت بدون انتقام‌جویی.
اصل ۹	شمول همگانی: هیچ گروهی نباید از فرآیند گذار حذف شود.
اصل ۱۰	حل اختلاف مسالمت‌آمیز: اختلافات از طریق گفتگو و میانجیگری حل می‌شود.

پ. ۲.۳. سند ۹: توافقنامه همکاری بین‌قومی

ماده ۱	طرفین: این توافقنامه بین نمایندگان رسمی اقوام ایران (فارس، آذری، کرد، عرب، بلوج، ترکمن، لر، گیلک، مازندرانی و سایر اقوام) منعقد می‌شود.
ماده ۲	اصل برابری: همه اقوام برابرند. هیچ قومی بر قوم دیگر برتری ندارد.
ماده ۳	تعهد به وحدت: همه طرف‌ها متعهد به حفظ وحدت ملی و تمامیت ارضی ایران هستند.
ماده ۴	فدرالیسم: طرف‌ها بر ساختار فدرال به عنوان چارچوب مدیریت تنوع توافق دارند.

ماده ۵	حقوق زبانی: طرفها حق آموزش و استفاده از زبان مادری را برای همه اقوام به رسمیت می‌شناسند.
ماده ۶	توزيع منابع: طرفها بر فرمول عادلانه توزیع منابع ملی توافق دارند.
ماده ۷	مشارکت سیاسی: همه اقوام حق نمایندگی عادلانه در نهادهای ملی را دارند.
ماده ۸	حل اختلاف: اختلافات بین قومی از طریق شورای آشتی و در نهایت دیوان قانون اساسی حل می‌شود.
ماده ۹	ممنوعیت خشونت: طرفها هرگونه خشونت قومی را محکوم و ممنوع می‌دانند.
ماده ۱۰	تعهد به آشتی: طرفها متعهد به آشتی تاریخی و فراموش کردن کینه‌های گذشته هستند.

پ. ۳.۳. سند ۱۰: تفاهم‌نامه نیروهای مسلح

ماده ۱	طرفین: این تفاهم‌نامه بین شورای انتقالی و فرماندهی نیروهای مسلح منعقد می‌شود.
ماده ۲	بی‌طرفی: نیروهای مسلح در دوره گذار بی‌طرف می‌مانند و از هیچ جریان سیاسی حمایت نمی‌کنند.
ماده ۳	اطاعت از دولت غیرنظامی: نیروهای مسلح تحت فرماندهی دولت موقت غیرنظامی قرار می‌گیرند.
ماده ۴	حفظ از امنیت: نیروهای مسلح موظف به حفظ امنیت ملی، مرزها و نظم عمومی هستند.
ماده ۵	عدم دخالت در سیاست: نظامیان از فعالیت سیاسی و حزبی منع می‌شوند.
ماده ۶	اصلاحات: نیروهای مسلح با برنامه اصلاحات و حرفة‌ای‌سازی همکاری می‌کنند.
ماده ۷	نیروهای موازی: نیروهای شبه‌نظمی و موازی منحل می‌شوند.
ماده ۸	عدالت انتقالی: فرماندهان متهم به نقض حقوق بشر بررسی می‌شوند. نظامیان عادی بدون سابقه سرکوب حفظ می‌شوند.
ماده ۹	بودجه: بودجه دفاعی معقول و تحت نظارت پارلمانی تضمین می‌شود.
ماده ۱۰	ممنوعیت کودتا: هرگونه تلاش برای کودتا جرم سنگین محسوب می‌شود.

پ. ۴. بخش چهارم: فرم‌ها و الگوهای اداری

پ. ۴.۱. سند ۱۱: فرم اعلام دارایی مقامات

دولتی مقامات دارایی اعلام فرم

فساد با مبارزه و شفافیت سازمان - ایران فدرال جمهوری

فردی مشخصات الف: بخش

خانوادگی: نام و نام
سمت: ملی: شماره
انتصاب: تاریخ

غیرمنقول دارایی‌های ب: بخش

ردیف	نوع ملک	مساحت	آدرس	ارزش تقریبی
۱				
۲				

منقول دارایی‌های ج: بخش

نوع	تعداد/مقدار	ارزش تقریبی
خودرو		
موجودی بانکی		
سهام و اوراق		

بدهی‌ها د: بخش

ریال بدهی‌ها: مجموع

و می‌کنم تأیید را فوق اطلاعات صحت اینجانب تعهد:
کنم. اعلام روز ۳۰ ظرف را تغییر هرگونه می‌شوم متعهد

..... امضای تاریخ: امضای:

پ.۲۴. سند ۱۲: فرم گزارش فساد (سوتزنی)

فساد گزارش محرمانه فرم

۱۱۱ – فساد با مبارزه ویژه خط

می‌ماند. محفوظ گزارش‌دهنده هویت است. محرمانه فرم این

(اختیاری) گزارش‌دهنده مشخصات الف: بخش

..... (اختیاری): نام پیگیری: کد
..... (اختیاری): تماس تلفن

فساد مشخصات ب: بخش

سایر تبانی سوءاستفاده اختلاس رشویه فساد: نوع
..... مربوطه: نهاد/سازمان
..... متهم: فرد/افراد

ماجراء شرح ج: بخش

مستندات د: بخش

سایر شاهد تصویری فایل صوتی فایل مکتوب سند

از است. محفوظ شما هویت سازمان: تعهد
می‌شود. حمایت انتقامجویی هرگونه برابر در شما

پ. ۳.۴. سند ۱۳: الگوی تعهدنامه کارکنان دولت

جدید نظام در خدمت تعهدنامه

ایران فدرال جمهوری

..... فرزند اینجانب
..... ملی شماره دارای
..... سمت با در شاغل

تعهدنامه: این امضای با

پاییندم. آن به و می‌شناسم رسمیت به را ایران فدرال جمهوری اساسی قانون ۱. هستم. شهروندان همه انسانی کرامت و بشر حقوق رعایت به متعهد ۲. قومیت، اساس بر تبعیض هرگونه از ۳. می‌کنم. خودداری سیاسی عقیده یا دین جنسیت، می‌کنم. رعایت را بی‌طرفی و شفافیت صداقت، وظایف، انجام در ۴. می‌کنم. حفظ را محترمانه اطلاعات ۵. نمی‌کنم. سوءاستفاده شخصی منافع برای شغلی موقعیت از ۶. می‌دهم. گزارش را فساد هرگونه ۷. می‌شود. اخراج و قانونی پیگرد به منجر تعهدات این نقض که آگاهم ۸.

..... امضا: تاریخ:
..... (مدیر): گواه

پ. ۵ بخش پنجم: چک‌لیست‌های اجرایی

پ. ۱.۵ سند ۱۴: چک‌لیست ۱۰۰ روز اول

موقع دولت اول روز ۱۰۰ اقدامات چک‌لیست

– امنیت و ثبات –

۱	ایمن‌سازی کامل مرزها	وزارت دفاع	روز ۷	☐
۲	استقرار نظم در شهرهای بزرگ	وزارت کشور	روز ۱۴	☐
۳	جمع‌آوری سلاحهای غیرمجاز	وزارت کشور	روز ۳۰	☐
۴	انحلال نیروهای موازی	وزارت دفاع	روز ۳۰	☐

– اقتصاد و معیشت –

۵	تضمين ذخایر ارزی	بانک مرکزی	روز ۷	☐
۶	پرداخت حقوق کارکنان دولت	وزارت اقتصاد	روز ۱۵	☐
۷	ثبتیت قیمت کالاهای اساسی	وزارت صمت	روز ۳۰	☐

☐	روز ۴۵	وزارت رفاه	پرداخت یارانه اضطراری	۸
☐	روز ۳۰	وزارت خارجه	آغاز مذاکرات رفع تحریم	۹

– سیاسی و حقوقی –

☐	روز ۱۴	وزارت دادگستری	آزادی زندانیان سیاسی	۱۰
☐	روز ۳۰	شورای انتقالی	لغو قوانین سرکوبگرانه	۱۱
☐	روز ۴۵	شورای انتقالی	تشکیل کمیسیون انتخابات	۱۲
☐	روز ۶۰	کمیسیون انتخابات	اعلام تقویم انتخابات	۱۳
☐	روز ۹۰	وزارت کشور	ثبتنام احزاب سیاسی	۱۴

– خدمات عمومی –

☐	روز ۱۴	وزارت نیرو	تضمین برق و آب پایدار	۱۵
☐	روز ۳۰	وزارت آموزش	بازگشایی مدارس و دانشگاهها	۱۶
☐	روز ۷	وزارت بهداشت	تداوی خدمات بهداشتی	۱۷
☐	روز ۱۴	بانک مرکزی	بازگشایی بانکها	۱۸

– عدالت انتقالی –

☐	روز ۷	وزارت اطلاعات	ایمنسازی آرشیوها و اسناد	۱۹
☐	روز ۶۰	شورای انتقالی	تشکیل کمیسیون حقیقتیابی	۲۰
☐	روز ۳۰	دادستانی	بازداشت متهمان اصلی	۲۱
☐	روز ۴۵	کمیته و تینگ	آغاز بررسی صلاحیت مقامات	۲۲

– روابط بین الملل –

☐	روز ۳	وزارت خارجه	ارسال پیام به سازمان ملل	۲۳
☐	روز ۱۴	وزارت خارجه	درخواست شناسایی بین المللی	۲۴
☐	روز ۳۰	وزارت خارجه	پذیرش ناظران بین المللی	۲۵

۲.۵. پ سند ۱۵: چک لیست برگزاری انتخابات

– مرحله ۱: آماده سازی (۶ ماه قبل) –

☐	ماه ۱	تشکیل کمیسیون مستقل انتخابات	۱.۱
☐	ماه ۲-۱	تدوین قانون انتخابات موقت	۲.۱
☐	ماه ۲	تعیین حوزه های انتخاباتی	۳.۱
☐	ماه ۴-۲	ثبتنام و آموزش کارکنان انتخاباتی	۴.۱
☐	ماه ۵-۲	به روزرسانی لیست رأی دهنگان	۵.۱
☐	ماه ۵-۳	تأمین تجهیزات و مواد انتخاباتی	۶.۱

– مرحله ۲: ثبت نام (۳ ماه قبل) –

☐	ماه ۳	ثبتنام احزاب سیاسی	۱.۲
☐	ماه ۴-۳	ثبتنام کاندیداها	۲.۲
☐	ماه ۴	بررسی صلاحیت ها (معیارهای عینی)	۳.۲

☐	ماه ۵-۴	رسیدگی به اعتراضات	۴.۲
☐	ماه ۵	اعلام لیست نهایی کاندیداها	۵.۲

- مرحله ۳: تبلیغات (۴۵ روز قبل) -

☐	روز -۴۵	آغاز رسمی تبلیغات	۱.۳
☐	روز -۱۵-۴۰	منظرهای تلویزیونی	۲.۳
☐	مستمر	ناظارت بر تبلیغات	۳.۳
☐	روز -۲	پایان تبلیغات	۴.۳
☐	روز ۲ - تا روز انتخابات	دوره سکوت انتخاباتی	۵.۳

- مرحله ۴: رأی‌گیری (روز انتخابات) -

☐	ساعت ۸ صبح	بازگشایی شعب	۱.۴
☐	مستمر	ناظارت بر رأی‌گیری	۲.۴
☐	ساعت ۲۲	بستن شعب	۳.۴
☐	شب انتخابات	شمارش آرا در شعبه	۴.۴
☐	شب انتخابات	ارسال نتایج به مرکز	۵.۴

- مرحله ۵: اعلام نتایج (پس از انتخابات) -

☐	روز +۱	جمع‌بندی نتایج استانی	۱.۵
☐	روز +۲	اعلام نتایج اولیه	۲.۵
☐	روز +۷-۲	مهلت اعتراض	۳.۵
☐	روز +۱۴-۷	رسیدگی به اعتراضات	۴.۵
☐	روز +۱۴	اعلام نتایج قطعی	۵.۵
☐	روز +۲۱	صدور اعتبارنامه	۶.۵

پ. ۳.۵. سند ۱۶: چک‌لیست استقرار فدرالیسم

- سال اول: طراحی -

☐	سال ۱	مجلس مؤسسان	تصویب ساختار فدرال در قانون اساسی	۱
☐	سال ۱	کمیته تقسیمات	تعیین مرزهای مناطق خودمختار	۲
☐	سال ۱	مجلس ملی	تدوین قانون فدرالیسم	۳
☐	سال ۱	وزارت اقتصاد	طراحی فرمول توزیع منابع	۴

- سال ۲-۳: استقرار -

☐	سال ۲	کمیسیون انتخابات	انتخابات پارلمان‌های منطقه‌ای	۵
☐	سال ۲	مناطق	تشکیل دولتهای منطقه‌ای	۶
☐	سال ۲-۳	دولت مرکزی	انتقال صلاحیت‌های اولیه	۷
☐	سال ۲	وزارت اقتصاد	تأسیس صندوق توانمند منطقه‌ای	۸

☐	سال ۲	وزارت آموزش	آغاز آموزش دوزبانه	۹
– سال ۵-۴: ثبیت –				
☐	سال ۵-۴	دولت مرکزی	انتقال کامل صلاحیت‌ها	۱۰
☐	سال ۴	وزارت اقتصاد	استقرار نظام مالیاتی فدرال	۱۱
☐	سال ۵	شورای فدرال	ارزیابی عملکرد سیستم	۱۲
☐	سال ۵	مجلس ملی	اصلاحات لازم	۱۳

پ. ۶. بخش ششم: اعلامیه‌ها و بیانیه‌های نمونه

پ. ۱.۶. سند ۱۷: اعلامیه روز صفر

یک شماره اعلامیه ایران ملی انتقالی شورای

ایران ملت نام به

عزیز، هم‌میهنهان

نظام شد. گشوده ایران تاریخ در نو صفحه‌ای امروز فداکاری، و مبارزه سال‌ها از پس شد. آزاد ایران ملت و یافت پایان استبدادی سوی به کشور هدایت مسئولیت ملت، نمایندگی موقت نهاد به عنوان ملی انتقالی شورای گرفت. عهده بر را دموکراسی

می‌کنیم: اعلام

است. ملغی قبلی نظام اساسی قانون ۱.
می‌شوند. منحل سرکوب نهادهای کلیه ۲.
می‌شوند. آزاد سیاسی زندانیان کلیه ۳.
است. برقرار مطبوعات و تجمع بیان، آزادی ۴.
می‌شود. تشکیل کشور اداره برای موقت دولت ۵.
شد. خواهد برگزار فرصت اولین در آزاد انتخابات ۶.

می‌خواهیم: شهروندان همه از

کنند حفظ را خود آرامش •
کنند خودداری انتقام‌جویی از •
کنند حفاظت را عمومی اموال •
بازگردند عادی زندگی و کار به •

است. راه در سربلند و دموکراتیک آزاد، ایران

ایران ملی انتقالی شورای
صفر] [روز تاریخ:

پ ۲.۶. سند ۱۸: پیام به جامعه جهانی

ایران فدرال جمهوری پیام

متحده ملل سازمان و جهانی جامعه به

عالی‌جنابان،

است. یافته دست آزادی به مبارزه، دهه‌ها از پس ایران ملت که می‌کنیم اعلام افتخار با می‌شود. بنا قانون حاکمیت و بشر حقوق دموکراسی، پایه بر ایران فدرال جمهوری
ما: تعهدات

- متحده ملل منشور و بین‌الملل حقوق به احترام
- بشر حقوق کنوانسیون‌های تمام به پایبندی
- کشورها همه با مسالمت‌آمیز هم‌زیستی
- صلح‌آمیز) (صرف‌اً هسته‌ای برنامه‌های در شفافیت
- تروریسم با مبارزه
- بین‌المللی و منطقه‌ای همکاری

ما: درخواست‌های

- جدید دولت دیپلماتیک شناسایی
 - ایران ملت علیه ظالمانه تحریم‌های لغو
 - دموکراتیک گذار روند به کمک
 - انتخابات بین‌المللی ناظران اعزام
- می‌کند. دراز ملت‌ها همه سوی به دوستی دست جدید ایران

موقت خارجه امور وزیر
ایران فدرال جمهوری

پ. ۳.۶. سند ۱۹: بیانیه آشتی ملی

بیانیه آشتی ملی

ما، نماینده‌گان ملت ایران، در این لحظه تاریخی:

می‌پذیریم که در گذشته بی‌عدالتی‌هایی رخ داده است؛

می‌دانیم که زخم‌های عمیقی بر جان و روان هم‌میهنان ما نشسته است؛

باور داریم که آینده بهتر تنها با آشتی ممکن است؛

متعهد می‌شویم به:

- کشف حقیقت درباره آنچه گذشت

- اجرای عدالت برای قربانیان

- جبران خسارت به آسیب‌دیدگان

- تضمین عدم تکرار

اما همچنان متعهد می‌شویم به:

- پرهیز از انتقام‌جویی

- بخشش آنان که توبه می‌کنند

- ساختن آینده مشترک

- دیدن یکدیگر به عنوان هم‌میهن، نه دشمن

ایران خانه همه ماست. بیایید با هم بسازیم ش.

– شورای آشتی ملی

پ. ۷. بخش هفتم: نمونه قراردادها و تفاهمنامه‌های بین‌المللی
پ. ۱.۷. سند ۲۰: چارچوب مذاکرات رفع تحریم

مذاکراتی چارچوب – تحریم‌ها رفع راه نقشه

(۱-۳) (ماه اعتمادسازی: ۱ مرحله)

هسته‌ای شفافیت اتباع، آزادسازی صلح، به تعهد اعلام

(۴-۶) (ماه موقت توافق: ۲ مرحله)

بلوکه شده منابع به دسترسی تحریم‌ها، برخی تعلیق

(۷-۱۲) (ماه جامع توافق: ۳ مرحله)

روابط عادی‌سازی نفتی، و بانکی تحریم‌های لغو

(۲+) (سال نظارت و اجرا: ۴ مرحله)

تحریم‌ها کامل لغو بین‌المللی، نظارت

• لغو تحریم‌های مرتبط با هسته‌ای • آزادسازی دارایی‌ها • همکاری فناوری صلح‌آمیز	• پذیرش پروتکل الحاقی • بازرگانی‌های گسترده IAEA • محدودیت غنی‌سازی	تحریم‌های هسته‌ای
• اتصال به سوئیفت • بازگشایی کانال‌های بانکی • دسترسی به منابع ارزی	• پایبندی به FATF • شفافیت مالی • مبارزه با پولشویی	تحریم‌های بانکی
• اجازه صادرات نفت • سرمایه‌گذاری در صنعت نفت	• شفافیت قراردادها • استانداردهای زیست‌محیطی	تحریم‌های نفتی
• لغو تدریجی تحریم‌های تسليحاتی • همکاری امنیتی منطقه‌ای	• شفافیت بودجه دفاعی • عدم حمایت از گروه‌های مسلح	تحریم‌های تسليحاتی
• لغو تحریم‌های فردی • همکاری حقوق بشری	• آزادی زندانیان سیاسی • اصلاحات قضایی • لغو اعدام	تحریم‌های حقوق بشری

پ. ۲.۷. سند ۲۱: الگوی توافقنامه همکاری منطقه‌ای

توافقنامه چارچوب همکاری منطقه‌ای

بین جمهوری فدرال ایران و [کشور/کشورها]

عنوان

اهداف: الف) ارتقای صلح و ثبات منطقه‌ای ب) توسعه همکاری‌های اقتصادی ج) مدیریت مشترک منابع آب د) مبارزه با تروریسم و قاچاق ه) همکاری فرهنگی و علمی	ماده ۱
اصول: الف) احترام به حاکمیت و استقلال ب) عدم مداخله در امور داخلی ج) حل مسالمت‌آمیز اختلافات د) منافع متقابل	ماده ۲
حوزه‌های همکاری: الف) تجارت آزاد و تسهیل گمرکی ب) ترانزیت و حمل و نقل ج) انرژی (نفت، گاز، برق) د) مدیریت آب‌های مشترک ه) گردشگری و) آموزش و تحقیقات	ماده ۳
ساختار نهادی: الف) شورای عالی سران (سالانه) ب) کمیسیون مشترک وزرا (ششم‌ماهه) ج) کمیته‌های تخصصی د) دبیرخانه دائمی	ماده ۴
حل اختلاف: اختلافات از طریق مذاکره، میانجیگری، و در صورت نیاز داوری بین‌المللی حل می‌شود.	ماده ۵
مدت و بازنگری: این توافقنامه برای مدت ۱۰ سال معتبر است و خودبه‌خود تمدید می‌شود. بازنگری هر ۵ سال انجام می‌شود.	ماده ۶

پ. ۸. بخش هشتم: راهنمای آموزشی

پ. ۱.۸. سند ۲۲: راهنمای ناظران انتخاباتی

الگو و درس

راهنمای ناظران انتخاباتی

وظایف ناظر:

- حضور در شعبه از ابتدا تا انتهای رأی‌گیری
- نظارت بر رعایت مقررات
- ثبت تخلفات احتمالی
- حضور در شمارش آرا
- تهیه گزارش

حقوق ناظر:

- دسترسی کامل به شعبه
- مشاهده همه مراحل
- طرح سؤال از مسئولان
- اعتراض به تخلفات
- دریافت کپی صورتجلسه

محدودیت‌های ناظر:

- دخالت در فرآیند رأی‌گیری ممنوع
- تبلیغات ممنوع

• افشاری نتایج قبل از اعلام رسمی ممنوع

پ. ۲.۸. سند ۲۳: راهنمای شهروندی دوره گذار

گذار دوره در شهروندی وظایف و حقوق

شهروندان راهنمای

شما: حقوق

تشکل و تجمع بیان، آزادی
آزاد انتخابات در رأی حق
اطلاعات به دسترسی حق
دولتی نهادهای از شکایت حق
قانون برابر در برابری
خودسرانه بازداشت از مصونیت

شما: وظایف

عمومی نظم و قانون رعایت
دیگران حقوق به احترام
گذار فرآیند در سازنده مشارکت
انتقام‌جویی و خشونت از پرهیز
عمومی اموال از حفاظت
انتقالی نهادهای با همکاری

مشکل: صورت در

- ۱۱۰ اضطراری: خط
- ۱۱۱ شکایات: خط
- ۱۱۲ بشر: حقوق خط

پ. ۹ خلاصه و فهرست اسناد

فهرست کامل اسناد پشتیبان

بخش ۱: پیشنویس قوانین

۱	قانون شورای انتقالی	قانون	روز صفر
۲	قانون دولت مؤقت	قانون	روز صفر
۳	قانون انتخابات دوره گذار	قانون	۶-۳ ماه
۴	قانون عدالت انتقالی	قانون	۳-۱ ماه

بخش ۲: پروتکل‌های عملیاتی

۵	پروتکل مدیریت لحظه صفر	پروتکل	روز صفر
۶	پروتکل امنیت دوره گذار	پروتکل	مستمر
۷	پروتکل ارتباطات بحران	پروتکل	مستمر

بخش ۳: الگوهای توافقنامه

۸	ميثاق ملی گذار دموکراتیک	توافقنامه	پیش از گذار
۹	توافقنامه همکاری بین‌قومی	توافقنامه	۳-۱ ماه
۱۰	تفاهم‌نامه نیروهای مسلح	توافقنامه	روز صفر

بخش ۴: فرم‌های اداری

۱۱	فرم اعلام دارایی مقامات	فرم	مستمر
۱۲	فرم گزارش فساد	فرم	مستمر
۱۳	الگوی تعهدنامه کارکنان	فرم	۶-۱ ماه

بخش ۵: چکلیست‌ها

۱۴	چکلیست ۱۰۰ روز اول	چکلیست	روز ۱-۱۰۰
۱۵	چکلیست برگزاری انتخابات	چکلیست	ماه ۶-۱۸
۱۶	چکلیست استقرار فدرالیسم	چکلیست	سال ۱-۵

بخش ۶: اعلامیه‌ها

۱۷	اعلامیه روز صفر	اعلامیه	روز صفر
۱۸	پیام به جامعه جهانی	اعلامیه	روز ۱-۷
۱۹	بیانیه آشتی ملی	بیانیه	ماه ۱-۳

بخش ۷: اسناد بین‌المللی

۲۰	چارچوب مذاکرات رفع تحریم	چارچوب	ماه ۱-۱۲
۲۱	الگوی توافقنامه منطقه‌ای	الگو	سال +۲

بخش ۸: راهنمایها

۲۲	راهنمای ناظران انتخاباتی	راهنما	ماه +۶
۲۳	راهنمای شهروندی دوره گذار	راهنما	روز صفر +

نکته: این اسناد به عنوان الگو و نقطه شروع طراحی شده‌اند. هر سند باید متناسب با شرایط واقعی، مشورت با متخصصان، و اجماع نیروهای سیاسی نهایی شود.

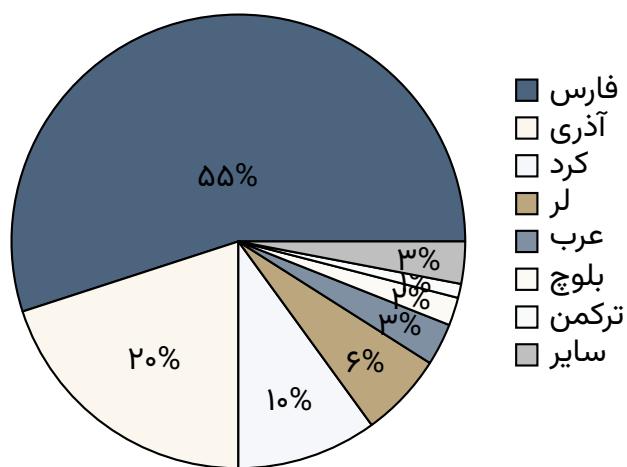
پیوست ت

دادهها و جداول آماری

این پیوست مجموعه‌ای جامع از داده‌های آماری، جداول مقایسه‌ای، و نمودارهای تحلیلی را ارائه می‌دهد که پایه علمی و تجربی طرح گذار دموکراتیک را تشکیل می‌دهند. داده‌ها از منابع معتبر بین‌المللی (بانک جهانی، صندوق بین‌المللی پول، سازمان ملل، و مراکز پژوهشی) گردآوری شده‌اند. این اطلاعات برای برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و پایش پیشرفت ضروری است.

ت.1 بخش اول: داده‌های جمعیتی و قومی

ت.1.1 جدول 1: توزیع جمیعت بر اساس قومیت

(۱۴۰۳) تخمین ایران چمپیت قومی توزیع

تهران، اصفهان، فارس، خراسان	شیعه	فارسی	%۵۵	۳.۴۷	فارس
آذربایجان شرقی و غربی، اردبیل، زنجان	شیعه	ترکی آذربایجانی	%۲۰	۲.۱۷	آذری
کردستان، کرمانشاه، ایلام، آ.غربی	سنی/شیعه	کردی	%۱۰	۶.۸	کرد
لرستان، چهارمحال، کهگیلویه	شیعه	لری/بختیاری	%۶	۲.۵	لر

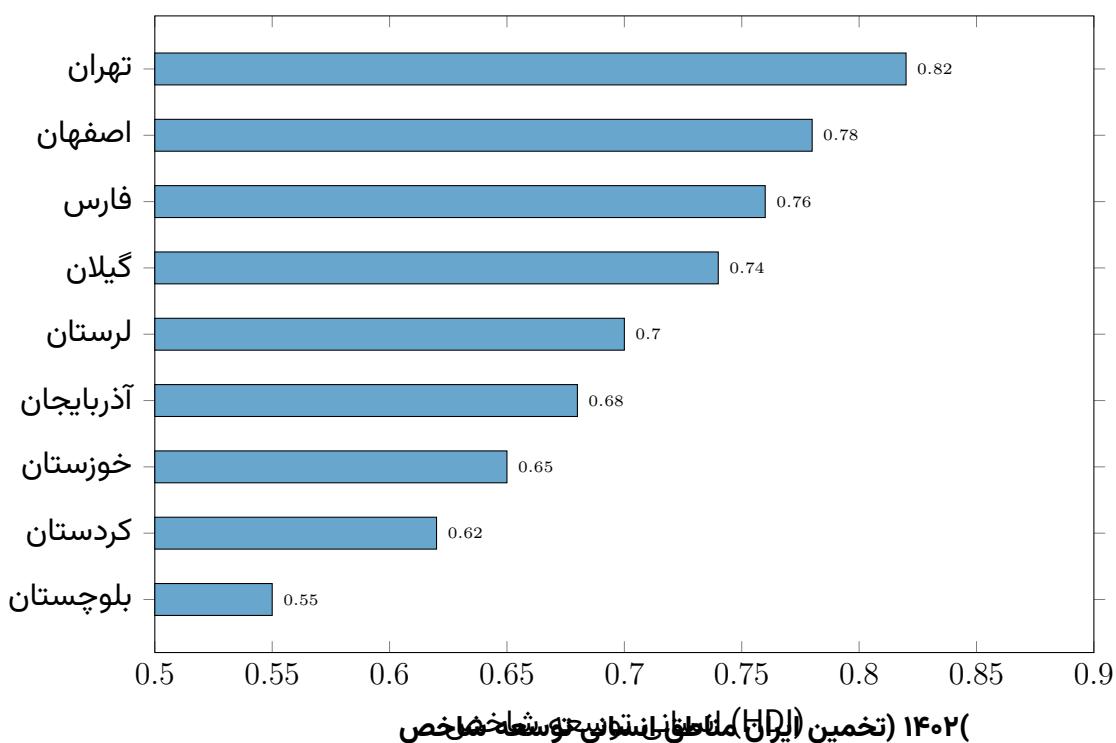
قوم	جمعیت (میلیون)	درصد	زبان اصلی	دین غالب	استان‌های اصلی
عرب	۶.۲	%۳	عربی	شیعه	خوزستان
بلوچ	۷.۱	%۲	بلوچی	سنی	سیستان و بلوچستان
ترکمن	۸۶.۰	%۱	ترکمنی	سنی	گلستان
گیلک	۶.۲	%۳	گیلکی	شیعه	گیلان
مازندرانی	۶.۲	%۳	مازندرانی	شیعه	مازندران
سایر	۷.۱	%۲	متتنوع	متتنوع	پراکنده
مجموع	۰.۸۶	%۱۰۰	—	—	—

منبع: تخمین بر اساس داده‌های مرکز آمار ایران و مطالعات جمعیت‌شناسی | ارقام تقریبی است

ت ۲.۱.۲: جدول ۲: توزیع جمعیت بر اساس استان

۱	تهران	%۲۱۴	۶۹۲,۱۳	۰۳۷,۱	فارس
۲	خراسان رضوی	۸.۶	۸۵۴,۱۱۸	۵۷	فارس
۳	اصفهان	۴.۵	۰۲۹,۱۰۷	۵۰	فارس
۴	فارس	۰.۵	۶۰۸,۱۲۲	۴۱	فارس
۵	آذربایجان شرقی	۰.۴	۶۵۱,۴۵	۸۸	آذربایجان
۶	خوزستان	۸.۴	۰۵۵,۶۴	۷۵	عرب/فارس/لر
۷	آذربایجان غربی	۳.۳	۴۱۱,۳۷	۸۸	آذربایجان/کرد
۸	کرمان	۳.۳	۷۲۶,۱۸۰	۱۸	فارس
۹	مازندران	۴.۳	۸۳۳,۲۳	۱۴۳	مازندرانی
۱۰	گیلان	۶.۲	۰۴۲,۱۴	۱۸۵	گیلک
۱۱	کردستان	۷.۱	۱۳۷,۲۹	۵۸	کرد
۱۲	کرمانشاه	۰.۲	۰۰۹,۲۵	۸۰	کرد
۱۳	سیستان و بلوچستان	۹.۲	۷۲۶,۱۸۰	۱۶	بلوچ
۱۴	لرستان	۹.۱	۵۵۹,۲۸	۶۷	لر
۱۵	گلستان	۹.۱	۱۹۵,۲۰	۹۴	فارس/ترکمن
مجموع ایران					۰.۸۶
۱۹۵,۶۴۸,۱					۵۲

ت. ۳.۱. جدول ۳: شاخص‌های توسعه انسانی به تفکیک منطقه

%۱۵+	۵۰۰,۱۸	%۹۸	۵.۷۷	۸۲.۰	تهران
%۹+	۲۰۰,۱۴	%۹۶	۲.۷۶	۷۸.۰	اصفهان
%۶+	۸۰۰,۱۲	%۹۵	۸.۷۵	۷۶.۰	فارس
-	۰۰۰,۱۱	%۹۲	۵.۷۴	۷۱.۰	میانگین ملی
%۵-	۸۰۰,۹	%۹۰	۰.۷۴	۶۸.۰	آذربایجان شرقی
%۱۳-	۵۰۰,۷	%۸۵	۵.۷۲	۶۲.۰	کردستان
%۹-	۲۰۰,۸	%۸۷	۰.۷۳	۶۵.۰	خوزستان
%۲۳-	۵۰۰,۴	%۷۵	۵.۶۹	۵۵.۰	سیستان و بلوچستان

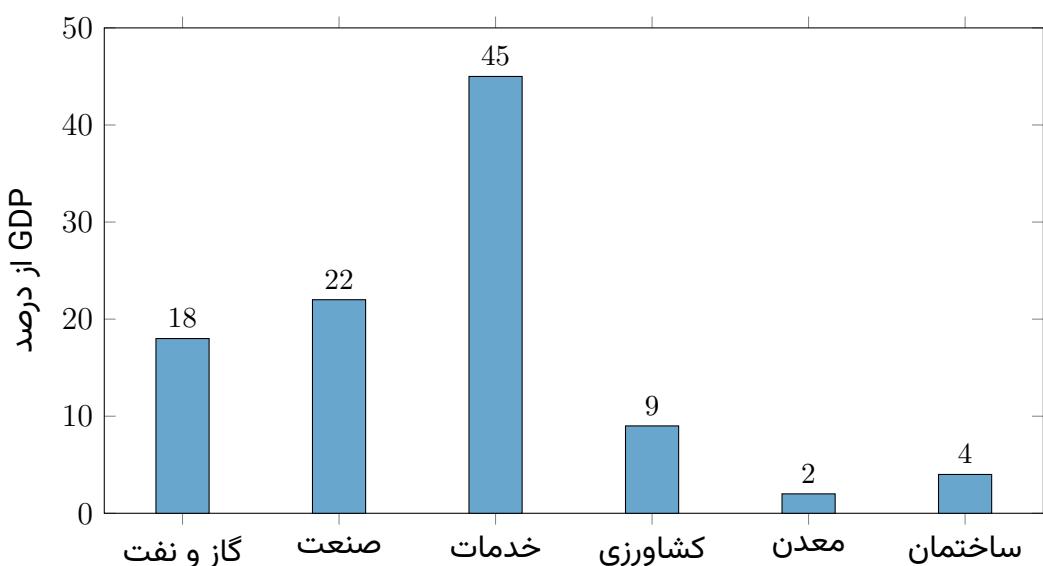
ت. ۲. بخش دوم: داده‌های اقتصادی

ت. ۲.۱. جدول ۴: شاخص‌های کلان اقتصادی ایران

تولید ناخالص داخلی (میلیارد \$)	رشد اقتصادی (%)	تورم سالانه (%)	نرخ بیکاری (%)
۴۰۱	۳۸۸	۳۵۹	۲۳۱
۴۴۵	۸.۶-	۳.۳	۷.۱۰
۵.۲	۹.۲	۷.۴	۱.۹
۵.۴۲	۸.۱۴۵	۲.۴۰	۴.۳۶

٤.١	٥.١	٧.٠	٥.٠	٤.٠	صادرات نفت (میلیون بشکه/روز)
۵۵	۴۲	۲۵	۱۲	۸	درآمد نفتی (میلیارد \$)
۱۵۵	۱۴۲	۱۲۲	۱۱۵	۸۶	ذخایر ارزی (میلیارد \$)
۵.۷	۸.۷	۲.۸	۷.۸	۳.۹	بدھی خارجی (میلیارد \$)
۰۰۰,۵۵	۰۰۰,۴۲	۵۰۰,۲۷	۰۰۰,۲۵	۵۰۰,۱۱	نرخ ارز (تومان/دلار)

ت ۲.۲. جدول ۵: ترکیب اقتصاد ایران

(۱۴۰۲) ایران داخلي ناخالص تولید ترکیب

ت ۳.۲. جدول ۶: تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران

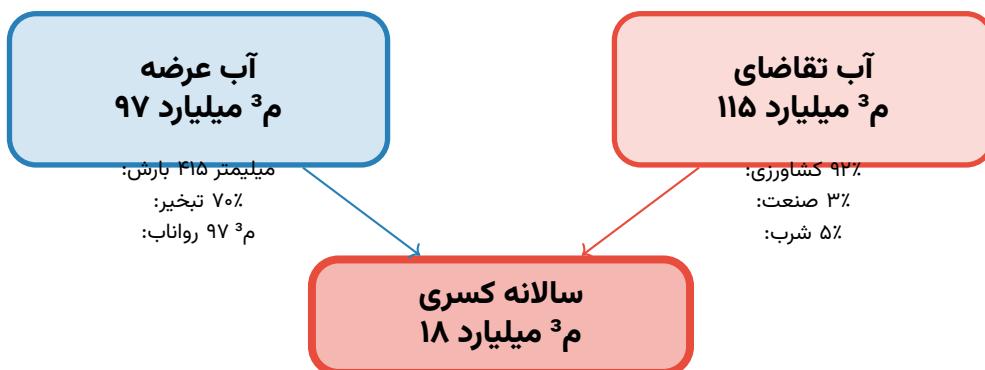
قطع از سوئیفت، محدودیت صادرات نفت، بلوکه دارایی‌ها	نفت، بانکی، تسلیحاتی، هسته‌ای، حقوق بشر	+۲۰۰,۳	آمریکا
محدودیت تجارت، ممنوعیت سرمایه‌گذاری	نفت، بانکی، تسلیحاتی، حقوق بشر	+۴۵۰	اتحادیه اروپا
ممنوعیت انتقال فناوری، تسلیحات	هسته‌ای، تسلیحاتی	+۱۲۰	سازمان ملل
محدودیت‌های مالی	مشابه EU + اقدامات مستقل	+۲۸۰	بریتانیا
محدودیت‌های تجاری و مالی	حقوق بشر، هسته‌ای	+۱۵۰	کانادا
محدودیت‌های تجاری	هسته‌ای، حقوق بشر	+۱۰۰	استرالیا
خسارت سالانه: ۲۰۰-۱۵۰ میلیارد \$	—	+۸۰۰,۳	مجموع (تخمین)

ت.۴.۲: جدول ۷: سناریوهای اقتصادی پس از رفع تحریم

رفع کامل + اصلاحات	رفع اکثر تحریم‌ها	رفع جزئی تحریم‌ها	فرض پایه
۰.۴	۰.۳	۰.۲	نفت صادرات (م.ب/روز)
۱۶۰	۱۲۰	۸۰	درآمد نفتی (میلیارد \$/سال)
%۱۰-۸	%۷-۵	%۴-۳	رشد GDP (سال ۱-۵)
۵۰-۳۰	۲۵-۱۵	۱۰-۵	سرمایه‌گذاری خارجی (میلیارد \$/سال)
%۱۲-۸	%۲۰-۱۵	%۳۰-۲۵	کاهش تورم (سال ۵)
%۱۴-۳	%۶-۵	%۸-۷	کاهش بیکاری (سال ۵)
\$ ۰۰۰,۲۵	\$ ۰۰۰,۲۰	\$ ۰۰۰,۱۵	سرانه GDP (سال ۱۰)

ت.۳: بخش سوم: داده‌های بحران آب

ت.۳.۱: جدول ۸: بیلان آبی ایران

۳/۱ میانگین جهانی	میلیمتر	۲۵۰	بارش سالانه متوسط
محدود	میلیارد م³/سال	۱۳۰	منابع آب تجدیدپذیر
-	میلیارد م³/سال	۹۷	منابع آب قابل استحصال
بیش از ظرفیت	میلیارد م³/سال	۱۱۵	صرف کل آب
بحرانی	میلیارد م³/سال	۱۸	کسری سالانه
۰.۱ برابر ظرفیت	میلیارد م³/سال	۶۵	برداشت از آب‌های زیرزمینی
بحرانی	سانتیمتر	۱۰۰-۵۰	افت سالانه سطح آب زیرزمینی
%۶۶	از ۶۰۹ دشت	۴۰۵	تعداد دشت‌های ممنوعه
کم آبی	م³/نفر/سال	۵۰۰,۱	سرانه آب تجدیدپذیر

ت.۲.۳ جدول ۹: وضعیت حوضه‌های آبریز

۱	دریاچه ارومیه	۸۷۶,۵۱	۴.۶	۵.۳ میلیارد	بحرانی
۲	زاینده‌رود	۵۰۰,۴۱	۲.۵	۱.۲ میلیارد	بحرانی
۳	کارون	۲۳۰,۶۵	۸.۴	۸.۱ میلیارد	نگران‌کننده
۴	هامون	۰۰۰,۱۰۶	۹.۲	۵.۲ میلیارد	بحرانی
۵	قره‌سو	۲۰۰,۵۰	۱.۳	۲.۱ میلیارد	نگران‌کننده
۶	مرکزی	۰۰۰,۴۲۵	۰.۲۵	۵.۴ میلیارد	بحرانی
۷	خليج فارس	۰۰۰,۲۳۵	۵.۱۲	۰.۲ میلیارد	متوسط
۸	دریای خزر	۰۰۰,۱۸۰	۲.۱۵	۵.۰ میلیارد	نسبتاً خوب

ت.۳.۴ جدول ۱۰: برنامه شیرین‌سازی آب دریا

بندرعباس-کرمان	۰۰۰,۴۰۰	۵.۲	۱۴۰۸-۱۴۰۵	۳ میلیون
بوشهر-فارس	۰۰۰,۵۰۰	۲.۳	۱۴۰۹-۱۴۰۵	۴ میلیون
چابهار-سیستان	۰۰۰,۳۰۰	۰.۲	۱۴۱۰-۱۴۰۶	۵.۲ میلیون
خوزستان ساحلی	۰۰۰,۶۰۰	۸.۳	۱۴۱۰-۱۴۰۵	۵ میلیون
خليج فارس-يزد	۰۰۰,۳۵۰	۸.۲	۱۴۱۱-۱۴۰۷	۳ میلیون
مجموع فاز اول	۰۰۰,۱۵۰,۲	۳.۱۴	۱۴۱۲-۱۴۰۵	۵.۱۷ میلیون

ت.۴.۱ بخش چهارم: شاخص‌های حکمرانی و دموکراسی

ت.۴.۱.۱ جدول ۱۱: رتبه ایران در شاخص‌های بین‌المللی

شاخص دموکراسی (EIU)	۱۵۴	۱۶۷	استبدادی	رتبه ۱۰۰-۸۰
آزادی مطبوعات (RSF)	۱۷۶	۱۸۰	بسیار بد	رتبه ۱۲۰-۱۰۰
شاخص فساد (TI)	۱۴۹	۱۸۰	فاسد	رتبه ۱۰۰-۸۰
حاکمیت قانون (WJP)	۱۱۸	۱۴۲	ضعیف	رتبه ۸۰-۶۰
آزادی اقتصادی (HF)	۱۶۹	۱۷۶	سرکوب‌شده	رتبه ۱۲۰-۱۰۰
توسعه انسانی (UNDP)	۷۶	۱۹۱	بالای متوسط	رتبه ۶۰-۵۰
شاخص صلح جهانی	۱۴۳	۱۶۳	پرتنش	رتبه ۱۰۰-۸۰
سهولت کسب‌وکار (WB)	۱۲۷	۱۹۰	متوسط	رتبه ۷۰-۵۰
شاخص نوآوری (WIPO)	۶۲	۱۳۲	نسبتاً خوب	رتبه ۵۰-۴۰